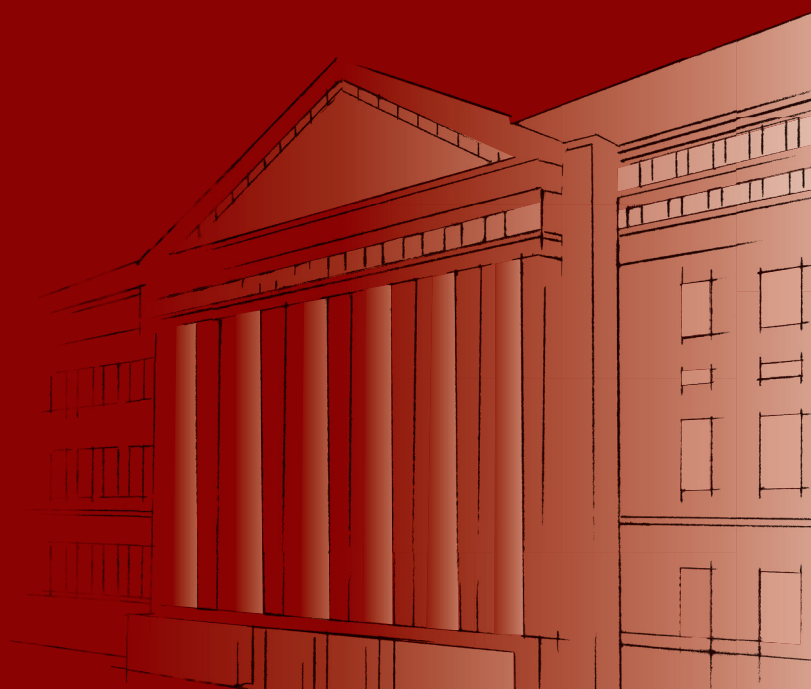

ANNIKA MIKKEL

Rütmilised lauselõpud
14. sajandi ladinakeelsetes ning
itaalia rahvakeelsetes proosateostes

DISSERTATIONES STUDIORUM GRAECORUM ET LATINORUM
UNIVERSITATIS TARTUENSIS

10

ANNIKA MIKKEL

Rütmilised lauselõpud
14. sajandi ladinakeelsetes ning
itaalia rahvakeelsetes proosateostes

TARTU ÜLIKOOL
kirjastus

Klassikalise filoloogia osakond, maailma keelte ja kultuuride kolledž, Tartu Ülikool

Väitekiri on lubatud kaitsmisele filosoofiadoktori kraadi taotlemiseks germaani-romaani filoloogia ning vene ja slaavi filoloogia õppekavade doktorikraadi andmise ühisnõukogu otsusega 4. septembril 2020.

Juhendaja: dr. Maria-Kristiina Lotman, Tartu Ülikool

Oponendid: dr. Satu Grünthal, Helsingi Ülikool
dr. Heete Sahkai, Eesti Keele Instituut

Kaitsmine toimub 13. novembril 2020 kell 12.15 Tartu Ülikooli senati saalis.

ISSN 1406-8192

ISBN 978-9949-03-471-0 (trükk)

ISBN 978-9949-03-472-7 (pdf)

Autoriõigus: Annika Mikkil, 2020

Tartu Ülikooli Kirjastus
www.tyk.ee

Kristoferile ja Robinile

EESSÕNA

See oli 2001. aastal, kui ma pärast kahekuulist itaalia keele õppimist Itaalias, Perugia Välismaalaste Ülikoolis, olin ühtäkki täielikult selle kauni keele lummuses. Järgnevatel aastatel veetsin veel mitmed suved seal koolis õppides ja nii langesin ma ka itaalia kirjanduse lummusesse.

Rütmiliste lauselõppude uurimiseni jõudsin magistriõpingute käigus ning pärast väikest pausi asusin doktoriõppes taas *cursus*'tega tegelema. Minu kõige suurem tänu läheb minu juhendajale dr. Maria-Kristiina Lotmanile, kelle toetust, nõuandeid ja kannatlikkust kõigi nende aastate jooksul on võimatu ülehinnata.

Olen väga tänulik dr. Satu Grünthalile ja dr. Heete Sahkaile asjakohaste märkuste eest eelretsenseerimise käigus.

Tänan dr. Ülar Ploomi, tänu kellele ma magistriõppes Dante ja rütmiliste lauselõppude uurimiseni jõudsin ja kellelt olen tihti ka doktoritöö kirjutamise ajal saanud tuge ja nõu. Aitäh Mati Pütsepale töö keeleteoimetamise eest ning dr. Raili Marlingule ja Ene-Reet Soovikule, kes vaatasid üle töö ingliskeelse kokkuvõtte. Olen tänulik ka dr. Rebekka Lotmanile mitmete kasulike nõuannete eest.

Tänu Dora Pluss õpirände toetustele osalesin 2017. aastal ettekandega Ravennas toimunud Dante rahvusvahelisel konverentsil ja viibisin kuu aega külalisdoktorandina Bologna Ülikoolis, mis võimaldas mul muuhulgas külastada sealseid raamatukogusid. Olen väga tänulik Bologna Ülikooli klassikalise filoloogias ja italianistikas osakonna professorile dr. Luciano Formisanole, kes mulle Bolognas viibides igati toeks oli ja kelle väga vajalikud märkused ja kommentaarid minu doktoritöö itaaliakeelsete valimite osas olid selle töö valmimisel suureks abiks. Aitäh ka dr. Giuseppe Leddale Bologna Ülikoolist huvitavate Dante-teemaliste vestluste, heade sõnade ja toetuse eest.

Tänu grantidele GHVFI1231P ja PHVLC18912 oli mul võimalik 2018. aasta juunikuus ettekandega osaleda Bolognas toimunud Dante konverentsil ning viibida 2019. aasta aprillis Firenze raamatukogudes. Samade grantide stipendiumid (2017, 2020) on olnud abiks töö kirjutamisel ja lõppviimistlemisel.

Tänan oma töökaaslast Tartu Ülikooli maailma keele ja kultuuride kolledžist, eriti minu õpingute ajal Tartu Ülikoolis viibinud romanistika osakonna külalislektoreid Margherita Romanot ja Venusia Armilleid.

Olen lõpmata tänulik oma perele, kelle toetuseta ei oleks see töö valminud. Tänan oma abikaasat mõistmise ja igapäevase toetuse eest, samuti ütlen aitäh emale ja vennale. Suur tänu ka oma lastele, Kristoferile ja Robinile, kannatlikkuse ja kallistuste eest.

Grazie!

SISUKORD

EESSÕNA	7
SISUKORD	9
LÜHENDID JA SÜMBOLID.....	13
SISSEJUHATUS	15
Materjal ja allikad	17
1. TEOREETILISED ALUSED JA METODOLOOGIA	18
1.1. Termin „proosarütm“	18
1.2. Proosarütm klassikalises proosas	19
1.3. Proosarütm keskaegses proosas, <i>cursus mixtus</i>	21
1.4. <i>Cursus</i> ’ed keskajal: struktuur, variandid, näited.....	23
1.5. Itaaliakeelne proosa 13. ja 14. sajandil	25
1.6. <i>Cursus</i> ’ed ja proosastiilid.....	27
1.7. Käesoleva uurimistöö originaalsus ja varasemad uurimused.....	28
1.8. Metodoloogia	29
1.9. Keeleprosoodiast tulenevad probleemid	36
1.9.1. Ladina keel	36
1.9.2. Itaalia keel	37
2. DANTE ALIGHIERI.....	38
2.1. Dante teosed ja tema proosastiil.....	38
2.2. Dante ladina keel.....	39
2.3. <i>Cursus</i> ’ed Dante ladinakeelses proosas.....	39
2.3.1. <i>Cursus</i> ’ed teoses „Monarhiast“	40
2.3.1.1. <i>Cursus planus</i> ’ed teoses „Monarhiast“	44
2.3.1.2. <i>Cursus velox</i> ’id teoses „Monarhiast“	44
2.3.1.3. <i>Cursus tardus</i> ’ed teoses „Monarhiast“	44
2.3.1.4. <i>Cursus trispondaicus</i> ’ed teoses „Monarhiast“	45
2.3.1.5. Muud lõpud teoses „Monarhiast“	45
2.3.2. <i>Cursus</i> ’ed teoses „Rahvakeelest“	45
2.3.2.1. <i>Cursus planus</i> ’ed teoses „Rahvakeelest“	49
2.3.2.2. <i>Cursus velox</i> ’id teoses „Rahvakeelest“	49
2.3.2.3. <i>Cursus tardus</i> ’ed teoses „Rahvakeelest“	49
2.3.2.4. <i>Cursus trispondaicus</i> ’ed teoses „Rahvakeelest“	50
2.3.2.5. Muud lõpud teoses „Rahvakeelest“	50
2.3.3. <i>Cursus</i> ’ed teoses „Uurimus veest ja maast“	50
2.3.3.1. <i>Cursus planus</i> ’ed teoses „Uurimus veest ja maast“ ..	51
2.3.3.2. <i>Cursus trispondaicus</i> ’ed teoses „Uurimus veest ja	
maast“	52
2.3.3.3. <i>Cursus velox</i> ’id teoses „Uurimus veest ja maast“	52
2.3.3.4. <i>Cursus tardus</i> ’ed teoses „Uurimus veest ja maast“ ..	53
2.3.3.5. Muud lõpud teoses „Uurimus veest ja maast“	53

2.3.4.	<i>Cursus</i> 'ed teoses „Kirjad“	53
2.3.4.1.	<i>Cursus planus</i> 'ed teoses „Kirjad“	56
2.3.4.2.	<i>Cursus tardus</i> 'ed teoses „Kirjad“	56
2.3.4.3.	<i>Cursus velox</i> 'id teoses „Kirjad“	57
2.3.4.4.	<i>Cursus trispondaicus</i> 'ed teoses „Kirjad“	57
2.3.4.5.	Muud lõpud teoses „Kirjad“	57
2.4.	<i>Cursus</i> 'ed Dante itaaliakeelses proosas.....	57
2.4.1.	<i>Cursus</i> 'ed teoses „Uus elu“	58
2.4.1.1.	<i>Cursus planus</i> 'ed teoses „Uus elu“	63
2.4.1.2.	<i>Cursus velox</i> 'id teoses „Uus elu“	64
2.4.1.3.	<i>Cursus tardus</i> 'ed teoses „Uus elu“	64
2.4.1.4.	<i>Cursus trispondaicus</i> 'ed teoses „Uus elu“	65
2.4.1.5.	Muud lõpud teoses „Uus elu“	65
2.4.2.	<i>Cursus</i> 'ed teoses „Pidusöök“	66
2.4.2.1.	<i>Cursus planus</i> 'ed teoses „Pidusöök“	72
2.4.2.2.	<i>Cursus trispondaicus</i> 'ed teoses „Pidusöök“	72
2.4.2.3.	<i>Cursus tardus</i> 'ed teoses „Pidusöök“	72
2.4.2.4.	<i>Cursus velox</i> 'id teoses „Pidusöök“	73
2.4.2.5.	Muud lõpud teoses „Pidusöök“	73
3.	GIOVANNI BOCCACCIO	74
3.1.	<i>Cursus</i> 'ed Boccaccio ladina proosas	74
3.1.1.	„Kuulsatest naistest“	74
3.1.1.1.	<i>Cursus planus</i> 'ed teoses „Kuulsatest naistest“	77
3.1.1.2.	<i>Cursus trispondaicus</i> 'ed teoses „Kuulsatest naistest“	77
3.1.1.3.	<i>Cursus velox</i> 'id teoses „Kuulsatest naistest“	78
3.1.1.4.	<i>Cursus tardus</i> 'ed teoses „Kuulsatest naistest“	78
3.1.1.5.	Muud lõpud teoses „Kuulsatest naistest“	78
3.1.2.	„Kuulsate meeste lugusid“	78
3.1.2.1.	<i>Cursus planus</i> 'ed teoses „Kuulsate meeste lugusid“	81
3.1.2.2.	<i>Cursus trispondaicus</i> 'ed teoses „Kuulsate meeste lugusid“	81
3.1.2.3.	<i>Cursus velox</i> 'id teoses „Kuulsate meeste lugusid“	81
3.1.2.4.	<i>Cursus tardus</i> 'ed teoses „Kuulsate meeste lugusid“	82
3.1.2.5.	Muud lõpud teoses „Kuulsate meeste lugusid“	82
3.2.	<i>Cursus</i> 'ed Boccaccio itaaliakeelses proosas.....	82
3.2.1.	„Madonna Fiammetta eleegia“	83
3.2.1.1.	<i>Cursus planus</i> 'ed teoses „Madonna Fiammetta eleegia“	87
3.2.1.2.	<i>Cursus trispondaicus</i> 'ed teoses „Madonna Fiammetta eleegia“	87
3.2.1.3.	<i>Cursus velox</i> 'id teoses „Madonna Fiammetta eleegia“	87

3.2.1.4. <i>Cursus tardus</i> 'ed teoses „Madonna Fiammetta eleegia“ ..	88
3.2.1.5. Muud lõpud teoses „Madonna Fiammetta eleegia“ ..	88
4. FRANCO SACCHETTI	89
4.1. „Kolmsada novelli“	89
4.2. <i>Cursus</i> 'ed teoses „Kolmsada novelli“	90
4.2.1. <i>Cursus planus</i> 'ed teoses „Kolmsada novelli“	93
4.2.2. <i>Cursus trispondaicus</i> 'ed teoses „Kolmsada novelli“	94
4.2.3. <i>Cursus tardus</i> 'ed teoses „Kolmsada novelli“	94
4.2.4. <i>Cursus velox</i> 'id teoses „Kolmsada novelli“	94
4.2.5. Muud lõpud teoses „Kolmsada novelli“	95
5. GIOVANNI VILLANI	96
5.1. „Uus kroonika“	96
5.2. <i>Cursus</i> 'ed teoses „Uus kroonika“	97
5.2.1. <i>Cursus planus</i> 'ed teoses „Uus kroonika“	101
5.2.2. <i>Cursus trispondaicus</i> 'ed teoses „Uus kroonika“	101
5.2.3. <i>Cursus velox</i> 'id teoses „Uus kroonika“	102
5.2.4. <i>Cursus tardus</i> 'ed teoses „Uus kroonika“	102
5.2.5. Muud lõpud teoses „Uus kroonika“	102
6. PIETRO BEMBO	103
6.1. „Proosa arutlus rahvakeelest“	103
6.2. <i>Cursus</i> 'ed teoses „Proosa arutlus rahvakeelest“	103
6.2.1. <i>Cursus planus</i> 'ed teoses „Proosa arutlus rahvakeelest“	107
6.2.2. <i>Cursus trispondaicus</i> 'ed teoses „Proosa arutlus rahvakeelest“	107
6.2.3. <i>Cursus velox</i> 'id teoses „Proosa arutlus rahvakeelest“	107
6.2.4. <i>Cursus tardus</i> 'ed teoses „Proosa arutlus rahvakeelest“	108
6.2.5. Muud lõpud teoses „Proosa arutlus rahvakeelest“	108
7. NICCOLÒ MACHIAVELLI	109
7.1. „Valitseja“	109
7.2. <i>Cursus</i> 'ed teoses „Valitseja“	109
7.2.1. <i>Cursus planus</i> 'ed teoses „Valitseja“	112
7.2.2. <i>Cursus trispondaicus</i> 'ed teoses „Valitseja“	112
7.2.3. <i>Cursus velox</i> 'id teoses „Valitseja“	113
7.2.4. <i>Cursus tardus</i> 'ed teoses „Valitseja“	113
7.2.5. Muud lõpud teoses „Valitseja“	113
8. TULEMUSTE DISKUSSIOON: VÕRDLUS JA ANALÜÜS	114
8.1. Dante teoste võrdlus	114
8.1.1. Dante ladinakeelsed teosed	114
8.1.2. Dante itaaliakeelsed teosed	121
8.1.3. Dante ladina- ja itaaliakeelsete teoste võrdlus	123

8.2. Boccaccio teoste võrdlus.....	124
8.2.1. Boccaccio ladinakeelsed teosed	124
8.2.2. Boccaccio ladina- ja itaaliakeelsete teoste võrdlus	125
8.3. Kõigi Dante ja Boccaccio ladinakeelsete tekstide võrdlus.....	126
8.4. Kõigi Dante, Boccaccio, Sacchetti, Villani, Bembo ja Machiavelli itaaliakeelsete tekstide võrdlus.....	126
8.5. 14. sajandi ja 16. sajandi itaaliakeelsete tekstide võrdlus	128
8.6. <i>Cursus</i> 'te oodatust suurem või väiksem esinemus.....	128
8.7. <i>Cursus planus</i> 'e võimalikud variandid ja sõnapiirid	131
8.7.1. <i>Cursus planus</i> ja sõnapiirid ladinakeelses proosas.....	131
8.7.2. <i>Cursus planus</i> ja sõnapiirid itaaliakeelses proosas.....	133
8.8. <i>Cursus tardus</i> 'e võimalikud variandid ja sõnapiirid	134
8.8.1. <i>Cursus tardus</i> ja sõnapiirid ladinakeelses proosas	134
8.8.2. <i>Cursus tardus</i> ja sõnapiirid itaaliakeelses proosas	136
8.9. <i>Cursus velox</i> 'i võimalikud variandid ja sõnapiirid	137
8.9.1. <i>Cursus velox</i> ja sõnapiirid ladinakeelses proosas.....	138
8.9.2. <i>Cursus velox</i> ja sõnapiirid itaaliakeelses proosas.....	139
8.10. <i>Cursus trispondaicus</i> 'e võimalikud variandid ja sõnapiirid	141
8.10.1. <i>Cursus trispondaicus</i> ja sõnapiirid ladinakeelses proosas	142
8.10.2. <i>Cursus trispondaicus</i> ja sõnapiirid itaaliakeelses proosas	143
8.11. Tegelikud esinemissagedused vs. oodatavad väärtused ja hii-ruut-test.....	145
8.11.1. Hii-ruut-test.....	148
KOKKUVÕTE	150
BIBLIOGRAAFIA	155
Allikad.....	155
Viidatud kirjandus.....	155
SUMMARY	162
LISA: TABELID	168
ELULOOKIRJELDUS.....	195
CURRICULUM VITAE	196

LÜHENDID JA SÜMBOLID

- ∪ lühike silp
- pikk silp
- × *anceps*
- X rõhuline silp
- x rõhuta silp
- # sõnapiir *cursus*'te skeemides

SISSEJUHATUS

Käesoleva väitekirja eesmärk on uurida 14. sajandi ladina ja itaalia proosarütmide mustreid ja kasutust, rakendades selleks võrdlev-statistilist analüüsi. Peamisteks uurimisobjektideks on 14. sajandi itaalia rahvakeelsed (*lingua volgare*) teosed, mille kõrvale on võetud valimid sama ajastu ladinakeelsest proosast. 13. ja 14. sajandi kirjanikud elasid Itaalias kakskeelses ühiskonnas, liikudes kirjandusliku ladina keele ja rahvakeele vahel. Itaaliakeelse proosa alguseks loetakse kahte Bologna autori Guido Faba (1190 – u 1243) teost – „Purpurehe“ (*Gemma purpurea*) ning „Arutlused ja kirjad“ (*Parlamenta et epistulae*) (1242–1243) (vrd nt Segre, Marti 1959).

Siinne uurimus tegelebki mainitud perioodi proosaga, keskendudes proosarütmile. Proosarütm tähistas antiikretoorikas eelkõige lausete lõpetamist rütmistatud üksustega, mida klassikalises proosas nimetati *clausulae*. Klassikaline proosarütm baseerus eri kvantiteediga silpide vaheldumisel. Sajandite jooksul see süsteem lihtsustus ning kvantiteedi kõrvale muutus oluliseks sõnarõhk. Teatud perioodil esines ka ühtaegu kvantiteedil ja sõnarõhul põhinev proosarütm, mida hakati nimetama segatüüpi rütmiks (*cursus mixtus*). See arenes omakorda edasi keskaegseks proosarütmiks, mis baseerus ainult sõnarõhul ja mida kutsuti *cursus*'eks (ld jooks, käik, kulg). Ehkki *cursus*'te kasutamine oli rohkem levinud ladinakeelses proosas, leidis seda mujalgi, sealhulgas itaalia keskaegses proosas.

Cursus'te uurimisel on nii praktiline kui ka teoreetiline väärtus. Esmalt võib proosarütmide uurimine meile öelda palju nii teksti kui selle autori kohta. *Cursus*'te kasutamine varieerus eri aegadel ja eri paigus ning nende loomist tuli kelleltki õppida, seega võib lauselõpurütmide esinemine tekstis kõnelda autori tegutsemisaja ja -koha, samuti näiteks tema hariduse kohta (Janson 1985: 174–176). Lisaks võib *cursus*'te analüüs anda teadmisi autori stiilipõhimõtetest ja tema individuaalsest käekirjast. Kõnekas uurimismaterjal on see, millises positsioonis *cursus*'ed esinevad: kas autor eelistab neid kasutada rohkem teose alguses või lõpuosas, peatükkide alguses või lõpus ning kas eri *cursus*'te kasutamisel ilmnevad mingid semantilised seosed. *Cursus*'te uurimine võib anda aimu ka sellest, millisest retoorilisest süsteemist autor lähtub. Samuti võib *cursus*'te uurimine panustada loomuliku keele rütmide uurimisse ja poeetiliste süsteemide analüüsi.

Doktoritöö uurib võrdlev-statistilisel meetodil ühelt poolt seda, milliseid proosa rütmistamisviise ja millises ulatuses esineb 14. sajandi itaalia rahvakeelses ja ladinakeelses proosas, keskendudes eelkõige Dante teostele. Teiselt poolt vaadeldakse sõnapiiride esinemist *cursus*'tes. Analüüsi keskpunktiks on Dante Alighieri (1265–1321) proosateosed, kuid võrdleval eesmärgil analüüsitakse valimeid tema kaasaegsete autorite Franco Sacchetti (u 1335 – u 1400), Giovanni Boccaccio (1313–1375) ja Giovanni Villani (u 1280 – 1348), samuti 16. sajandi autorite Pietro Bembo (1470–1547) ja Niccolò Machiavelli (1469–1527) teostest. Tekstivalimid pärinevad Dante teostest „Uus elu“ (*Vita Nuova*)¹, „Pidu-

¹ Eesti keelde tõlkinud Johannes Semper (1924) ja Rein Raud (2012).

söök“ (*Convivio*), „Monarhiast“ (*De Monarchia*), „Rahvakeelest“ (*De vulgari eloquentia*), „Kirjad“ (*Epistole*) ja „Uurimus veest ja maast“ (*Questio de aqua et terra*) (1993)²; Giovanni Boccaccio teostest „Madonna Fiammetta eleeogia“ (*Elegia di Madonna Fiammetta*)³ (1994), „Kuulsatest naistest“ (*De mulieribus claris*) (1967) ja „Kuulsate meeste lugusid“ (*De casibus virorum illustrium*) (1983); Franco Sacchetti teosest „Kolmsada novelli“ (*Trecentonovelle*) (1996), Giovanni Villani teosest „Uus kroonika“ (*Nuova cronica*) (2007), Pietro Bembo teosest „Proosa arutlus rahvakeelest“ (*Prose della volgar lingua*) (1966) ning Niccolò Machiavelli teosest „Valitseja“ (*Il Principe*)⁴ (1961). Kuna uurimistöös analüüsitakse autorite proosaloomingust kogutud valimeid, mitte nende tervikteoseid (erandiks Dante „Uus elu“), ei ole võimalik järeldusi teha autorite eelistuste kohta lauselõppude rütmistamisel teoste eri osades (näiteks kas autor toob ühe stiilelemendina *cursus*’ed mängu rohkem teose või peatüki alguses ja lõpus). Siinse uurimuse tulemused võiksid pakkuda nendes küsimustes lähteplatvormi edasisteks analüüsideks.

Väitekirja struktuur on järgmine:

Esimene peatükk annab ülevaate proosarütmide arengust ja ajaloost, võimalikest meetoditest *cursus*’te uurimisel ning käesoleva uurimistöö metoodikast, samuti kaasnevatest keelelistest ja prosoodilistest probleemidest. Põgusalt käsitletakse perioodi itaaliakeelset proosat üldisemalt ning *ars dictaminis*’t ehk keskaegset kirjakirjutuskunsti.

Väitekirja teine peatükk tegeleb selle uurimuse keskmeks valitud Dante Alighieri proosatekstidega. Eraldi analüüsitakse *cursus*’te esinemist tema ladina- ja itaaliakeelsetes teostes. Peatükid 3–7 pakuvad võrdlusmaterjali Dante proosa-teoste rütminäitajatele. Analüüsitakse *cursus*’te esinemist nii Dante kaasaegsete Boccaccio, Franco Sacchetti, Giovanni Villani kui ka kaks sajandit hilisemate autorite Pietro Bembo ja Niccolò Machiavelli teostes.

Kaheksandas, diskussioonipeatükis analüüsitakse uurimistulemusi. Võrreldakse Dante ladina- ja itaaliakeelsete teoste rütmimustreid, lisaks kõrvutatakse neid teiste analüüsitud autorite tulemustega. Samuti vaadeldakse võrdlevalt kõiki itaalia- ja ladinakeelseid valimeid eri ajastutel. Nendes Dante teoste peatükkides, kus materjal seda võimaldab, analüüsitakse erinevusi *cursus*’te oodatavate ja tegelike esinemissageduste vahel ning võimaluse korral viiakse läbi hii-ruut-test, et teha kindlaks, kas need erinevused on statistiliselt olulised. Samas peatükis analüüsitakse sõnapiiride esinemist nii ladina- kui itaaliakeelsetes *cursus*’tes.

Kokkuvõttes peatükis tuuakse esmalt välja analüüsi üldised järeldused ja tähelepanekud ning seejärel keskendutakse väitekirja konkreetsetele uurimistulemustele ja hüpoteesidele. Samuti käsitletakse siin teema edasisi uurimisperspektiive.

² Kõik siinsed dateeringud on antud töös kasutatud väljaande järgi.

³ Eesti keelde tõlkinud Lauri Pilter (2014).

⁴ Eesti keelde tõlkinud Liisi Erepuu ja Toivo Tomson (2001).

Materjal ja allikad

Käesoleva väitekirja eesmärgiks on uurida rütmiliste lauselõppude (*cursus*'te) kasutamist 14. sajandi ladina- ja itaaliakeelses proosas. Sellel eesmärgil vaadeldakse eelkõige Dante Alighieri teoseid. Dante itaaliakeelsest proosast analüüsitakse „Uut elu“ (kokku 1701 fraasilõppu) ja „Pidusööki“ (kokku 2811 fraasilõppu), tema ladinakeelsest proosaloomingust valimeid teostest „Rahvakeelest“ (474 fraasilõppu teose esimesest kümnest peatükist), „Monarhiast“ (474 fraasilõppu teose esimesest üheteistkümnest peatükist), „Uurimus veest ja maast“ (500 fraasilõppu teose algusest) ja „Kirjad“ (478 fraasilõppu teose algusest). Kõigi Dante tekstide puhul on kasutatud väljaannet Fallani, G., Maggi, N., Zennaro, S. (eds.). *Dante Alighieri. Tutte le opere. Divina Commedia, Vita Nuova, Rime, Convivio, De vulgari eloquentia, Monarchia, Egloghe, Epistole, Quaestio de aqua et terra*. Milano: Newton Comptor editori, 1993.⁵

Võrdlevaks analüüsiks vaadeldakse Giovanni Boccaccio proosast valimeid tema itaaliakeelsest jutustusest „Madonna Fiammetta eleegia“ (kokku 1044 fraasilõppu, 810 teose algusest ning 234 IV peatükist) ning ladinakeelsetest teostest „Kuulsatest naistest“ (472 fraasilõppu teose algusest, eessõna ja viis esimest peatükki) ja „Kuulsate meeste lugusid“ (478 fraasilõppu teose algusest, eessõna ja kuus esimest peatükki). Boccaccio tekstide allikaks on väljaanne Branca, Vittore, ed. 1964–1998. *Tutte le opere di Giovanni Boccaccio*. 10 vols. Milano: Mondadori.

Lisaks analüüsitakse valimeid Franco Sacchetti teosest „Kolmsada novelli“ (706 fraasilõppu teose algusest, esimesest seitsmest novellist) ning Giovanni Villani ajalookirjutisest „Uus kroonika“ (695 fraasilõppu I raamatu esimesest kaheksast peatükist ning II raamatu esimesest seitsmest peatükist). Siin on allikatena kasutatud väljaandeid Marucci, Valerio, ed. 1996. *Franco Sacchetti, Il Trecentonovelle*, Roma: Salerno editrice ning Porta, Giuseppe, ed. 2007. *Giovanni Villani, Nuova cronica*, Vol 1 (libri I-VIII), Ugo Guanda Editore in Parma.

Võrdleval eesmärgil on uurimusse kaasatud ka näiteid 16. sajandi proosast: Pietro Bembo ja Niccolò Machiavelli. Renessansiperioodil peeti *cursus*'i barbaarseteks (Toynbee 1966: 225) ning alates 16. sajandist hakati neid vähem kasutama. Seega analüüsitakse valimeid ka Pietro Bembo teosest „Proosa arutlus rahvakeelest“ (kokku 586 fraasilõppu teose algusest) ning Niccolò Machiavelli traktaadist „Valitseja“ (kokku 589 fraasilõppu teose algusest). Kasutatakse väljaandeid Dionisotti, Carlo, ed. 1966. *Pietro Bembo, Prose della volgar lingua, Gli Asolani, Rime*, Utet, Torino ja Firpo, Luigi, ed. 1961. *Niccolò Machiavelli, Il Principe*, Torino, Einaudi.

Kokku analüüsitakse väitekirjas 11 008 fraasilõppu.

⁵ Eri väljaannete interpunktsioonid paiguti erinevad, seega võivad sõltuvalt väljaandest statistilise analüüsi tulemused pisut lahkneeda.

1. TEOREETILISED ALUSED JA METODOLOOGIA

1.1. Termin „proosarütm“

Laiemas plaanis tähistab termin „proosarütm“ lauseosade korrastamist harmooniliseks tervikuks. Kõige lihtsamaks ja üldisemas mõttes on igal proosatekstil teatud rütm, mis sõltub lause-, sõna- ja kaasarõhkude asetusest, sõnapiiride paigutusest, aga ka lausete ja fraaside pikkusest. Kui sõnarõhu määravad enamasti üsnaranged reeglid, siis fraasi- ning süntagmarõhu kohta seda öelda ei saa. Süntagma-
made piirid on mõnikord liikuvad ning sama lauset saab segmenteerida mitmel moel. Kirjutatud lauset ei saa alati objektiivselt ja üheselt mõistetavalt jaotada gruppidesse, kus on ainult üks süntagmaatiline rõhk, ning süntagmarõhkude jaotusel on sageli mitmeid tõlgendusvõimalusi. (Bertinetto 1981: 330)

Kitsamas tähenduses viitab termin „proosarütm“ ornamenteerimisvõttele, mis seisneb eelkõige lausete lõpetamises rütmistatud üksustega (Tunberg 1996: 114) ning antiikretoorikas nimetati seda *clausulae*’ks. Klassikalise proosa rütm baseerus silpide kvantiteedil (Norberg 1968: 87). On teada, et proosateoseid rütmistasid näiteks Cato oma teoses „Põlluharimisest“ (*De Agri cultura*), Gaius Gracchus oma kõnedes, Livius oma monumentaalteoses „Linna rajamisest alates“, Sallustius oma ajaloo-
teostes ning muidugi Cicero oma kõnedes. Lausete rütmiline vool lihtsustas proosas kirjutatud teksti kõva häälega lugemist ja melodilist ettekandmist (Di Capua 1949: 5–6) ning lisas kõnedele retoorilist jõudu.

Proosarütmi ideed käsitleb ka Aristoteles „Retoorika“ kolmanda raamatu kaheksandas peatükis. Tema järgi peab proosa olema rütmiline, kuid mitte meetriline, sest muidu oleks tegu luulega. Sisemist rütmi vajab proosa Aristotelese hinnangul vormi saavutamiseks. Cicero aga eelistab rütmilist proosat seetõttu, et peab seda funktsionaalsemaks, andes kiiremini edasi idee, mida tahetakse väljendada (Plebe 1988: 121).

Cicero peatub mitmel korral rütmilise proosa ja luule mõistete erinevustel, eriti teostes „Kõnemehest“ (*De oratore*) 3, 185–186, „Kõnemees“ (*Orator*) 198 ja „Kõnemees“ 177–178. Kreeka ajaloolane ja retoorikaõpetaja Dionysios Halikarnassosest pühendab umbes pool sajandit hiljem samale teemale mitmeid lehekülgi, eriti teostes „Sõnade kokkupanemisest“ (Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων) 25 ning „Demosthenese imetlusväärsest stiilist“ (Περὶ λεκτικῆς Δημοσθένους δεινότητος) 50.

Rütm oli kogu antiikaja kunstproosa üheks oluliseks aluseks. On väidetud, et moodsas kirjanduses ei ole peaaegu üldse rütmilist proosat ning et selles valdkonnas sõltub palju individuaalsest tajust, seega on nende küsimuste üle teoreetiseerimisel raske saavutada üldist ja objektiivset paikapidavust (Norden 1986: 913).

1.2. Proosarütm klassikalises proosas

Nagu märgitud, tavatsesid Cicero ja teised antiikaja ladina proosa autorid lõpetada lauseid rütmiliste üksustega. Antiikproosa rütmistatud lauselõpud, nagu toonased värsiskeemidki baseerusid silpide kvantiteedil. Proosarütm kasutati keele meloodilisemaks muutmiseks. Mitmete antiikautorite arvates ei tohtinud rütmilised mudelid proosas olla regulaarsed, vaid pidid olema pigem juhuslikud ja varieeruvad, vastasel korral ei oleks enam tegu proosa, vaid luulega.

Antiikaja proosarütm on uuritud suhteliselt palju ja üksikasjalikult. Meil on empiirilisi andmeid näiteks Cicero (vrd nt Hutchinson 1998), Sallustiuse ja Liviuse proosa kohta (vrd Aili 1979), on teada nii nende eelistatud kui välditud rütmivormid, samuti individuaalsed eelistused.

Proosarütm ei olnud algupäraselt ladina nähtus, kujunedes välja juba kreeka retoorikas.⁶ Albert Clark on märkinud, et Cicero hinnangul oli 5. sajandil eKr elanud Thrasymachos esimene autor, kes hakkas teadlikult kvantiteedil põhinevaid lauselõppe proosas retoorilise efekti pärast kasutama – varasemad kirjanikud olevat selliseid rütme kasutanud juhuslikult. Kui aga teadvustati selle võtte meeldivat toimet, said rütmikujundid, mida Cicero nimetas *certi cursus conclusionesque verborum*⁷ („Kõnemees“ 178), retoorilise tehnika üheks osaks. (Clark 1910: 5) Thrasymachos kasutas eelkõige peaan ($- \cup \cup \cup$), proosale sobivaimaks peetavat värsijalga, kuna seda esines luules vähe. Demosthenes (384 eKr – 322 eKr) eelistas aga kreetikust ($- \cup -$), millele ta paiguti lisas otsa trohheuse ($- \cup - - \cup$) või spondeuse ($- \cup - - -$). Hilisemad, eriti asianistliku koolkonnaga seotud kirjanikud arendasid Demosthenese praktikat edasi. Nüüd sai eelistatuimaks rütmiks kaksiktrohheus ($- \cup - \cup$), mida hakati regulaarselt kasutama. Roomlased võtsid proosa rütmistamise tehnikad üle asianistlikelt kirjameestelt⁸ juba enne Cicerot (Clark 1910: 6).

Vastavalt Cicero ja Quintilianuse õpetusele pidi proosa olema kvantitatiivselt harmooniline, ning seda eriti lauselõppudes – pikki ja lühikesi silpe tuli nende hinnangul grupeerida nõnda, et nad moodustaksid koos kena lõpu (Camilli 1949: 83). Ehkki Cicero arutles korduvalt rütmiliste lauselõppude üle, näitavad uurimused, et ta ise kasutas neid enda soovitatud lauselõppustruktuure vähe: näiteks „Kõnemees“ (217) märgitud heksameetrilist kadentsi (*clausula heroa*, $- \cup \cup - -$)

⁶ Lähemalt kreeka proosarütm ja selle uurimise kohta vt nt Päll 2007.

⁷ „teatud rütmistatud lauselõpud“ (allmärkustes olevad tõlked siin ja edapidi pärinevad käesoleva väitekirja autorilt).

⁸ Asianistlik stiil viitab 3. sajandil eKr välja kujunenud vanakreeka retoorilisele voolule, millele oli iseloomulik proosarütm kasutamine, eriti lausete lõppudes. Selle kõrval tarvitati ka asianistlikust kirjaviisist lihtsamat ja selgemat atika kõnestiili. Roomlased võtsid asianistliku retoorikastiili omaks aastaks 100 eKr. Ehkki need stiilid olid teravas vastasseisus ja tekitasid mõnikord ägedat poleemikat, oli neidki autoreid, kes valdasid mõlemat stiili: nt Cicero kasutas nii atikistlikke kui ka asianistlikke põhimõtteid vastavalt vajadusele ja otstarbekusele (Albrecht 2003: 127). Varaseimaks asianistlikku stiili järgivaks kõnemeheks peetakse 3. sajandil eKr elanud Magnesia Hegesiast, kes eelistas lühikesi ja rütmilisi lauseid, vältides pikki ja keerulisi struktuure. (Kennedy 1994: 96)

ei esine tema teostes peaaegu üldse, samas on ta tihti kasutanud kreetikuse ja spondeuse kombinatsiooni (– ∪ – – –), mida ta oma teoreetilistes aruteludes välja ei too (Aili 1979: 9).

Cicerole järgnenud autorite proosas on märgata juba kindlate eelistuste kujunemist: levinumad kombinatsioonid on kreetikus ja trohheus, kaksikkreetikus ja kaksiktrohheus (Oberhelman, Hall 1984: 114). Kuigi Cicero ei kasuta rütmilisi lauselõppe iga lause puhul, on nende esinemissagedus piisavalt kõrge eeldamaks, et nende esinemine ei olnud lihtsalt juhuslik (Tunberg 1992: 105).

Poola klassikaline filoloog Tadeusz Stefan Zielinski on eelnevatele uurijatele, eelkõige Wilhelm Mayerile ja Eduard Nordenile toetudes täheldanud, et Cicero kolm lauselõppudes eelistatud rütmistruktuuri on järgnevad (Clark 1910: 7):

1. – ∪ – – – // – ∪ – – ∪
kreetikus, spondeus // kreetikus, trohheus
2. – ∪ – – ∪ – // – – – – ∪ –
kreetikus, kreetikus // moloss, kreetikus
3. – ∪ – – ∪ – × // – – – – ∪ – ×
kreetikus, kaksiktrohheus // moloss, kaksiktrohheus

Cicero rütmistamis põhimõtted on ühetaolised kõigis tema teostes, välja arvatud kirjades Atticusele. Seejuures on märkimisväärne, et mitmetes tema teistes kirjades on lauselõpud meetriliselt samavõrd korrastatud nagu ta kõnedeski (Clark 1910: 7–8).

Hilisantiikajal muutus kvantiteedi kõrval lauselõppudes oluliseks faktoriks ka sõnarõhk. Selle arengu tulemusel sündiski keskaegne ladina proosarütm, mida kutsutakse *cursus*’eks ning mis baseerub ainult rütmil (Tunberg 1992: 106). Rõhuliste lauselõpurütmide vormid tekkisid klassikalise proosa traditsiooniliste kreetikuse ja trohheuse rütmide baasil (Oberhelman, Hall 1984: 114).

Ladina *cursus*’e väljakujunemist ja arengut ei saa täielikult mõista pööramata tähelepanu sarnasele nähtusele hilisemas kreeka proosas. Siingi saab 4. sajandil rõhust domineeriv faktor ning rütm hakkab sõltuma rõhkudevahelisest intervallist. Wilhelm Mayer on näidanud, et alates sellest perioodist kuni Bütsantsi impeeriumi languseni esinesid tüüpilises proosateksti lauselõpus enne viimast rõhku vähemalt kaks rõhuta silpi (Clark 1910: 21). Juba Demosthenese ajast hästi tuntud daktülist ja trohheusest koosnev *cursus planus* (– ∪ ∪ – ∪) ja kaksikdaktül *tardus* (– ∪ ∪ – ∪ ∪) baseerusid algupäraselt kreetikusel, kuid kvantiteedi asendas nüüd rõhk; daktülist, pürrihheusest ja trohheusest koosnev *cursus velox* (– ∪ ∪ ∪ – ∪) rajanes ditrohheusel, ulatudes samuti tagasi kreeka klassikalisse proosasse (Norden 1986: 955).

1.3. Proosarütm keskaegses proosas, *cursus mixtus*

Klassikalises retoorikasüsteemis käsitletakse rütmi kui kaunistusvahendit, mis ühtlasi aitab kõnet liigendada ja markeerida. Mitmed keskaegsed sõnakunsti-voolud olid selle klassikalise süsteemiga väga sarnased: *cursus*'te funktsiooni nähti teksti kaunistamises ning sellele elegantsi ja tasakaalu lisamises (Cornelius 2010: 315). Nii on klassikalise proosa kvantiteerivatest lauselõppudest pärinevad *cursus*'ed üks retoorikasüsteemi osa, mida autorid tihti stiilielemendina tarvitasid (Di Capua 1949: 22).

Sõna *cursus* võeti uuesti kasutusele Charles Thurot' 1868. aastal ilmunud kogumikus *Notices et extraits de divers Manuscrits latins pour servir à l'histoire des doctrines grammaticales au moyen age*, mis sisaldas suurt didaktiliste tekstide kogu. Thurot' teost on käsitlenud Paul Meyer (1870), hiljem ka Louis Havet (1892) ja Wilhelm Meyer (1893).

Arenedes välja klassikalise proosa kvantiteerivatest lauselõppudest, läbisid *cursus*'ed mitme sajandi pikkuse üleminekuperioodi, mille jooksul nad eksisteerisid koos kvantitatiivsete vormidega. Üleminekuaja vorme, mille puhul osa lauselõppe olid kvantiteerivad, samas kui teised järgisid kvantiteedile tähelepanu pööramata üksnes rõhke, nimetatakse terminiga *cursus mixtus*. Need kõnekujundid eksisteerisid vähemalt 5. sajandini, kui nad asendusid ainult rõhul põhinevate klauslitega. Samuti on väidetud, et *cursus mixtus* kadus proosatekstidest 7. sajandil, kuid 12. sajandil hakati neid taas kasutama.⁹ (Oberhelman, Hall 1984: 116)

Renessansiaegsed õpetlased pidasid *cursus*'i juba barbaarseteks ning valitseva arusaama kohaselt ei esine neid enam tekstides alates 16. sajandi algusest (Oberhelman, Hall 1984: 118). Kuna *cursus*'ed moodustasid keskaegse ladina proosa ühe osa, ei ole üllatav, et vararenessansi humanistid nendest loobusid. Humanistid märkasid, et antiikproosas keskaegsed *cursus*'ed puuduvad, ning mõistsid ka seda, et antiikproosa rütm baseerub silpide kvantiteedil, mitte sõna-rõhul (Tunberg 1992: 106). Louis Laurand (1907) on väitnud, et Cicero lauselõppude varaseim ja täiuslikem ülevaade sisaldub Jacobus Strebause teoses „Sõnade valimisest ja retoorilisest paigutusest“ (*De electione et oratoria collocatione verborum*), mis ilmus Pariisis aastal 1529 (Tunberg 1992: 107).

Niisiis, kokkuvõttes võib öelda, et aja jooksul antiikaja *clausula*'te süsteem lihtsustus ning kvantiteedi kõrval hakkas tähtsaks muutuma ka sõnarõhk. Selline proosarütm, kus olulised olid nii kvantiteet kui rõhk, kandis nime *cursus mixtus* ning see arenes omakorda keskaegseks proosarütmiks, mis põhines täielikult sõna-rõhul ning mille nimetusena tuli kasutusele termin *cursus* (Norberg 1968, Clark 1910, Tunberg 1996).

Segatüüpi rütmi perioodiks peetakse ajavahemikku umbes 3.–6. sajandini. 4. sajandi kirjanike loomingust leidub *cursus mixtus*'t näiteks Ammianus

⁹ Esimesena väljendas seda arvamust Noël Valois (1881), ning hiljem on seda mitmesugustes käsiraamatutes järjepanu korratud. Siiski on tänapäevased uurimused selle teooria ümber lükanud, näidates *cursus*'te katkematu traditsiooni ka seitsmendast kaheteistkümnenda sajandini: vt Lindholm (1963) ning Janson (1975).

Marcellinuse (u 330 – 391–400), Ambrosiuse (338–397), Hieronymuse (347–420) ja Augustinuse (354–430) loomingust. Huvitav on näha, et mitmed autorid kasutasid mõlemaid meetodeid. Väidetavalt on näiteks Boëthius (480–524) mõnes oma kirjutises rütmistanud lauselõppe kvantiteerivalt, teisel aktsentueerivalt. Gregorius Suure (540–604) kirju peetakse sellise segastiili kõige väljapeetumateks avaldusteks (Clark 1910: 11–12).

Cursus’te uuestisünd leidis aset 11. sajandil, kui Rooma kuuria selle kasutusele võttis. Tolle perioodi proosa kujutas endast enamasti kirjakunsti, hõlmates lisaks erakirjadele kirikuametnikele saadetud keerukaid ja väärikaid kirju ning paavsti koostatud diplomaatilisi dokumente. Tavaliselt tähistati niisugust kirjavormi terminiga *dictamen*, kirjanikke kutsuti sõnaga *dictatores*, kirjakunst ise kandis nime *ars dictatoria* ning kirjade kirjutamise reegleid käsitlevad käsiraamatud *summa dictaminis*. (Clark 1910: 13–14)

Termin *cursus* esines küll samuti keskaegsetes tekstides, kuid tavaliselt tähendas see lihtsalt kõne voolavust ning oletatavasti hakati seda *clausula*’te süsteemi rütmistatud lauselõppude tähistamiseks kasutama tagantjärele (Tunberg 1992: 112–114). Nii näiteks oli 13. sajandi kirjaniku Buoncompagno di Firenze järgi *cursus* lausete lõpul paiknevate sõnade harmooniline, teatud seadustest sõltuv asetus, teisisõnu, *artificiosa dictionum structura*¹⁰.

Cursus’i hakati kirjades vähem kasutama Nicolaus IV (1288–1292) ajal. Paavsti käskkirjadest kadusid nad pea täielikult 14. sajandil, säilides üksnes varasema perioodi dokumentidest üle võetud vormelites. Ometi jäid *cursus*’ed ellu kirjanduses – Dante ladinakeelsetes teostes, Petrarca ja Boccaccio kirjades ning viimase biograafilises raamatus „Kuulsatest naistest“. Renessansiajal hakati uuesti aru saama antiiktekstide kvantiteerivast struktuurist ning rõhul põhinevad *cursus*’ed hüljati kui barbaarne nähtus (Clark 1910: 21).

Kuigi varaseimad *cursus*’i kirjeldavad tekstid pärinevad alles 1180. aastatest, kasutati rõhulist proosarütmide pidevalt juba alates hilisantiigist ning seda kuni hilise keskajani. Siiski ei praktiseerinud seda kõik kirjanikud ning mõnes piirkonnas näis *cursus* olevat isegi ajutiselt ebasoosingusse langenud. 12. sajandil toimus Itaalias ja Prantsusmaal lihtsustamise ja standardiseerimise protsess. Domineerima jäänud *cursus*’e meetodit kutsuti Rooma süsteemiks ning nimelt seda õpetasid ka 13. sajandi itaalia *dictamen*’i meistrid nagu Guido Faba, kelle käsiraamatud olid üsna levinud. 13. sajandi keskpaigaks oli Rooma *cursus* muutunud juba kõikjal Euroopas standardiks (Tunberg 1996: 114–115).

1100. aasta paiku oli Itaalias tõenäoliselt samal ajal käibel kaks eraldiseisvat *cursus*’e traditsiooni. Üks neist on seotud Kesk- ja Lõuna-Itaaliaga ja selle autorid pärinesid eelkõige Salernost, Monte Cassinost ja Roomast. Seda traditsiooni iseloomustab kõrge *cursus tardus*’e esinemissagedus. Teine Itaalia traditsioon on tõenäoliselt seotud Põhja-Itaaliaga ja selle peamiseks tunnusteks on *cursus velox*’i ülekaal ja prokliitiliste variantide kasutamine. 12. sajandi jooksul tõrjus põhjapoolne traditsioon teise välja, Rooma kuuria võttis uue stiili üle ja domineerima hakkas *cursus velox*. (Janson 1985: 177–178)

¹⁰ „lausete kunstipärane struktuur“, Thurot (1868).

Rooma *cursus*'el on kolm või neli rütmilist kuju. Lauselõpu viimane sõna peab olema kas kolme- või neljasilbiline, sellele eelneva sõna puhul on oluline vaid rõhu positsioon. Rooma reeglid lubasid ka nähtust nimega *consillabatio*, mis kujutab endast viimase sõna asendamist kahe või kolme lühema sõnaga, mis sisaldavad kokku sama arvu silpe (Tunberg 1996: 115).

Kokkuvõtteks, *cursus*'e uuestisünd leidis aset 11. sajandil, kui Rooma kuuria võttis kasutusele rütmilised *cursus*'ed ning nendele kohaldati üksikasjalikud reeglid. *Cursus*'ed levisid peagi paavsti kantsleist kaugemale ning läksid laiemalt käibe: mitte ainult kirjades, vaid igasuguses ladina proosas, kus sooviti näidata stiili ja elegantsi. *Cursus*'te õitseng kestis renessansini, mil nendest kui keskaegsest jäanukist loobuti. (Toynbee 1966: 225–226)

Humanistid põlgasid keskaegset ladina keelt, mis kasutas Rooma kuuria stiili reegleid. Seega üritati asendada *artes dictandi cursus*'te reeglid kvantiteerivate *clausula*'te reeglitega, mille puhul tugineti Cicero dialoogile „Kõnemehest“ ja Quintilianuse teosele „Kõnekunstiõpetus“ (*Institutiones oratoriae*) (Di Capua 1949: 32).

1.4. *Cursus*'ed keskajal: struktuur, variandid, näited

Wilhelm Meyer (1905: 236–286) oli tõenäoliselt esimene, kes sõnastas hilis-antiikse ja keskaegse sõnarõhul põhineva *cursus*'e kirjeldamise viisi, millest on saanud üks selleteemaliste uurimistööde põhilisi meetodeid. Meyeri arvates on otsustavaks faktoriks silpide arv kahe viimase rõhu vahel ja pärast viimast rõhku, samas kui viimase sõna pikkus ei ole oluline (Tunberg 1992: 126). Mitmed kaasaegsemad sellele teemale pühendatud uurimistööd rakendavadki lähenemisviisi, mis ei arvesta viimase sõna pikkust, vaid klassifitseerib lauselõppe ainult kahe viimase rõhu vahel ja pärast viimast rõhku olevate silpide arvu järgi (Tunberg 1996: 115). Sellel meetodil on oma puudusi, kui seda rakendada hiliskeskaja *cursus*'te peal, kuna selleks ajaks peeti viimase sõna pikkust oluliseks. Hiliskeskaegse perioodi *dictamen*'i õpetlased olevat andnud soovitusi, et lauselõpu-rütmides peaks viimane sõna koosnema siiski kolme- või neljasilbilisest sõnast või siis lühematest sõnadest, mis sisaldaks sama arvu silpe (*consillabatio*) (Tunberg 1996: 115–116). Samas on võimalik näha ka selliseid arvamusi nagu Oberhelmanil ja Hallil (1984: 115, allmärkus 7): „Erinevad sõnapiiride variandid olid *cursus*'tes antiikajal kindlasti samavõrd aktsepteeritud kui hilisematel sajanditel.“

Seega saab kokkuvõttes öelda, et hiliskeskajal oli kasutusel neli erinevat rütmilist mudelit: *cursus planus* ehk lihtne lõpurütm, *cursus velox* ehk kiire lõpurütm, *cursus tardus* ehk aeglane lõpurütm ja *cursus trispondaicus* (kolme spondeuse baasil kujunenud rütm, mida mõnikord käsitleti ühe *cursus planus*'e alaliigina). Rütmilised üksused koosnevad vähemalt kahest sõnast ning viimane sõna peab olema vähemalt kolmesilbiline. Eelneva sõna silpide arv ei ole oluline, loeb vaid selle sõna rõhk. Nagu eelpool juba öeldud, oli keskaegse proosarütmilise puhul lubatud ka võte, mida nimetati *consillabatio*'ks – viimase sõna asendamine

kahe või kolme lühema sõnaga, mis sisaldaksid sama arvu silpe (Tunberg 1996, Janson 1975, Lausberg 1960). Lisaks oli kasutusel veel selline *cursus*'te kirjeldamise viis, kus ka viimase sõna pikkust ei peeta oluliseks, vaid luges ainult silpide arv lauselõpus oleva kahe viimase rõhu vahel ja pärast viimase sõna rõhku (Tunberg 1996: 115).

Sõna *cursus* kasutamine *numerus*'e asemel ulatub tagasi antiikaega (vrd nt Cicero „Kõnemees“ (178). Rütmistatud lauselõppude erinevad vormid *planus*, *tardus*, *velox* seostuvad samuti klassikaliste *clausulae*'te jaotustega. Erivorm *trispondaicus* on hilisem tähistus.

Cursus planus baseerub antiikaegsel rütmivormil kreetikus + spondeus. See koosneb kolmesilbilisest eelviimase rõhulise silbiga sõnast, millele eelneb samasuguse rõhuga sõna ($Xx\#xXx$ – *fide servantur*). Nii nagu Cicero kreetikusest ja trohheusest koosnevatel rütmivormidel, mida *planus* imiteerib, on ka selle puhul lubatud mitmed teised variandid: ühesõnaline rütmimuster, nagu näiteks *transgredientur*, ning sellised vormid, kus hoopis kolmesilbilisele sõnale, milles rõhk langeb tagant kolmandale silbile, järgneb kahesilbiline sõna, milles rõhk langeb eelviimasele silbile, nii et sõnapiir asub pärast kolmandat silpi, mitte pärast teist silpi (Oberhelman, Hall 1894: 115). Seega on tavalise *cursus planus*'e kõrval kasutusel selle variandid, nagu näiteks $X\#xxXx$ (*pars imperabant*) ja $Xxx\#Xx$ (*tempore messis*).

Cursus velox baseerub rütmivormil kreetikus + kaksiktrohheus. See koosneb neljasilbilisest eelviimase rõhulise silbiga sõnast, millele eelneb rõhuga tagant kolmandal silbil olev sõna ($Xxx\#xxXx$ – *animus gratuletur*). Tavapärase *cursus velox*'i kõrval on olemas ka variant $Xx\#xxxXx$ (kus viimases sõnas on viis silpi, mitte neli, nt *cedit utilitatem*). Ladinakeelses proosas oli *cursus velox* kõige levinum ning seda kasutati sageli nii lauselõppudes kui ka teoste lõppudes (Toynbee 196: 229).

Cursus tardus baseerub kahel kreetikusel. See koosneb neljasilbilisest tagant kolmanda rõhusilbiga sõnast, millele eelneb eelviimase rõhusilbiga sõna ($Xx\#xXxx$ – *divina custodiet*). Alternatiivne variant sisaldab tagant kolmanda rõhusilbiga sõna, millel järgneb kolmesilbiline samasuguse rõhuga sõna ($Xxx\#Xxx$ – *omnia impleant*) (Oberhelman, Hall 1894: 115). *Cursus tardus* võib esineda ka sellisel kujul nagu $X\#xxXxx$ (*est impossibile*) (Lindholm 1963: 40–51).

Cursus trispondaicus baseerub rütmivormil trohheus + väiksem joonikus ($\cup\cup--$) või ka *clausula*'l spondeus + kaksiktrohheus. See koosneb neljasilbilisest eelviimase rõhusilbiga sõnast, millele eelneb samasuguse rõhuga sõna ($Xx\#xxXx$ – *declinare arbitratur*). *Cursus trispondaicus* võib esineda ka kujul $Xxx\#xXx$ (*opere patrate*) või $X\#xxxXx$ (*pax universalis*).

Iga *cursus*'e vormi puhul võib pikemaid sõnu asendada mitme lühema (ühe- või kahesilbilise) sõnaga seni, kuni rütm säilib. Näiteks võib *cursus velox*'i viimase

neljasilbilise sõna asemel olla kolmesilbiline eelviimase rõhusilbiga sõna, millele eelneb ühesilbiline sõna (*rescribere non cessato*), või siis on neljasilbilise asemel kaks kahesilbilist sõna (*feliciter dici solet*). Näiteks *cursus tardus*’e viimase pikema sõna asemel võib näha hoopis kahesilbilist ja ühesilbilist sõna (*oneri mihi sum*) või kolmesilbilist eelviimase rõhusilbiga sõna ja ühesilbilist sõna (*stellarumque contentus sit*) (Oberhelman, Hall 1894: 115).

Paget Toynbee kirjeldab tavapäraste vormide *planus*, *tardus*, *velox* ning nende variatsioonide kõrval veel ühte lauselõpurütmi nimega *cursus medius*, mis koosneb kolmesilbilisest tagant kolmanda rõhusilbiga sõnast (või kahest lühemast sõnast), millele eelneb kahesilbiline (või ka pikem) eelviimase rõhusilbiga sõna, nagu näiteks *coelum circuit; (fo)vemur meritis; (miser)antem quempiam; nondum nobis est*. (Toynbee 1920: 229–230)

Ehkki *cursus*’te kasutamine oli rohkem levinud ladinakeelses proosas, leidub neid ka mujal, sealhulgas itaaliakeelses keskaegses proosas. Samuti on uuritud *cursus*’te kasutamist ingliskeelses proosas (Tempest 1930, Kuhn 1972). 20. sajandi esimese veerandi jooksul tekkis lühiajaline huvi vanainglise kirjanduses kasutatud *cursus*’te vastu. Peamised sellele teemale pühendatud analüüside tulemused on koondatud kolme Pieter Fijn van Draati artiklisse ning ühte Gordon Hall Gerouldi artiklisse. Oma teoses „Kõrvade nauding“ (*Voluptas aurium*) lükkas Van Draat ümber arvamuse, et *cursus* võeti 16. sajandi jooksul kasutusele ka inglise proosas. (Kuhn 1972: 188) Sherman M. Kuhn on täheldanud: „Niinimetatud *cursus* vanainglise kirjanduses ei ole midagi muud kui keele loomuliku rütmi osa. See ei ole ei proosa ega luule retooriline kaunistus, sest *cursus*’i on näha nii mitteretoorilistes vanainglise piirikirjeldustes kui ka tänapäevases argikõnes. Kui sarnaste meetoditega, mida kasutati selles artiklis, uuriti ka *cursus*’i keskaegses ladina keeles, keskaegses inglise keeles ja teistes keeltes, siis ma kahtlustan, et paljud oletatavatest *cursus*’test osutuvad lihtsalt keeleliseks nähtuseks, millel ei ole midagi pistmist tõelise *cursus*’ega.“¹¹ (Kuhn 1972: 206)

1.5. Itaaliakeelne proosa 13. ja 14. sajandil

Itaalia keele areng ja itaaliakeelse kirjanduse tekkimine ei olnud nii kiire nagu näiteks prantsuse keele ja kirjanduse puhul. Itaalia oli ladinakeelse kultuuri häll ning nõnda jäi ladina keel seal kasutusele kauemaks, mõjutades itaaliakeelse kirjanduse arengut. Esimene teadlik katse kirjutada itaalia vernakulaarkeeles (*Placito Capuano*) leidis aset alles 960. aastal ning itaalia kirjandusest ei saa rääkida enne 13. sajandit. 13. sajandil on ladinakeelne proosa siiski veel täielikus ülekaalus ja vernakulaarkeel on ladina keelest mõjutatud. Veelgi enam, esimesed itaaliakeelsed kirjutised olid luuletused, itaaliakeelne proosa areneb välja hiljem ning ladina keele mõjudest vabanemine on selles palju aeglasem ja vaevalisem.¹²

¹¹ Teksisiseste tsitaatide eestikeelsed tõlked siin ja edaspidi pärinevad käesoleva töö autorilt.

¹² Itaalia kirjanduse arengu kohta vt lisaks nt Marrone 2007.

13. sajandi itaalia proosa oli pigem didaktiline ning originaalloomingu asemel tõlgiti pigem ladina keelest olulisi retoorika- ja filosoofiateoseid. Guido Faba, kes elas ja töötas Bolognas 13. sajandi esimesel poolel, kirjutas aastatel 1242–1243 teosed „Purpurehe“ (*Gemma purpurea*) ja „Arutlused ja kirjad“ (*Parlamenti ed epistole*). Need kaks teost märgivad itaalia proosa sünni (Dotti 1993: 34). Guido Faba võttis üle need funktsioonid, mis tundusid olevat mõeldud vaid ladina keelele, ning ladina keelest võttis ta üle eelkõige retoorilisi kujundeid ja *cursus*’i (Segre 1963: 21). Teoses „Purpurehe“ on küll juhised ladina keeles, kuid Faba lisab ladina keele kõrval selgitusi ka vernakulaarkeeles. Sel moel asetab ta itaalia keele ladina keelega samale tasemele ning varustab kirjanikke eeskujudega, kuidas selles uues keele kirjutama peaks. Teose „Arutlused ja kirjad“ itaaliakeelsetes lõikudes on näha kõnekujundeid ja ladina *cursus*’i (Brand, Pertile 1996: 29). Veel üks 13. sajandi kirjanik, kes kirjutas vernakulaarkeeles, oli Guittone d’Arezzo ning mõned uurijad on ära märkinud rütmi olulisuse tema kirjades (Segre 1963: 163).

Dante Alighieri kirjutas end itaaliakeelse proosa ajalukku oma teostega „Uus elu“ ja „Pidusöök“. Dante teostega väljendas itaaliakeelne proosa esimest korda originaalset ja päevakajalist sisu, näidates ühtlasi suutlikkust seda väljendada. Ka itaaliakeelse proosa puhul olid Dantele eeskujuks keskaegsed kirjajutuskunsti käsitlused, eelkõige Boncompagno da Signa, Guido Faba ja Giovanni di Garlandia kirjutised, mis sisaldasid üsna täpseid juhiseid ladinakeelsetes teostes nõutavate omaduste kohta (Malato 1999: 370). Cesare Segre on öelnud: “È dunque con Dante che l’imitazione latina diventa nella prosa italiana più meditata e consapevole, lo scrittore volgare assimila alla sintassi romanza l’esperienza costruttiva della prosa latina”¹³ (Segre 1963: 249).

Giovanni Boccacciot peetakse tavaliselt itaaliakeelse proosa isaks tänu oma teosele „Dekameron“, millel oli suur mõju raamjutustuse arenemisele nii Itaalias kui mujal Euroopas. Boccaccio teised teosed itaaliakeelses proosas on „Madonna Fiammetta eleegia“, mida nimetatakse sageli esimeseks itaaliakeelseks psühholoogiliseks romaaniks, „Armuvaev“ (*Filocolo*), proosas kirjutatud armastusromaan, „Kaaren“ (*Il corbaccio*) ning Dante elulugu „Lühitraktaat Dante kiituseks“ (*Trattatello in laude di Dante*).

Lisaks itaalia kirjanduse kuldsele kolmikule (Dante, Boccaccio ja Petrarca) leidub 14. sajandil ka teisi kirjanikke, näiteks kroonikuid, romaanikirjanikke ja religioossete tekstide kirjutajaid. Kroonikute seas olid autorid nagu Dino Compagni („Oma aja sündmuste kroonika“ (*Cronica delle cose occorrenti ne’ tempi suoi*)) ja Giovanni Villani („Uus kroonika“). Franco Sacchetti ja Giovanni Sercambi olid nende kirjanike hulgas, kes jätkasid pärast Boccacciot itaalia proosas elava ja realistliku jutustuste kirjutamise traditsiooni. Franco Sacchetti teost „Kolmsada novelli“ on tihti võrreldud Boccaccio „Dekameroniga“.

¹³ „Seega muutub Dantega ladina keele jäljendamine itaaliakeelses proosas järele mõeldumaks ja teadlikumaks, vernakulaarkeelne kirjanik ühendab romaani keelte süntaksiga ladina proosa konstruktiivse kogemuse.“

1.6. *Cursus*'ed ja proosastiilid

Keskajal sai kirjast retoorikateooria keskne huvipunkt ning 11. sajandil tekkis *ars dictaminis* ehk „kirjade kirjutamise kunst“ (Perelman 1991: 97–98, Tamm 2013: 47, 71–72). Ent sõna *dictamen*, verbist *dictare*, mis klassikalises ladina keeles tähendas 'ette kirjutama', oli keskajal käibel igasuguse teksti koostamise kohta. Olles termini *ars dictaminis* üheks osaks, kasutati sõna *dictamen* siiski vaid proosatekstide puhul. Suur osa *dictatore*'dest ehk tekstikoostajatest ja -teoreetikute keskendus epistolaarproosale, kuid osa neist käsitles ka teisi proosa koostamise liike. (Camargo 1991: 17–18) Seega võib väljendit *ars dictaminis* defineerida kui seda keskaegse retoorika osa, mis õpetas kirjade ning teiste proosatekstide koostamise reegleid. Kirjakirjutamise õpetusi anti edasi teostega, mida kutsuti kas *ars* või *summa dictandi* (Camargo 1991:20).

Esimene selles žanris loodud teos Itaalias oli Monte Cassino Albericuse (1075–1110) „Stiilibreviaar“ (*Breviarium de dictamine*). Ta ei andnud oma juhises küll reegleid *cursus*'te kohta, kuid kasutas neid ise läbivald ning väitis, et proosa peab olema *sonoram et distinctam, id est quasi currentem*¹⁴. Esimene autor, kes pani kirja ka *cursus*'te kasutamise reeglid, oli Alberto di Morra, kellest sai 1187. aastal paavst Gregorius VIII. Sellest ajast alates on kasutusel ka termin *stilus Gregorianus* (Gregoriuse stiil). (Clark 1910: 14)

Ars dictaminis'e meistrite hulgast ei puudutanud keegi teine nii palju *cursus*'te teemat kui Bene Firenzest, kes kirjutas „Kirjakunsti *summa*“¹⁵ (*Summa dictaminis*) ehk „Kandelaaber“ (*Candelabrum*) (1210). Boncompagno da Signa kirjutas samuti entsüklopeedilise teose retoorikast, kus käsitletakse ka *cursus*'t ning arutletakse selle üle (Rajna 1932: 44). Boncompagno raamat levis väga laialt ning üsna pea kirjutas üks tema kaasaegne, Guido Faba Bolognast teose „Kirjakunsti *summa*“ (*Summa dictaminis*) (1228–1229). *Cursus*'ele on seal pühendatud peatükk LXXXVIII, „*De cursu qui debeat hodie observari*“¹⁶. Sealsete juhiste järgi tuleb kõige ilusamad sõnad paigutada lause algusesse või lõppu ja mitte panna lausete lõppu liiga pikki või liiga lühikesi sõnu (Rajna 1932: 48).

Üks stiilide klassifitseerimise meetod, mille töötasid välja Goffredo di Vinsauf ja Giovanni di Garlandia 13. sajandi alguses, kasutas olulise kriteeriumina just proosarütmi ning määratles neli põhilist stiili: *stilus Tullianus* ehk Tulliuse stiil, milles puudub aktsendiline rütm, kuid milles kasutatakse palju retoorilisi kaunistusi; *stilus Gregorianus* ehk Gregoriuse stiil, paavsti kirjavahetuse stiil, mis järgis kirjakunsti reegleid ja kasutas *cursus*'i; *stilus Hilarianus* ehk Hilariuse stiil, mis teoreetikute kirjelduse kohaselt näib jäljendavat rütmilist hümnistruktuuri; ja *stilus Ysidorianus* / *Isidorianus* ehk Isidoruse stiil, mida eristavad teistest isokoolon ja riim (Tunberg 1996: 114).

Näib, et Dante kirjandusteooria on kindlalt juurdunud retoorilisse traditsiooni, mille ta omandas arvatavasti lisaks Brunetto Latini teostele „*Varamu*“ (*Tresor*) ja

¹⁴ „kõlav ja eristuv, see tähendab peaaegu jooksev“

¹⁵ *summa* kohta vt lähemalt Tamm 2013: 77-78.

¹⁶ „Mida tänapäeval tuleks *cursus*'e osas silmas pidada“

„Retoorika“ (*Rettorica*) peamiselt Bologna meistritelt (Pazzaglia 1970: 394). Dante seotust *ars dictaminis*’ega on eelkõige näha tema ladinakeelsetes teostes: eriti tema kirjades, aga ka teostes „Rahvakeelest“, „Monarhiast“ ning „Uurimus veest ja maast“. Tema proosastiil jääb truuks kolmele soovitatud *cursus*’e tüübile, *velox*, *planus* ja *tardus*, kusjuures näib, et ta eelistab nendest esimest. Väidetavalt on kirjakunsti mõjusid tunda ka Dante itaaliakeelses proosas, selle ornamenteerimises ning ka lause rütmilises jaotuses. Teoses „Uus elu“ näitavad autori meloodilisuse taotlusi ka teised kõlafiguurid nagu alliteratsioon, kordus ja paronomaasia (Pazzaglia 1970: 395).

1.7. Käesoleva uurimistöö originaalsus ja varasemad uurimused

Põhilised varasemad nii Dante proosat üldisemalt kui ka tema proosarütmi käsitlevad uurimused on teostanud Paget Toynbee (1918, 1920, 1923), kes on olnudki peamine Dante *cursus*’te uurija. Toynbee keskendus oma uurimistöös eelkõige Dante kirjadele, kuid ta on sellest vaatepunktist analüüsinud ka teisi Dante ladinakeelseid teoseid. Toynbee on järeldanud, et kõigis kolmes teoses kuhjub *cursus*’i eriti lõikude ja peatükkide lõppudesse ning nende reeglipärasest esinemist on esmajoones märgata pikemates lõikudes (Toynbee 1920: 234), kuid samas ei sisalda tema käsitletud süsteemset statistilist analüüsi.

Mis puudutab *cursus*’te kasutamist Boccaccio itaaliakeelsetes teostes, siis sellest seisukohast on uuritud peamiselt „Dekameroni“, kuid ka selle kohta ei ole esitatud süsteemset statistikat. Vittore Branca (1975) on olnud Boccaccio teoste peamiseks uurijaks. Varasemad uurijad on välja toonud, et Boccaccio ladinakeelsetes kirjades järgitakse ka *cursus*’te reegleid (nt Parodi 1913).

Järgnevalt olgu nimetatud mõned uurimused, mis analüüsivad peamiselt Dante ja Boccaccio proosat üldiselt, sisaldades ühtlasi mõningaid kommentaare rütmi kohta. Näiteks võib tuua Giulio Bertoni (Bertoni 1914), Giuseppe Lisio (Lisio 1902), Pio Rajna (Rajna 1932) Dante proosa ja rütmi käsitlelused, Ernesto Giacomo Parodi teose Boccaccioli esinevatest rütmidest (Parodi 1913), Alfredo Schiaffini uurimuse, milles on alates „Uuest elust“ kuni „Pidusöögini“ kokku võetud muusikalised ja rütmilised piirjooned Dante proosas, järeldades, et see on täis rütme, mis on lähedased traditsioonilistele *cursus velox*’i, *tardus*’e ja *planus*’e rütmidele (Schiaffini 1943) jne.

Viimaste aastakümnete uurimused proosarütmi valdkonnas on tegelenud eelkõige antiigiga, uuritud on nii ladina (vt nt Adams 2013, Börner 2016,) kui vanakreeka autoreid (vt nt Vatri 2019, 2020). Eesti uurijatest on Janika Päll (Päll 2007) tegelenud vanakreeka proosarütmi analüüsi ja kirjelduse meetoditega Gorgiasse „Helena enkoomiumi“ näitel ning Mart Jaanson (Jaanson 2014) on enda doktoritöös käsitlenud ka Nikaia-Konstantinoopoli usutunnistuse ladinakeelse normteksti rütmikat.

Käesoleva uurimistöö originaalsus seisneb töö fookuses, materjalis ja meetodis: enamasti on rütmilisi lauselõppe uuritud ainult Dante ja Boccaccio ladinakeelsetes teostes ning ilma süsteemse statistilise analüüsita. *Cursus*'te kasutamise kohta vernakulaarkeelses proosas leidub vaid mitmesuguseid arvamusi, mitte süstemaatilisi analüüse. Varasemad uurimistööd ei ole samuti võrrelnud ladinakeelseid ja itaaliakeelseid tekste ega *cursus*'te eri liike omavahel sel moel nagu käesolevas väitekirjas. Minul ei ole õnnestunud leida uurimistöid, kus oleks analüüsitud *cursus*'te esinemist Franco Sacchetti ja Giovanni Villani proosas ega ka Pietro Bembo ja Niccolò Machiavelli teostes.

Käesoleva uurimistöö hüpoteesid on järgnevad:

- a) 14. sajandi proosas esineb rütmilisi lauselõppe mitte üksnes ladinakeelses, vaid ka itaalia vernakulaarses kirjanduses.
- b) Ehkki suure osa lauselõppurütmidest võib kirjutada loomuliku keele prosoodia arvele, kus juba rõhusüsteem tingib automaatselt teatud rütmistused, on need kohati autori teadliku kasutuse tulemus.
- c) 14. sajandil kirjutatud ladina- ja itaaliakeelses proosas võib samuti täheldada nii eelistatud kui välditud lauselõppurütme, kusjuures mitte alati ei sõltu need loomuliku keele prosoodiast, vaid neil võib olla esteetiline funktsioon.
- d) Dantel võib eri peatükkide lauselõppurütmide proportsioonides olla statistiliselt olulisi erinevusi.
- e) Lauselõppurütmides võib oma roll olla samuti sõnapiiridel: autoritel võivad sõnamustrites olla individuaalsed eelistused.
- f) Teatud erinevused lauselõppude rütmistamises tulevad esile ka ladina- ja itaaliakeelsete tekstide võrdluses ning seda nii rõhumustris kui sõnapiiride jaotuses.

1.8. Metodoloogia

Käesoleva doktoritöö eesmärgiks on uurida, milliseid proosa rütmistamisviise (*cursus*'i) ja millises ulatuses esineb nii 14. sajandi itaalia rahvakeelses kui ladinakeelses proosas, keskendudes eelkõige Dante teostele. Uurimistöö meetod on võrdlev-statistiline analüüs, mis viiakse läbi järgnevate etappidena:

- a) materjali prosoodiline analüüs,
- b) prosoodilise analüüsi tulemuste andmebaasidesse kogumine,
- c) andmete statistiline töötlemine,
- d) andmetöötlustulemuste võrdlev analüüs.

Cursus'ed on küll vaid üks osa keskaegsest retoorikasüsteemist,¹⁷ kuid käesolev uurimistöö keskendub ainult *cursus*'tele. Esimeses etapis analüüsitakse kõiki valimis olevaid lausete lõppe. *Cursus*'i võis esineda lisaks lause lõpule ka fraasi-

¹⁷ Keskaegse retoorika kohta vt nt Ward 2018, Murphy 1974, Dronke 1984, Tunberg 1986, Camargo 2012.

lõppudes ning käesolevas uurimistöös on analüüsitud kõiki kirjavahemärgiga markeritud fraasilõppe. Võib eeldada, et kirjavahemärgid tähistavad tekstis enamasti pausi ning need on ühtlasi ka kõige selgemaks pidepunktiks, mida lausesisesel analüüsil aluseks võtta. Varasemates *cursus*'te või ladina proosarütmi uurimustes on osa uurijaid oma analüüsides arvesse võtnud ainult lauselõppe (nt Aili 1979, Lindholm 1963) ning teised jällegi pööranud tähelepanu ka lausete keskel toimuvale (nt Toynbee 1920¹⁸, samuti Janson (1975) märgib, et on analüüsinud ka enne komasid asetsevaid lõppe), seejuures on uurijad metodoloogilistes alustest välja toonud, et töös usaldatakse teksti editeerijate interpunktsiooni (vt nt Aili 1979: 45).

Rõhuskeemide määramisel on töös lähtutud järgnevatest põhimõtetest:

- a) Ladina keele puhul on käesolevas analüüsis võetud aluseks klassikalise ladina keele rõhureeglid: ladina keeles on kahesilbilistes sõnades rõhk esimesel silbil, kolme- ja enamasilbilistes sõnades aga eelviimasel silbil, kui see silp on pikk. Kui eelviimane silp on lühike, asetseb rõhk tagant lugedes kolmandal silbil.
- b) Itaalia keeles ei ole nii kindlaid rõhureegleid: sageli on itaaliakeelsete sõnade rõhk eelviimasel silbil, kuid rõhk võib olla ka eespool või hoopis viimasel silbil (sel juhul on see rõhumärgiga tähistatud, nt *città*). Pikemate sõnade rõhu määramisel olen toetunud sõnaraamatutele¹⁹.
- c) Ühesilbilised sõnad on nii ladina kui itaalia keeles reeglina rõhutatud, kuid sõltuvalt kontekstist ja ühesilbiliste kõrval olevatest teistest sõnadest võib rõhk mõnikord langeda ka ühesilbilise sõna peale. Käesolevas töös on järgitud põhimõtet, et ühesilbilised mitteleksikaalsed sõnad on üldiselt rõhutatud ning leksikaalsed sõnad rõhulised, kuid sõltuvalt monosüllaabiliste kõrval asuvatest teistest sõnadest võib esineda ka vastupidiseid juhtumeid.
- d) Sõltuvalt positsioonist võib siiski mõnikord ka ühesilbiline sõna rõhuline olla, kuna fraasirõhkude jaotusel on sageli mitmeid tõlgendusvõimalusi (Bertinetto 1981: 330). Loomulik kõnerütm eeldab rõhuliste silpide vaheldumist rõhututega. Kahe rõhusilbi kõrvutiesinemisel neist üks reeglina kõnevoorus redutseerub. Itaalia ja ladina keele kõnetakt koosneb üldjuhul kahest või kolmest silbist ning prosoodilised sõnad itaalia keeles koosnevad maksimaalselt kahest taktist (Helsloot 1993: 129–130, vt ka Krämer 2018). Kui rõhutuid silpe on järjest rohkem kui neli, moodustub kaks prosoodilist sõna ning nii võib rõhk sattuda ka ühesilbilise sõna peale. Samuti võib emfaasi korral ka monosüllaabiline mitteleksikaal rõhuline olla.
- e) Ühesilbilised sõnad on käesolevas uurimuses loetud rõhuliseks ka sel juhul, kui tegu on näiteks kahe koma vahelise lühikese fraasiga, nt *non voluptates; ut declarabo; non per ignoranza*.

¹⁸ Toynbee (1920: 235) märgib veel lisaks, et tavaliselt leidub *cursus*'i sellistes kohtades, kus on paus, kuid neid võib kohata tegelikult igal pool lauses, ka ilma pausita kohtades.

¹⁹ Peamiselt *Dizionario d'ortografia e di pronunzia* (1981), *Vocabolario della lingua italiana* (Zanichelli 1993).

- f) Analüüsist on välja jäetud ühesõnalised lauselõpud. Kahesõnalistest on arvesse võetud ainult need, milles on vähemalt neli silpi (nt *fides huius* on arvesse võetud, kuid *in qua* mitte²⁰).

Analüüsi näitlikustab järgmine katkend Dante kirjadest (kolmanda kirja algus): *Eructuavit incendium tue dilectionis verbum confidentie vehementis ad me* (muu *xxXx#x#X*), *in quo consuluisti* (*trispodaicus X#xxxXx*), *carissime, utrum de passione in passionem possit anima transformari* (*velox Xxx#xxXx*): *de passione in passionem dico secundum eandem potentiam et obiecta diversa numero sed non specie* (muu *Xxx#x#x#Xxx*); *quod quamvis ex ore tuo iustius prodire debuerat* (*tardus Xx#xXxx*), *nichilominus me illius auctorem facere voluisti* (*velox Xxx#xxXx*), *ut in declaratione rei nimium dubitate titulum mei nominis ampliores* (*velox Xxx#xxXx*). *Hoc etenim* (muu *x#Xxx*), *cum cognitum* (muu *x#Xxx*), *quam acceptum quamque gratum extiterit* (*tardus Xx#xXxx*), *absque importuna diminutione verba non caperent* (*tardus Xx#x#Xxx*): *ideo, causa continentie huius inspecta* (*planus Xx#xXx*), *ipse quod non exprimitur metiaris* (*velox Xxx#xxXx*).

Üheks käesoleva väitekirja eesmärgiks on analüüsida ka sõnapiiride esinemist nii itaalia- kui ladinakeelsetes *cursus*'tes: ühelt poolt keeltevahelisi erinevusi, teiselt poolt välditud ja eelistatud variante nii eri autoritel kui ka nende eri aegadel kirjutatud teostes. Sõnapiiride analüüsi puhul uuritakse esmalt iga valimi juures, milliseid sõnapiiride variante iga *cursus*'e tüübi korral esineb ning samuti arvutatakse välja kõigi variantide esinemissagedused. Näiteks, Dante teoses "Kirjad" esineb 83,7% *cursus velox*'eid sõnapiiridega *Xxx#xxXx*, 8,7% *Xxx#x#xXx* ning 7,7% *Xx#xxxXx*. Hiljem analüüsitakse *cursus*'te kaupa võimalike sõnapiiride esinemist. Esmalt tuuakse välja eri *cursus*'te kõik võimalikud (teoreetilised) sõnapiiride variandid ja seejärel analüüsitakse, millised nendest variantidest on vaadeldavate tekstivalimite puhul realiseerunud. Ladina-keelseid ja itaaliakeelseid valimeid on analüüsitud eraldi.

Järgmises etapis koondatakse kõik analüüsitud valimid andmebaasidesse. Eri andmebaasid on itaalia- ja ladinakeelsetele tekstivalimitele, mõlema keele puhul eristatakse ka autoreid ja mõne autori puhul samuti teoseid. Igas andmebaasis käsitletakse *cursus*'tele vastavaid lõppe eraldi kategooriatena (*cursus planus*, *cursus trispodaicus*, *cursus tardus*, *cursus velox*); lõpud, mis ei paigutu ühegi *cursus*'e alla, koondatakse aga kokku kategooriasse "muud lõpud". Käesoleva uurimistöö eesmärgiks on uurida nimelt *cursus*'te esinemust ning seetõttu ei ole siin "muude lõppude" all rütmiskeeme eristatud. Kuigi töö eesmärgiks ei ole analüüsida *cursus*'test erinevate rütmiskeemide esinemust, tuuakse iga tekstivalimi juures välja, milliseid teisi rütmiskeeme üldiselt lisaks *cursus*'tele vastavatele skeemidele rohkem näha on, kuid eraldi statistikat "muude lõppude" kategoorias esinevate rütmiskeemide osas ei tehta. Seejärel analüüsitakse kõiki andmeid statistiliselt ning lõpuks võrreldakse kõiki analüüsitud andmeid (kõrvutatakse autoreid, keeli ja ka sama autori eri tekste ja sama teose peatükke).

²⁰ Need on üksikjuhtumid ega mõjuta statistikat.

Statistika on andmete kogumise, analüüsimise ning esitamise teadus. Kvantitatiivses uurimistöös rakendatakse statistikat selleks, et kirjeldada uuritavat materjali, teha selle kohta järeldusi ja prognoosida selle käitumist (Õunapuu 2014: 184). Rütmianalüüsiks on seni statistilist meetodit laialdaselt kasutatud värsiuurimises ning see seostub eelkõige vene ja slaavi strukturalistliku värsiõpetuse traditsiooniga. Statistilise värsiteooria rajajaks peetakse Andrei Belõid (1910). Teiste seas on vene ja ka muude värsitraditsioonide uurimiseks kasutanud statistilist analüüsi veel Nikolai Trubetzkoi, Roman Jakobson, Boriss Tomaševski, Mihhail Gasparov. Marina Tarlinskaja töödes on uuritavaks materjaliks peamiselt inglise luule (1976, 1987, 1993) ning eesti värsiuurimuses on statistilist meetodit kasutanud Jaak Põldmäe (1975, 1978), viimasel ajal nt Mihhail Lotman ja Maria-Kristiina Lotman (vt nt 2018). 20. sajandi teisel poolel on mitmed uurijad rakanud kvantitatiivset meetodit enda päritolumaa värsside uurimisel, näiteks uuris James Bailey inglise jambilist trimeetrit (1975) ning Jiří Levý ja Miroslav Červenka on uurinud tšehhi luulet. Nagu juba öeldud, siis Andrei Belõi formuleeris statistilise kaasaja värsiuurimuse põhimõtted ning tema eeskujul kerkisid esile mitmed koolkonnad, kes on tema ideid kasutanud ja edasi arendanud.

Proosarütm ja *cursus*’i on võrdlev-statistilise meetodi abil uurinud näiteks Gudrun Lindholm, kes analüüsis *cursus*’te esinemist Petrarca teoses “Kirjad tuttavatest asjadest” (*Familiari*) (Lindholm 1963). Ehkki hilisantiigi ja keskaegse proosa rütmiliste lauselõppude üle on arutletud juba enam kui sajand, siis ei ole need arutelud seni ei piisavalt selgitanud selle nähtuse ajaloolist raamistikku ega kujundanud välja ühtset analüüsimetoodikat. Proosarütm üle hakati teoreetiseerima väga hilja ning mitte väga selgel moel, kuigi selle nähtuse olemasolu võis tunda läbi kogu keskaja ja isegi varem (Orlandi 2008: 405).

Tekstis, kus esineb proosarütm, lõpeb suur osa lausetest, tihti rohkem kui pool, ühega kolmest peamisest *cursus*’e vormist (Janson 1985: 173) Mõned autorid ei eelista ühtegi neist variantidest. Suur osa autoritest kasutab mõnda neist ning vaid vähesed tarvitavad kõiki variante. Tihti otsustab autor lauselõppe rütmistada seal, kus see talle paremini sobib, ning kui talle sobib näiteks kasutada *cursus*’te asemel midagi muud, siis ta teeb seda. See tähendab, et alati ei ole lihtsalt teksti lugedes võimalik öelda, kas autor kasutab rütmistatud lauselõppe sihilikult või mitte. Näiteks on *cursus*’te peamised vormid *planus* ja *tardus* tänu rõhureeglitele ladinakeelsetes tekstides üsna sagedased, isegi kui autor neid teadlikult ei eelista. Seega on kindlam viis mingis tekstis proosarütm tuvastamiseks lugeda kokku kõik seal esinevad lauselõpud (st arvesse tuleks võtta kõik lõpud, mitte ainult *cursus*’ed)²¹ ning kõrvutada saadud andmeid vastavate lõppude esinemusega loomulikus keeles. (Janson 1985: 173–174)

Ladina proosarütm uurimiseks on senini kasutatud peamiselt kahte tüüpi statistilist metoodikat. Neist esimene on n-ö sisemise võrdluse meetod, mille töötas välja Tore Janson keskaegsete *cursus*’te analüüsimiseks ning mille kohandas

²¹ Jansoni pakutud meetodi (1975) üldine idee on võrrelda vastava lõpu tegelikku esinemissagedust sellise sagedusega, mida võiks oodata juhul, kui kõik sõnad esineksid seal juhuslikult, ilma mingi tähelepanuta rütmile.

kvantitatiivsete rütmimustrite uurimiseks Jansoni õpilane Hans Aili. Lähtudes Jansoni metoodikast, võrreldakse iga valimi puhul oodatavat esinemissagedust tegeliku esinemissagedusega. Lõpuks rakendatakse kogu valimi peal veel ühte statistilist vahendit – hii-ruut-testi, selleks et otsustada, kas erinevused tegeliku ja oodatava esinemissageduse vahel on ka statistiliselt märkimisväärsed. Teist meetodit võib nimetada välise võrdluse meetodiks: uurija üritab leida tekstis eelistatud rütmilisi lauselõppe kõigi võimalike lauselõppude esinemissageduste võrdlemisel samasuguste silbikombinatsioonide sagedustega tekstis, mille autori puhul ei eeldata proosarütmi kasutamist. Esimene uurija, kes süsteemselt võrdlevat meetodit kasutas, oli Albert Willem De Groot. (Tunberg 1992: 110–111)

Keskaegse proosa rütmiliste lauselõppude analüüsides on *cursus*'te tuvastamiseks seni peetud piisavaks välist võrdlust, liiatigi kuna keskaegsete kanooniliste *cursus*'te vormid on hästi teada (Tunberg 1992: 124).

Mitmesuguseid meetodeid klassikalise proosarütmi uurimiseks on loonud antiigiuurijad, nagu Albert Willem De Groot (1921), Henri Bornecque (1898, 1907), Louis Havet (1892), Tadeusz Stefan Zielinski (1912). Bornecque'i pakutud lähenemise järgi tuleks ladina lauselõpurütmide esinemisproportsiooni tuvastamiseks arvutada välja, kui palju mingit tüüpi *clausula*'id esineb ladinakeelsete üksuste piiiril keskmiselt, ning seejärel võrrelda neid andmeid sama rütmiskeemi esinemisega analüüsitud teksti lauselõppudes (Orlandi 2008: 515–516).

Veel üks meetod, mille pakkus välja A. W. de Groot (1921) ja mis oli eriti levinud pärast esimest maailmasõda, pööras tähelepanu ainult iga perioodi (lauselõpu) kaheksale viimasele silbile, mis iganes nende kombinatsioon ka oleks. Viimase meetodi kohandas Gudrun Lindholm keskaegsete *cursus*'te analüüsimiseks (Orlandi 2008: 516). De Grooti meetod on teisalt lähtepunktiks ka Oberhelmani ja Halli hilisladina perioodi segatüüpi proosarütme käsitlevas uurimistöös (1984). Võrdlev meetod pakub välja kaks alternatiivset protseduuri: võib võrrelda kas rütmilist ja mitterütmilist teksti – seda süsteemi järgis de Groot mitmetes enda töödes; või autori lauselõpurütme ülejäänud lause rütmidega – seda süsteemi on kasutanud nt Novotny (1917) ja Broadhead (1922). Viimast lähenemisviisi on peetud küll huvitavaks, kuid puudulikuks, mõned autorid kasutavad rütme kas ainult või peamiselt lauselõppudes, teised jällegi läbi kogu lause. (Shewring 1930: 167)

Võrdleva meetodi järgijad usuvad, et ehkki tekst võib olla kirjutatud ilma mingi kavatsuseta seal proosarütmi konstrueerida, sisaldab see siiski teatud hulgal juhuslikke rütmivorme, nii et pealiskaudsel vaatlusel võib jääda mulje selle rütmistatusest. Et eristada teadlikult rütmistatud ja rütmistamata proosat, on seega vajalik kindlaks määrata juhuslike rütmiskeemide sageduse määr, mida saab seejärel kasutada teadliku rütmistatuse tuvastamisel: kui uurija leiab, et rütmiliste lauselõppude tegelik esinemissagedus teatud tekstis on märkimisväärselt erinev mitterütmilise proosa oodatavatest näitajatest, saab ta järeldada, et vastav autor on teadlikult proosarütmi kasutanud (Oberhelman, Hall 1984: 117). Viimasel ajal ei ole aga proosarütmi uurijad, kui välja arvata Tore Janson, enda tulemuste tõestamiseks statistilist analüüsi kasutanud (Oberhelman, Hall 1984: 117). Statistikas on kasutusel tabel valimi suuruse ja selle 99-protsendilise usaldusvahemiku

hindamiseks: „500-st üksusest koosneva valimi 99-protsendiline usaldusvahemik on valimi protsent pluss-miinus 6%. 1000-st üksusest koosneva valimi 99-protsendiline usaldusvahemik on valimi protsent pluss-miinus 4%“ (Johnson 1977: 211).

Walter H. Shewring (1930) mainib klassikalise proosarütm uurimismeetodeid kirjeldades võrdlevate meetodite kõrval ka mittevõrdlevaid meetodeid. On kaks lähenemist, mille on välja pakkunud mittevõrdleva meetodi pooldajad. Ühe lähenemise põhimõtteks on väide, et mingit teatud lõppu ei tajuta *clausula*’na, kuni see ei esine korduvalt. Selle kohta ei tundu olevat statistilist tõestust. Juhtub tihti, et mingi sage lauselõpurütm esineb korduvalt, kuid teisalt võib see mõnes tekstis esineda ka vaid korra; veelgi enam, mitterütmilises proosas võib samuti täheldada teatud rütmide korduvust, mis tulenevad loomuliku keele prosoodilisest süsteemist. (Shewring 1930: 166) Teine teooria, mida tavaliselt seostatakse Louis Havet’ (1892) ja Henri Borneque’i (1898, 1907) nimedega, peab rütmilise proosa olemuslikuks jooneks seda, et perioodi viimase sõna struktuuri määrab sellele eelnenud perioodi viimane sõna (Shewring 1930: 166).

Mittevõrdleva meetodi teooriad ei võta arvesse asjaolu, et mistahes keeles on olemas loomulikke rütme, mis seal paratamatult korduvad, ilma et autor neid teadlikult taotleks. Mõned rütmilised kombinatsioonid võivad sagedasti esineda ka rütmistamata teostes ja seda nii lausete lõpus kui ka selle keskel ning ei saa olla kindel, et autor on neid vorme teadlikult kasutanud just rütmilise lauselõpu saavutamiseks. (Shewring 1930: 167)

Mis puudutab keskaegset proosat ning *cursus*’i, siis Gudrun Lindholm on viinud läbi Petrarca teose “Kirjad tuttavatest asjadest” statistilise analüüsi, milleks ta koondas 1000 lauselõppu teose XI ja XIV peatükist. Lindholm piirdus enda analüüsis lausete lõppudega (st lähtus punkti ja suurtähe kombinatsioonist) ning pööras oma tähelepanu just kolmele kanoonilisele *cursus*’ele ja *trispomdaicus*’ele, moodustades tabelid, kus ta summeeris kõigi *cursus*’test erinevate lõppude (n-õ muude lõppude) andmed ühte veergu. (Orlandi 2008: 491)

Tore Janson võttis sisemise võrdluse meetodi kasutusele 1975. aastal. Tema meetod seisneb selles, et ta võrdles eri rütmide teoreetilist esinemissagedust (mis prognoosib, milline on vastavas tekstis mõne rütmi ootuspärane esinemus) tegeliku esinemissagedusega, st kui palju mingi rütm analüüsitud tekstis tegelikult esines. Praktikas on vajalik jaotada arvesse võetud rütmiskeemid (näiteks *cursus tardus* reeglipärase vormiga *p 4pp*²²) osadeks ning lugeda kokku, kui mitu korda esineb vastavas tekstis lauselõpurütmi eelviimasel positsioonil sõna, mis vastab esimesele elemendile (antud juhul *p*), ning seejärel, kui palju esineb selliseid sõnu, mis vastavad teisele elemendile (antud juhul *4pp*). Et leida statistilise analüüsi seaduste kohaselt oodatav sagedus, tuleb *p* esinemissagedus korrutada *4pp* omaga ning

²² Et loetleda kõiki võimalikke rütmilisi lauselõppe, kasutab Janson lühendit *pp* tähistamaks proparoksütoonilist ehk tagant kolmanda rõhusilbiga sõna, *p* tähistab paroksütoonilist ehk eelviimase rõhusilbiga sõna, ning *l* ühesilbilist sõna. Viimase sõna puhul on vajalik arvestada nii selle pikkust, silpide arvu kui rõhku. Janson kasutas sellist tähistust, milles silpide arvu numbrile järgnes sõnarõhku tähistav *p* või *pp*. Seega, *p 4pp* märgib reeglipärast *tardus*’t nagu näiteks *resilire tentáverit* (Janson 1975: 13).

jagada see tulemus kõigi valimis sisalduvate rütmide summaga. Saadud tulemus väljendab nende juhtude arvu, mille lauselõpurütm komponendi esineks tõenäoliselt lause lõpus just sellises järjekorras ka siis, kui autor ei ole rütmistusele tähelepanu pööranud. (Orlandi 2008: 491–492) Tore Jansoni meetodi üks peamisi põhimõtteid on see, et ükskõik millise rütmilise lauselõpu esinemissagedust peab käsitlema juhuslikuna, kuni ei ole vastupidist tõestatud (Orlandi 2008: 467).

1979. aastal tõi Hans Aili kasutusse uue mooduse kvantitatiivsete rütmide arvestamiseks klassikalises proosas, mida ta esitles kui Jansoni meetodi tuletist. On öeldud, et ta alustas küll sisemise võrdlusega, kuid tema väljapakutud lahendus võlgnes üht-teist ka Bornecque'i ja de Grooti metoodikale (Orlandi 2008: 517).

Giovanni Orlandi kritiseerib Gudrun Lindholmi uurimust (1963), näiteks on ta üht statistilise meetodiga lauselõpurütm analüüsimise probleemi käsitledes öelnud nii: “A che serve dire che un certo autore mostra il 35% di cursus velox e il 28% di cursus tardus, senza sapere prima se tali cifre siano frutto del caso? Come escludere che uno scrittore, senza minimamente coltivare il ritmo prosastico, arrivi senza rendersene conto, per talune caratteristiche di lingua o per predilezioni sue di lessico, a comporre clausole “cursorie”?”²³ (Orlandi 2008: 453). Tore Jansoni töö tundub Orlandile avavat uue etapi valdkonna uurimises, esimest korda on tegu selle nähtuse tõeliselt teadusliku analüüsiga (Orlandi 2008: 407).

Kokkuvõtteks: käesoleva väitekirja metoodika on võrdlev-statistiline analüüs. Nagu varem mainitud, on kõnealuses valdkonnas senini kasutatud peamiselt kahte tüüpi statistilist analüüsi – sisemist võrdlust (Tore Jansoni tööst inspireeritud meetod) ja välist võrdlust (uurija üritab leida tekstis eelistatud lõppe, võrreldes kõigi võimalike lauselõppude esinemissagedusi samasuguste silbikombinatsioonide sagedustega sellises tekstis, mille autori puhul ei eeldata proosarütmi). Ehkki varasemad uurijad on väitnud, et rütmiliste *cursus*'te tekstis esinemise või puudumise kindlaksmääramiseks piisab ainuüksi välisest võrdlusest, on käesolevas uurimuses kasutatud nii sisemise kui välise võrdluse põhimõtteid. Kus võimalik, on võrreldud erinevate *cursus*'te tegelikke esinemissagedusi oodatavate väärtustega ning osa materjali peal on tehtud ka hii-ruut-test. Et uurimuse keskmes on Dante proosa, on selline sisemine võrdlus teostatud ainult Dante tekstivalimite analüüsimisel. Teiselt poolt on omavahel võrreldud nii sama autori eri tekste (ning ka sama teose eri peatükke) kui ka eri autorite tekste. Lisaks on analüüsi kaasatud tekstivalimid hilisemast perioodist, mil *cursus*'te kasutamine oli väidetavalt juba hääbumas. Seega on siin kasutatud ka välise võrdlemise põhimõtteid.

Doktoritöö eesmärgiks on uurida, milliseid proosa rütmistamisviise ja millises ulatuses esineb nii 14. sajandi itaalia rahvakeelses kui ladinakeelses proosas.

²³ „Mis mõtet on väita, et teatud autor kasutab *cursus velox*'it 35% ja *cursus tardus*'t 28%, kui me ei tea, kas need protsendid on juhuslikkuse tulemus? Kuidas välistada seda, et mõni autor, kes teadlikult proosarütmi ei kasuta, jõuaks ilma ise sellest isegi aru saamata, tänu teatud keeleliste iseärasustele või teatud sõnavara eelistamisele, samuti välja lauselõppudes *cursus*'te kasutamiseni?”

Suuresti võisid *cursus*'ed mõlema keele puhul alluda loomuliku keele prosoodiale. Käesolevas töös arutletakse ka selle üle, kas osaliselt on Dante (kui selle uurimuse keskmes oleva autori) kirjutiste puhul võimalik rääkida *cursus*'test kui teadlikult kasutatud ornamenteerimisvõttest ja seda ka tema itaaliakeelses proosas. Kus võimalik, analüüsitakse tekstivalimeid peatükkide kaupa ning pööratakse tähelepanu ka võimalikele *cursus*'te kuhjumistele ja vältimistele. Lisaks Dantele analüüsitakse käesolevas töös tekstivalimeid teiste autorite töödest, mille eesmärgiks on pakkuda Dante andmete juurde võimalikult laia normatiivset tausta.

Mis puudutab statistilist analüüsi, siis Gudrun Lindholmi metodoloogia on mõnes mõttes sarnane käesoleva väitekirja lähenemisega (*cursus planus*, *cursus trispondaicus*, *cursus velox*, *cursus tardus* + muud lõpud), kuid Lindholm võtab enda analüüsis arvesse ainult lauselõppe ja välja on jäänud lausesisene analüüs. Käesolevas töös on analüüsitud mõlemaid (st arvesse on võetud kõik lõpud enne kirjavahemärke). Lindholmi metoodika on saanud ka mõningase kriitika osaliseks (vt eespool). Minu uurimistöös ei anta edasi lihtsalt erinevate *cursus*'te esinemisprotsente, vaid võrreldakse *cursus*'te esinemist eri tekstide, keelte, autorite ja perioodide vahel. Kus valimi suurus seda võimaldas, on teostatud lisaks ka hii-ruut-test.

1.9. Keeleprosoodiast tulenevad probleemid

1.9.1. Ladina keel

Varasemad uurijad on toonud välja, kui raske on lõplikult lahendada keskaegsete tekstide lauselõpurütmide uurimisel esile kerkida võivaid prosoodilisi probleeme. Esiteks võib raskusi tekitada juba segmendipiiride määramine. Teiseks ei ole alati võimalik rekonstrueerida tolleaegsete teatud sõnagruppide rõhustruktuuri (Norberg 1974: 106). Näiteks on teada, et kasutusel oli võte nimega *consillabatio*, kuid meieni ei ole jõudnud selle kohta täpset definitsiooni (Norberg 1974: 106).

Mis puudutab ladina keelt, siis keskaegse ladina keele rõhureeglid on enamasti samad, nagu need olid ka antiikajal, kuid skolastilises keeles sõltusid hääldusreeglid tihti õpetajatest (Norberg 1968: 88). Keskaegsed kirjanikud olid õppinud prosoodiat ja rõhureegleid mitte loomulikust hääldusest, vaid klassikaliste kirjainike eeskujult, kuid sellisel juhul võib ette tulla juhuslikke eksimusi (Strecker 1999: 58, Norberg 2014: 31–49). Alates ajast, kui silpide kvantiteedil ei olnud enam kõnekeeles loomulikku alust ja kõnest kadus silbipikkuste kontrast, omandati prosoodiat õppimise teel ning klassikaliste mudelite näitel. Väidetavalt järgis eriti 13. ja 14. sajandil ladina keele prosoodia kirjandustekstides klassikalise keele reegleid (Gremaschi 1959: 68–70). Seega on käesolevas analüüsis võetud aluseks klassikalise ladina keele rõhureeglid. Veel üks probleem, mis ladinakeelsete valimite puhul esile kerkib, on hiaatuse ja elisiooni küsimus. On näha, et juba varasel ajal välditi ladina proosas täishäälikute kokkupõrkeid. Keskajal väldivad stiilile rohkem tähelepanu pööravad autorid tihti seda oma tekstides peaaegu täielikult. Seega tuleb lauselõppudes väga harva ette juhtumeid, kus üks sõna lõpeb vokaaliga

ja talle järgnev sõna algab vokaaliga. Kui sellised juhtumid esinevad, siis eeldatakse reeglina, et nende vokaalide vahel on hiaatus ning mitte elisioon (Janson 1975: 32, Parodi 1957: 401) ja seda põhimõtet on järgitud ka käesolevas analüüsis.

1.9.2. Itaalia keel

Ka itaaliakeelsetes tekstides tekivad rütmiskeemide määramisel mõned prosoodilised probleemid. Itaaliakeelsete sõnade silbitamine ei ole problemaatiline sel juhul, kui silbipiir langeb vokaali ja konsonandi või siis kahe konsonandi vahele. Kui aga kõrvuti on mitu täishäälikut, siis on olukord veidi keerulisem, kuna keel võimaldab sel juhul sageli kahte erinevat silbitamise viisi (Menichetti 1993: 176–177). Olukord on veel keerulisem siis, kui kõrvutiasetsevad vokaalid on kas rõhutu *i* või *u*, kuna itaalia keeles võivad need kaks vokaali olla ka poolkonsonandid. Kahtluste korral soovib Aldo Menichetti konsulteerida sõnaraamatuga *Dizionario d'ortografia e di pronunzia* (1981). Seda nõuannet on käesolevas analüüsis ka järgitud.

Veel üks itaaliakeelsete sõnade silbitamisega seotud probleem puudutab sõnadevahelist silbitamist. Luule puhul moodustavad ühe sõna viimane vokaal ning talle järgneva sõna esimene vokaal sageli ühe silbi, nende kahe vokaali vahel esineb sünaleef. Kuid loomulikus keeles võivad sellise sõnadevahelise silbitamise tulemused olla erinevad (st et kõrvuti asetsevad vokaalid loetakse üheks silbiks või siis kaheks eraldi silbiks), sõltudes näiteks kontekstist, kõnelejust jne, ning silpideks jaotamine ei saa alati toimuda objektiivselt ja ühesuguselt. On öeldud, et isegi luule puhul jäävad nii sünaleefi kui dialeefi (samuti sünereesi ja diereesi) kasutamine poeedi valikuks, mida nad vastavalt oma soovile kas kasutavad või mitte (Pazzaglia 1990: 42–43).

Nendel põhjustel on käesoleva väitekirja analüüsis arvatud itaaliakeelsete tekstivalimite puhul alati kaks erinevat statistikat. Ühes statistikas ei ole sünaleefi üldse arvestatud, st et ühe sõna viimane vokaal ning talle järgneva sõna esimene vokaal jäävad alati eri silpidesse; teise statistika puhul on arvesse võetud ainult neid lauselõppe, kus sõnadevahelist vokaalide kõrvuti paiknemist ei esine.

Veel üks probleem puudutab itaalia keele rõhusüsteemi, mille kohaselt on sõna rõhk sageli eelviimasel silbil. Seega võib itaaliakeelses proosas näha juba keele seaduspärasustest tulenevalt palju *cursus planus*'eid ning *trispondaicus*'i, mis koosnevad just eelviimase rõhusilbiga sõnadest, ning lihtsalt tekstis esinevate *planus*'te või *trispondaicus*'te kokkulugemine ei pruugi anda vastust küsimusele, kas nende esinemine mingis tekstis tuleneb loomuliku keele reeglitest või on neid kasutatud teadlikult.

Rõhu määramisel on nii ladina kui itaalia keele puhul kõige problemaatilisemad ühesilbilised sõnad. Need on küll enamasti rõhutud, kuid võivad lauses teatud juhtudel, sõltuvalt kontekstist ja neid ümbritsevatest sõnadest, olla ka rõhulised. Veel võib ühesilbiliste sõnade puhul rõhu määramisel mängu tulla lauserõhk ehk emfaas, seda eriti siis, kui kõrvuti on mitu ühesilbilist sõna, nt *et hoc est per se notum*.

2. DANTE ALIGHIERI

Dante Alighierit (1265–1321) peetakse itaalia keele isaks ja selle esimeseks teoreetikuks, kuivõrd tema traktaat „Rahvakeelest“ (*De vulgari eloquentia*, 1305) andis juhiseid itaalia kirjanduskeele arendamiseks. Dante kasutas uut rahvakeelt (*lingua volgare*) ladina keele asemel ka oma ilukirjanduslikus loomingus, tähtteoses „Jumalik komöödia“ (*Divina Commedia*, 1307–1321), samuti kirjutas ta itaalia keeles oma prosimeetrumis ehk proosat ja luulet ühendavad teosed, noorpõlves „Uue elu“ (*Vita Nuova*, ka *Vita Nova*, 1292–1293) ja hiljem filosoofilise traktaadi pealkirjaga „Pidusöök“ (*Il Convivio*, 1304–1307).

2.1. Dante teosed ja tema proosastiil

Dante sünni ajal kirjutati Firenzes juba üpris palju rahvakeelseid tekste ning nõnda kasvas noor kirjanik üles linnas, kus *lingua volgare*’t praktiseeriti intensiivselt, samuti ilmnisid selle uue keele kasutamise probleemid nii praktilistes kirjutistes kui ka luules (Baldelli 1996: 8)²⁴. On arvatud, et Dante nägi enda rahvakeelset proosat justkui luule teenijana, vahendina, mille abil selgitada luules segaseks jäävat. Nii „Uus elu“ kui „Pidusöök“ on sündinud teatavatest poeetilisest kogemustest ja ehkki neil on erinev iseloom, on mõlemad teosed prosimeetrumis, mille proosaosa laiendab ja tõlgendab luulevormis väljendatut. (Grayson 1963: 12) Samuti on ilmne noore Dante kalduvus väljendada ennast proosas värsile iseloomulike rütmiliste elementide abil. Seda on näha eelkõige nendel lehekülgedel, kus „vibra la commozione del poeta o si effonde l’impeto lirico dell’animo suo“²⁵, nagu märgib Alfredo Schiaffini. Neis kohtades mõjub tema proosa mitte vähem, ning mõnikord isegi rohkem poeetilisena kui luule ise (Grayson 1963: 14)²⁶.

Alates Dante karjääri algusest kasvas temas ambitsioon saavutada enda itaaliakeelsetele poeetilistele teostele samasugune kultuuriline prestiiž, mis oli tavaliselt omane ladina autorite loomingule ja filosoofilistele või teoloogilistele teostele. See tendents ilmneb väga ka „Uues elus“ ja „Pidusöögis“, mõlema teose puhul raamivad luulet proosavormis selgitused (Ascoli 1997: 309). Dante ei kirjutanud rahvakeelses proosas kunagi midagi luulest sõltumatult, aga tõenäoliselt ei arvanud ta siiski, et proosa ja luule peaksid alati sel moel seotud olema. Tõsiasi, et need tema puhul seotud on, on väga oluline ka Dante kui poeedi arengu seisukohalt (Grayson 1963: 22).

²⁴ Dante kohta vt lisaks veel nt Zingarelli 1931, Nardi 1942, Vallone 1965, Vallone 1967.

²⁵ „/---/ võbelevad poeedi emotsioonid või paiskub välja tema hinge lüüriiline puhang“ (Schiaffini 1969: 101).

²⁶ Rütmi tähtsusest Dantel vt veel Beccaria 1964, Beccaria 1989, Beltrami 1981.

2.2. Dante ladina keel

Ettore Paratore on väitnud: „Dal *De vulgari eloquentia* agli anni della *Commedia* il pensiero di Dante, riguardo al capitale problema del confronto fra il latino e il volgare, non ha subito alcuna fondamentale modifica. Nel pensiero di Dante il latino è sempre stato lingua ormai irrimediabilmente artificiosa, avulsa dalla vita, buona solo per le conversazioni dei dotti.“²⁷ Kasutades ladina keelt kui kõrgkultuuri tavalist moodust, et vahendada elanikele oma ideid vaimulikus maailmas, pidi Dante rakendama uusimaid avastusi retooriliste tehnikate vallas (Paratore 1968: 152–155).

Dante ladinakeelsele proosale olid eeskujuks keskaegsed kirjakirjutamiskunsti mudelid, eelkõige Boncompagno da Signa, Guido Faba ja Giovanni di Garlandia täpsed juhised ladinakeelsete kirjade kirjutamise nõuetele: elegantne väljendusviis, milles pidid olema tasakaalus eeskujud (*aucoritates*), väljendid (*sententiae*) ja õpetus (*ratio*) ning milles tuli silmas pidada sõnade sobivust (*proprietas verborum*); kompositsioon on ühtlaselt viimistletud lausete ühendamine, mis annab kõnele värvi ja peenust; väärikus (*dignitas*) ehk sõnade kaunistamine ja *cursus*’ed. On märgitud, et Dante võttis neid nõudmisi väga hoolikalt arvesse. Keskaegse retoorika neljast stiilist väitis ta end eelistavat Isidoruse stiili, mida on defineeritud teoses „Rahvakeelest“ (II 5) kui „*sapidus et venustus etiam et excelsus, qui est dictatorum illustrium*“ (maitsev ja veetlev ning samal ajal ülev, mis on omane silmapaistvatele dikteerijatele). (Malato 1999: 1034-1035)

2.3. *Cursus*’ed Dante ladinakeelses proosas

Keskaegne teadlikkus keeleteadusest ja stiilstruktuuridest tugineb klassikalisele retoorikatraditsioonile. Dante kohanes püüdlikult kirjakirjutuskunsti ettekirjutustega (Malato 1999), seetõttu on selge, et Dante kasutas *cursus*’i oma ladinakeelses proosas. Varasemad uurijad on märkinud, et regulaarne *cursus*’te kasutamine on ilmne teostes „Rahvakeelest“, „Monarhiast“, „Uurimus veest ja maast“ ning eriti tema „Kirjades“. Samuti on täheldatud (Malato 1999: 1035), et teoses „Rahvakeelest“ domineerib *cursus planus*, üsna sage on *cursus tardus*’e kasutamine ning *cursus velox* on eelistatuimaks vormiks lausete lõppudes. 13. sajandi teises pooles oli *cursus*’te kasutamise hiilgeaeg ja selle korrektne ja järjepidev kasutamine iseloomustas parimaid kirjakirjutajaid.

Sellal kui *cursus* oli saanud peaaegu kohustuslikuks kirjade kirjutamisel, toodi *cursus*’i üle teistesegi retooriliste eesmärkidega proosateostesse, aga ka muude teoste kõrgemas stiilis loodud osadesse. Kui kõrv on teatud rütmiliste struktuuridega juba harjunud, siis võis elegantsemat stiili taotlev kirjanik nad enda teosesse sisse tuua üksnes vastavat keeakasutust jäljendades, mitte teadlikult lauselõppe modelleerides. Kui „Kirjad“ välja arvata, siis on Dante ladinakeelsed

²⁷ „Alates *De vulgari eloquentia*’st kuni *Commedia*’ni ei ole Dante arvanud ladina keele ja vernakulaarkeele probleemide osas eriti muutunud. Dante arvates on ladina keel alati olnud kohutavalt kunstlik keel, mis sobib vaid õpetatud inimeste omavaheliseks suhtlemiseks.“

proosateosed sellised, kus *cursus*'te kasutamist ette kirjutatud ei ole. Kuid ka nendes ei põlga Dante ära rütmilise proosa reegleid. Näiteks on varasemad uurijad märganud, et teose „Monarhiast“ sissejuhatavates osades ja selgelt retoorilismates lõikudes leidub rütmilisi lauselõppe ning et keskmisest suurem on nende osakaal ka proloogides. (Chiesa, Tabarroni 2013: LXXXII-LXXXIV)

Paget Toynbee on analüüsinud *cursus*'te kasutamist Dante ladinakeelses proosas (Toynbee 1918, 1920, 1923). Tema hinnangul ei kasutanud Dante *cursus*'i regulaarselt läbi kogu teose, vaid rohkem retoorilisemates ja isiklikumates kohtades, samuti teoste alguses ja lõpus (Toynbee 1920: 231). „Kirjad“ olid muidugi erand, kuna kirjade puhul oli *cursus*'te kasutamine pigem reegel. Toynbee kontrollis *cursus*'te kasutamist kõigis Dante ladinakeelsetes teostes, alustades kirjadest, jätkates teostega „Monarhiast“ ja „Rahvakeelest“ ning lõpetades „Uurimusega veest ja maast“. Toynbee märgib, et „Monarhiast“ ja „Rahvakeelest“ puhul leidub rütmistatud lauselõppe eelkõige sissejuhatavates peatükkides. Nii „Uurimuse veest ja maast“ puhul kui ka „Monarhiast“ ja „Rahvakeelest“ argumentatiivsetes osades on *cursus*'te esinemine sage. (Toynbee 1918: 427–429) Samuti näitab Toynbee, et teoses „Rahvakeelest“ esinevad *cursus*'ed mitte juhuslikult ja pisteliselt, vaid süsteemselt läbi kogu teose, peaaegu kõigis neis kohtades, kus teema seda võimaldab (Toynbee 1923: 1). Mitte ainult Toynbee, vaid ka teised Dante uurijad on märganud, et rütmiliste lauselõppude kasutamine ei ole Dante teostes ühtlane läbi teoste, vaid võib suurel määral varieeruda sama teose eri peatükkides. „Kirjade“ puhul on *cursus*'te kasutamine ühtlasem ja regulaarsem. (Mengaldo 1970: 292)

Mina analüüsisin *cursus*'te esinemist Dante ladinakeelsetes teostes „Rahvakeelest“, „Monarhiast“, „Kirjad“ ja „Uurimus veest ja maast“. Valim koosneb „Monarhiast“ esimesest üheteistkümnest peatükist (kokku 474 fraasilõppu), „Rahvakeelest“ esimesest kümnest peatükist (kokku 474 fraasilõppu). „Kirjade“ valim koosneb kuuest esimesest kirjast, ühtekokku 478 lõppu. Lisaks olen analüüsinud 500 fraasilõppu „Uurimus veest ja maast“ algusest. Erinevalt Paget Toynbee analüüsist tuuakse käesolevas uurimistöös iga valimi juures välja erinevate *cursus*'te esinemissagedus protsentides ja kus võimalik, uuritakse *cursus*'te esinemist ka peatükkide kaupa (vaadates eraldi ka *cursus*'e liikide jaotust peatükiti).

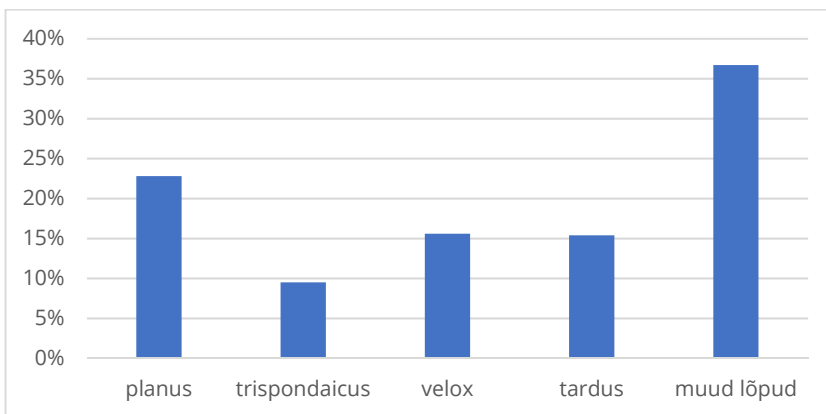
2.3.1. *Cursus*'ed teoses „Monarhiast“²⁸

„Monarhiast“ on uurimus ilmaliku võimu (keda esindab Püha Rooma keiser) ja religioosse võimu (keda esindab Paavst) suhetest. Selle teose koostamise aja kohta on palju arvamusi, hõlmates ajavahemikku 1307–1308 kuni 1318. Teos koosneb kolmest raamatust, esimeses raamatus toetab Dante universaalse monarhia ideed²⁹.

²⁸ „Monarhiast“, „Rahvakeelest“ ja „Pidusöögi“ analüüsi tulemusi on kasutatud ka artiklis: Mikkel 2016.

²⁹ Vt nt lisaks veel Vinay 1962.

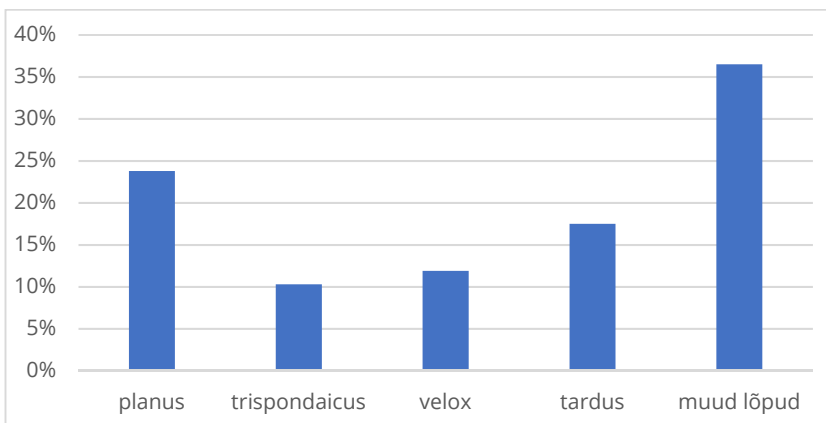
„Monarhiast“ analüüsi tulemused on kokku võetud järgneval joonisel:

Joonis 1. *Cursus*’te esinemine teoses „Monarhiast“.

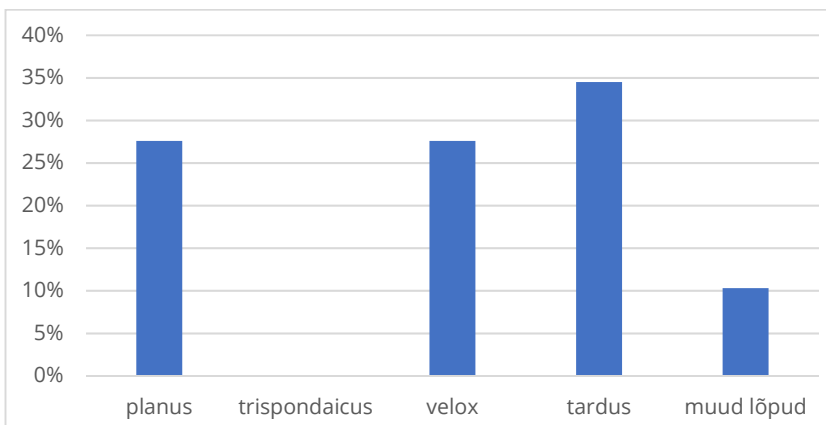
Analüüsi tulemused näitavad, et *cursus*’te esinemissagedus selles valimis on 63,3%, millest omakorda 22,8% on *cursus planus*’ed, näiteks *interesse videtur, esse productit*. Sageduselt järgmisel kohal on *cursus velox* (15,6%), näiteks *naturaliter principari, hominum salutabat*, seejärel tuleb *cursus tardus* (15,4%), näiteks *intellectus possibilis, ipse perficitur*, sageduselt viimane on *cursus trispondaicus* (9,5%), näiteks *unam civitatem, esse animatum*.

Analüüsisin *cursus*’te esinemist selles valimis ka peatükkide kaupa, mille täielikku andmestikku vt lisas olevates tabelites 6 ja 7. Näiteks peatükis I.XI on *cursus*’te jaotus üsna sarnane valimi keskmise jaotusega, ent samas on näha peatükke, kus mõne *cursus*’e vormi esinemissagedus on tunduvalt kõrgem või madalam kui valimi keskmine.

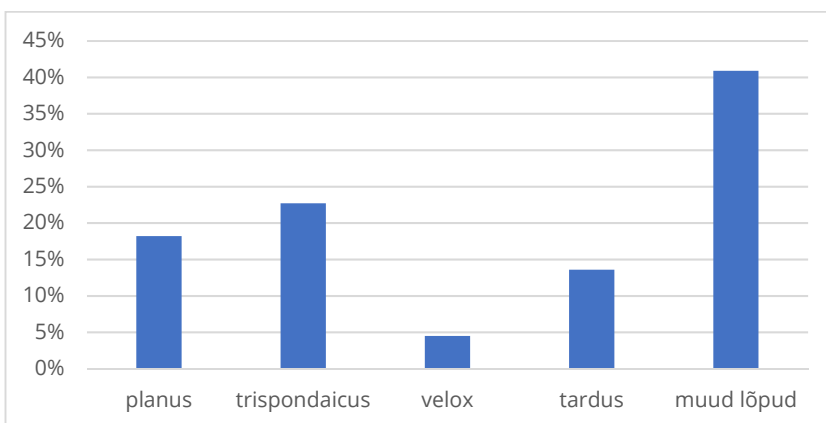

Joonis 2. *Cursus*’te esinemine teose „Monarhiast“ peatükis I.XI.

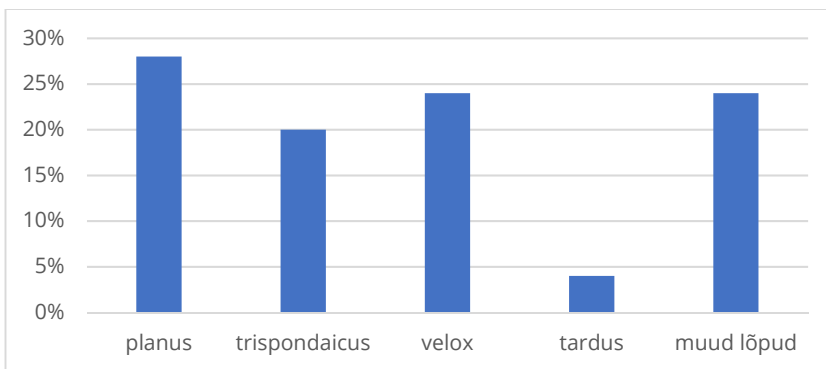
Lähem vaatlus näitab *cursus velox*'i kuhjumist peatükkides I (27,6%) ja VIII (24,0%), samal ajal kui selle valimi keskmine *velox*'i esinemus on 15,6%. Esimene peatükk on ühtlasi sissejuhatus kogu teosele ning peatükis VIII räägib Dante jumalast: inimene on tehtud küll jumala näo järgi, kuid jumal on üks ja ainus. Esimeses peatükis on ka kõrgeim *cursus tardus*'e esinemisprotsent (34,5%). Teisalt esineb peatükis VIII *cursus tardus*'t ainult 4% ja peatükis IX ei esine seda üldse. *Cursus planus*'e osakaal on kõrgeim peatükis IX (34,8%) ning *cursus trispondaicus* kuhjub peatükkides VI (22,7%), VIII (20,0%) ja IX (17,4%).

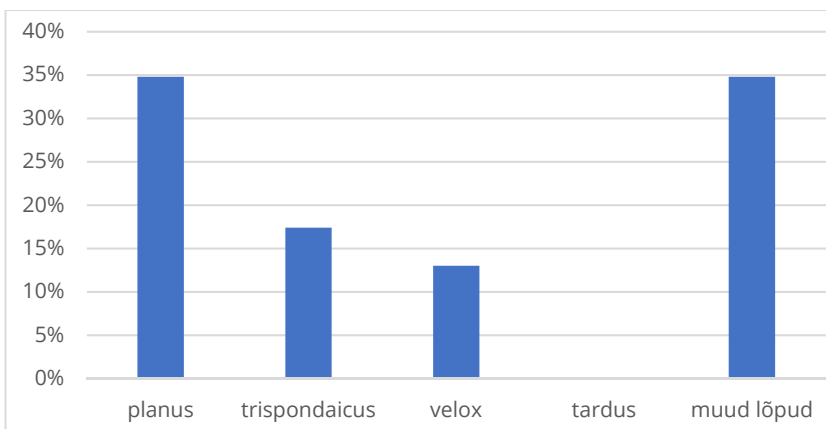
Joonis 3. *Cursus*'te esinemine teose „Monarhiast“ peatükis 1.I.

Joonis 4. *Cursus*'te esinemine teose „Monarhiast“ peatükis 1.VI.

Joonis 5. *Cursus*'te esinemine teose „Monarhiast“ peatükis 1.VIII.

Joonis 6. *Cursus*'te esinemine teose „Monarhiast“ peatükis 1.IX.

Teose „Monarhiast“ esimene peatükk tõuseb esile väga kõrge lauselõpurütmitide esinemisega, võrreldes valimi keskmisega.

Sellist kuhjumist illustreerib järgnev katkend esimeset peatükist: *Omnium hominum quod ad amorem veritatis natura superior impressit hoc maxime interesse videtur (planus): ut, quemadmodum de labore antiquorum ditati sunt (tardus), ita et ipsi posteris prolaborant (velox), quatenus ab eis posteritatis habeat quo ditetur (velox). ... Hec igitur sepe mecum recogitans, ne de infossi talenti culpa quandoque redarguar (tardus), publice utilitati non modo turgescere (tardus), quinymo fructificare desidero (tardus), et intemptatas ab aliis ostendere veritates (velox). Nam quim fructum ille qui theorema quoddam Euclidis iterum demonstraret (velox)? Qui ab Aristotile felicitatem ostensam reostendere conaretur (velox)?*

2.3.1.1. *Cursus planus*'ed teoses „Monarhiast“

Nagu juba eespool mainitud, kasutati keskaegse proosa rütmistamisel võtet, mida nimetati *consillabatio*'ks ja millega asendati viimane sõna kokku sama arvu silpe sisaldava kahe või kolme lühema sõnaga. Lisaks sellele kasutati veel meetodit, kus viimase sõna pikkus ei olnud üldse oluline, vaid jälgiti ainult silpide arvu kahe viimase rõhu vahel ning pärast viimase sõna rõhku. Eelnevates statistikates on pandud kõik *cursus*'e variandid kokku, kuid siinkohal tuuakse välja kõik *cursus*'te eri variandid, mis selles valimis esinesid.

Lähemal uurimisel on näha, et siinses valimis esineb rohkem reeglipärasest *cursus planus*'t (Xx#xXx) (34,3%), näiteks *esse producit*. Selline *planus*'e variant, kus viimane kolmesilbiline sõna on asendatud kahe lühema sõnaga (Xx#x#Xx), on esindatud 29,6% juhtudest, näiteks *ordinatur ad unum*. *Planus*'e variant, mille lõpus on kahesilbiline sõna (Xxx#Xx), on ka üsna sage, seda esineb 25,9% juhtudest, näiteks *ultimum finem*. Variandid X#xxXx (6,5%), näiteks *quem civitatem*, X#x#x#Xx (1,9%) ja X#x#xXx (1,9%) on ka uuritavas valimis esindatud.

Lauselõppudes, kus esineb *planus*, on näha rohkem kui üks kord sõna *potest*: *riduci non potest, pervenire non potest, secundum quod potest, esse non potest*.

2.3.1.2. *Cursus velox*'id teoses „Monarhiast“

Reeglipärase skeemiga *cursus velox* (Xxx#xxXx) esineb selles valimis 49,3%, näiteks *omnibus intemptata*. Sageduselt teisel kohal olev *velox*'i variant on Xx#xxxXx (32%), näiteks *virtus intellectiva*. Variandid Xxx#x#xXx (10,7%), näiteks *capituli est probatum*, Xx#x#xxXx (5,3%) ja Xxx#x#x#Xx (2,7%) on samuti selles valimis esindatud.

2.3.1.3. *Cursus tardus*'ed teoses „Monarhiast“

Mis puudutab *cursus tardus*'t, siis on kõnealuses valimis kasutatud üsna palju selle reeglipärasest varianti Xx#xXxx (56,9%), näiteks *dicunt Imperium*. Põhiskeemist kõrvale kalduva struktuuriga variant Xx#x#Xxx, kus viimane neljasilbiline sõna on asendatud kahe lühemaga, esineb 15,3%, näiteks *finem et optimum*. Teised *cursus tardus*'e variandid on:

Xxx#Xxx (12,5%), näiteks *unicum principem*,
X#xxXxx (2,8%), näiteks *est impossibile*,
Xxx#Xx#x (2,8%), näiteks *maxima latens et*,
Xx#x#Xx#x (4,2%), näiteks *propter quod dictum est*.

Variandid Xx#xXx#x (2,8%), X#x#xXxx (1,4%) ja X#x#xXx#x (1,4%) on samuti selles valimis esindatud. Kui jälgida korduvaid väljendeid teose

„Monarhiast“ valimis, siis nende seas leidub ka mitmeid *cursus tardus*’e skeemile vastavaid väljendeid, näiteks *esse iudicium, finem et optimum ja est impossibile*.

2.3.1.4. *Cursus trispondaicus*’ed teoses „Monarhiast“

Cursus trispondaicus on kõige vähem kasutatud *cursus*’e tüüp teose „Monarhiast“ valimis, kuid suur osa nendest on reeglipärased, 51,1% vastab skeemile Xx#xxXx, näiteks *unam civitatem*. Teised *cursus trispondaicus*’e selles valimis esinenud variandid on järgnevad:

Xxx#x#Xx (17,8%), näiteks *ordinem in toto*,
Xx#x#xXx (11,1%), näiteks *partialis ad totalem*,
Xxx#xXx (11,1%), näiteks *unico motore*.

Variandid nagu X#x#x#xXx, Xx#x#x#Xx, X#x#x#x#Xx ja X#xxxXx on samuti analüüsitud lauselõppude hulgas esindatud, kõigi nende esinemissagedus on 2,2%.

Mitmed *cursus trispondaicus*’e rütmile vastavad lauselõpud on korduvad: need on *unico motore* ja *maxime est unum*.

2.3.1.5. Muud lõpud teoses „Monarhiast“

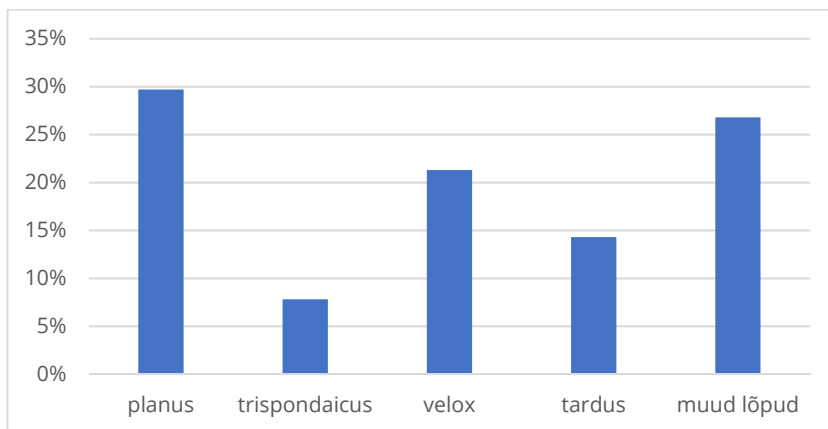
Teose „Monarhiast“ valimis esineb 36,7% selliseid lauselõppe, mille rütmimuster ei vasta *cursus*’te skeemidele. Nende hulgas on ülekaalus rütmiskeem XxXxx, näiteks *licet minime, forma ordinis, humani generis*. Üsna sageli tuleb ette ka rütme XxXx ja XxxxXxx, näiteks *manum totam, arte sua, possibilis ut hominis, erat necessarium*. Sõna *est* on lauselõppudes kasutatud mitmeid kordi, näiteks *quod dictum est, solo illo est*.

2.3.2. *Cursus*’ed teoses „Rahvakeelest“

„Rahvakeelest“ on Dante lõpetamata teos, mille ta kirjutas tõenäoliselt ajavahemikul 1303–1305 (Malato 1999: 873). Teose esimeses raamatus arutleb Dante ladina keele ja vernakulaarkeele suhete üle ning teatab, et ta on asunud otsima hiilgavat rahvakeelt Itaalia aladel.

Kuna tegu on teose algusosaga, siis just siin võiks eeldada *cursus*’te kuhjumist. Varasemad uurijad on märkinud, et „Rahvakeelest“ tundub selles osas paiknevat kahe teise Dante kirjutatud ladinakeelse teose (st „Monarhiast“ ja „Uurimus veest ja maast“) ning kirjade vahepeal. Pier V. Mengaldo toob välja Francesco Di Capua andmed: 67% lauselõppudes esineb *cursus*’i (samas kui kirjades olevat nende osakaal 95%) ning teistest rohkem leidub *planus*’e ja *velox*’i skeemidele vastavaid lauselõppe (Mengaldo 1970: 293).

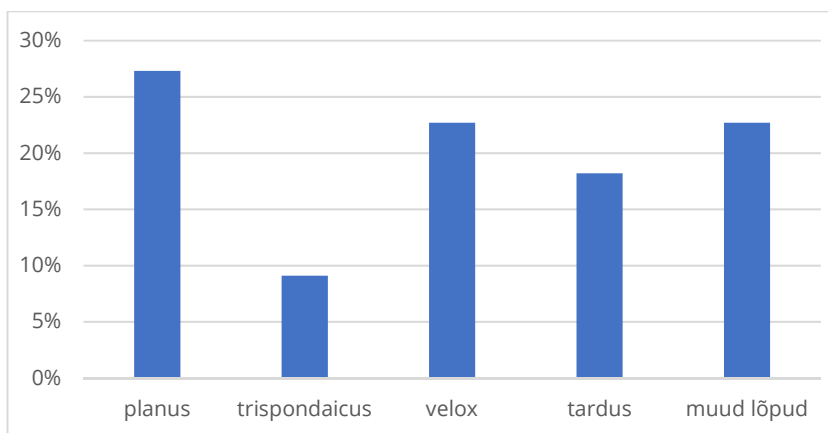
Teose „Rahvakeelest“ analüüsi tulemused on kokku võetud järgmisel joonisel:

Joonis 7. *Cursus*’te esinemine teoses „Rahvakeelest“.

Analüüsi tulemused näitavad, et *cursus*’te esinemus selles valimis on 73,2%, mille hulgas omakorda esineb kõige rohkem *cursus planus*’t (29,7%), näiteks *natura permittit, rationem portare*. Sageduselt järgmisel kohal on *cursus velox* (21,3%), näiteks *avidissimi speculantur, memorabili castigavit*, millele järgneb *cursus tardus* (14,3%), näiteks *esse flexible, pauci perveniunt*, ja lõpuks *cursus trispondaicus* (7,8%), näiteks *tantum sensuale, ipsum naturantem*.

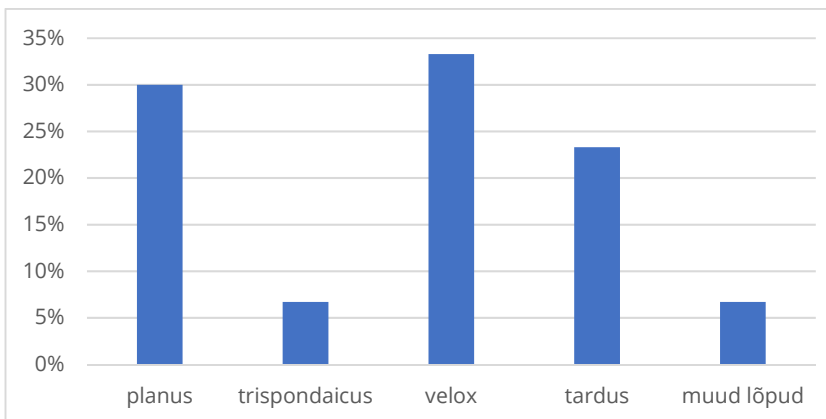
Analüüsisin *cursus*’te esinemist selles valimis ka peatükkide kaupa, mille täielikku andmestikku vt lisas olevates tabelites 9 ja 10. Näiteks peatükis 1.III on *cursus*’te jaotus üsna sarnane valimi keskmise jaotusega.

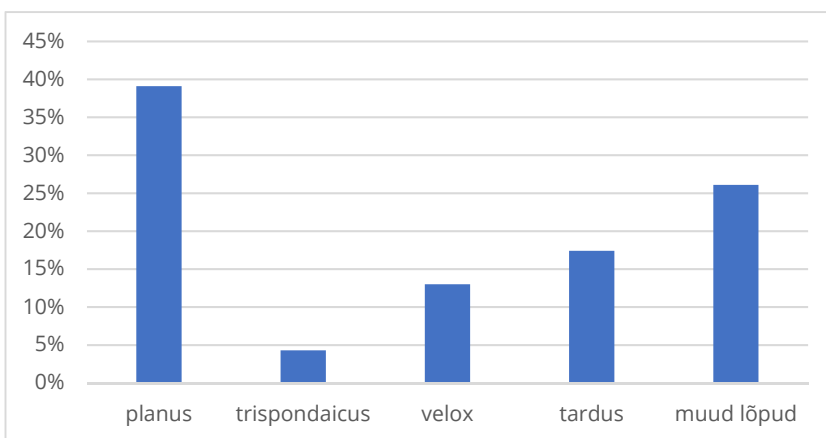
Joonis 8. *Cursus*’te esinemine teose „Rahvakeelest“ peatükis 1.III.

Lähmal uurimisel võime märgata *cursus velox*’i kuhjumist I, VII, VIII peatükis – kui *cursus velox*’i keskmine esinemissagedus valimis on 21,3%, siis I peatükis on *velox*’i osakaal 33,3%, VII peatükis 27,3% ja VIII peatükis 32,6%. Teose

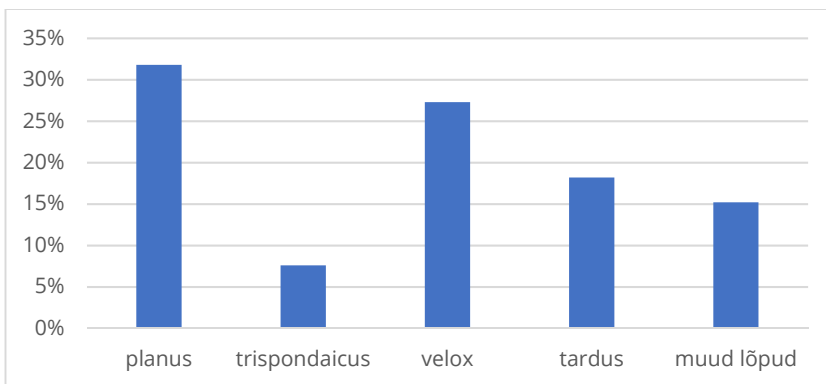
„Rahvakeelest“ I peatükis väidab Dante, et ta hakkab rääkima vernakulaarkeelest ning et rahvakeel on loomulikum keel, mitte kunstlik, ja ka seetõttu üllam. VII peatükis kirjeldab Dante Paabeli torni rajamist ja keelte eraldamist ning VIII peatükis koostab ta endale tuttavate keelte geograafilise asukoha kaardi, jagades Euroopa territooriumi kolmeks osaks ja Lõuna-Euroopa omakorda kolmeks osaks: *oc* keeleks, *oil* keeleks ja *si* keeleks. Peatükis VIII on ka *cursus trispondaicus*’e osakaal suurem (10,9%), võrreldes valimi keskmisega (7,8%).

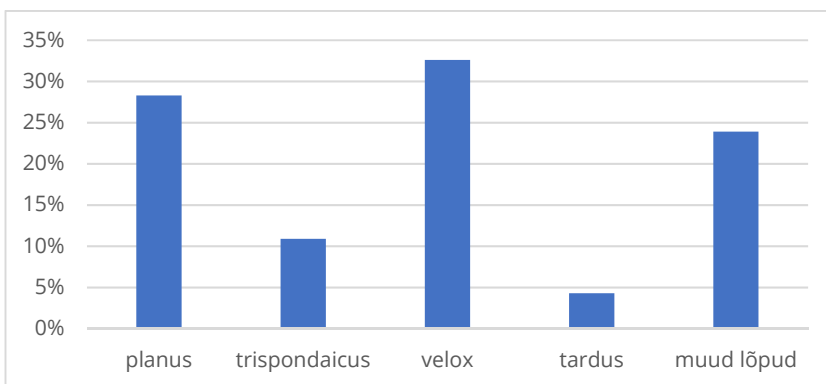
Joonis 9. *Cursus*’te esinemine teose „Rahvakeelest“ peatükis I.I.

Joonis 10. *Cursus*’te esinemine teose „Rahvakeelest“ peatükis I.V.

Joonis 11. *Cursus*’te esinemine teose „Rahvakeelest“ peatükis 1.VII.

Joonis 12. *Cursus*’te esinemine teose „Rahvakeelest“ peatükis 1.VIII.

Seevastu V peatükis näeme hoopis *cursus planus*’e kõrgemat esinemissagedust (39,1%) ning samal ajal suhteliselt madalat *velox*’i esinemust (13,0%). I peatükis on näha *cursus tardus*’e oodatust kõrgemat esinemust (23,3%, samal ajal kui valimi keskmine protsent on 14,3) ja madalaim *cursus tardus*’e osakaal on VIII peatükis (ainult 4,3%).

Nagu teose „Monarhiast“ puhul, on ka siin just esimeses peatükis näha väga kõrget *cursus*’te esinemissagedust (93,3%). Sellist kuhjumist illustreerib järgnev katkend teose „Rahvakeelest“ algusest: *Cum neminem ante nos vulgaris eloquentie quicquam inveniamus tractasse (planus), atque talem scilicet eloquentiam penitus omnibus necessariam videamus (velox) – cum ad eam non tantum viri sed etiam mulieres et parvuli nitantur (trispondaicus), in quantum natura permittit (planus) -, volentes discretionem aliququaliter lucidare illorum qui tanquam ceci ambulant per plateas (velox), plerunque anteriora posteriora putantes (planus), Verbo aspirante de celis locutioni vulgarium gentium prodesse temptabimus (tardus), non solum aquam nostri ingenii ad tantum poculum aurientes (velox), sed, accipiendo vel compilando ab aliis (tardus), potiora miscentes (planus), ut exinde potionare possimus dulcissimum ydromellum (velox).*

2.3.2.1. *Cursus planus*'ed teoses „Rahvakeelest“

Ka selles valimis esineb kõige rohkem reeglipärast *cursus planus*'t (Xx#xXx) (67,4%), näiteks *natura aborret*. Selline *planus*'e variant, kus viimane kolmesilbiline sõna on asendatud kahe lühema sõnaga (Xx#x#Xx), on esindatud 14,9% juhtudest, näiteks *doctrinamur in illa*. *Planus*'e variant, mille lõpus on kahe- silbiline sõna (Xxx#Xx), on ka üsna sage, seda leidub 14,2% juhtudest, näiteks *incurabilis homo*. Teised *cursus planus*'e variandid, mida Dante on selles valimis kasutanud, on järgmised:

X#xxXx (1,4%), näiteks *pars imperabant*,
Xx#x#X#x (0,7%), näiteks *fuisse quod Deus est*,
X#xx#Xx (1,4%), näiteks *vir sine matre*.

2.3.2.2. *Cursus velox*'id teoses „Rahvakeelest“

Reeglipärase skeemiga *cursus velox* (Xxx#xxXx) esineb selles valimis 62,4%, näiteks *primitus advenisset*. Sageduselt teisel kohal on *velox* Xx#xxxXx (12,9%), näiteks *partem occidentalem*. Teised *cursus velox*'i selles valimis esinenud variandid on järgnevad:

Xxx#x#xXx (11,9%), näiteks *nobilior est vulgaris*,
Xx#x#xxXx (10,9%), näiteks *actus et passionones*.

Veel on antud valimis esindatud variandid X#xxxxXx (1,0%) ja Xx#x#xx#Xx (1,0%).

2.3.2.3. *Cursus tardus*'ed teoses „Rahvakeelest“

Cursus tardus'e reeglipärast varianti on selles valimis samuti näha üsna palju, 58,5% vastab skeemile Xx#xXxx, näiteks *prima locutio*. Rütmiskeemi Xx#x#Xxx, kus viimane neljasilbiline sõna on asendatud kahe lühema sõnaga, esineb 29,2%, näiteks *mores et habitus*. Teised selles valimis esindatud *cursus tardus*'e variandid on:

Xxx#Xxx (9,2%), näiteks *necessarium fuerit*,
Xxx#Xx#x (1,5%), näiteks *locutio data sit*,
X#x#xXxx (1,5%), näiteks *hoc est “confusio”*.

Cursus tardus'te rütmiga lauselõppudes esineb selles valimis ka mõningaid korduvaid sõnu ja väljendeid: *mores et habitus* ning *esse oportuit* on kasutatud kaks korda, samuti *prima locutio*. Sõna *locutio* on lisaks eelnevale näha ka väljendites *fuit locutio* ja *vera locutio*.

2.3.2.4. *Cursus trispondaicus*'ed teoses „Rahvakeelest“

Cursus trispondaicus on kõige vähem kasutatud *cursus*'e tüüp teose „Rahvakeelest“ valimis, 47,4% neist on aga reeglipärased *trispondaicus*'ed rütmiskeemiga Xx#xxXx, näiteks *tantum sensuale*. Teised *cursus trispondaicus*'e selles valimis esinenud variandid on järgnevad:

Xx#x#xXx (31,6%), näiteks *oportet non probare*,
Xxx#xXx (15,8%), näiteks *diximus temporum*.

Variandid nagu Xxx#x#Xx ja X#xxxXx on samuti selles valimis esindatud, mõlema esinemissagedus on 2,6%.

2.3.2.5. Muud lõpud teoses „Rahvakeelest“

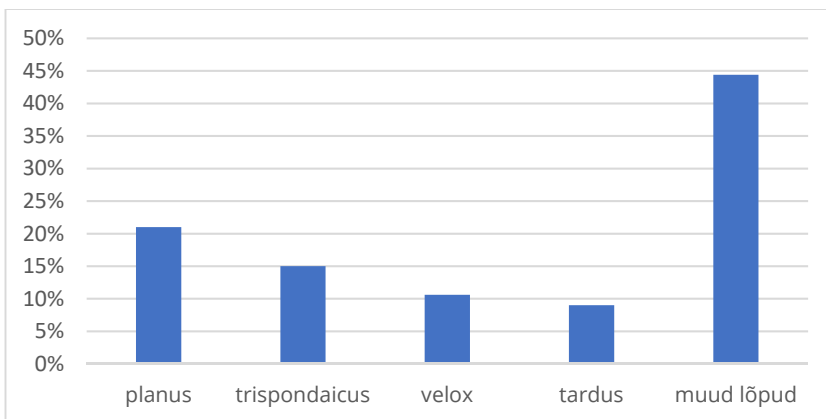
Selliseid lauselõppe, mille rütmiskeem on erinev *cursus*'test, leidub kõnealuses valimis 26,8%. Nende hulgas on ülekaalus rütmiskeem XxXx, näiteks *esse potest, risevata domo, sonare verba*. Ühesilbilised sõnad (nt *est, sunt*) on samuti lauselõppudes sageli kasutusel: *locutio non est, num satis quod, mirabilius est*.

2.3.3. *Cursus*'ed teoses „Uurimus veest ja maast“

Praeguste andmete kohaselt on „Uurimus veest ja maast“ (1320) Dante teostest kõige hilisem, samas on see käsikirjade poolest kõige vaesem Dante teos. Pikka aega kaheldi üldse selle teose autorsuses: „Uurimuses veest ja maast“ kirjas olev kosmoloogia üldpilt ei vasta sellele, mida võib lugeda „Jumalikus komöödias“. Väidetavalt avastas selle teose ja tegi kättesaadavaks alles 1508. aastal Giovanni Benedetto Moncetti da Castiglione (Baglio et al 2016: 663).

Paget Toynbee (1918) teostas „Uurimuse veest ja maast“ teksti põhjal ka *cursus*'te analüüsi kinnitamaks selle teose autentsust. Toynbee rõhutab, et *cursus*'i tuleks jälgida just selle teose retoorilisemates ning isiklikumates kohtades ja et sama kehtivat ka teoste „Monarhiast“ ning „Rahvakeelest“ kohta (Toynbee 1918: 427–428). Tema arvates järgib „Uurimus veest ja maast“ autor *cursus*'te osas samu põhimõtteid ja praktikat, nagu on näha nendes Dante teostes, mille autorsust ei vaidlustata (Toynbee 1918: 430).

„Uurimuse veest ja maast“ analüüsi tulemused on kokku võetud järgmisel joonisel:

Joonis 13. *Cursus*’te esinemine teoses „Uurimus veest ja maast“.

Analüüsi tulemused näitavad, et *cursus*’te esinemissagedus selles valimis on 55,6%, mille hulgas on kõige rohkem kasutusel *cursus planus* (21,0%), näiteks *veritatis amore, esse videntur*. Sageduselt teisel kohal on *cursus trispondaicus* (15,0%), näiteks *centrum universi, membrum declarandum*, millele järgneb *cursus velox* (10,6%), näiteks *omnibus confirmatur, ordine discendorum*, ja viimasena *cursus tardus* (9,0%), näiteks *verum ostendere, esset concentrica*.

„Uurimuse veest ja maast“ puhul on huvitav märgata selle üsna kõrget *cursus trispondaicus*’e esinemist võrreldes teiste Dante ladinakeelsete teostega ja samal ajal ka *cursus velox*’i ja *tardus*’e väiksemat esinemissagedust.

Siinkohal toon näiteks ühe katkendi „Uurimuse veest ja maast“ algusosast: *Duarum circumferentiarum inequaliter a se distantium impossibile est idem esse centrum: circumferentia aque et circumferentia terre inequaliter distant (planus); ergo etc. Deinde procedebatur (velox): cum centrum terre sit centrum universi (trispondaicus), ut ab omnibus confirmatur (velox); et omne quod habet positionem in mundo aliam ab eo (trispondaicus), sit alius: quod circumferentia aque sit altior circumferentia terre concludebatur (velox), cum circumferentia sequatur undique ipsum centrum. Maior principalis sillogismi videbatur patere per ea que demonstrata sunt in geometria; minor per sensum (planus), eo quod videmus in aliqua parte terre circumferentiam includi a circumferentia aque (planus), in aliqua vero excludi (planus).*

2.3.3.1. *Cursus planus*’ed teoses „Uurimus veest ja maast“

Cursus’te eri variantide analüüs lubab välja tuua, et käesolevas „Uurimuse veest ja maast“ valimis on kõige rohkem kasutatud *cursus planus*’e sellist varianti, kus on lõpus kahesilbiline sõna (Xxx#Xx), 35,2%, näiteks *altior terra*. Teoses on sageli näha lauselõppudes sõnu nagu *terra, aqua, maris*. See *planus*’e variant (Xx#x#Xx), kus viimane, kolmesilbiline sõna on asendatud kahe lühema sõnaga, esineb 30,5% juhtudest, näiteks *veritatis et lumen*. Reeglipärane *planus*’e variant

(Xx#xXx) on kasutusel 28,6% juhtudest, näiteks *figura signata*. Variandid X#xxXx (3,8%) ja X#x#x#Xx (1,9%) on uuritud valimis samuti esindatud.

Paljudes lauselõppudes on näha sõnu *terra, aqua, maris*, näiteks *altior terra, circumferentia aque, superficiei maris, quantitas aque, superficiem aque, naturaliter terre, aquam et terram, terre et aque* jne. Samuti esinevad selles valimis rohkem kui korra *nobilior locus* ja *celo et mundo*.

2.3.3.2. *Cursus trispondaicus*'ed teoses „Uurimus veest ja maast“

Cursus trispondaicus on sageduselt teine lauselõpurütm selles „Uurimuse veest ja maast“ valimis ning 49,3% selles kasutatud *cursus trispondaicus*'test on reeglipärased rütmiskeemiga Xx#xxXx, näiteks *mari existentes*. Variant Xxx#xXx esineb 16% juhtudest, näiteks *equaliter distare*. Teised *cursus trispondaicus*'e siin valimis kasutatud variandid on järgnevad:

Xxx#x#Xx (14,7%), näiteks *equaliter a centro*,

Xx#x#xXx (5,3%), näiteks *patet de secundo*,

Xx#x#x#Xx (10,7%), näiteks *aqua et in terra*.

Variandid X#xxxXx (2,7%) ja X#x#xxXx (1,3%) on samuti uuritud valimis esindatud.

Ka *trispondaicus*'e lauselõppudes korduvad sõnad nagu *terra* ja *mare*, näiteks *altius quam terra, descendere ad mare, aqua et in terra*. Väljend *equaliter distare* on selles valimis kasutatud kolm korda.

2.3.3.3. *Cursus velox*'id teoses „Uurimus veest ja maast“

Reeglipärase rütmiskeemiga Xxx#xxXx *cursus velox* esineb selles valimis 54,7% juhtudest, näiteks *materiam naturalem*. Järgmine enam kasutatud *velox*'i variant on Xx#xxxXx (28,3%), näiteks *duorum elementorum*. Teised selles valimis kasutatud *cursus velox*'i variandid on järgnevad:

Xxx#x#xXx (5,7%), näiteks *Aristotiles si audiret*,

Xx#x#xxXx (7,5%), näiteks *fiat per quantitatem*.

Variant Xxx#x#x#Xx (3,8%) on ka selles valimis esindatud. Korduvad väljendid *velox*'i lauselõppudes on *duorum elementorum, materiam naturalem* ning *ordine discendorum*.

2.3.3.4. *Cursus tardus*'ed teoses „Uurimus veest ja maast“

Käesolevas valimis on kasutatud ka üsna palju reeglipäraseid *cursus tardus*'i, 43,2% nendest on rütmiskeemiga Xx#xXxx, näiteks *contra dissolvere*. Rütmiskeemi Xx#x#Xxx, kus viimane sõna on asendatud kahe lühema sõnaga, on näha 20,5% juhtudest, näiteks *patet ad oculum*. Teised *cursus tardus*'e variandid on:

Xxx#Xxx (15,9%), näiteks *corpora gravia*,

X#xxXxx (6,8%), näiteks *est impossibile*,

Xx#xXx#x (6,8%), näiteks *certitudo querenda est*.

Variandid X#x#xXxx (2,3%), Xxx#Xx#x (2,3%) ja Xx#x#Xx#x (2,3%) on ka selles valimis esindatud. Korduvad väljendid *tardus*'e lauselõppudes käesolevas valimis on: *est impossibile* ning *mala oppinio*.

2.3.3.5. Muud lõpud teoses „Uurimus veest ja maast“

Selliseid lauselõppe, mille rütmiskeem on erinev *cursus*'test, esineb selles „Uurimuse veest ja maast“ valimis 44,4%. Nende hulgas on ülekaalus rütmiskeem XxXx, näiteks *ipsa luna, esse potest, centrum mundi, partes terre*. Üsna sageli on lauselõppudes märgata ühesilbilisi sõnu, näiteks *arguebatur sic, probatur per hoc, declaratur sic, quod melius est*. Mõned korduvad väljendid on: *centro mundi, petit centrum*.

2.3.4. *Cursus*'ed teoses „Kirjad“

„Kirjad“ on kirjutatud perioodil 1304–1315 (1319). Paljude kirjade teemaks on poliitika ja need on kirjutatud keskaegse *ars dictandi* reeglite järgi. Kirjade kirjutamisel oli vastavalt mainitud reeglitele *cursus*'te kasutamine kohustuslik ning ka Dante „Kirjad“ ei ole selles suhtes erandiks (Toynbee 1920: 234).

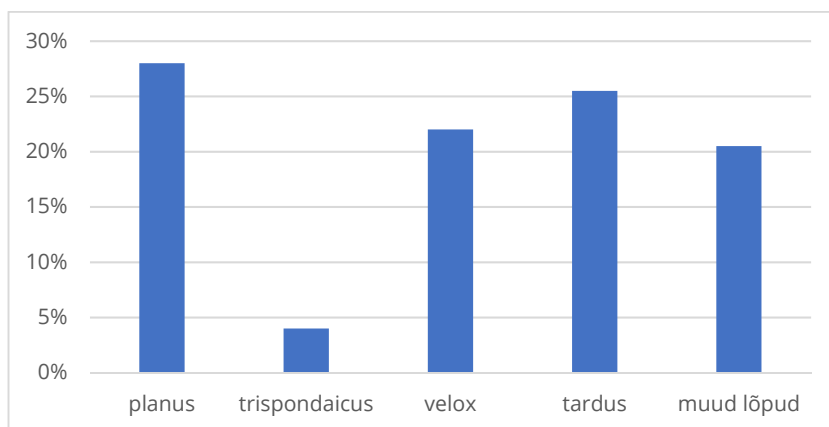
Lorenzo Mascetta-Caracci (1910) on samuti uurinud *cursus*'i Dante kirjades. Ernesto Parodi kommenteeris tema tööd nii: “Egli parte dalle regole del “cursus” per giudicare della bontà della lezione; io credo che invece avrebbe dovuto partire da un minuto e accurato spoglio di tutte le Epistole, per riconoscere in che modo Dante applichi il “cursus” e cioè quali veramente sieno le regole da lui rispettate o seguite, quali non sieno veramente buoni per lui. È anche il modo migliore per contribuire allo studio del “cursus” medesimo ne’ diversi tempi e presso i diversi autori”³⁰ (Parodi 1957: 400).

³⁰ „Ta lähtub „*cursus*’te“ reeglitest, et otsustada õppetunni headuse üle; ma usun, et selle asemel oleks ta pidanud alustama kõikide kirjade detailsest ja hoolikast uurimisest, et tunda ära, kuidas Dante „*cursus*’i“ kasutab, see tähendab, millised on need reeglid, mida ta austab või järgib ja millised ei ole tema jaoks head. See on samas parim viis panustada „*cursus*’te“ uurimisse eri ajaperioodidel ja eri autorite puhul.“

Toynbee juhib aga tähelepanu sellele, et Dante kasutab kohati oma kirjades alliteratiivset *cursus velox*'it (näiteks *regimen reservati, pocula propinabit*) ja üksteisele järgnevaid *velox*'eid (näiteks *propriae voluntatis idolum venerando, dulcissimas veritates potero speculari*) (Toynbee 1918: 242–243).

Cursus'i on uuritud ka sellel eesmärgil, et otsustada ühe väidetavalt Dante kirjutatud kirja (Kiri Cangrandele) autorsuse üle. On märgatud, et kõnealuses kirjas leidub vähem *cursus*'i kui teistes tema kirjades ning osa uurijate arvates on see üks märke, et võib-olla ei ole see kiri Dante kirjutatud (nt Ascoli 1997: 313–314).

„Kirjade“ analüüsi tulemused on kokku võetud järgneval joonisel:

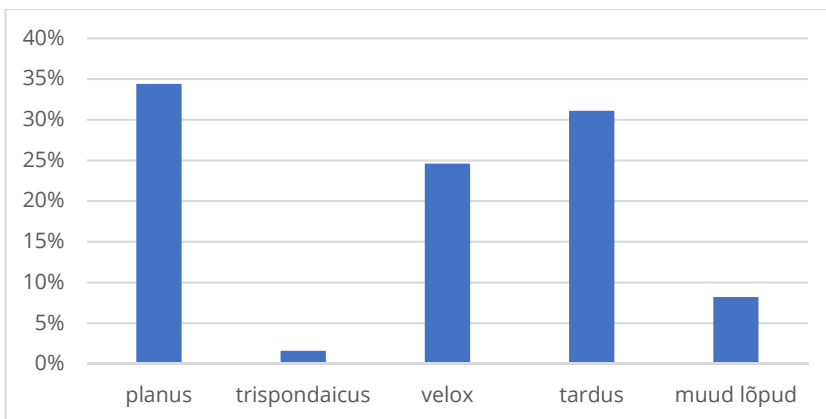

Joonis 14. *Cursus*'te esinemine teoses „Kirjad“.

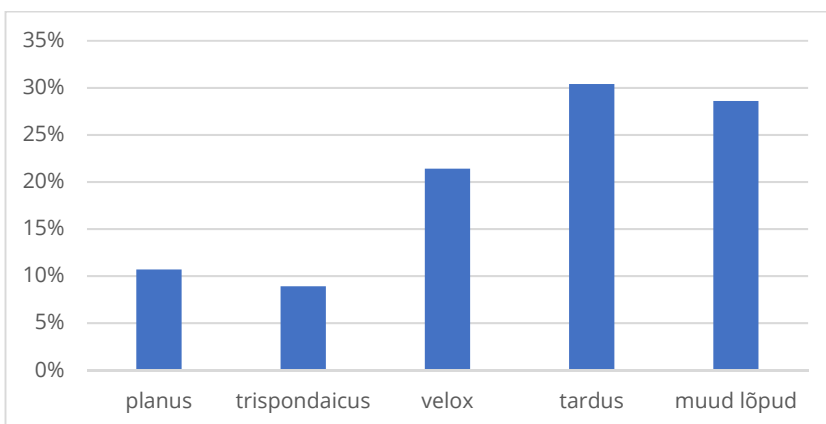
Analüüsi tulemusel selgub, et selles valimis esineb *cursus*'i 79,5%, mille hulgas on sageduselt esikohal *cursus planus* (28,0%), näiteks *forma conformis, signetur intentum*. Esinemissageduselt järgmisel kohal on *cursus tardus* (25,5%), näiteks *fecit exilium, nobis consilia*, seejärel *cursus velox* (22,0%), näiteks *persolvere attentabit, vitia repellentem*, ja kõige vähem esineb *cursus trispondaicus*'t (4,0%), näiteks *predicent carceratum, declinare arbitratur*.

Analüüsisin *cursus*'te esinemist ka kirjade kaupa, mille täielikku andmestikku vt lisas olevates tabelites 13 ja 14.

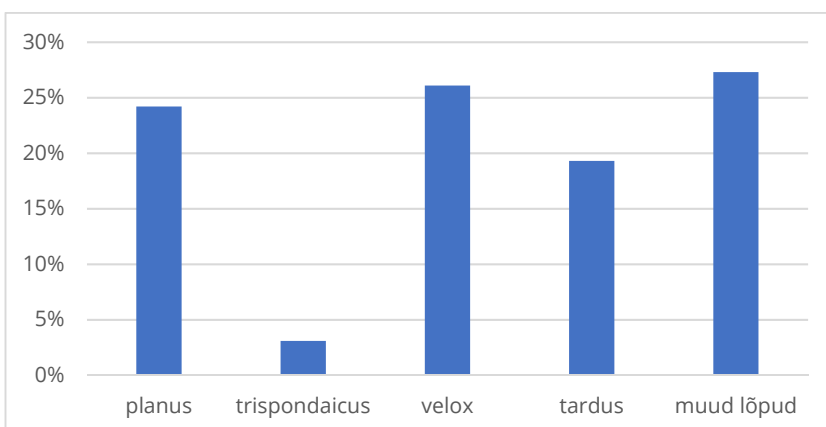
Esimeses kirjas on näha väga kõrget *cursus*'te esinemust, 91,8%. Kirjade puhul võib märgata väga vähest *cursus trispondaicus*'e esinemust ning teiselt poolt üsna võrdset ülejäänud kolme *cursus*'e tüübi kasutamist. Kolmandas kirjas on *cursus planus*'e esinemissagedus 10,7% ja *tardus* esineb 30,4%, ka kõigi *cursus*'te esinemine üldiselt on selles kirjas madalam, 71,4%.

Joonis 15. *Cursus*'te esinemine I kirjas.

Joonis 16. *Cursus*'te esinemine III kirjas.

Joonis 17. *Cursus*'te esinemine V kirjas.

Cursus'te kuhjumist illustreerib järgnev katkend esimesest kirjast: ... *Ceu filii non ingrati littera igitur pie vestre Paternitatis aspeximus (tardus), que totius nostri desiderii personantes exordia (tardus), subito mente nostras tanta letitia perfuderunt (velox), quantam nemo valeret seu verbo seu cogitatione metiri (planus). Nam quam, fere pre desiderio somniantes (velox), inhiabamus patrie sanitatem (velox), vestrarum litterarum series plusquam semel sub paterna monitione polluxit (planus). ...* Samasugust kuhjumist näeme katkendis kolmandast kirjast: *Eructuavit incendium tue dilectionis verbum confidentie vehementis ad me, in quo consuluisti (trispondaicus), carissime, utrum de passione in passionem possit anima transformari (velox): de passione in passionem dico secundum eandem potentiam et obiecta diversa numero sed non specie, quod quamvis ex ore tuo iustius prodire debuerat (tardus), nichilominus me illius auctorem facere voluisti (velox), ut in declaratione rei nimium dubitate titulum mei nominis ampliares (velox). Hoc etenim, cum cognitum, quam acceptum quamque gratum extiterit (tardus), absque importuna diminutione verba non caperent (tardus): ideo, causa conticentie huius inspecta (planus), ipse quod non exprimitur metiariis (velox). ...*

2.3.4.1. *Cursus planus*'ed teoses „Kirjad“

„Kirjade“ valimis esinevate *cursus planus*'te analüüs näitab, et Dante eelistab selle reeglipärast vormi: kolmesilbilist eelviimase rõhusilbiga sõna, millele eelneb samasuguse rõhuga sõna (Xx#xXx), näiteks *terrore cessavit*. Selline reeglipärane rütmiskeem on kasutusel 64,9% *cursus planus*'e juhtudest. Teisel kohal on rütmiskeem Xx#x#Xx, kus viimane, kolmesilbiline sõna on asendatud kahe lühema sõnaga (22,4%), näiteks *honorabat in terris*. Sellist *planus*'e varianti, kus lõpus on kahesilbiline sõna (Xxx#Xx), leidub analüüsitud väljavõttes samuti üsna palju (11,2%), näiteks *tempore messis*.

Variandid Xx#x#xXx ja X#x#xXx on ka selles valimis esindatud (mõlemad 0,7%).

2.3.4.2. *Cursus tardus*'ed teoses „Kirjad“

Cursus tardus on sageduselt teisel kohal olev *cursus*'e vorm Dante kirjades ning paljud sealsed *tardus*'ed järgivad kas reeglipärast rütmiskeemi Xx#xXxx (65,6%), näiteks *frater carissime*, või siis sellist *tardus*'e varianti, kus viimane sõna on asendatud kahe lühema sõnaga, Xx#x#Xxx (18,0%), näiteks *semper nos agimus*. Teised selles valimis esinenud *cursus tardus*'e variandid on:

Xx#xXx#x (3,3%), näiteks *sedes amoris est*,
 Xxx#Xxx (9,8%), näiteks *miserrimi hominum*.

Cursus tardus'te hulgas on selles valimis näha ka variante Xx#x#Xx#x esinemissagedusega 1,6% ja X#x#xXxx, Xxx#Xx#x, esinemissagedusega 0,8%.

2.3.4.3. *Cursus velox*'id teoses „Kirjad“

Cursus velox'i esinemissagedus selles „Kirjade“ valimis on 22,0% ning *velox*'i puhul on kasutatud väga palju reeglipäraseid vorme: 82,9% kõigist *velox*'itest siin valimis järgivad reeglipärasest rütmiskeemi Xxx#xxXx, näiteks *anima reformari*. Lisaks sellele on käesolevas valimis esindatud ka variandid Xxx#x#xXx (8,6%), näiteks *cordibus et dicentes* ja Xx#xxxXx (7,6%), näiteks *bone humilitatis*. Samuti esineb siin variant Xxx#x#x#Xx (1,0%).

2.3.4.4. *Cursus trispondaicus*'ed teoses „Kirjad“

Cursus trispondaicus on selles valimis kõige vähem esinev *cursus*'e vorm ning need vähesed *trispondaicus*'ed on enamasti reeglipärase rütmiskeemiga Xx#xxxXx (63,2%), näiteks *vester Alexander*. Sageduselt järgmised variandid on Xxx#xXx (15,8%), näiteks *opere patrato* ja Xx#x#xXx (15,8%), näiteks *eius et subditi*. Lisaks esineb siin ka variant X#xxxXx (5,3%).

2.3.4.5. Muud lõpud teoses „Kirjad“

Selliseid lauselõppe, mille rütmiskeem on *cursus*'test erinev, on selles „Kirjade“ valimis 20,5%. Nende hulgas esineb kõige rohkem rütmiskeemi XxXx, näiteks *nescit esse, mentis vestre, esse solent, esse possunt*. Lisaks on lauselõppudes mitmeid ühesilbilisi sõnu, näiteks *vehementis ad me, sic ipsi vos, Amor in me, natura non vult*.

2.4. *Cursus*'ed Dante itaaliakeelses proosas

Cursus'te kasutamise kohta Dante itaaliakeelses proosas leidub seniajani erinevaid arvamusi. Mõne uurija sõnul oli Dante kindlasti *cursus*'te reeglitega kursis ning ta järgis neid reegleid siis, kui talle sobivam tundus (Rajna 1932: 86).

Benvenuto Terracini on märkinud, et Dante oli liiga peene rahvakeele tunnetusega, et rakendada seal *cursus*'i püüdliku täpsusega, kuid ei ole kahtlust selles, et Dante oli rütmi suhtes väga tundlik, mistõttu on põhjust arvata, et ta pööras suurt tähelepanu ka lauselõppudele (see selgitab samuti tema *mentelõpulist* määrsõnade eelistamist lauselõppudes) ning nende rütmistamist mõjutas tõenäoliselt ka *cursus*'te kasutamine ladinakeelses proosas (Terracini 1957: 256).

Teistsugust seisukohta esindab nt Giulio Bertoni. Bertoni (1914) ei aktsepteeri mõtet, et Dante ja Boccaccio oleksid *cursus*'i kasutanud ka oma vernakulaar-

keelses proosas. Bertoni viitab siinkohal Boccaccio uurija Ernesto Giacomo Parodi arvamusele³¹. Bertoni on väitnud: „... vi sono, nella prosa italiana di Dante e del Boccaccio coincidenze saltuarie con le norme del cursus, ma si tratta di coincidenze fortuite, quali si potrebbero trovare, con grande facilità nella prosa di tutti gli scrittori anche moderni.”³² (Bertoni 1914: 40–41). Bertoni arvates tundsid Dante ja Boccaccio kahtlemata *cursus*’i väga hästi ning kasutasid neid ka oma ladinakeelses proosas, kuid nad ei toonud *cursus*’i vernakulaarkeelsesse proosasse (Bertoni 1914: 41–42). Bertoni jätkab: „Dante scrisse le sue Epistole latine seguendo le leggi invalse del cursus ... Ma quando si accinse alla Vita Nuova e parlò d’amore e d’idealità ed esaltò la donna dei suoi sogni di poeta, non si ricordò più del cursus per fortuna della prosa d’Italia nè delle sue tiranniche norme, nè dei suoi monotoni e vani avvicendamenti entro il periodo e alla fine di esso.”³³ (Bertoni 1914: 41–42).

2.4.1. *Cursus*’ed teoses „Uus elu”³⁴

Dante kirjutas teose „Uus elu” ajavahemikul 1292–1293 itaalia keeles. Dante ajal vääris valitud keel erilist tähelepanu, kuna itaalia keelt kasutati tol ajal kirjanduskeelena veel üsna harva. 13. sajandil oli ladinakeelne proosa veel suures ülekaalus ning ka vernakulaarkeelt mõjutab tugevalt ladina keel (Marazzini 1998: 186–187).

„Uus elu” on lugu Dante armastusest noore tütarlapse, Beatrice vastu, keda ta esimest korda kohtas siis, kui tüdruk oli üheksa-aastane. Enne „Uut elu” oli Dantel vaid luule kirjutamise kogemus, seega, nagu väidab Aldo Vallone (1963: 38): „... la figura della sua prosa nasce dalla poesia, in certi tratti è poesia vera e propria, spesso gareggia e supera la poesia. È evidente nella *Vita Nuova* l’assenza di esperienze extrapoetiche o sociali”³⁵. Vallone toob välja ka „Uues elus” esinevaid kooskõlasid ja sümmeetriaid, mille hulka kuuluvad näiteks ladinakeelsed laused nii teose alguses kui lõpus: *Incipit vita nuova* ja *Qui est per omnia secula benedictus*. (Aldo Vallone 1963: 45). Teos kooneb 42 peatükist, kus vahelduvad proosa- ja luulesegmendid.

³¹ Parodi 1913, Osservazioni sul cursus nelle opere latine e volgari del Boccaccio, cit. Dalla Miscellanea stor.della Valdelsa, XXI, fasc. 2-3.

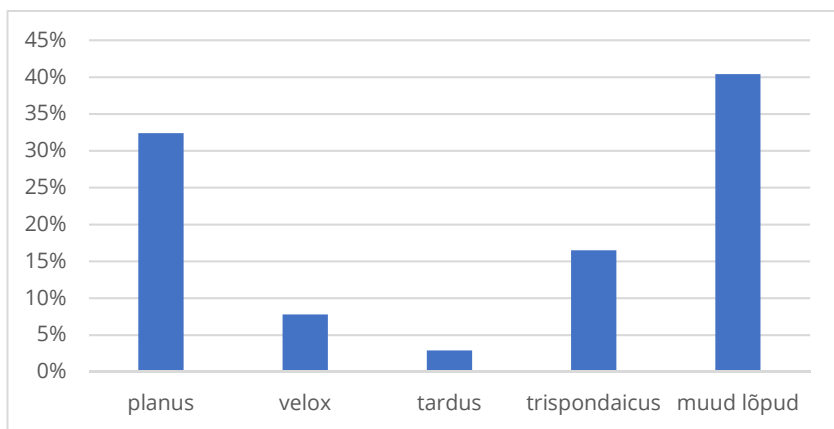
³² „...Dante ja Boccaccio itaaliakeelses proosas on juhuslikke kokkusattumisi *cursus*’e reeglitega, aga need on juhuslikud kokkusattumused, mida võiks kergesti leida kõigi kirjanike, ka kaasaegsete, proosast.”

³³ „Dante kirjutas oma ladinakeelse *Epistole cursus*’e reegleid järgides ... Aga kui ta hakkas kirjutama *Vita Nuova*’t ning rääkis armastusest ja ideaalist ja ülistas oma poeedi unistuste naist, ei mäletanud ta enam itaalia proosa õnneks ei *cursus*’i, selle türanlikke norme ega selle monotoonseid ja tühiseid muudatusi lause sees ja lõpus.”

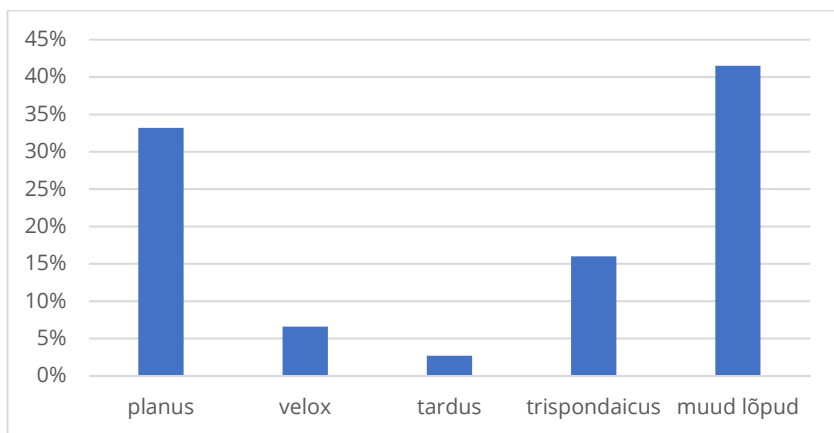
³⁴ Analüüsisin *cursus*’te esinemist teoses „Uus elu” ka oma magistritöös ning selle tulemuste põhjal on ilmunud artikkel (Mikkil 2011).

³⁵ „...tema proosa kujund lähtub luulest, mõnes kohas on see päris luule, sageli võitlev ja ületav luule. *Vita Nuova*’s on ilmne luuleväliste või sotsiaalsete kogemuste puudumine.”

Minu analüüsi valim koosneb kõigist teose „Uus elu“ fraasilõppudest, kokku on analüüsitud 1701 lõppu. Analüüsi tulemused on koondatud järgnevatele joonistele:

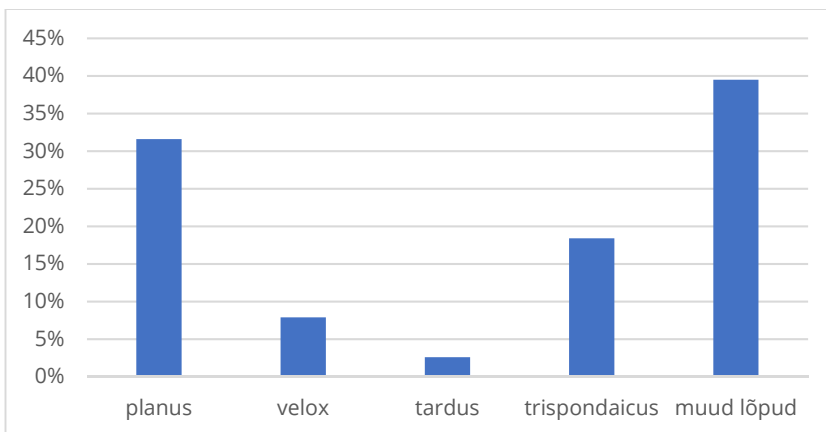
Joonis 18. *Cursus*’te esinemine teoses „Uus elu“.

Joonis 19. *Cursus*’te esinemine teoses „Uus elu“.

Joonisel 19 on arvesse võetud ainult need lõpud, kus vokaalid ei satu ühe sõna lõpus ja talle järgneva sõna alguses kõrvuti. Nagu näha, siis nende kahe statistika vahel ei ole suuri erinevusi. *Cursus*’te esinemissagedus teoses „Uus elu“ on ligikaudu 59%, nende hulgas on eelistatuimaks vormiks *cursus planus*, näiteks *alcuna parola, donna gentile*. Sageduselt järgmine on *cursus trispondaicus*, näiteks *essere gentile, certe tavolette*, sellele järgnevad *cursus velox*, näiteks *debole condizione, spirito naturale* ja *cursus tardus*, näiteks *ancora dividere, posso intendere*.

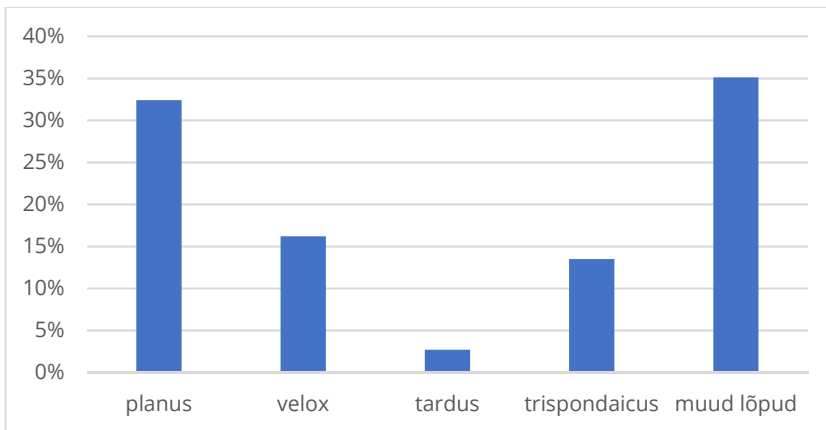
Analüüsisin *cursus*’te esinemist teoses „Uus elu“ ka peatükkide kaupa, täielikku andmestikku vt lisast tabelid 27 ja 28. Kohati on näha *cursus*’te jaotumist sarnaselt teose keskmisega, näiteks pt XII:

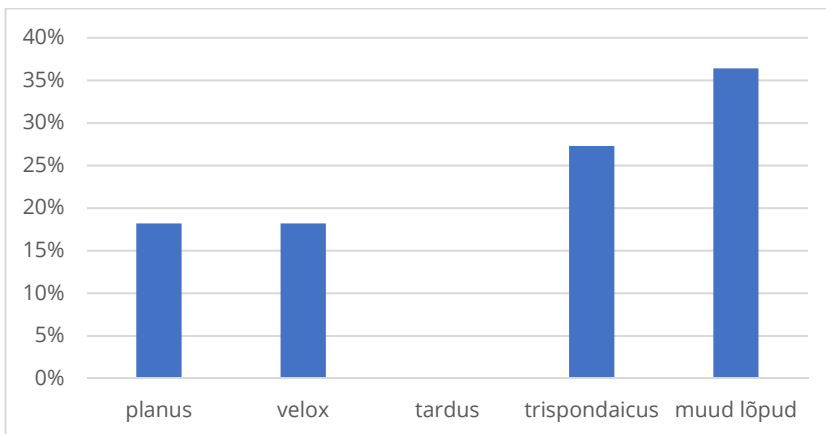
Joonis 20. *Cursus*’ed teose „Uus elu“ XII peatükis.

Cursus planus ja *cursus trispondaicus* on itaaliakeelses proosas loomulikumat, kuna paljudel itaaliakeelsetel sõnadel on rõhk eelviimasel silbil ning need kaks *cursus*’e tüüpi sisaldavad just selliste rõhkudega sõnu. Seetõttu ei ole ka nende esinemine peaaegu kõigis analüüsitud peatükkides sugugi üllatav ning huvitavam on pöörata suuremat tähelepanu *cursus velox*’i ja *tardus*’e esinemisele. Nagu juba varem mainitud, siis *cursus velox*’it peeti ladinakeelses proosas kõige elegantsemaks ning seda kasutati sageli just lausete lõppudes ja samuti teoste lõppudes. Ka Dante kasutab seda rohkem oma ladinakeelsetes kirjades ning oma teose „Monarhiast“ lõpetab ta just *cursus velox*’iga (*temporalium gubernatur*). Ka mitmete kirjade lõpus on *velox*. On märkimisväärne, et itaaliakeelse „Uue elu“ lõpus on samuti ladinakeelne *cursus velox: secula benedictus*.

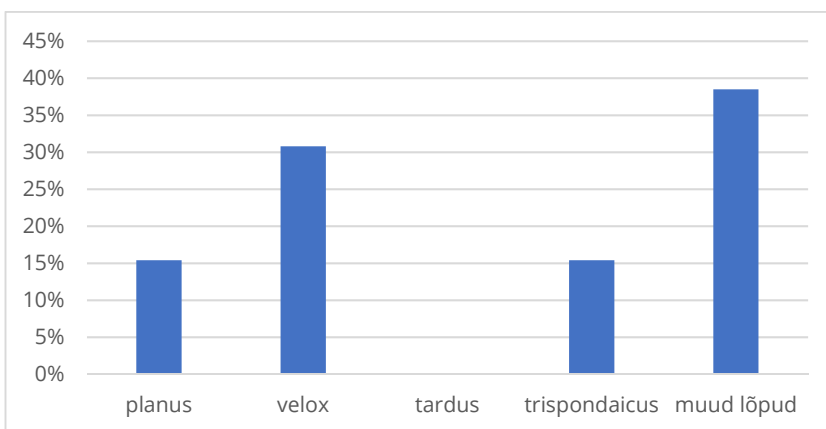
Kui jälgida *cursus velox*’i esinemist läbi kogu teose, siis on näha, et leidub peatükke, kus ei ole ühtegi *velox*’it. Teatud peatükkides on aga märgata *cursus velox*’i oodatust kõrgemat esinemust, nagu näiteks II peatükis (kus Dante esimest korda kohtub Beatricet), IV peatükis (kus Dante kirjeldab armastuse mõju temale), X peatükis (kus Beatrice ei vasta enam Dante tervitusele), XI peatükis (kus Dante räägib Beatrice tervituse mõjust Dantele), XVII peatükis (kus Dante mainib, et tulevikus töötab ta teistsuguse materjaliga). Kõigis neis mainitud „Uue elu“ peatükkides vastab umbes veerand lauselõpurütmidest *cursus velox*’i skeemile (X ja XI peatükis isegi ligi 30%). X ja XI peatükis ületab *velox*’i kasutamine isegi *planus*’t ja *trispondaicus*’t.

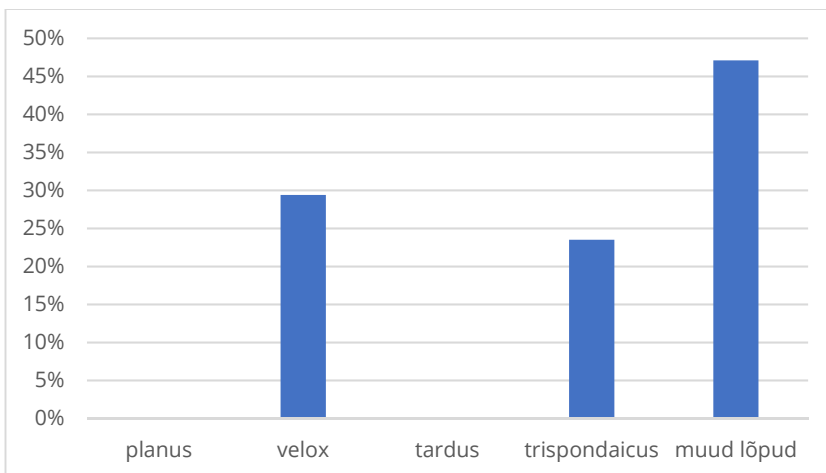
Joonis 21. *Cursus*'ed teose „Uus elu“ II peatükis.

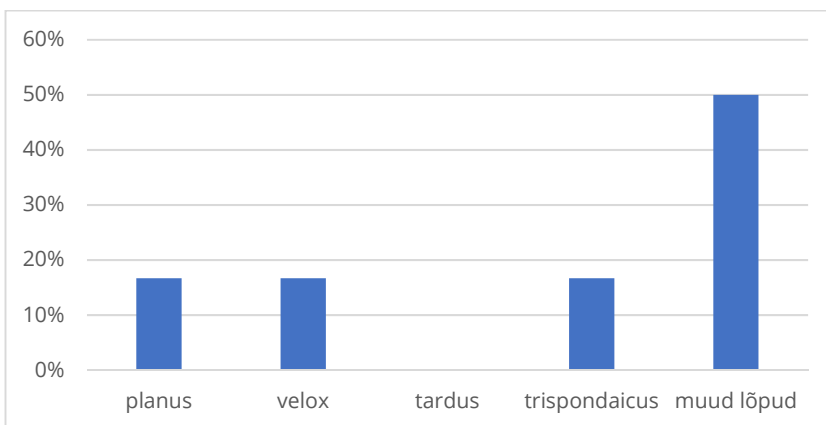
Joonis 22. *Cursus*'ed teose „Uus elu“ IV peatükis.

Joonis 23. *Cursus*'ed teose „Uus elu“ X peatükis.

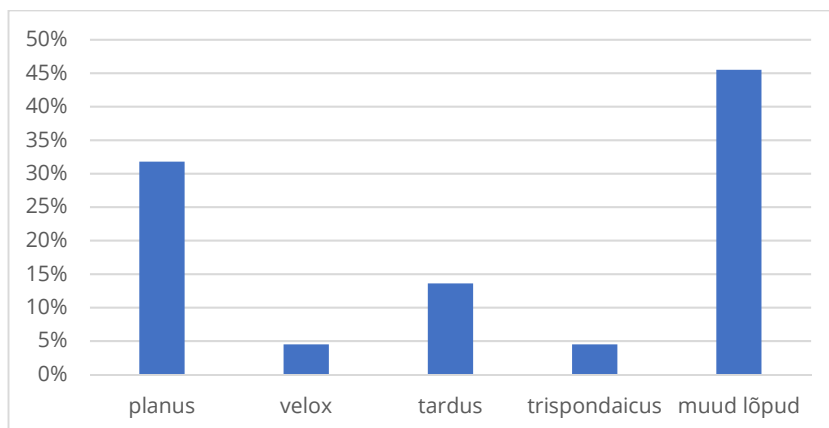
Joonis 24. *Cursus*'ed teose „Uus elu“ XI peatükis.

Joonis 25. *Cursus*'ed teose „Uus elu“ XVII peatükis.

Cursus velox'i kuhjumist illustreerib näiteks järgnev katkend X peatükist: *Aprresso la mia ritornata mi misi a cercare di questa donna che lo mio signore m'avea nominata ne lo cammino de li sospiri;... E per questa cagione, cioè di questa soverchievole voce che pareva che m'infamasse viziosamente, quella gentilissima, la quale fue distruggitrice di tutti li vizi e regina de le virtudi, passando per alcuna parte, mi negò lo suo dolcissimo salutare, ne lo quale stava tutta la mia beatitudine....* Lisan siinkohal veel ühe katkendi XI peatükist: *Dico che quando ella apparia da parte alcuna, per la speranza da le mirabile salute nullo nemico mi rimanea, anzi mi giungea una fiamma di caritade, E quando ella fosse alquanto propinqua al salutare, uno spirito d'amore, distruggendo tutti li altri spiriti sensitivi, pingea fuori li deboletti spiriti del viso, Sì che appare manifestamente che ne le sue salute abitava la mia beatitudine, la quale molte volte passava e redundava la mia capacitate.*

Mis puudutab *cursus tardus*'t, siis see on kõige vähem esinenud *cursus*'e liik läbi kogu teose. Samas on näiteks XXVIII peatükis *tardus*'e esinemissagedus 13,6% ja selle peatüki alguses me näeme ladinakeelset lauset, mille lõpetab just *cursus tardus*: *Quomodo sedet sola civitas plena populo! Facta est quasi vidua domina gentium*. XXVIII peatükis räägib Dante Beatrice surmast.

Joonis 26. *Cursus*'ed teose „Uus elu“ XXVIII peatükis.

Üldiselt on *cursus*'te esinemus väiksem nendes kohtades, kus Dante kirjeldab ja seletab enda luuletusi. Selle illustreerimiseks toon näiteks järgneva katkendi XXI peatükist: *Questo sonetto si ha tre parti: ne la prima dico sì some questa donna riduce questa potenzia in atto secondo la nobilissima parte de li suoi occhi; e ne la terza dico questo medesimo secondo la nobilissima parte de la sua bocca; ... La prima si divide in tre; che ne la prima parte dico sì virtuosamente fae gentile tutto ciò che vede, ...*

2.4.1.1. *Cursus planus*'ed teoses „Uus elu“

Cursus planus'e analüüs näitab, et kõnealuses teoses eelistab Dante reeglipärast *planus*'t, kus lõpus on kolmesilbiline rõhuga eelviimasel silbil olev sõna, millele eelneb samasuguse rõhuga sõna (Xx#xXx), näiteks *questo libello*. Selline rütmiskeem on kasutusel 66,8% *planus*'e juhtudest. Sageduselt teisel kohal on rütmiskeem Xx#x#Xx, kus viimane, kolmesilbiline sõna on asendatud kahe lühema sõnaga (20%), näiteks *nomi di donne*. Teised *cursus planus*'e variandid, mida leidub teoses „Uus elu“, on järgnevad:

Xxx#Xx (6,2%), näiteks *gentilissima donna*,
X#xxXx (3,3%), näiteks *te ragionando*.

Variandid X#x#xXx (2,9%) ja X#x#x#Xx (0,7%) on samuti selle teose lause-lõppudes esindatud.

Teose „Uus elu“ *cursus planus*’te puhul on märgata ka mõningaid läbi teose korduvaid väljendeid nagu näiteks *questo sonetto* (20 korda), *queste parole* (18 korda) ja *quale comincia* (16 korda). Paljusid neist väljenditest on kasutatud sellistes lõikudes, kus Dante kirjeldab või selgitab oma luuletusi, näiteks: *E allora dissi questo sonetto, che comincia...* (pt VII); *... e tremando disse queste parole* (pt. II); *Aprresso lo giorno cominciai di ciò questo sonetto, lo quale comincia ...* (pt IX). Väljendid, mida on kasutatud rohkem kui kaks korda, on järgnevad: *uno sonetto* (7 korda), *divide in due* (7 korda), *questa canzone* (6 korda), *dire parole* (5 korda), *gentilissima donna* (4 korda), *sopradetta cittade* (4 korda), *mio pensiero* (3 korda), *una canzone* (3 korda), *verso lo cielo* (3 korda).

2.4.1.2. *Cursus velox*’id teoses „Uus elu“

Cursus velox esineb oma reeglipärases rütmistuses Xxx#xxXx teoses 20,0% juhtudest, näiteks *spirito naturale*. Kõige rohkem kasutatud *velox*’i variant on seevastu Xx#xxxXx (33,3%), näiteks *canzone pietosamente*; lisaks on üsna levinud variant Xx#x#xxXx (21,1%), näiteks *fiamma di caritate*. Teised siin esinenud *cursus velox*’i variandid on:

Xx#x#x#xXx (18,9%) näiteks *donna de la salute*,
Xxx#x#x#Xx (3,3%), näiteks *spirito de la vita*.

Variandid Xx#x#xxXx, Xxxx#xXx ja Xxx#x#xXx on samuti esindatud, kõigi esinemissagedus on 1,1%.

Üks korduv väljend *cursus velox*’ite hulgast teoses „Uus elu“ on *sua operazione*, mida on kasutatud kolm korda. Lisaks veel on näha kahel korral väljendit *cammino de li sospiri*.

2.4.1.3. *Cursus tardus*’ed teoses „Uus elu“

Cursus tardus on küll kõige vähem esinenud *cursus*’e liik, kuid paljud „Uues elus“ leiduvad *cursus tardus*’ed on reeglipärased: 57,1% neist on rütmiskeemiga Xx#xXxx, näiteks *cose trattavano*, ning 14,3% esineb sellist *tardus*’e varianti, kus viimane neljasilbiline sõna on asendatud kahe lühema sõnaga: Xx#x#Xxx, näiteks *singulto del piangere*. Samuti järgivad 14,3% *tardus*’test rütmiskeemi X#x#xXxx (*cioè del miracolo*). Teised *cursus tardus*’e variandid on:

Xxx#Xxx (8,6%), näiteks *possono muovere*,
X#xxXxx (5,7%), näiteks *me ragionavano*.

Ka „Uues elus“ leidunud *cursus tardus*’te puhul tulid esile mõned korduvad väljendid: fraasi *fare indendere* on kasutatud kolm korda ning väljendeid *peregrini andavano* ja *presente proposito* kaks korda.

2.4.1.4. *Cursus trispondaicus*'ed teoses „Uus elu“

Mis puudutab *cursus trispondaicus* 't, sageduselt teisel kohal olevat *cursus* 't, siis selles teoses on Dante eelistatuimaks variandiks *trispondaicus* 'e reeglipärane rütmiskeem Xx#xxXx (35,6%), näiteks *parlare fabuloso*. Sageduselt järgmisel kohal on Xx#x#xXx (22,7%), näiteks *tutta la persona* ja Xx#x#x#Xx (15,3%), näiteks *donne se ne vada*. Teised Dante selles kirjutises kasutatud *cursus trispondaicus* 'e variandid on järgnevad:

Xxx#xXx (11,1%), näiteks *mirabile Beatrice*,

Xxx#x#Xx (6,9%), näiteks *spiriti del viso*,

X#xxxXx (2,8%), näiteks *assai pietosamente*,

X#x#xxXx (2,3%), näiteks *non ti sconfortare*.

Variandid X#x#x#x#Xx (0,9%), Xx#xx#Xx (1,4%) ja X#x#xx#Xx (0,5%) leia-
vad samuti kasutust.

Korduvatest väljenditest esinevad kolm korda fraas *sonetto ha tre parti*, näiteks IX peatükis: *Questo sonetto ha tre parti: ...* ning väljendid nagu *gentilissima Beatrice* ja *spiriti del viso*. Seevastu kaks korda tulevad ette sõnaühendid *mia condizione, mia fantasia, nuova condizione, quanto a la vista, sua compagnia, sua divisione*.

2.4.1.5. Muud lõpud teoses „Uus elu“

Selliseid lauselõppe, mille rütmiskeem on *cursus* 'test erinev, esineb „Uues elus“ 40,4% (41,5%, kui arvestada ainult neid lauselõppe, kus sõnalõpu ja -alguse vokaalid kõrvuti ei satu). Nende hulgas domineerib rütmiskeem XxXx, mis koosneb tavaliselt kahest kahesilbilisest sõnast, näiteks *altre donne, certe cose, ogni donna*, või siis kahesilbilisest sõnast, millele eelneb kolmesilbiline: *secondo altro, persona detta, laudate molte*. Teised teoses korduvad rütmid on XxxX, näiteks *apparve a me, pensando di lei*, ja XxXxx, näiteks *alquante lagrime, questa camera*.

Korduvatest väljenditest võib välja tuua *comincia quivi*, mida siin esineb 32 korda. Väljendid nagu *due parti* (10 korda), *me medesimo* (11 korda), *onde io* (11 korda), *questa donna* (12 korda) ja *terza quivi* (15 korda) on samuti kasutusel üsna palju. Siinkohal toon näiteks ühe katkendi XV peatükist: *Questo sonetto si divide in due parti: ne la prima dico la cagione per che non mi tengo di gire presso di questa donna...*

2.4.2. *Cursus*'ed teoses „Pidusöök“

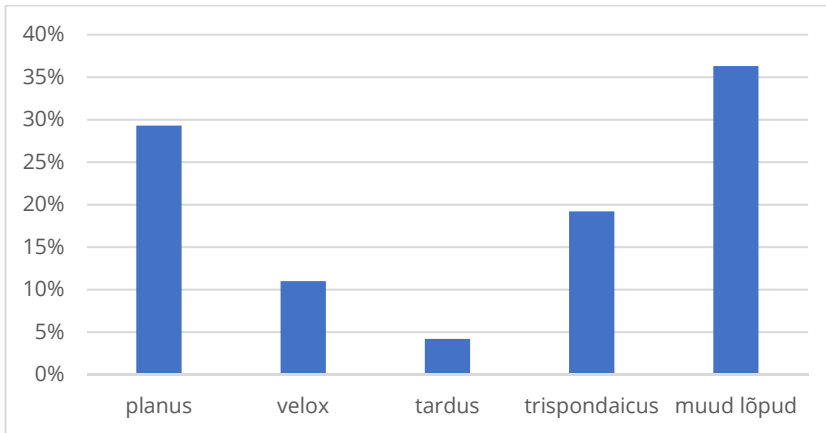
„Pidusöök“ on kirjutatud ajavahemikul 1304–1307 ning see Dante teos koosneb neljast raamatust (*trattati*): sissejuhatav raamat ja veel kolm raamatut, mis igaüks sisaldavad ka ühte *canzone*'t. Nende poeemide allegooriline interpretatsioon ja kommenteerimine viib lugejad erinevatesse temaatilistesse suundadesse. „Pidusöök“ on justkui Dante aja teadmiste vernakulaarkeelne entsüklopeedia, mis käsitleb mitmeid teemasid, mitte ainult filosoofilisi, vaid ka poliitikat, lingvistikat, teadust ja ajalugu (Malato 1999: 864–865). „Pidusöögi“ esimene raamat selgitab, miks sellist teost üldse vaja on ning miks Dante kirjutab selle ladina keele asemel itaalia keeles. Teine raamat arutleb allegooria ja Leedi Filosoofia üle (seoses poemiga *Voi che 'ntendendo il terzo ciel movete*), samuti käsitleb see raamat astronoomilisi teemasid ning angeloloogiat.

„Pidusöögis“ arutleb Dante ka proosa ja luule üle ning kui luulet on selles määratletud kui rafineerituimat kunstivormi, siis proosat on ülistatud kui žanri, milles saab paremini väljendada „*la gran bontade del volgare di sì*”³⁶ (I 10 12), kuna see on spontaansem ja vahetum (Malato 1999: 1028).

Aldo Vallone on märkinud, et keskaegse ladina proosa struktuuri oli näha „Pidusöögis“ rohkemgi kui „Uues elus“ (Vallone 1963: 117).

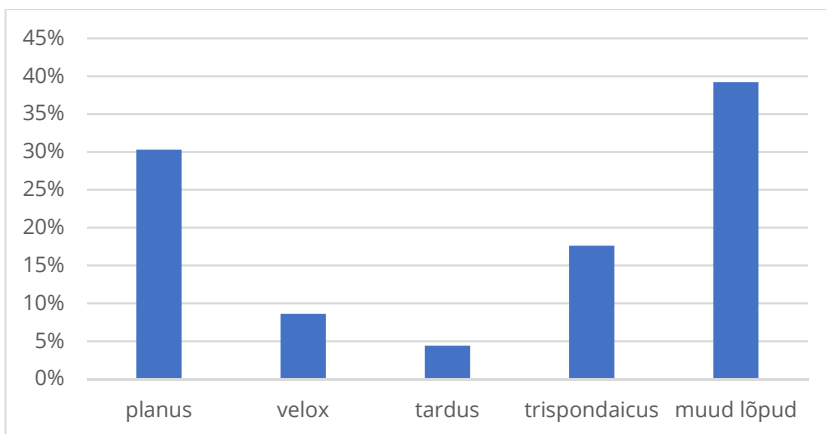
„Pidusöögi“ valim on koostatud kahe esimese raamatu kõigist fraasilõppudest, ühtekokku 2811 lõppu.

„Pidusöögi“ analüüsi tulemused on kokku võetud järgnevatel joonistel:

Joonis 27. *Cursus*'te esinemine teose „Pidusöök“ raamatutes I + II.

³⁶ „Sì rahvakeele suurt headust.“

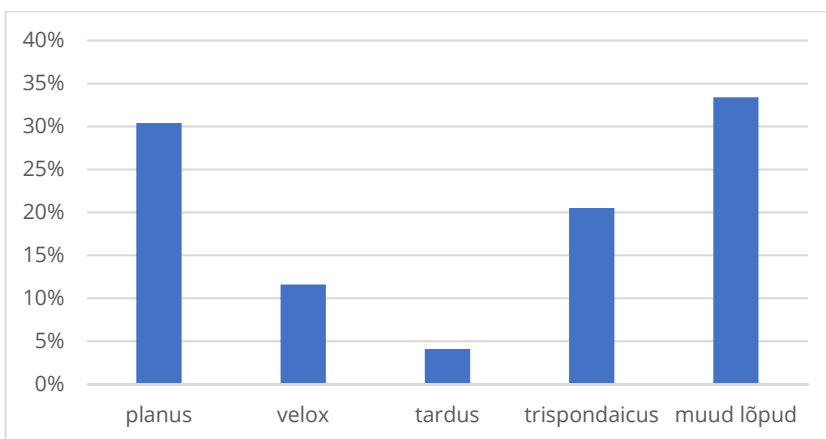

Joonis 28. *Cursus*'te esinemine teose „Pidusöök“ raamatutes I + II.

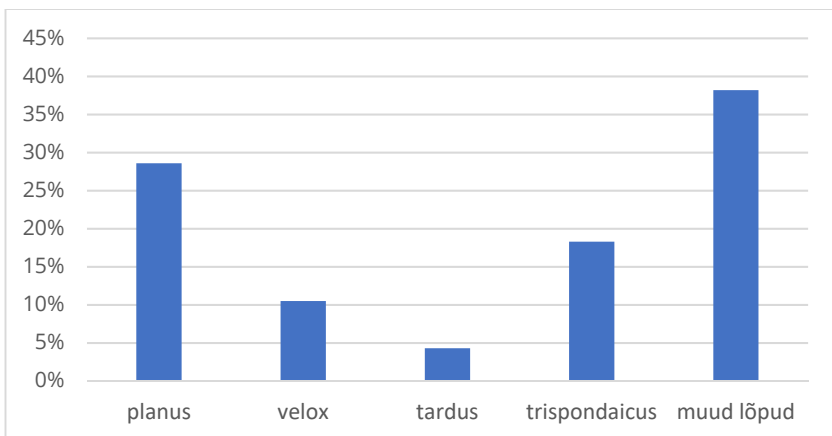
Joonisel 28 on arvesse võetud ainult need lõpud, kus ühe sõna lõpu ja talle järgneva sõna alguse vokaalid kõrvuti ei esine.

Cursus'te esinemissagedus „Pidusöögi“ kahes esimeses raamatu on ligikaudu 63% (umbes 61%, kui arvestada ainult neid lauselõppe, kus vokaalide kõrvuti paiknemist ei esine). Sageduselt esikohal on *cursus planus* ligikaudu 30%-ga, näiteks *fatta vivanda*, *canzoni predette*. *Cursus trispondaicus* on sageduselt järgmisel kohal, näiteks *sono convitati*, *dolorosa povertade*, nendele järgnevad *cursus velox*, näiteks *debita correzione*, *essere ministrata* ja *cursus tardus*, näiteks *principale proposito*, *volgare medesimo*.

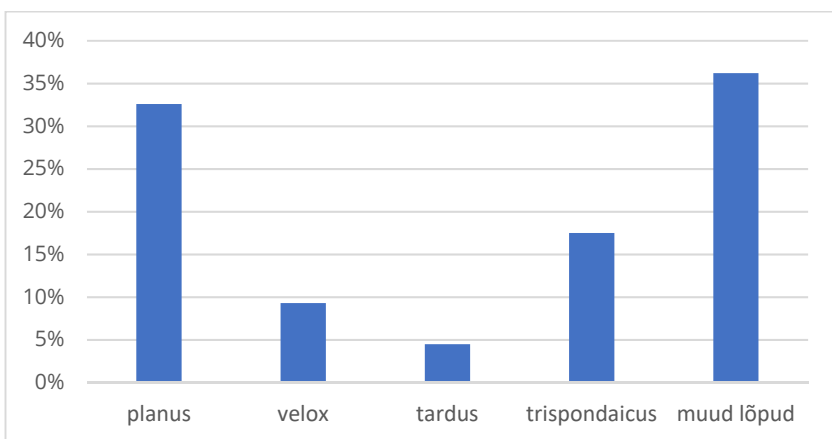
„Pidusöögi“ I ja II raamatu lõppudest loodud alavalimite analüüsitulemused on järgnevad:

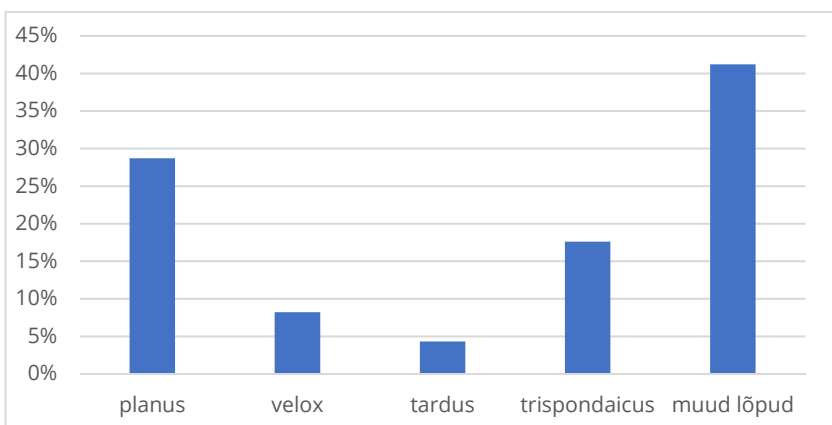
Joonis 29. *Cursus*'te esinemine teose „Pidusöök“ I raamatus.

Joonis 30. *Cursus*'te esinemine teose „Pidusöök“ II raamatus.

Joonis 31. *Cursus*'te esinemine teose „Pidusöök“ I raamatus.

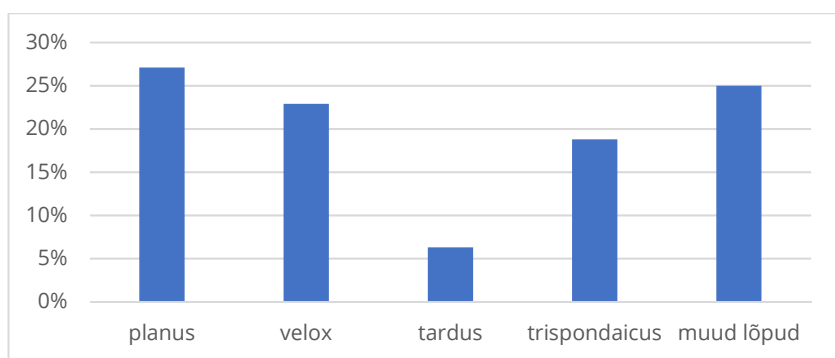

Joonis 32. *Cursus*'te esinemine teose „Pidusöök“ II raamatus.

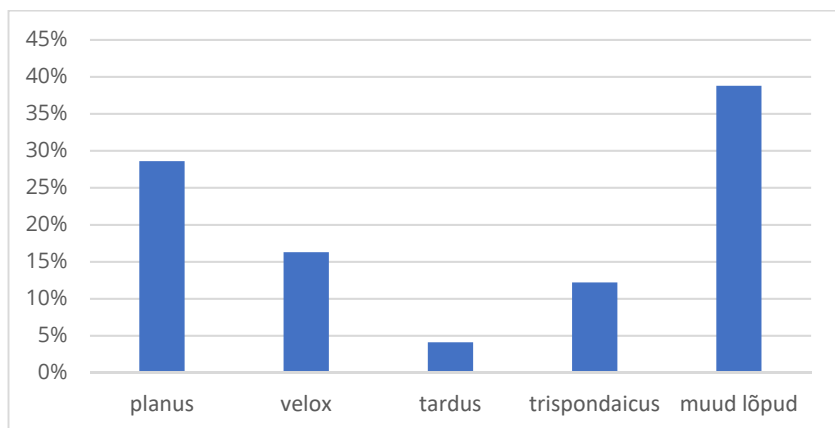
Joonistel 31 ja 32 on arvesse võetud ainult need lõpud, kus ühe sõna lõpu- ja talle järgneva sõna algusvokaale kõrvuti ei asetse. Nagu näha, ei ole I ja II raamatu vahel märkimisväärsed erinevusi.

Analüüsisin *cursus*'te esinemist teoses „Pidusöök“ ka peatükkide kaupa, täielikku andmestikku vt lisast tabelid 21–24.

Nende peatükkide analüüs osutab *cursus*'te küllaltki ühtlasele jaotusele läbi peatükkide (st *cursus*'i esineb nii peatükkide alguses, keskel kui lõpus, ei ole märgata üldist *cursus*'te kuhjumist nt peatükkide algusesse või lõppu). Kui aga uurida *cursus velox*'i ja *tardus*'e esinemist „Pidusöögi“ I raamatus lähemalt, tuleb siiski esile nende oodatust suurem esinemine mõnes peatükis, näiteks VI peatükis, kus *velox* esineb 22,9% selle peatüki lõppudest. Samas peatükis ilmneb ka *cursus tardus*'e keskmisest suurem osakaal. VI peatükis on ka kõigi *cursus*'te esinemissagedus suurem, 75%. V–VII peatükis selgitab Dante ühte põhjustest, miks kasutada teoses „Pidusöök“ ladina keele asemel vernakulaarkeelt. XIII peatükis on samuti *cursus velox*'i osakaal suurem, umbes 16%, kuid *tardus*'e esinemine on samas pigem sarnane keskmisega. Selles I raamatu viimases peatükis ülistab Dante uut keelt ning ennustab *lingua volgare*'le edu tulevikus.

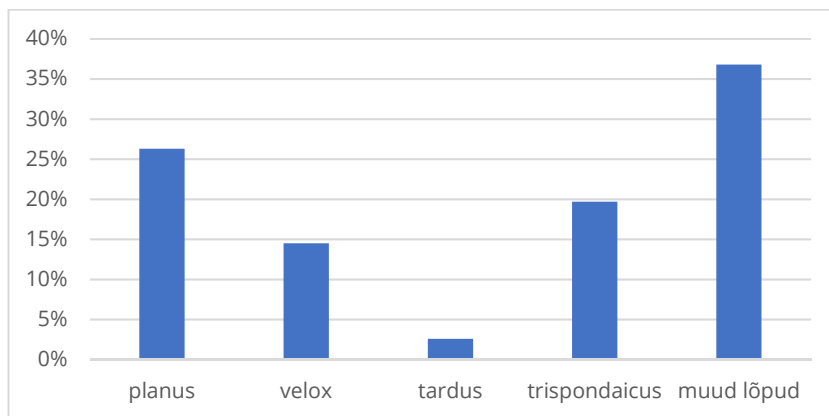
Joonis 33. *Cursus*'ed teose „Pidusöök“ I raamatu VI peatükis.

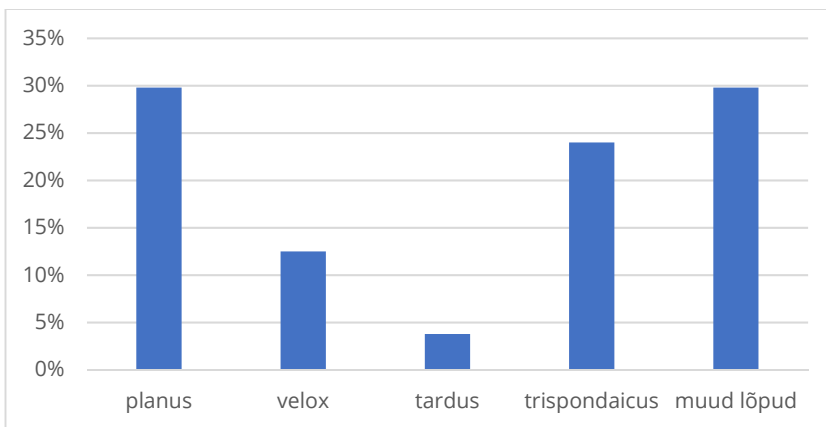
Joonis 34. *Cursus*'ed teose „Pidusöök“ I raamatu XIII peatükis.

Cursus velox’i esinemist illustreerib näiteks järgnev katkend VI peatükist: *Né lo comento latino avrebbe avuta la conoscenza di queste cose, che l’ha ’l volgare medesimo (tardus). Che lo latino non sia conoscente del volgare e de’ suoi amici, così si pruova. Quelli che conosce alcuna cosa in genere (tardus), non conosce quella perfettamente (velox); sì some, se conosce da lungi uno animale (trispondaicus), non conosce quello perfettamente (velox), perché non sa se s’è cane o lupo o becco (planus). Lo latino conosce lo volgare in genere (tardus), ma non distinto: che se esso lo conoscesse distinto (planus), tutti li volgari conoscerebbe (velox), perché non è ragione che l’uno più che l’altro conoscesse (trispondaicus); e così in qualunque uomo fosse tutto l’abito del latino (velox), sarebbe l’abito di conoscenza distinto de lo volgare (velox).*

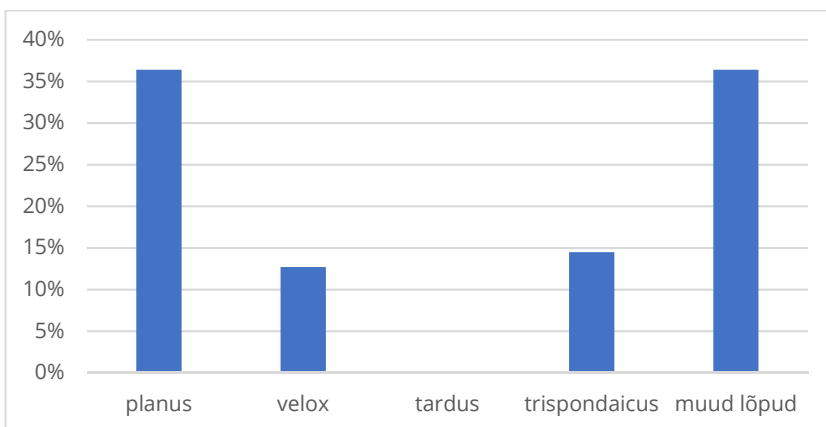
„Pidusöögi“ II raamat on justkui kommentaariks seal esinevale luuletusele (*Voi che ’ntendendo il terzo ciel movete*). „Pidusöögi“ II raamatus on kõigi *cursus*’e tüüpide osakaal suurim VI peatükis (70,2%), samal ajal on *cursus velox*’i esinemissagedus suurem V, VI ja XIII peatükis. *Cursus tardus*’t on rohkem kasutatud XIV (7,5%) ja XV (11,7%) peatükis, keskmine *cursus tardus*’e esinemissagedus II raamatus on 4,3%. *Cursus tardus*’e esinemist XV peatükis illustreerib järgnev katkend: ... e la prima che riceve sia venti, ragionevolmente per questo numero lo detto movimento significa (tardus). E per lo mille significa lo movimento del crescere (tardus); ché in nome, cioè questo “mille”, è lo maggiore numero, e più crescere non si può se non questo moltiplicando. E questi tre movimenti soli mostra la Fisica (tardus), sì some nel quinto del primo suo libro è provato.

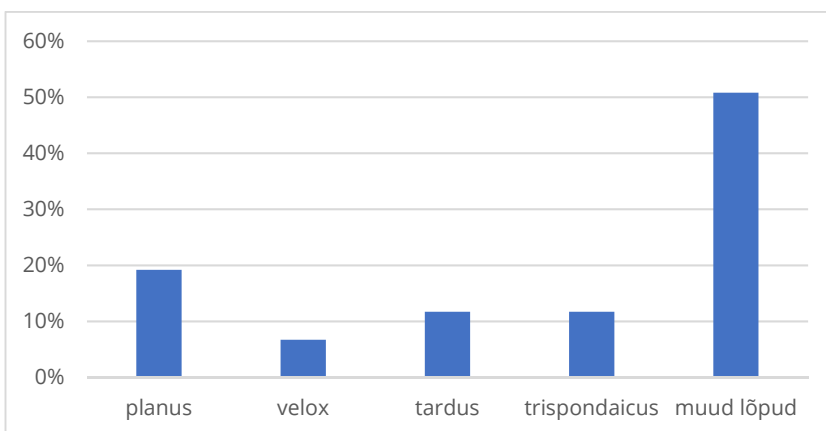
Joonis 35. *Cursus*’ed teose „Pidusöök“ II raamatu V peatükis.

Joonis 36. *Cursus*'ed teose „Pidusöök“ II raamatu VI peatükis.

Joonis 37. *Cursus*'ed teose „Pidusöök“ II raamatu XIII peatükis.

Joonis 38. *Cursus*'ed teose „Pidusöök“ II raamatu XV peatükis.

2.4.2.1. *Cursus planus*'ed teoses „Pidusöök“

Kõnealuse valimi *cursus planus*'te analüüs tõi esile, et Dante eelistab siin selle reeglipärast vormi: kolmesilbilist eelviimase rõhusilbiga sõna, millele eelneb samasuguse rõhuga sõna, (Xx#xXx), näiteks *latino volgare*. Seda reeglipäraste sõnapiiridega *planus*'e vormi esineb 50,4% juhtudest. Sageduselt teisel kohal on rütmiskeem Xx#x#Xx, kus viimane, kolmesilbiline sõna on asendatud kahe lühema sõnaga (28,3%), näiteks *parte del corpo*. Teised *cursus planus*'e „Pidusöögis“ kasutatud variandid on järgnevad:

X#xxXx (8,1%), näiteks *già trapassata*,
Xxx#Xx (7,2%), näiteks *essere dolce*,
X#x#xXx (4,3%), näiteks *vertù di fuggire*.

Variandid X#x#x#Xx ja X#xx#Xx on samuti selles valimis esindatud.

2.4.2.2. *Cursus trispondaicus*'ed teoses „Pidusöök“

Cursus trispondaicus on „Pidusöögis“ sageduselt teine *cursus*'e liik ning Dante kasutab siinses valimis kõige enam selle reeglipärast vormi Xx#xxXx (39,8%), näiteks *sono invitati*. Sageduselt järgmised on Xx#x#xXx (25,7%), näiteks *quella del volgare* ja Xx#x#x#Xx (11,6%), näiteks *cosa di che parla*. Teised *cursus trispondaicus*'e variandid selles teoses on järgnevad:

Xxx#xXx (9,4%), näiteks *essere mangiata*,
X#x#xxXx (5,0%), näiteks *non per ignoranza*,
Xxx#x#Xx (4,7%), näiteks *termini del vero*.

Samuti esineb variante X#xxxXx ja X#x#x#xXx.

2.4.2.3. *Cursus tardus*'ed teoses „Pidusöök“

Cursus tardus on „Pidusöögis“ kõige vähem kasutatud *cursus*'e liik, kuid mitmed siin leiduvad *tardus*'ed on reeglipäraste sõnapiiridega Xx#xXxx (37,4%), näiteks *esso parlavano*, või siis selline *tardus*'e variant, kus viimane neljasilbiline sõna on asendatud kahe lühema sõnaga: Xx#x#Xxx (49,5%), näiteks *esser non possono*. Teised kasutust leidnud *cursus tardus*'e variandid on järgmised:

X#x#xXxx (3,3%), näiteks *che la combattono*,
X#xxXxx (2,2%), näiteks *non corrutibile*,
Xxx#Xxx (4,4%), näiteks *essere mobile*.

Samuti on esindatud variandid nagu X#x#x#Xxx, Xx#x#Xx#x ja X#xx#Xxx, kõigi nende esinemissagedus on 1,1%.

„Pidusöögi“ *tardus*’tes leidub korduvalt sõnu *capitolo* ja *vocabulo*: *questo capitolo*, *speciale capitolo*, *altro capitolo*, *precedente capitolo*, *quello vocabulo*, *questo vocabulo* jne. Väljendit *cielo di Venere* on teose lauselõppudes kasutatud kolm korda.

2.4.2.4. *Cursus velox*’id teoses „Pidusöök“

Reeglipärase rütmiskeemiga Xxx#xxXx *cursus velox* esineb selles valimis ainult 12,8% juhtudest, näiteks *essere ministrata*. Kõige rohkem kasutatud *velox*’i variant on siin hoopis Xx#xxxXx (33,5%), näiteks *possa considerare*; samuti leidub üsna palju variante Xx#x#xxXx (16,8%), ja Xx#x#x#xXx (17,9%), näiteks *quasi si celerebbe* ja *punta de le parole*. Teised *cursus velox*’i variandid selles teoses on järgmised:

Xxx#x#xXx (9,5%), näiteks *rispondono le parole*,
X#x#xxxXx (4,5%), näiteks *cioè lo consentimento*,
Xxx#x#x#Xx (2,8%), näiteks *nobili che di sopra*.

Ka variandid X#xxxxXx, Xx#x#x#x#Xx ja X#x#x#xxXx on selles valimis esindatud.

Cursus velox’i järgi rütmistatud lauselõppudes leidub mitmeid *mente*-lõpulisi määrsõnu: *giudica solamente*, *succedere solamente*, *intendere maggiormente*, *considera sottilmente*, *ordinato naturalmente*, *quella perfettamente*, *dimostrava veracemente* jne.

2.4.2.5. Muud lõpud teoses „Pidusöök“

Selliseid lauselõppe, mille rütmiskeem on erinev *cursus*’test, esineb „Pidusöögis“ 36,3% (39,2%, kui arvestada ainult neid lauselõppe, kus sõnalõpu- ja sellele järgneva sõna algusvokaal kõrvuti ei satu). Nende hulgas on ülekaalus XxXx, näiteks *questo pane*, *notata scusa*, *fonte vivo*. Teised rohkem esinenud rütmiskeemid on XxxX, näiteks *parlare di sé*, *ricevere può*, ja XxXxx, näiteks *veri poveri*, *nostra anima*.

3. GIOVANNI BOCCACCIO

Giovanni Boccaccio sündis 1313. aastal kas Firenze või Certaldo lähedal asuvas külakeses. Ta oli Firenze kaupmehe Boccaccino di Chellino poeg. 1327 saadeti Boccaccio Napolisse pangandust ja õigusteadust õppima, kuid tema oli rohkem huvitatud kirjutamisest ning pühendus üsna pea hoopis kirjandusele. Napoli olles armus ta ühte aadlidaami, keda hakkas oma teostes nimetama Fiammettaks. Fiammetta oli kõigi Boccaccio noorusaegsete itaaliakeelsete teoste inspiratsiooni-allikas. Ajavahemikul 1355–1360 kirjutab ta ka rea ladinakeelseid teoseid: „Kuulsate meeste lugusid“ (kuulsatest meestest alates Adamast kuni Petrarcani), „Mägedest, metsadest, ojadest, järvedest, jõgedest, soodest ehk rabadest ja merede nimetustest“ (*De montibus, silvis, fontibus, lacubus, fluminibus, stagnis seu paludibus et de nominibus maris*) (klassikaliste autorite juures leitud geograafiliste nimede sõnaraamat) ja „Kuulsatest naistest“ (104 kuulsat naise biofraafia alates Eevast kuni Napoli kuninganna Giovannani). Boccaccio suri 1375. aastal.

Boccaccio varasemad teosed annavad tunnistust sellest, et ta oli uurinud Isidoruse stiili³⁷ traditsioone järgivaid tekste. Ta oli hoolega lugenud Augustinuse kirjutist „Jutlused“ (*Sermones*) ning suhtunud Augustinuse näidetesse kui ülimateks eeskujudeks (Branca 1975: 53–54).

3.1. *Cursus*-ed Boccaccio ladina proosas

3.1.1. „Kuulsatest naistest“

Boccaccio ladinakeelsetest kirjutistest on varaseimad mõned 1339. aasta paiku Napoli kirjutatud kirjad. Kõikides neis kirjades järgitakse ka *cursus*-te reegleid. Ernesto Parodi arvates oli üheks Boccaccio peamiseks eeskujuks Dante ning juba ainuüksi temalt oleks Boccaccio saanud õppida austust rütmis suhtes (Parodi 1957: 480). Boccaccio oli alati Dantet väga suures aus pidanud: juba alates esimesest kirjast ei ole ühtegi Boccaccio kirjutist, kus ta ei oleks kas otseselt või kaudselt vihjanud kuulsale kaaslinlasele; märkimisväärne on ka see, et jutt ei käi ainult „Jumalikust komöödiast“, vaid ka teistest Dante teostest. (Fumagalli 2013: 25)

Boccaccio ladina keele sõnavara puhul võib märkida hilisklassikalisi või kesk-aegseid sõnu, mida tavaliselt klassikalises ladina keeles ei kasutatud (Zaccaria 2001: 135).

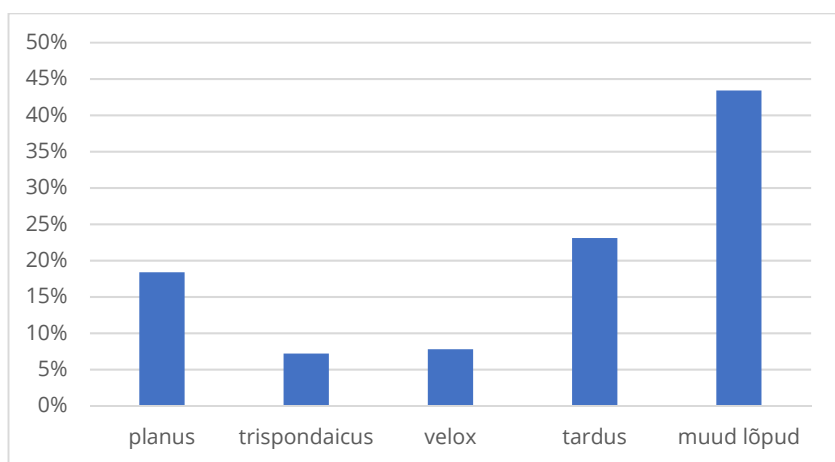
Nii tema „Kuulsatest naistest“ kui ka „Kuulsate meeste lugusid“ puhul oli eeskujuks Petrarca biograafiline teos „Kuulsatest meestest“ (*De viris illustribus*) (Cerbo 1984: 205). Kirjutises „Kuulsatest naistest“ järgis Boccaccio täielikult „Kuulsatest meestest“ saadud eeskujut: sündmused arenesid kronoloogiliselt, alustades Eevast, ning ka peatükkidesse jaotumine oli sarnane Petrarca teosega (Cerbo 1984: 206). Boccaccio „Kuulsate meeste lugusid“ originaalsus võrreldes

³⁷ Isidoruse stiili kohta vt nt Wieruszowski 1971, Murphy 1974, vrd ka käesolevas töös ptk 1.6 ja 2.2.

Petrarca teosega seisneb aga eelkõige selles, et viimane piirdus sõjameeste ja riigimeeste elulugudega, kuid Boccaccio teosesse on kaasatud ka mõtlejad, filosoofid ja kõnemehed (Cerbo 1984: 211).

Teose „Kuulsatest naistest“ täielik väljaanne koosneb 106 peatükist, millele eelneb pühendus ja järgneb lõppsõna. Elulood on seatud kronoloogilisse järjekorda, alustades Eevast ja lõpetades kuninganna Giovannaga. Peatükkides on tihti näha ka ühist sisemist alajaotust. Enamik elulugusid algab peategelase ajaloolisele, geograafilisele ja sotsiaalsele raamistikule pühendatud lõiguga: jutustaja annab lugejale teada, millal ja kus kõnealune naine elas ning milline oli tema perekond. Samuti on välja toodud peategelase füüsilised ja inimlikud omadused (ilu, tarkus, osavus) (Filosa 2012: 17).

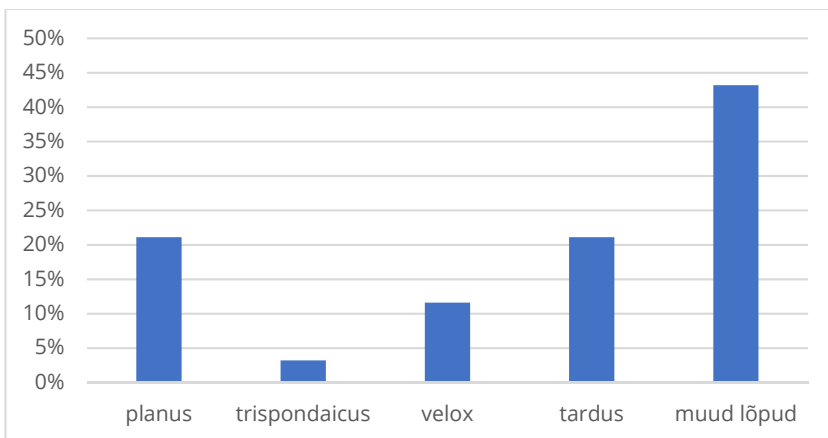
Teose „Kuulsatest naistest“ analüüsi tulemused on kokku võetud järgneval joonisel, kokku analüüsiti 472 fraasilõppu kirjutise algusest.

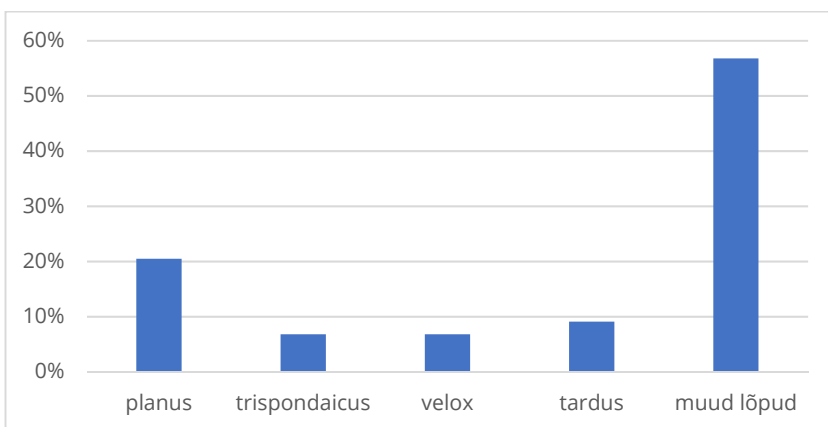
Joonis 39. *Cursus*’e esinemine teoses „Kuulsatest naistest“.

Cursus’te esinemissagedus analüüsitud „Kuulsatest naistest“ valimis on ligikaudu 56%. Kõige sagedasem on *cursus tardus* (23,1%), näiteks *agitata laboribus*, *insignis splendoribus*, millele järgneb *cursus planus* (18,4%), näiteks *virus illustres*, *legem agentes*, sageduselt järgmine on *cursus velox* (7,8%), näiteks *publice salutare*, *memoria celebranda*, ja lõpuks *cursus trispondaicus* (7,2%), näiteks *votum advocasset*, *silvas incolentem*.

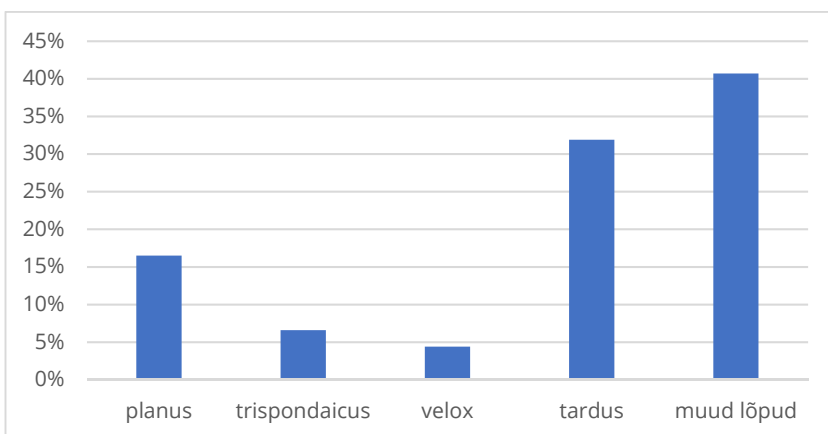
Analüüsisin seda valimit ka peatükkide kaupa (täielikku andmestikku vaata lisast tabelitest 30 ja 31). On huvitav märgata üsna kõrget *cursus tardus*’e osakaalu ning samal ajal mitte nii kõrget *cursus velox*’i esinemust, mis oli rohkem levinud ladina keskaegse proosarütmi puhul. *Velox*’i kõrgemat esinemissagedust on näha eessõnas (*proemio*) ning *tardus*’e väiksemat esinemust IV peatükis, kus ka *cursus*’te esinemus üldiselt on madalam.

Joonis 40. *Cursus*'ed teose „Kuulsatest naistest“ eessõnas.

Joonis 41. *Cursus*'ed teose „Kuulsatest naistest“ IV peatükis.

Joonis 42. *Cursus*'ed teose „Kuulsatest naistest“ V peatükis.

Toon siia näiteks ühe katkendi IV peatüki algusest (Junost): *Iuno, Saturni et Opis filia, poetarum carmine et errore gentilium toto orbi pre ceteris mulieribus, gentilitatis infectis labe, celeberrima facta est (tardus), in tantum ut nequiverint taciti temporum dentes, cum cuncta corrodant (planus), adeo infame exesisse opus, quin ad etatem usque nostram notissimum eius non evaserit nomen (planus). Verum ex hac potius fortunam egregiam recitare possumus, quam opus aliquod memorabile dictum referre (planus).*

II peatüki alguses (Semiramisest, Assüüria kuningannast) on näha kõrgemat *cursus*'te esinemust: *Semiramis insignis atque vetustissima Assyriorum regina fuit; a quibus tamen parentibus genus duxerit, annositas abstulit (tardus), preter quod fabulosum placet antiquis (planus), aientibus eam filiam fuisse Neptuni (planus), quem Saturni filium et maris deum erronea credulitate firmabant (planus). Quod, etsi credi non oporteat (velox), argumentum tamen est eam a nobilibus parentibus genitam (tardus). Hec quidem Nino Assyriorum regi egregio nupsit et ex eo Niniam filium peperit unicum (tardus).*

3.1.1.1. *Cursus planus*'ed teoses „Kuulsatest naistest“

Teoses „Kuulsatest naistest“ eelistab Boccaccio *cursus planus*'e reeglipäraste sõnapiiridega varianti (Xx#xXx) – 53,5%, näiteks *arma convertit*. Sageduselt teisel kohal on variant Xxx#Xx (30,2%), kus on lõpus kahesilbiline sõna, näiteks *illustribus libros*. Teised *cursus planus*'e Boccaccio poolt kasutatud variandid selles valimis on järgmised:

Xx#x#Xx (14%), näiteks *venit in vitam*,
X#xxXx (2,3%), näiteks *quam incolatus*.

3.1.1.2. *Cursus trispondaicus*'ed teoses „Kuulsatest naistest“

Ka *cursus trispondaicus*'e puhul on ülekaalus reeglipärane variant Xx#xxXx (41,2%), näiteks *silvas incolentem*. Sageduselt järgmisel kohal on Xxx#xXx (35,3%), näiteks *pudicissimis matronis*. 11,8% on selliseid *trispondaicus*'i, kus viimane sõna on asendatud kahe lühema sõnaga: Xx#x#xXx, näiteks *cinxit sub conclavi*. Teised *cursus trispondaicus*'e siinses valimis esinenud variandid on järgnevad:

Xxx#x#Xx (8,8%), näiteks *filios a morte*,
Xx#x#x#Xx (2,9%), näiteks *absorbsit ut nil fere*.

3.1.1.3. *Cursus velox*’id teoses „Kuulsatest naistest“

Ka *cursus velox*’i puhul on ülekaalus reeglipärase sõnapiiiridega variant Xxx#xxXx (67,6%), näiteks *memoria celebranda*. Järgnevad variandid Xx#xxxXx (16,2%), näiteks *nere adivenisset* ning Xxx#x#xXx, kus viimane sõna on asendatud kahe lühemaga (13,5%), näiteks *seculum in civile*.

Variant Xx#x#xxXx (2,7%) on samuti selles valimis esindatud.

3.1.1.4. *Cursus tardus*’ed teoses „Kuulsatest naistest“

Ka reeglipärase *cursus tardus* (Xx#xXxx) esineb kõnealusel valimis üsna sageli: 52,3% teose lauselõppudest on sellise rütmiga, näiteks *esse cognoscimus*. Teine enam kasutatud rütmiskeem on Xxx#Xxx (25,7%), näiteks *minime potuit*. Teised *cursus tardus*’e selles valimis esinenud variandid on järgnevad:

Xxx#Xx#x (5,5%), näiteks *celeberrima facta est*,

Xx#x#Xxx (6,4%), näiteks *dicta sunt omnia*.

Siinses valimis on üksikute näidetega esindatud ka sellised *cursus tardus*’e variandid nagu Xx#xXx#x, Xx#x#Xx#x, X#xxXxx, X#x#xXxx, X#x#x#Xxx, X#x#x#Xx#x.

3.1.1.5. Muud lõpud teoses „Kuulsatest naistest“

Selliseid lauselõppe, mille rütmiskeem on erinev *cursus*’est, esineb teose „Kuulsatest naistest“ valimis 43,4%. Nende hulgas domineerivad rütmiskeemid XxXx (näiteks *versa vice, longe plura, primus homo*) ja XxXxx (näiteks *nubentis virginis, esset femina, ornatus vestium*).

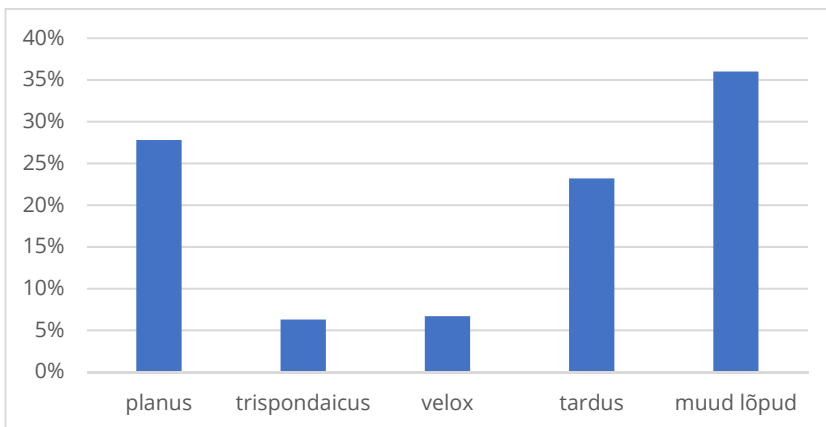
3.1.2. „Kuulsate meeste lugusid“

„Kuulsate meeste lugusid“ koosneb üheksast raamatust, kus on kokku 159 peatükki. Nendes üheksas raamatus, mis olid kirjutatud ajavahemikul 1355 ja 1360 ning seejärel uuesti läbi vaadatud ja parandatud järgnevatel aastatel, koondab Boccaccio kuulsate isikute elulugusid alates Aadamast kuni tema kaasaegseteni välja. Vittore Branca (1983: XXV) kirjutab nii: „Lo scrittore immagina che ombre di personaggi illustri gli appaiano nei loro abiti di vivi, ma affranti e laceri, colpiti dalla sventura, mentre nella propria stanza è intento allo studio e alla meditazione; e che gli chiedono di essere ascoltati e tramandati alla memoria dei posteri.“³⁸

³⁸ „Kirjanik kujutab ette, et kuulsate tegelaste varjud ilmuvad tema ette riietes, mida nad kandsid elavatenä, kuid mis on katkised ja rebenenud, ja neid on tabanud ebaõnn, samal ajal kui ta on oma toas keskendunud õppimisele ja meditatsioonile; ning nad paluvad, et neid kuulataks ja et nende lood kanduksid edasi ka järeltulevatele põlvkondadele.“

Boccaccio teose „Kuulsate meeste lugusid“ teises väljaandes on võrreldes esimesega *cursus*’te esinemine vähenenud. On arvatud, et tema hilisemates töödes toimus Boccaccio stiilieelistustes muutus *cursus*’te rangetest reeglitest vabanemise poole ning seetõttu ongi „Kuulsate meeste lugusid“ viimases väljaandes näha ladina keelele iseloomuliku *cursus velox*’i osakaalu langemist. (Cerbo 1984: 220)

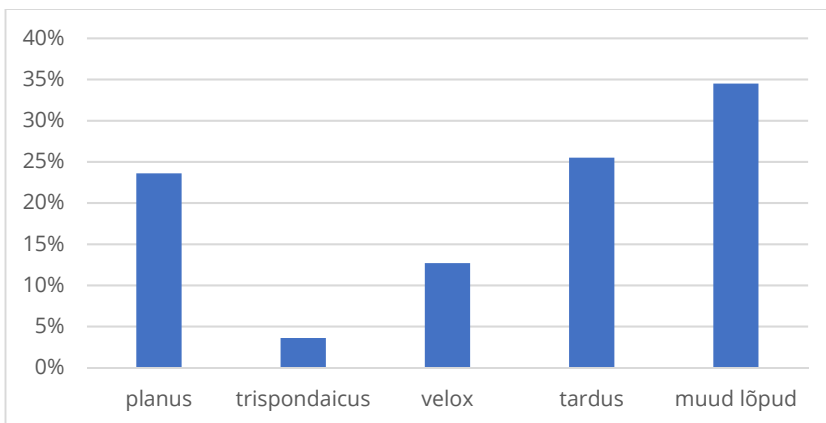
Teose „Kuulsate meeste lugusid“ analüüsi tulemused on kokku võetud järgneval joonisel, kokku analüüsiti 478 fraasilõppu teose algusest.

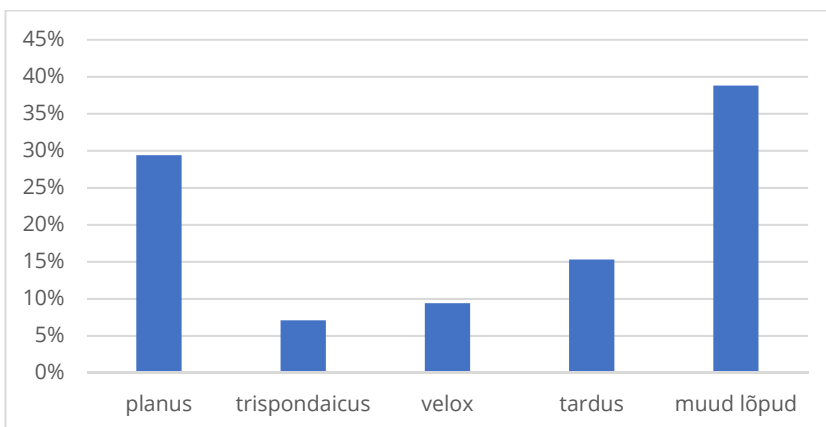
Joonis 43. *Cursus*’te esinemine teoses „Kuulsate meeste lugusid“.

On näha, et *cursus*’i esineb selles valimis 64% juhtudest ning eelistatuimaks vormiks on *cursus planus* 27,8%-ga, näiteks *rapte sororis, genus humanum*. Sageduselt järgmisel kohal on *cursus tardus* (23,2%), näiteks *hostium viribus, volatus longissimos*, seejärel *cursus velox* (6,7%), näiteks *veteri civitate, incola paradisi*, ja lõpuks *cursus trispondaicus* (6,3%), näiteks *eventus novitate, ipsos ignoratis*.

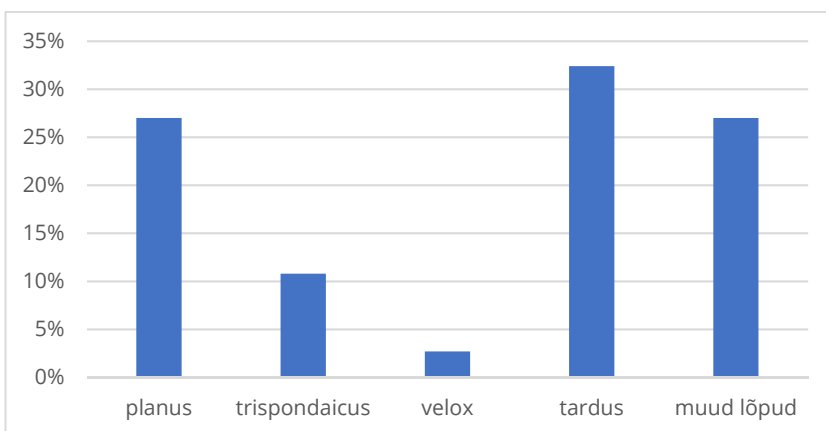
Analüüsisin seda valimit ka peatükkide kaupa (täielikku andmestikku vaata lisast tabelid 33 ja 34). Teose „Kuulsate meeste lugusid“ lauselõppudest moodustatud valimis saab taas täheldada suhteliselt madalat *cursus velox*’i osakaalu. Vaid II peatükis on *velox*’i esinemissagedus 12,7% (keskmine *velox*’i sagedus selles valimis on 6,7%). *Cursus planus* ja *tardus* on esindatud enam-vähem võrdselt.

Joonis 44. *Cursus*'ed teose „Kuulsate meeste lugusid“ II peatükis.

Joonis 45. *Cursus*'ed teose „Kuulsate meeste lugusid“ III peatükis.

Joonis 46. *Cursus*'ed teose „Kuulsate meeste lugusid“ VI peatükis.

Toon siia näiteks ühe katkendi II peatüki lõpuosast (Aadamast – sõnakuulmatuse vastu): *Hec Dei iussa sunt; qui si non precipiantur (trispondaicus), toto ad ea capessenda studio deberemus vacasse ut (tardus), qui ratione animalia superamus cetera, moribus obedientia pietate gratitudine et quadam vite faceta etiam superiores essemus (planus). Aperiamus ergo gravatos in vitium oculos (tardus), voletesque turgida flectamus colla, et tumore posito, sacrum patiamur obedientie iugum (planus), ut, dum Illi ultro paucolos hos nostre mortalitatis dies dicamus (planus), alacres in sempiterna gloria, quam parentum inobedientia abstulit (tardus), Eius merito eternos mereamus suscipere (tardus).*

3.1.2.1. *Cursus planus*'ed teoses „Kuulsate meeste lugusid“

Boccaccio eelistab selles teoses *cursus planus*'e reeglipärase sõnapiiriga varianti Xx#xXx (55,2%), näiteks *viro producta*. Sageduselt teisel kohal (29,1%) on selline variant, mille lõpus on kahe silbiline sõna (Xxx#Xx), näiteks *creditum multa*, millele järgneb Xx#x#Xx (13,4%), näiteks *illos in terram*.

Variandid X#xxXx, Xxx#X#x ja X#xx#Xx on samuti selles valimis esindatud.

3.1.2.2. *Cursus trispondaicus*'ed teoses „Kuulsate meeste lugusid“

Ka *cursus trispondaicus*'te seas leidub selles valimis kõige rohkem reeglipärast varianti Xx#xxXx (43,3%), näiteks *ipsos ignoratis*. Seejärel tuleb variant Xxx#xXx (23,3%), näiteks *corpora prestabat*. 10% *trispondaicus*'test järgib rütmiskeemi Xxx#x#Xx, näiteks *potentia cum essent*. Teised siinses valimis esinenud *cursus trispondaicus*'e variandid on järgnevad:

Xx#x#xXx (6,7%), näiteks *referunt qui viderunt*,

Xx#x#x#Xx (6,7%), näiteks *celo et in terra*.

Cursus trispondaicus'te hulgas on näha ka variante nagu X#x#xxXx ja X#xxxXx.

3.1.2.3. *Cursus velox*'id teoses „Kuulsate meeste lugusid“

Cursus velox'i analüüsist ilmnes kindla reeglipärase vormi Xxx#xxXx eelistamine (75%), näiteks *incola paradisi*. Lisaks sellele on näha variante, kus viimane, neljasilbiline sõna on asendatud lühemate sõnadega (9,4%), näiteks *vestigium non videmus*, ning Xx#xxxXx, esinemissagedusega 15,6%, näiteks *somnus excutiat*.

3.1.2.4. *Cursus tardus*'ed teoses „Kuulsate meeste lugusid“

Reeglipärane *cursus tardus* esineb selles valimis 57,7%, näiteks *possit extollere*. Variantid, kus viimane, neljasilbiline sõna on asendatud kahe lühema sõnaga (Xx#x#Xxx ja Xx#xXx#x), on esindatud 18,9%-l juhtudest, näiteks *movisse non poterant, pena multatus est*. Varianti Xxx#Xxx on siin näha 20,7% juhtudest, näiteks *vitium oculos*, ning varianti Xxx#Xx#x 2,7%, näiteks *solatium iuncta est*.

3.1.2.5. Muud lõpud teoses „Kuulsate meeste lugusid“

Selliseid lauselõppe, mille rütmiskeem on erinev *cursus*'est, esineb teose „Kuulsate meeste lugusid“ valimis 36%. Nende hulgas on ülekaalus XxXx (näiteks *solum regno, illam Babel, leges solvi*) ja XxXxx (näiteks *pace talium, occupasse tempora, rerum dominus*).

3.2. *Cursus*'ed Boccaccio itaaliakeelses proosas

Ehkki *cursus*'te kasutamine oli rohkem omane ladina proosale, esines neid ka itaaliakeelses proosas. Boccaccio uurijad peavad üldiselt tõsiasjaks, et ta kasutas *cursus*'i nii oma ladinakeelses proosas (eriti kirjades) kui ka vernakulaarkeelses proosas (näiteks teostes „Armuvaev“ ja „Lühitraktaat Dante kiituseks“, samuti teostes „Madonna Fiammetta eeleogia“ ja „Dekameron“) (Branca 1975: 48).

Retoorilisest vaatepunktist kuulub „Madonna Fiammetta eeleogia“, nagu pealkirigi ütleb, eeleegilisse žanri. Ovidiuse „Heroiinide kirjad“ (*Heroides*) on põhiliseks eeskujuks, kuid Fiammetta hääli imiteerib ka Boethiuse teost „Filosoofia lohutusest“ ning Enrico da Settimello teost „Eleegia ehk õnnetusest“ (*Elegia sive de miseria*). Teksti dramaatilised osad on saanud mõjutusi Seneca tragöödiatest. Leidub vihjeid kõigile Ovidiuse teostele, eriti sagedased on tsitaadid tema „Armukunstist“ (*Ars amatoria*) (Delcorno 2013: 101). Samuti on näha uue vernakulaarse kirjanduse eeskujusid: teose algus lähtub Dante „Uuest elust“, mitmel korral on tsiteeritud „Jumalikku komöödiat“ (Delcorno 2013: 102).

Vittore Branca arvates on juba „Dekameroni“ esimestel lehekülgedel ning isegi esimestes ridades näha kordumas *cursus planus*'t ning tema sõnul on see „[...] un'insistenza ragionata e coerente sul *planus*, diffusa in tutte le prime pagine dell'opera con una sistematicità e una continuità metodiche ignote alle novelle“³⁹ (Branca 1975: 51). „Dekameron“ on tõenäoliselt kõige rohkem analüüsitud Boccaccio teos. Näiteks toob Marga Cottino-Jones oma teoses „Boccaccio stiili anatoomia“ (*An Anatomy of Boccaccio's Style*) meieni ühe novelli rütmi-kirjelduse: „Chichibio jutustus on üks lõbusamaid lugusid mitte ainult kuuendal

³⁹ „...kaalutletud ja sidus *planus*'e rõhutamine, mis on kõikidele nähtav teose esimestel lehekülgedel sellise meetoodilise süsteemsuse ja järjepidevusega, mis on novellide puhul tundmatu.“

päeval, vaid kogu „Dekameronis“. Läbi kogu jutustuse tekitavad teatud rütmilised seaded hüplevaid liigutusi meenutavat ebaühtlast ja katkist rütmi, mis aitab väga hästi esile tuua selle loo keskset narratiivset motiivi, ühe jalaga sookurget. Selline hüplik rütm on osaliselt tekitatud väga lühikeste sõnade abil. Sedasama rütmilist varjundit annab edasi ka keele süntaktiline ülesehitus, mis rajaneb kiiresti arenevatel finiitsete verbivormidega lühikestel lausetel. *Cursus*’e vormidest on esindatud mõned *cursus planus*’ed kirjeldavates lõikudes, mis kujutavad varahommikust maastikku, ning kombinatsioonis üksikute pikkade sõnade ja fraasidega, mida siinkohal on kasutatud, loovad nad tasakaalustava rütmi, mis valmistab ette ratsaseltskonna üles-alla liikuva rütmi. *Cursus velox* on seevastu rangelt seotud Chichibio tegelaskujuga, eriti suure hirmu ja muretsemise hetkedel.“ (Cottino-Jones 1968: 83–84)

Ernesto Parodi märgib, et teose „Armuvaev“ esimestest lehekülgedest peale paistab Boccaccio stiilis Dante „Uue elu“ stiili mõjusid ning ka teose „Lühitraktaat Dante kiituseks“ alguses on üks piisavalt *cursus*’i sisaldav lõik, „[...] in modo da lasciarcì l’impressione che il Boccaccio abbia voluto di proposito applicarlo con qualche regolarità“⁴⁰. Ka Alfredo Schiaffini märgib enda artiklis „La prosa-poesia di Giovanni Boccaccio“ ära *cursus*’te esinemise nii „Lühitraktaadis“ kui „Armuvaevas“: „La Vita, o Trattatello in laude di Dante, essendo un solennissimo elogio del poeta fiorentino, e della Poesia, si riveste di una forma lussureggiante, con belletti rettorici: e si badi che comincia osservando le leggi del *cursus*“⁴¹ (Schiaffini 1934: 83). „Armuvaeva“ kohta mainib ta veel: „Alla medievale ars dictandi, poi, potremmo riportare le clausole ritmiche — e concediamo pure che esse non siano ogni volta volute né ogni volta coscienti, — le quali chiudono e fregiano, accentuandone la musicalità, i periodi del Filocolo“⁴² (Schiaffini 1934: 65–66).

3.2.1. „Madonna Fiammetta elegia“

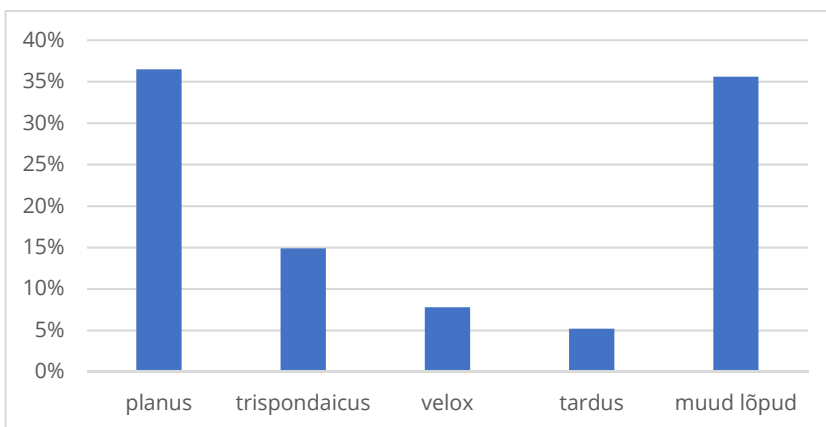
Oma uurimuses analüüsisin ma *cursus*’te esinemust ka teoses „Madonna Fiammetta elegia“. See raamat kirjutati tõenäoliselt perioodil 1343–1344 ning tegu on kirjutisega, mida peetakse psühholoogilise jutustuse esimeseks näiteks itaalia kirjanduses. Teoses „Madonna Fiammetta elegia“ pöördub noor daam nimega Fiammetta, jutustuse minategelane, teiste naiste poole, et jagada nendega enda kurba hüljatud armastaja lugu. Selle paljude episoodide kindlaks eeskujuks oli Dante „Uus elu“ (Branca 1994: 7).

⁴⁰ „... et jätta meile muljet, et Boccaccio kasutas neid kavatsuslikult teatud regulaarsusega.“

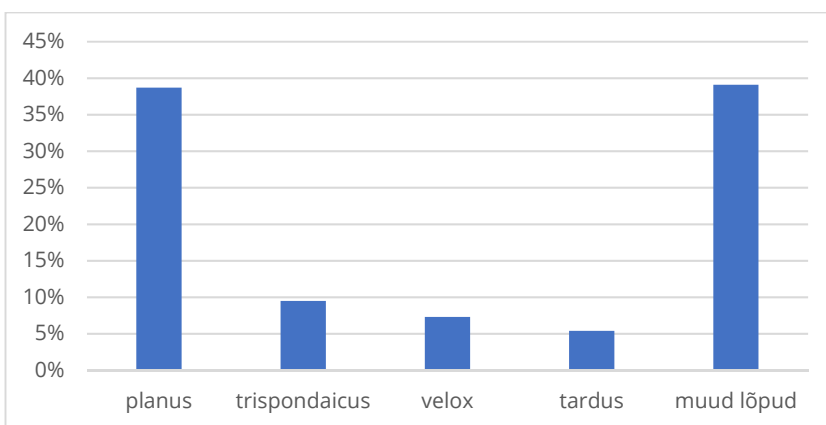
⁴¹ „La Vita, või Trattatello in laude di Dante, mis kujutab endast väga ülevat kiitust Firenze poeedile ja poesiaale, riietab end ümber luksuslikku vormi ühes retoorilise ruuziga: pange tähele, et ta alustab *cursus*’te reeglite järgimisega.“

⁴² „Keskaegsest *ars dictandi*’st rääkides võiksime siia juurde tuua ka rütmilised lauselõpud – ja mõõname ka seda, et need ei ole alati tahtlikud ega teadlikult kasutatud –, mis lõpetavad ja kaunistavad, rõhutades musikaalsust, *Filocolo* lauseid.“

„Madonna Fiammetta elegia“ valim koosneb 810 fraasilõpust teose esimese peatüki algusest ning IV peatüki 234 fraasilõpust, ühtekokku on analüüsitud 1044 lõppu. „Fiammetta“ analüüsi tulemused on kokku võetud järgnevatel joonistel:

Joonis 47. *Cursus*’te esinemine teoses „Madonna Fiammetta elegia“.

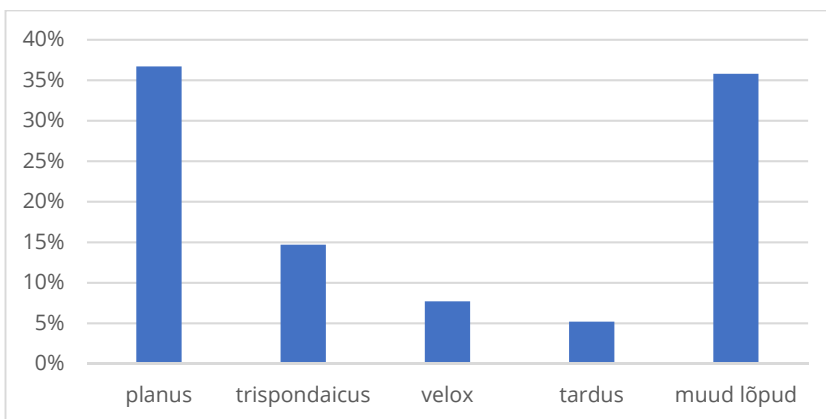

Joonis 48. *Cursus*’te esinemine teoses „Madonna Fiammetta elegia“.

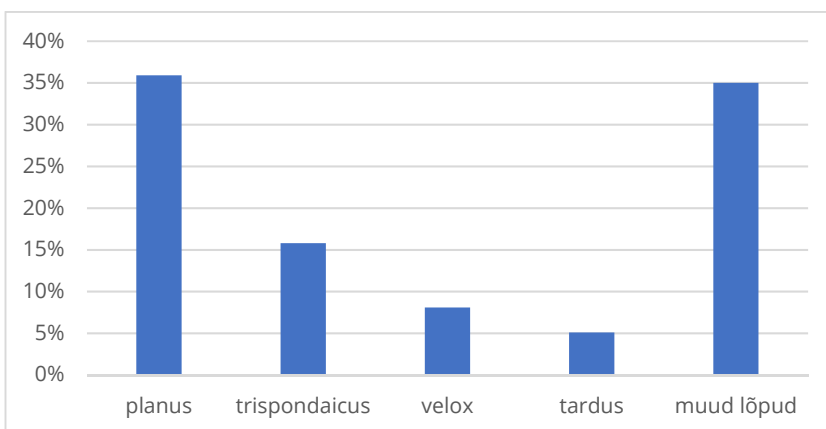
Joonisel 48 on arvesse võetud ainult need lõpud, kus ühe sõna lõpu- ja talle järgneva sõna algusvokaalid kõrvuti ei paikne. Nagu näha, ei ole nende kahe statistika vahel suuri erinevusi, ent joonisel 48 esitatud statistika näitab *cursus trispondaicus*’e mõnevõrra vähenenud osakaalu. Üldiselt on *cursus*’te esinemissagedus selles valimis 64,4% (60,9% selles arvestuses, kus sõnalõpu- ja järgneva sõna algusvokaalid kõrvuti ei asetse). Kõige rohkem esinev vorm on *cursus planus* sagedusega 36,5% (ning 38,7% teises arvestuses), näiteks *donne vedrete, tale marito*. Järgneb *cursus trispondaicus*, näiteks *turbazione seguitava, quanto giustamente*; sageduselt järgmine on *cursus velox* umbes 7,5%-ga, näiteks *valendomi medicina, sottilissimo trascorrendo*; ja lõpuks *cursus tardus* ligikaudu 5%-ga, näiteks *forma bellissimo, quella partendosi*.

Cursus planus’e ülekaal ei ole itaaliakeelse valimi puhul üllatav, kuid huvitav on täheldada *cursus trispondaicus*’e veidi madalamat ning samal ajal *cursus tardus*’e veidi kõrgemat osakaalu „Madonna Fiammetta eleegia“ valimis.

„Madonna Fiammetta eleegia“ valimi analüüsimisel eristatakse ka I ja IV peatüki tulemused, mis on näha joonistel 49–52.

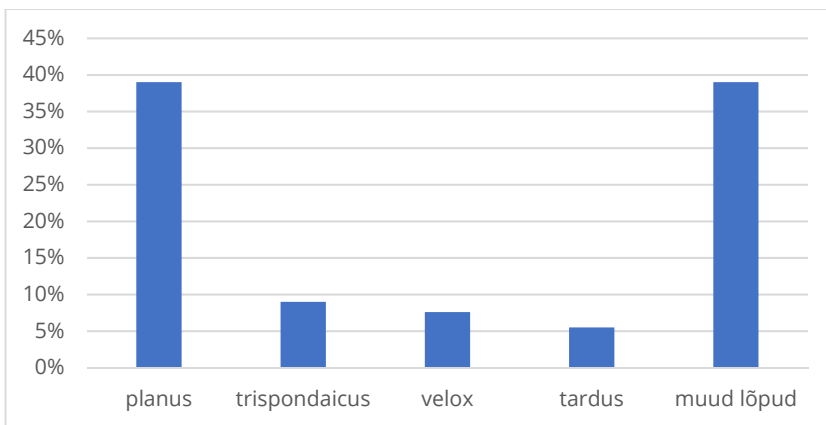

Joonis 49. *Cursus*’ed teose „Madonna Fiammetta eleegia“ I peatükis.

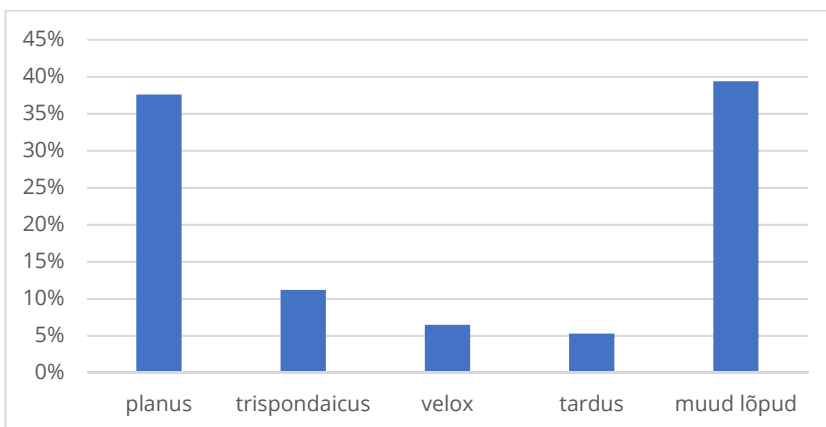

Joonis 50. *Cursus*’ed teose „Madonna Fiammetta eleegia“ IV peatükis.

Samasugune eristus on tehtud ka selle statistika puhul, mis arvestab ainult neid lauselõppe, kus ühe sõna lõpu- ja talle järgneva sõna algusvokaal kõrvuti ei esine:

Joonis 51. *Cursus*'ed teose „Madonna Fiammetta eleegia“ I peatükis.

Joonis 52. *Cursus*'ed teose „Madonna Fiammetta eleegia“ IV peatükis.

Mõlema peatüki valimite analüüsi tulemused on üsna sarnased, eriti ilma sünaaleefita arvestuses. Valimis, mis arvestab ainult neid lauselõppe, kus ühe sõna lõpu- ja talle järgneva sõna algusvokaale kõrvuti ei esine, on IV peatükis märgata *trispondaicus*'e osakaalu kerget suurenemist ning *velox*'i vähenemist.

Toon siia näiteks ühe katkendi I [10] peatükist: *Lasciando molti pensieri (planus), che nella mente quella mattina con accidenti diversi mi furono (tardus), oltre a' raccontati (velox), dico che di nuovo furore accesa (planus), e con l'anima fatta serva, là onde libera l'avea tratta, mi ritornai. Quivi, poi che nella mia camera sola e oziosa mi ritrovai, da diversi disii accesa e piena di nuovi pensieri e da molte sollecitudini stimolata (velox), ogni fine di quelli nella imaginata effigie del piaciuto giovane terminando (velox), pensai che, se amore cacciare da me non poteasi (tardus), almeno cauto si reggesse e occulto nel tristo petto. ...*

3.2.1.1. *Cursus planus*'ed teoses „Madonna Fiammetta eleegia“

Boccaccio eelistab selles teoses *cursus planus*'e puhul reeglipäraste sõnapiiridega varianti Xx#xXx, näiteks *cose mondane*. Seda rütmiskeemi kasutati 59,9% *cursus planus*'e juhtudest. Sageduselt teisel kohal on rütmiskeem Xx#x#Xx, kus viimane, kolmesilbiline sõna on asendatud kahe lühema sõnaga (17,9%), näiteks *tutte le terre*. Teised *cursus planus*'e antud valimis kasutatud variandid on järgnevad:

Xxx#Xx (8,5%), näiteks *nobili donne*,
X#x#xXx (5,2%), näiteks *crudeltà non udita*,
X#xxXx (6,5%), näiteks *me conosciuto*.

Variandid X#xx#Xx (1,0%) ja X#x#x#Xx (1,0%) on ka selles valimis esindatud.

3.2.1.2. *Cursus trispondaicus*'ed teoses „Madonna Fiammetta eleegia“

Tulles *cursus trispondaicus*'e, sageduselt teisel kohal oleva *cursus*'e tüübi juurde, siis selles teoses on eelistatuim variant Xx#x#xXx (32%), näiteks *quale la Fortuna*. Reeglipärane *trispondaicus*'e variant Xx#xxXx on sageduselt järgmine (30,7%), näiteks *furore trapassava*. Teised *cursus trispondaicus*'e selles valimis kasutatud variandid on järgnevad:

Xxx#xXx (18,7%), näiteks *fossero piaciute*,
Xxx#x#Xx (5,3%), näiteks *resistere con forza*,
Xx#x#x#Xx (5,3%), näiteks *quello che voi dite*.

Variandid X#x#x#xXx (1,3%), X#xxxXx (2,7%) ja Xx#xx#Xx (4,0%) on samuti selles valimis esindatud.

3.2.1.3. *Cursus velox*'id teoses „Madonna Fiammetta eleegia“

Reeglipärase rütmiskeemiga Xxx#xxXx *cursus velox* esineb siin 29,3% juhtudest, näiteks *lagrime bagnerete*. Kõige rohkem kasutatud *velox*'i variant on seevastu Xx#x#xxXx 39,7%-ga, näiteks *giorno si celebrava*. Teised selles valimis kasutatud *cursus velox*'i variandid on järgnevad:

Xx#xxxXx (3,4%), näiteks *questo perseverando*,
Xxx#x#xXx (22,4%), näiteks *spirito si partisse*.

Variandid Xx#x#x#xXx (1,7%), Xx#x#x#x#Xx (1,7%) ja Xxx#x#x#Xx (1,7%) on samuti selles valimis esindatud.

3.2.1.4. *Cursus tardus*'ed teoses „Madonna Fiammetta eleegia“

Cursus tardus on küll Boccaccio selles teoses kõige vähem kasutatud *cursus*'e vorm, kuid paljud *cursus tardus*'ed siinses valimis on reeglipärased, 58,1% neist järgib rütmiskeemi Xx#xXxx, näiteks *farmi tristissima*, ning 11,6% esindab seda *tardus*'e varianti, kus viimane sõna on asendatud kahe lühema sõnaga: Xx#x#Xxx (*tornata di Panfilo*). Teised *cursus tardus*'e variandid on järgnevad:

Xxx#Xxx (14,0%), näiteks *infelicissima giovane*,
X#xxXxx (7,0%), näiteks *me ricordandomi*,
X#x#xXxx (7,0%), näiteks *lui mi parieno*,
X#xx#Xxx (2,3%), näiteks *sì come giovane*.

3.2.1.5. Muud lõpud teoses „Madonna Fiammetta eleegia“

Selliseid lauselõppe, mille rütmiskeem on *cursus*'est erinev, esineb „Madonna Fiammetta eleegias“ 35,6% (39,1% kui arvestada ainult neid lauselõppe, kus sõnalõpu- ja sellele järgneva sõna algusvokaal kõrvuti ei satu). Nende seas on esikohal rütmiskeem XxXx (näiteks *alcuna volta*, *altre cose*, *questo detto*, *pietose donne* jne). Rütm XxXxx (näiteks *me medesima*, *infinite lagrime* jne) ja sellised lõpud, kus leidub viimase rõhusilbiga või ühesilbilisi sõnu (näiteks *quando potrà*, *non so di che* jne), on samuti üsna sagedased.

4. FRANCO SACCHETTI

Franco Sacchetti sündis Firenzes või Ragusas mitte hiljem kui 1335. aastal. Tema isa oli Benci di Ugucione, Sacchettide vanast aadliperest pärit Firenze kaupmees, kes oli tuntud rõõmsa ja meeldiva mehena (Gigli 1918: 11), tema ema oli Bologna apteekri tütar. Sacchettid, nagu kinnitab ka Dante „Paradiisi“ XVI laulus, kuulusid Cacciagiuda ajal Firenze üllamate ja vanemate perekondade sekka. Kuid selleks ajaks, kui Franco sündis, oli Sacchettide majanduslik olukord kõigest keskpärane. Franco Sacchetti osales aktiivselt ka poliitilises elus (Curato 1966: 18–19). Sacchetti abiellus kolm korda ning sai kaks poega: Filippo ja Niccolò. Ta suri tõenäoliselt 1400. aastal.

Õppimise ajal kirjutas Franco Sacchetti oma esimesed luuletused ning hakkas sõbrustama tolleaegsete kuulsaimate poetidega (Gigli 1918: 12). Umbes 20-aastaselt kirjutas ta teose „Firenze ilusate naiste lahing vanade vastu“ (*Battaglia delle belle donne di Firenze con le vecchie*), vastavalt tolleaegsele traditsioonile ja stiilile ja Boccaccio „Diana jahi“ (*Caccia di Diana*) eeskujul. Samal ajal alustas ta „Riimide raamatu“ (*Libro delle Rime*) kirjutamisega, millega ta tegeles kokku umbes 40 aastat, kuni 1400. aastani (Zanardi 1998: 445).

Tahumatu ja suur mees (*uomo discolo e grosso*), nagu Sacchetti ütles enda kohta „Kolmesaja novelli“ eessõnas, lõpetas väärikalt selle sajandi, mis oli alanud Dantega. Franco Sacchetti kohta on öeldud, et ta oli alati tasakaalukas inimene ega liialdanud kunagi ei hea ega halvaga (Gigli 1918: 29).

4.1. „Kolmsada novelli“

Sacchetti kirjutas enamiku oma jutustustest ajavahemikul 1392–1396, kuid ta alustas nende kirjutamisega juba 1385. aastal. Selle raamatu juures kasutas autor enda sügavaid teadmisi Firenze kohta ja oma suhteid selle linnaga, samuti ka enda reisikogemusi (Tartaro 1984: 897). Oma novellidesse koondas Sacchetti anekdoote, pilkamisi, teravmeelseid vastuseid ja kummalisi olukordi, mida ta ise oli kas näinud või millest lugenud või siis kuulnud (Sapegno 1966: 406). On teada, et ta improviseeris neid, st et ta kirjutas need eelkõige oma mälule toetudes ja seetõttu on tulemuseks spontaansed lood. Sellega seoses on tema keelekasutus värske ja värvikas, mida ei kohta just paljude tolleaegsete kirjanike puhul (Gigli 1918: 35).

Kuidas tuli ta sellise raamatu kirjutamise idee peale? Sacchetti ütleb „Kolmesaja novelli“ eessõnas, et ta on märganud inimestes soovi kuulda uutest asjadest eelkõige sellise lugemise kaudu, mida on lihtne mõista ja mis ajab naerma. Ta mainib ka seda, et kavatses kirjutada oma jutustused Giovanni Boccaccio teose eeskujul (Gigli 1918: 31). Ühelt poolt on teoses „Kolmsada novelli“ väga palju erinevaid teemasid, kuid teisalt on selle stiil meeldiv, peaaegu alati ka lihtne ja kiire. Ta jutustab oma lugusid eesmärgiga nalja saada ja inimesi naerma ajada. Teose keel on *fiorentino* ning isegi kui „Kolmesaja novelli“ keel ei küündigi

sellise väärika tasemeni nagu „Dekameronis“, siis ometi on sellega väljendatud kõike, mida autor silmas peab. (Gigli 1918: 47)

„Kolmesaja novelli“ kirjutamine oli kindlasti ka selle autorile lõbus ning tehtudki rohkem tema enda kui teiste jaoks. Teose toon on lummas, tänu loogilisele kaalutlusele, et „*omnia nova placent*“, kõik uued asjad on meeldivad. (Zanardi 1998: 447) Nii mõnigi kord on jutustuse ainus eesmärk näidata, kuidas need värvikad tegelased saavad hakkama kummalistes ja ootamatutes olukordades. Jutustuse lõpus on tihti moralisatsioonid. Lood on sageli korduvad, ainult ümbruskond varieerub. (Zanardi 1998: 448)

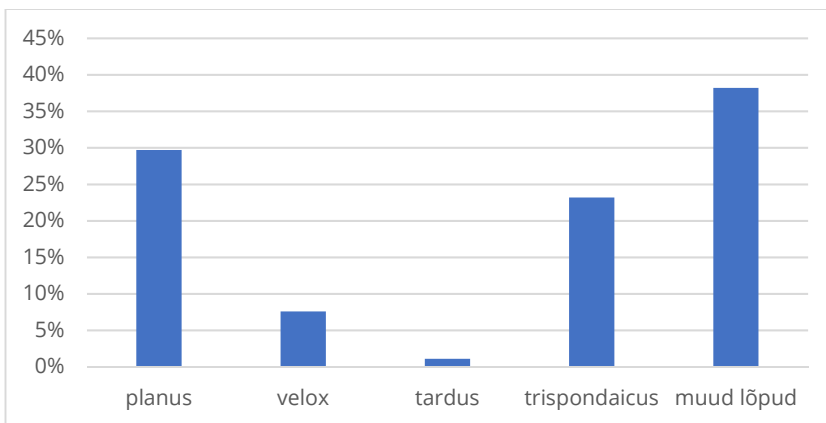
Mis puudutab teose stiili, siis ollakse üldiselt arvamusel, et Sacchetti taas elustab 13. sajandi Toscana anekdoodistiili. Jutustuste välist struktuuri iseloomustab see, et alguses on tihti mingi üldtuntud ütlus ning lõpus jällegi moraliiseeriv mõtisklus. Autori enda pidev kohalviibimine esimeses isikus, ilma fiktiivsete jutustajate vahendamiseta, lisab tekstile teatud elavust (Tartaro 1984: 897).

Nagu teisedki 14. sajandi lõpu jutustuste kirjutajad, eemaldub ka Sacchetti Boccaccio eeskujust, loobudes raamjutustusest ning asendades jutustajate hääled tema enda pideva kohaoluga (Puccini 2004: 11). Kui „Dekameron“ on suletud raamat, lõpetatud ja täiuslik, siis „Kolmsada novelli“ ilmub seevastu lugejatele etteantud struktuurse korrastuse puudumise tõttu avatud raamatuna, kandva loo puudumise tõttu lõpetamata raamatuna ning nii keeleliselt kui stiililiselt ebatäiuslikuna (Picone 1993: 667). Võrreldes „Dekameroniga“, kus on näha selget eristust autori (*auctor*), jutustajate (*narratores*) ja tegelaste (*actores*) vahel, võib Sacchetti teoses märgata kõigi nende rollide kattuvust. „Io“ („Mina“) ei ole ainult loetava raamatu autor, vaid ka heatahtlik jutustaja ning mõnel juhul isegi keegi tegelastest (Picone 1993: 668).

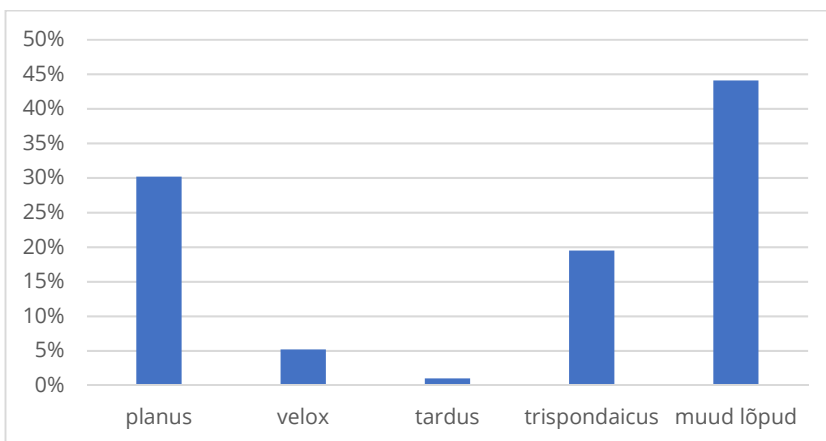
Cesare Segre on väitnud, et Sacchetti jaoks on rütmiline tegur väga oluline ning et mõnikord tema jutustus küll venib, kuid peale jääb siiski kiirus (Segre 1963: 336–337).

4.2 *Cursus*’ed teoses „Kolmsada novelli“

Uurisin *cursus*’te esinemust Sacchetti teoses „Kolmsada novelli“ selle esimesest seitsmest novellist moodustatud valimi põhjal, analüüsides ühtekokku 706 fraasilõppu. „Kolmesaja novelli“ analüüsi tulemused on kokku võetud järgnevatel joonistel:

Joonis 53. *Cursus*’te esinemine teoses „Kolmsada novelli“.

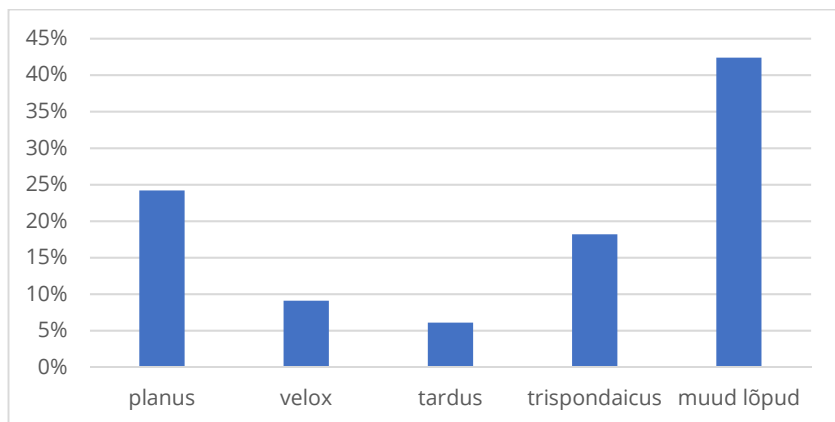
Joonis 54. *Cursus*’te esinemine teoses „Kolmsada novelli“.

Joonisel 54 on arvesse võetud ainult need lõpud, kus ei esine vokaalide kõrvuti paiknemist ühe sõna lõpus ja talle järgneva sõna alguses. Nagu näha, ei ole nende kahe statistika vahel suuri erinevusi, ent üldine *cursus*’te esinemissagedus on veidi suurem sünaleefita lauselõppude valimis, kus kõrvuti asetsevad vokaalid jäid alati erinevatesse silpidesse. Analüüsi tulemus näitab, et *cursus*’te esinemissagedus selles valimis on ligikaudu 61,8% (umbes 56% selles statistikas, kus ühe sõna lõpu- ja talle järgneva sõna algusvokaalid kõrvuti ei paikne). Kõige rohkem esinev vorm on *cursus planus* sagedusega ligikaudu 30%, näiteks *questa novella*, *detto signore*. Sageduselt järgmine on *cursus trispondaicus*, näiteks *signore dimorava*, *lode meritava*, seejärel *cursus velox*, näiteks *fatelo misurare*, *debita reverenza*, ja viimaks *cursus tardus* väga madala esinemissagedusega, näiteks *grandi pericoli*, *essa dimorano*.

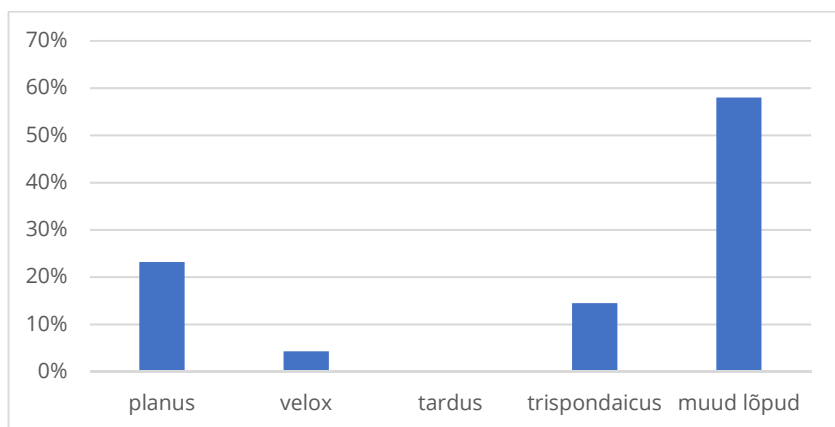
On huvitav täheldada „Kolmesaja novelli“ valimis väga väikest *cursus tardus*’e esinemust: vaid ligikaudu 1% kõigist lõppudest järgib seda rütmi. Samal ajal on märgata *cursus planus*’e ja *trispondaicus*’e ülekaalu.

Jälgisin *cursus*'te esinemist selles valimis ka peatükkide kaupa (täielikku andmestikku vaata lisast tabelid 43 ja 44).

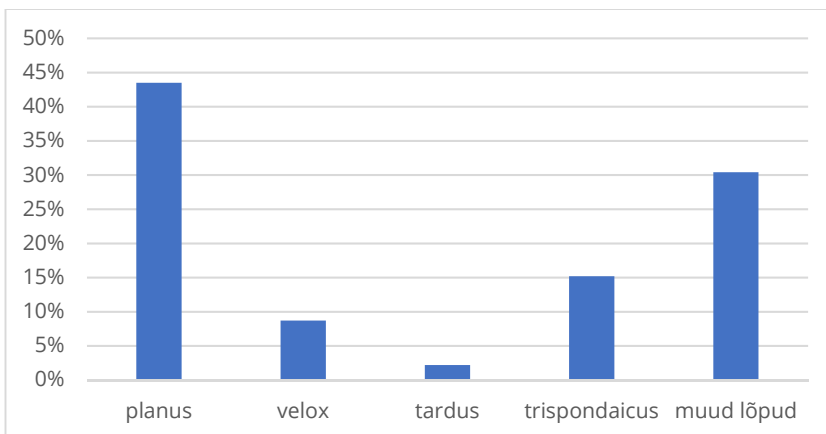
Lähemal uurimisel selgub, et suur osa nendest vähe esinenud *tardus*'test siinses valimis on kuhjunud eessõnasse (*proemio*) (6,1%), kus ka *cursus velox*'i osakaal on üsna kõrge (9,1%). Kõigi *cursus*'e liikide osakaal on kõrgeim VII peatükis (ligikaudu 70%) ja madalaim II peatükis (42%). Kuid selleks, et *cursus*'te esinemise kohta teoses „Kolmsada novelli“ saaks öelda midagi enamat, peaks selle pilguga analüüsima tunduvalt rohkem novelle, kuna nagu pealkirigi ütleb, on Sacchetti neid kirjutanud ligi 300.

Joonis 55. *Cursus*'ed teose „Kolmsada novelli“ eessõnas.

Joonis 56. *Cursus*'ed teose „Kolmsada novelli“ II peatükis.

Joonis 57. *Cursus*’ed teose „Kolmsada novelli“ VII peatükis.

Analüüsi tulemusel selgus, et „Kolmesaja novelli“ valimis on *cursus*’te esinemus madalam nendes osades, kus kasutatakse otsest kõnet ning lühemaid lauseid ja sõnu lauselõppudes. Seda illustreerib näiteks katkend II peatükist: *Rispose ser Mazzeo: - Monsignore, egli è quello che voi volete - . Lo re disse: - Com’è? - E ser Mazzeo disse: - Sapete voi qual è la più bella storia che sia nella Bibbia? - Lo re, che era di ciò intendentissimo, rispose: Assai ce ne sono, ma il superlativo grado non saprei ben quale - .* (Novella II).

Toon siia veel ühe näite eessõnast, kus *cursus*’i esineb rohkem: ... *io Franco Sacchetti fiorentino (trispondaicus), come uomo discolo e grosso (trispondaicus), mi proposi di scrivere la presente opera e raccogliere tutte quelle novelle le quali (planus), e antiche e moderne (trispondaicus), di diverse maniere sono state per li tempi e alcune ancora che io vidi e fui presente e certe di quelle che a me medesimo sono intervenute (velox).*

4.2.1. *Cursus planus*’ed teoses „Kolmsada novelli“

Cursus planus on selles valimis kõige enam kasutatud *cursus*’e vorm (30,2%). Sacchetti eelistab siin *cursus planus*’e reeglipärasid variante, kus on kolmesilbiline, eelviimase rõhusilbiga sõna, millele eelneb samuti paroksütooniline sõna (Xx#xXx), näiteks *santa corona*. Selliste sõnapiiridega *planus* esineb 52%-l *cursus planus*’e juhtudest. Sageduselt teisel kohal on rütmiskeem Xx#x#Xx, kus viimane, kolmesilbiline sõna on asendatud kahe lühema sõnaga (28%), näiteks *signore di Lucca*. Teised selles valimis kasutatud *cursus planus*’e variandid on järgmised:

X#xxXx (6,7%), näiteks *re dimorava*,
 X#x#xXx (6,7%), näiteks *sicurtà del tornare*,
 X#x#x#Xx (2,7%), näiteks *ciò che tu vuogli*,
 Xxx#Xx (2,0%), näiteks *vincere quello*.

Variant X#xx#Xx (2,0%) on samuti käesolevas valimis esindatud.

Planus'te puhul on näha rohkem kui ühe korra sõna *signore*: *altro signore*, *detto signore*, *savio signore*, *nostro signore*, *cenò col signore*. Teine korduv sõna selles valimis on *re*: *re Federico*, *re dimorava* (kaks korda), *re virtuoso*.

4.2.2. *Cursus trispondaicus*'ed teoses „Kolmsada novelli“

Cursus trispondaicus'e, sageduselt teisel kohal oleva *cursus*'e analüüs tõi esile, et Sacchetti kasutas oma kirjutises rohkem varianti Xx#x#xXx (42,3%), näiteks *contado di Firenze*. Sellele järgneb *trispondaicus*'e reeglipärane vorm Xx#xxXx esinemissagedusega 24,7%, näiteks *essendo valoroso*. Teised selles valimis kasutatud *cursus trispondaicus*'e variandid on järgmised:

Xx#x#x#Xx (8,2%), näiteks *quello che gli piacque*,

Xxx#x#Xx (5,2%), näiteks *cacciandolo per terra*,

X#x#xxXx (4,1%), näiteks *voi mi domandaste*.

X#x#x#xXx (4,1%), näiteks *voi non lo credeste*,

Xxx#xXx (3,1%), näiteks *notabile signore*.

Variandid Xx#xx#Xx (6,2%) ja X#xxxXx (2,1%) on samuti selles valimis esindatud.

Trispondaicus'te puhul on rohkem kui ühe korra näha sõnu *fiorentino* ja *Firenze*: *Sacchetti fiorentino*, *sono fiorentine*, *dell'arma fiorentina*, *traditori Fiorentini*; *cittadino di Firenze*, *contado di Firenze*, *comune di Firenze*. Viimane väljend kordub kolmel korral.

4.2.3. *Cursus tardus*'ed teoses „Kolmsada novelli“

Cursus tardus't on Sacchetti kasutanud kõige vähem, siinses valimis järgib ainult 1% kõikidest *cursus*'e vormidest seda rütmiskeemi. Suur osa valimis leidunud *cursus tardus*'test on reeglipäraste sõnapiiridega, 60% neist järgib rütmiskeemi Xx#xXxx, näiteks *grandi pericoli*, ja 20% moodustab selline *tardus*, kus viimane sõna on asendatud kahe lühema sõnaga: Xx#x#Xxx (*queste son favole*). 20% *tardus*'test selles valimis on rütmiskeemiga Xx#x#Xx#x.

4.2.4. *Cursus velox*'id teoses „Kolmsada novelli“

Reeglipärase rütmiskeemiga Xxx#xxXx *cursus velox* esineb 15,4%-l juhtudest, näiteks *grandissimo beneficio*. Kõige rohkem kasutatud *velox* on seevastu Xx#x#xxXx 38,5%-ga, näiteks *ritornare mi convenisse*. Teised selles valimis kasutatud *cursus velox*'i variandid on järgmised:

Xx#xxxXx (26,9%), näiteks *sempre desiderato*,
Xxx#x#xXx (3,8%), näiteks *comportino la miseria*,
X#x#xxxXx (3,8%), näiteks *che lo crucifiggesse*.

Variandid Xx#xx#xXx, Xx#x#x#xXx ja Xxx#x#x#Xx (kõik 3,8%) on samuti selles valimis esindatud.

Cursus velox'i puhul on näha ühte korduvat sõna, *Parcittadino: nome Parcittadino, piglia Parcittadino, questo Parcittadino*.

4.2.5. Muud lõpud teoses „Kolmsada novelli“

Selliseid lauselõppe, mille rütmiskeem on erinev *cursus*'test, esineb kõnealuses teoses 38,2% (44,1%, kui arvestada ainult neid lõppe, kus vokaalid ei paikne ühe sõna lõpus ja talle järgneva sõna alguses kõrvuti). Nende seas on esikohal rütmiskeem XxXx, mis koosneb tavaliselt kahest kahesilbilisest sõnast, näiteks *cosa vana, cose nuove, questa forma, cose morte, stava muto, quattro cose, disse loro* jne. Näha on sõna *cosa* üsna sagedast esinemist. Samasuguse rütmi loomiseks on kasutatud ka kahesilbilist sõna, millele eelneb kolmesilbiline: *alcune risa, comprese bene, persona vale, veggendo questo, cantasse bene* jne.

Teine juhtum puudutab selliseid sõnu, kus rõhk on viimasel silbil, näiteks *uno dirà, principal città, vostra maestà, sua dignità, essere così, pur lo portò* jne.

5. GIOVANNI VILLANI

Giovanni Villani sündis 1276. või 1280. aastal Firenzes. Ta oli Itaalia pankur, ametnik, diplomaat ja kroonik. Giovanni sündis Firenze kaupmeeste keskklassi perekonda, tema isa oli Villano di Stoldi di Bellicione, kes kuulus vanasse ja auväärsele kaupmeeste suguvõssa. Giovanni Villani reisis palju seoses kaubandusega. Ajavahemikul 1302 kuni 1308 reisib ta läbi Itaalia, Šveitsi, Flaamimaa ning Prantsusmaa. 1307 naases ta Firenzesse, kus abiellus ja seadis ennast sisse linna poliitikaal. Oma viimastel eluaastatel kannatas ta majanduskriisi tagajärgede tõttu. Giovanni Villani suri 1348. aastal katku. (Sapegno 1966: 550)

Villani oli Firenzes Dante Alighieri naaber ning, nagu meenutab tema vennapoeg Filippo, ka kuulsalt poeedi isiklik tuttav. Villani kirjutab Dantest enda „Kroonika“ üheksandas raamatus, kus üks peatükk on pühendatud tema kuulsale kaaslinlase eluloole.

5.1. „Uus kroonika“

Aastal 1300 või mõned aastad hiljem hakkas Villani kirjutama teost „Uus kroonika“, mis koosneb kaheteistkümnest raamatust. Teos jäi küll autori surma tõttu pooleli, kuid Giovanni vend Matteo ning vennapoeg Filippo jätkasid tema tööd. Villani oli küll haritud, kuid mitte intellektuaal. Ta oskas ladina keelt piisavalt hästi, et lugeda, kuid tundis ennast palju mugavamalt vernakulaarkeeles kirjutades, seda enam, et Dante üsna hiljutine edu oli näidanud, et nüüd oli võimalik itaalia keeles käsitleda ka tähtsaid ning peeneid teemasid, nagu kroonikakirjutaja ise Dantest rääkides esile toõi (De Vincentiis 2010: 183).

Autor teeb kohe alguses selgeks, et tema on Firenze linna („*della nostra città di Firenze*“) esimene ja ainuke tõeline kroonik. „Uus kroonika“ ei piirdu ainult Firenze poliitiliste sündmuste ajaloo, vaid annab ka rohkelt infot tsiviil- ja majandusliku elu kohta, samuti käsitleb ta finantsmaailma ning Firenze kõrval ka teisi Itaalia piirkondi ja ülejäänud Euroopat. See on väga rikkalik ja väärtuslik ajalooline allikas eelkõige 13. ja 14. sajandi Firenze linna kohta, mis oli autorile lähedasem ning mille mitmeid sündmusi oli ta ka ise tunnistanud, samal ajal kui suurem osa antiikperioodi käsitlusest on kokku kirjutatud eri allikate põhjal (Bini 1928: 172).

„Uus kroonika“ algab Paabeli torni looga, jätkub mitmesuguste legendidega, kus klassikalised müüdid on kummalisel kombel segatud piiblitraditsioonidega ning läheb seejärel Firenze algusaegadesse. Mahukas materjal antakse edasi kahe-teistkümnes erineva pikkusega raamatus, iga raamatu alguses on mingi märkimisväärse tähtsusega sündmus ning seal pööratakse palju tähelepanu majanduslikele ja institutsionaalsetele arengutele. Keskaja kroonikute eeskujul registreerib Villani peamised faktid aastate kaupa, jäädes enamasti kindlaks kronoloogilisele järjestusele. (Sapegno 1966: 551) Villani kroonika kohta on märgitud, et selle keel on lihtne, kuid samas vaene, monotoonne ning ilmetu (Sapegno 1966: 552–

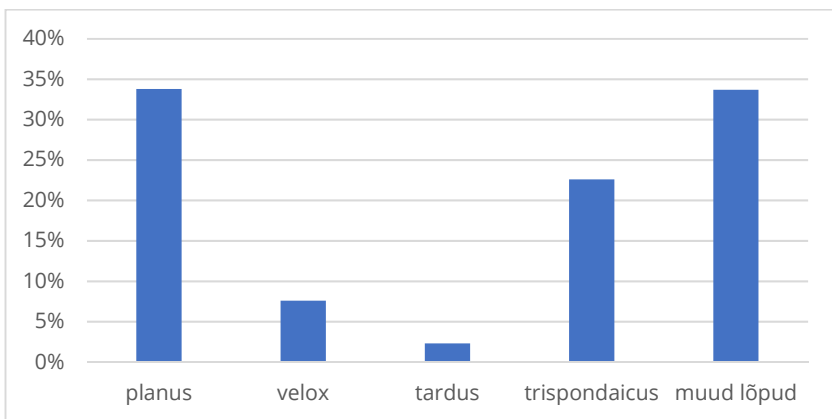
553). Seal on palju rahvalikke vorme, mis ei välista aga sagedaste gallitsismide ning ladina keeleliste konstruktsioonide kasutamist (Paccagnella 1993: 193–194).

Teose meetod ise on üldiselt kronoloogiline, see tähendab, et sündmusi jutustatakse kronoloogilises järjestuses, ilma loogiliste seosteta ja ilma kriitikata. Mõnikord toob autor lugude põhjal esile mingi järelduse või moraaliküsimuse. Tema stiil ja keel on tavaliselt lihtsad ja head, nagu Firenze elanikul, kes kirjutab nii, nagu ta räägib. (Bini 1928: 173)

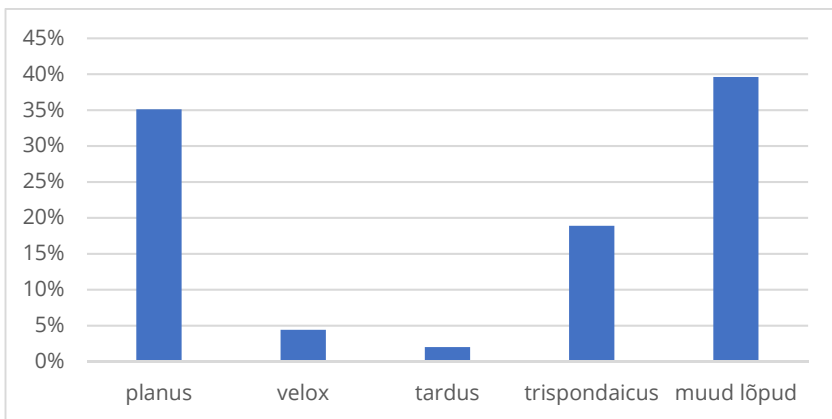
5.2. *Cursus*'ed teoses „Uus kroonika“

Analüüsisin *cursus*'te esinemust Villani teoses „Uus kroonika“. Valim koosnes esimese raamatu kaheksast esimesest peatükist ning teise raamatu seitsmest esimesest peatükist, ühtekokku 695 fraasilõppu.

„Uue kroonika“ analüüsi tulemused on kokku võetud järgnevatel joonistel:

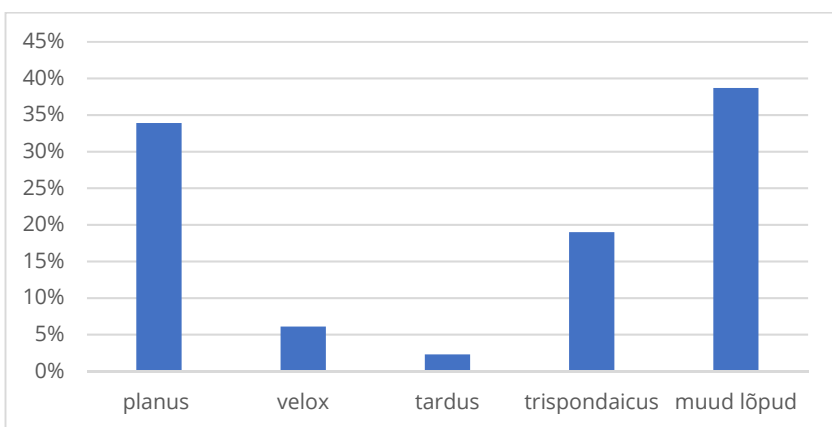
Joonis 58. *Cursus*'ed teose „Uus kroonika“ raamatutes I + II.

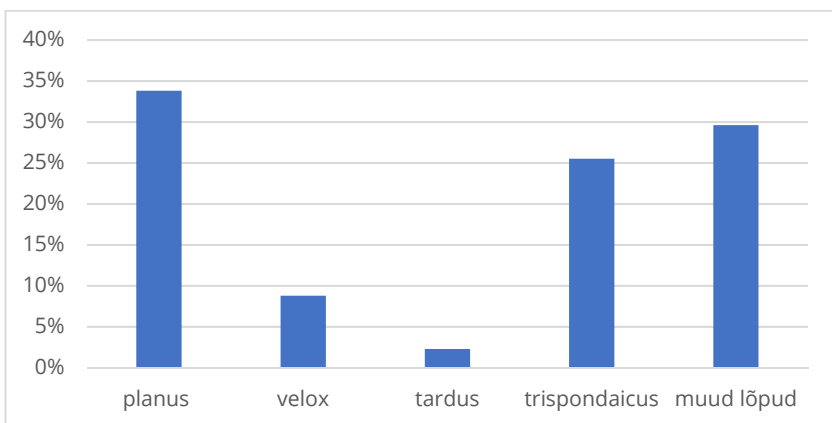
Joonis 59. *Cursus*'ed teose „Uus kroonika“ raamatutes I + II.

Joonisel 59 on arvesse võetud ainult need lõpud, kus vokaalid ei satu ühe sõna lõpus ja talle järgneva sõna alguses kõrvuti. Nagu näha, siis nende kahe statistika vahel ei ole suuri erinevusi, kuid teisel joonisel võib täheldada *cursus velox*'i ja *cursus trispondaicus*'e veidi madalamat esinemust ning üldiselt vähenenud *cursus*'te osakaalu. Analüüsi tulemus näitab, et *cursus*'te esinemissagedus selles valimis on ligikaudu 66% (umbes 60% selles statistikas, kus ühe sõna lõpus ja talle järgneva sõna alguses vokaalid kõrvuti ei paikne). Kõige enam korduv vorm selles valimis on *cursus planus* esinemissagedusega umbes 35%, näiteks *dette colonne, loro mercato*. Järgneb *cursus trispondaicus*, näiteks *altri principali, verso tramontana*, sageduselt järgmine on *cursus velox*, näiteks *contrada di Casentino*, ja lõpuks väikseima esinemissagedusega *cursus tardus*, näiteks *Roma sentendolo*.

Kui eristada käesolevas valimis I ja II raamat, siis on tulemused järgmised:

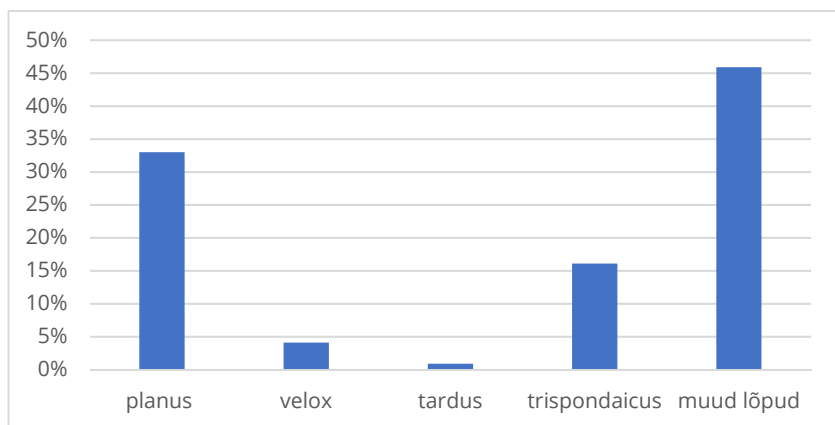

Joonis 60. *Cursus*'ed teose „Uus kroonika“ I raamatus.

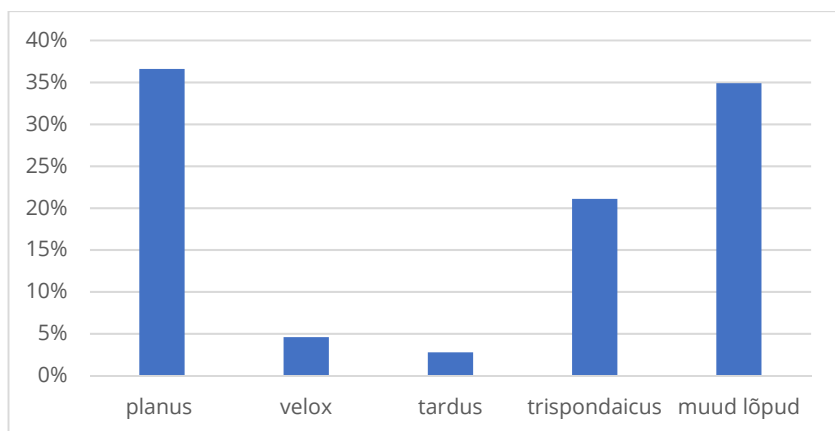

Joonis 61. *Cursus*'ed teose „Uus kroonika“ II raamatus.

Samasugune eristus on tehtud ka selle statistika puhul, mis arvestab ainult neid lauselõppe, kus vokaalid ei satu ühe sõna lõpus ja talle järgneva sõna alguses kõrvuti:

Joonis 62. *Cursus*’ed teose „Uus kroonika“ I raamatus.

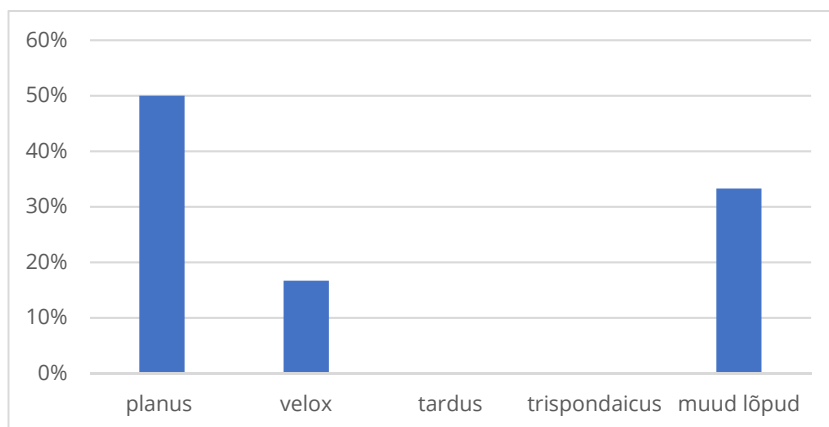
Joonis 63. *Cursus*’ed teose „Uus kroonika“ II raamatus.

Kui võrrelda raamatute valimeid, siis II raamatus on näha üldist *cursus*’te veidi suuremat esinemust ning samuti *trispondaicus*’e ja *velox*’i osakaalu vähest suurenemist sünaaleefita arvestuses. II raamatu selle statistika puhul, mis arvestab ainult neid lauselõppe, kus sõnalõpu ja järgneva sõnaalguse vokaalid kõrvuti ei satu, on märgata seevastu *cursus tardus*’e ja *trispondaicus*’e osakaalu suurenemist.

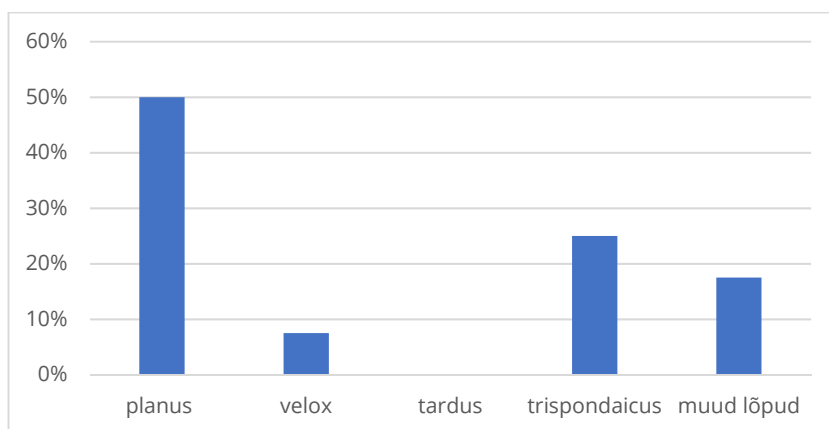
Analüüsisin *cursus*’te esinemist nendes valimites ka peatükkide kaupa (täielikku andmestikku vaata lisasse paigutatud tabelitest 51–54).

Detailsem analüüs näitas, et *cursus*’te esinemine eri peatükkides võib olla väga varieeruv. Näiteks I raamatu IV peatükis on *cursus velox*’i esinemissagedus 16,7%, samal ajal on see mõnes teises peatükis 0%. IV peatükis ei esine üldse

cursus trispondaicus’i, samal ajal kui V peatükis on nende osakaal 25%. Loomulikult oleks ka selle teose puhul täpsema kirjelduse saavutamiseks vajalik analüüsida suuremat valimit.

Joonis 64. *Cursus*’ed teose „Uus kroonika“ I raamatu IV peatükis.

Joonis 65. *Cursus*’ed teose „Uus kroonika“ I raamatu V peatükis.

I raamatu V peatükis on *cursus*’te osakaal väga kõrge: 82,5%. Selles peatükis kirjeldab Villani Euroopat ja selle piire. *Cursus*’te kuhjumist illustreerib järgnev katkend V peatükist: ... *e poi torna alla Marca di Trevigi (trispondaicus), e a la città di Venigia (planus); e poi verso il mezzogiorno (velox), agirando il paese d’Italia (planus), Romagna, Ravenna, e la Marca d’Ancona (planus), e Abruzzi, e Puglia, e vanne infino in Calavra a lo ’ncontro a Messina (trispondaicus), e l’isola di Cicilia (velox); e poi tornando verso ponente per la riva del nostro mare a Napoli e Gaeta infino a Roma (planus); e poi la Maremma e ’l paese nostro di Toscana infino a Pisa e Genova (tardus), lasciandosi allo ’ncontro l’isola di Corsica e di Sardinia, conseguendo la Proenza (trispondaicus), apresso la Catalogna (velox), ...* Sama peatüki lõpus on näha mitmete *planus*’te kuhjumist:

Questa terza parte così confinata ha in sé molte altre province infra terra cha non sono nominate in questo, e è del tanto la più popolata parte del mondo, però che tiene al freddo, e è più temperata. Questa Europa prima fu abitata da' discendenti di Giafet il terzo figliuolo di Noè, come faremo menzione apresso nel nostro trattato; e eziandio secondo che racconta Escodio maestro di storie, Noè in persona con Iano suo figliuolo, il quale ebbe poi che fu il Diluvio, ne vennero in questa parte d'Europa nelle parti d'Italia, e là finì sua vita.

5.2.1. *Cursus planus*'ed teoses „Uus kroonika“

Analüüsitud valimis kasutab Villani rohkem reeglipäraste sõnapiiridega *cursus planus*'t, mille lõpus on kolmesilbiline eelviimase rõhusilbiga sõna, millele eelneb samasuguse rõhuga sõna (Xx#xXx), näiteks *cose passate*, *nostro trattato*. Selline rütmiskeem esineb 48,9% *cursus planus*'e juhtudest. Sageduselt teisel kohal on Xx#x#Xx, kus viimane, kolmesilbiline sõna on asendatud kahe lühemaga (33,3%), näiteks *parte del mondo*. Teised *cursus planus*'e siinses valimis kasutatud variandid on järgnevad:

Xx#x#Xx (9,2%), näiteks *città di Firenze*,
 Xxx#Xx (5,2%), näiteks *piccola Roma*,
 X#xxXx (2,9%), näiteks *più temperata*.

Variant X#x#x#Xx (0,6%) on samuti selles valimis esindatud.

Ka Villani valimi puhul võib täheldada teatud sõnade ja väljendite kordumist lausete lõppudes, näiteks *cursus planus*'e variant Xx#x#Xx, kus 16-st juhust seitsmel on kasutatud väljendit *città di Firenze*. Sõna *città* on lisaks kasutusel veel väljendites nagu *città di Castello* ja *città di Perugia*. Peale selle on rohkem kui ühe korra kõnealusel valimis näha väljendeid *piccola Roma*, *cose passate* ja *paese d'Italia*.

5.2.2. *Cursus trispondaicus*'ed teoses „Uus kroonika“

Cursus trispondaicus'e, Villani valimis sageduselt teisel kohal olevat *cursus*'e liigi puhul, leidub selles valimis rohkem rütmiskeemi Xx#x#xXx (55,8%), näiteks *cittadino di Firenze*. Sellele järgneb reeglipäraste sõnapiiridega *trispondaicus* Xx#xxXx esinemissagedusega 18,9%, näiteks *tempi lungamente*. Teised siinses valimis kasutatud *cursus trispondaicus*'e variandid on järgnevad:

Xxx#xXx (11,6%), näiteks *simili parole*,
 Xx#xx#Xx (2,1%), näiteks *fiume della Magra*,
 Xxx#x#Xx (3,2%), näiteks *popolo di Roma*,
 X#x#xxXx (5,3%), näiteks *città di Saragosa*.

Variandid $Xx\#x\#x\#Xx$ (2,1%) ja $X\#xxxXx$ (1,1%) on samuti selles valimis esindatud.

Cursus trispondaicus'e skeemi järgi rütmistatud lauselõppudes esineb ka mitmeid korduvaid väljendeid, nagu näiteks *provincia di Toscana, paese di Toscana, verso tramontana ja cittadino di Firenze*.

5.2.3. *Cursus velox*'id teoses „Uus kroonika“

Reeglipärase rütmiskeemiga $Xxx\#xxXx$ *cursus velox* esineb selles teoses ainult 4,5% juhtudest, näiteks *l'isola d'Inghilterra*. Kõige enam kasutatud *velox*'i variant on seevastu $Xx\#x\#xxXx$ (45,5%), näiteks *sotterra si ritornava*. Teised *cursus velox*'i siinses valimis leiduvad variandid on järgnevad:

$Xxx\#x\#xXx$ (9,1%), näiteks *l'isola di Cicilia*,
 $Xx\#xxxXx$ (22,7%), näiteks *chiama Mittaterrena*,
 $X\#x\#xxxXx$ (9,1%), näiteks *è da maravigliare*,
 $Xx\#xx\#xXx$ (9,1%), näiteks *fortezza della cittade*.

Cursus velox'i puhul on selles valimis samuti näha korduvaid väljendeid nagu *isola di Cicilia* ja *è da maravigliare*.

5.2.4. *Cursus tardus*'ed teoses „Uus kroonika“

Cursus tardus on kõnealuses Villani valimis kõige vähem esinev *cursus*'e liik ning sellel on ka vähe variante. 40% neist järgib selle reeglipärase sõnapiiridega varianti $Xx\#xXxx$, näiteks *nostra repubblica*, ning 50% *cursus tardus*'test järgivad rütmiskeemi $Xx\#x\#Xxx$, näiteks *fiume del Tevere*. Variant $X\#x\#xXxx$ on samuti valimis esindatud (10%): *Anibal di Cartagine*.

5.2.5. Muud lõpud teoses „Uus kroonika“

Selliseid lauselõppe, mille rütmiskeem erineb *cursus*'test, esineb teoses „Uus kroonika“ 33,7% (39,6%, kui arvestada ainult neid lauselõppe, kus vokaalid ei satu ühe sõna lõpus ja talle järgneva sõna alguses kõrvuti). Nende hulgas on rohkem rütmiskeeme $XxXx$ (näiteks *tutte cose, quello luogo, questo modo, nostro mare* jne), $XxXxx$ (näiteks *nuova cronica, molto popolo, città di Fiesole, Iulio Cesare* jne) ning samuti selliseid lauselõppe, kus leidub eelviimase rõhusilbiga või ühesilbilisi sõnu, näiteks *nostra città, figliuolo di Noè, sua volontà, antica città, il primo re* jne.

6. PIETRO BEMBO

Pietro Bembo sündis 1470. aastal Veneetsias ning suri 1547. aastal Roomas. Bembo oli itaalia kirjanduskeele arengu oluline mõjutaja. 16. sajandil hakati Itaalias polemiseerima ühise kirjakeele üle (nn keeleküsimumuse debatt ehk *la questione della lingua*). Pietro Bembo oli selle debati üks juhtfiguure ning tema eeskujudeks olid Petrarca ja Boccaccio teosed. Teoses „Proosa arutlus rahvakeelest“, mis on kirjutatud 1525. aastal, kodifitseeris Bembo itaalia keele ortograafia ja grammatika, mis oli hädavajalik standardkeele rajamiseks, ning soovitas itaalia kirjanduskeele eeskujuks 14. sajandi *fiorentino*’t.

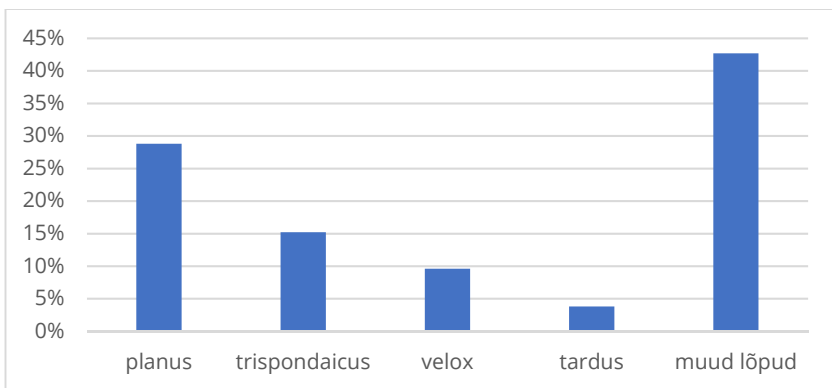
6.1. „Proosa arutlus rahvakeelest“

„Proosa arutlus rahvakeelest“ on kirjutatud dialoogivormis ning Bembo käsitles seal vernakulaarkeele eeskujusid ja defineeris reegleid. Dialoogid toimuvad autori venna Carlo Bembo kodus Veneetsias. Teose teine raamat tegeleb keele stiili ja struktuuri, sõnavara, rütmi ja meetrikaga, analüüsides näiteid eri autoritelt, tuues esikohale Petrarca, kellele järgneb kohe Boccaccio, ning väljendades samal ajal teatud kahtlusi Dante keele kui eeskuju osas. Kolmandas raamatus on sõnasutatud vernakulaarkeele grammatikareeglid (Manacorda 2004: 115). Kõnealuses teoses viiakse kõigepealt läbi ulatuslik ajaloolis-keeleline analüüs. Bembo sõnul ei omandata keelt mitte inimeste, vaid kirjalike tekstide eeskuju kaudu (Marazzini 2004: 114).

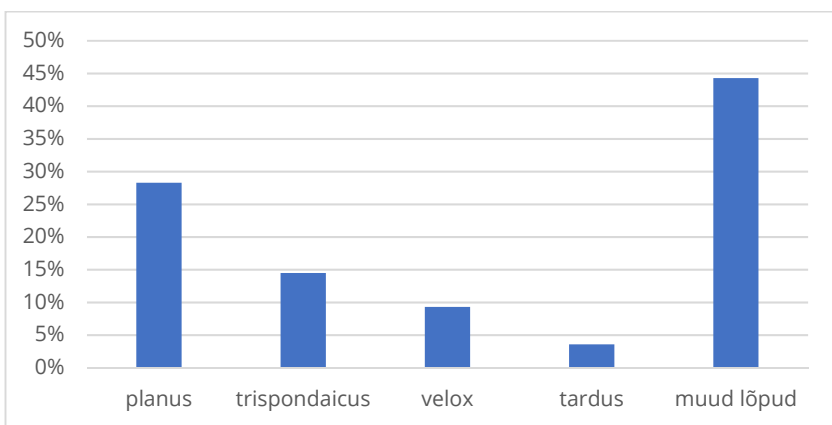
Bembo teose teise raamatu lähtekohaks on ladinakeelsed retoorikaalased kirjutised, eelkõige Cicero „Kõnemehest“ ja „Retoorika Herenniusese“ ning Quintilianuse „Kõnekunstiõpetus“ (Tavoni 1992: 1081). Väidetavalt oli Bembo ka nende väheste seas, kes teadis tol ajal juba Dante teost „Rahvakeelest“, olles saanud Gian Giorgio Trissinolt laenuks selle ainsa teadaoleva käsikirja (Tavoni 1992: 1079).

6.2. *Cursus*’ed teoses „Proosa arutlus rahvakeelest“

Analüüsisin *cursus*’te esinemust Bembo teoses „Proosa arutlus rahvakeelest“. Valim koosnes 586 fraasilõpust teose esimese raamatu algusest; analüüsi tulemused on kokku võetud järgnevatel joonistel:

Joonis 66. *Cursus*’ed teoses „Proosa arutlus rahvakeelest“.

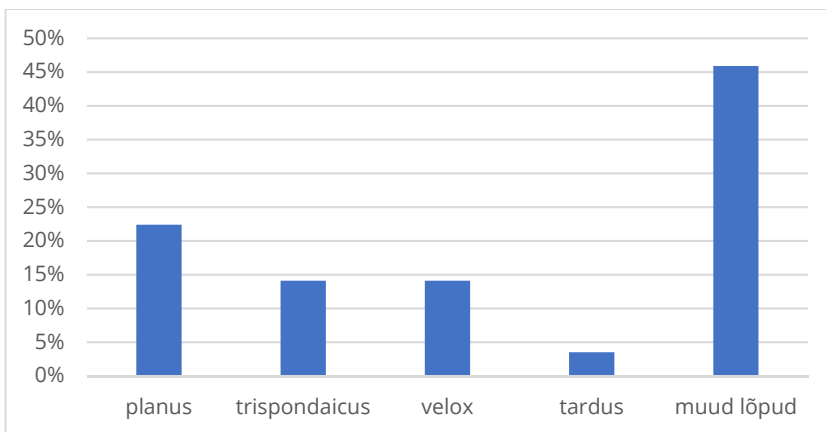

Joonis 67. *Cursus*’ed teoses „Proosa arutlus rahvakeelest“.

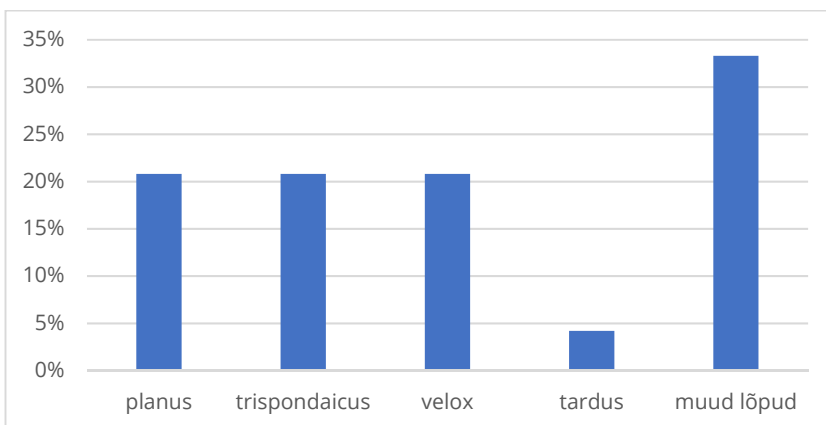
Joonisel 67 on arvesse võetud ainult need lõpud, kus vokaalid ei satu ühe sõna lõpus ja talle järgneva sõna alguses kõrvuti. Nagu näha, ei ole nende kahe statistika vahel suuri erinevusi. Analüüsi tulemusel ilmneb, et selles valimis on *cursus*’te esinemissagedus umbes 56%. Kõige sagedasem *cursus*’te liik on *cursus planus*, mida valimis esineb ligikaudu 28%, näiteks *umane parole, molti scrittori*. Sageduselt järgmine on *cursus trispondaicus*, näiteks *animali differenti, udito ricordare*, seejärel *cursus velox*, näiteks *essere soprastante, iscrivere volgarmente*, ning lõpuks *cursus tardus* sagedusega 3,6%, näiteks *sangue medesimo, poco si leggono*.

Vaatlesin *cursus*’te esinemust selles valimis ka peatükkide kaupa, täielikku andmestikku vaata lisasse paigutatud tabelitest 57 ja 58.

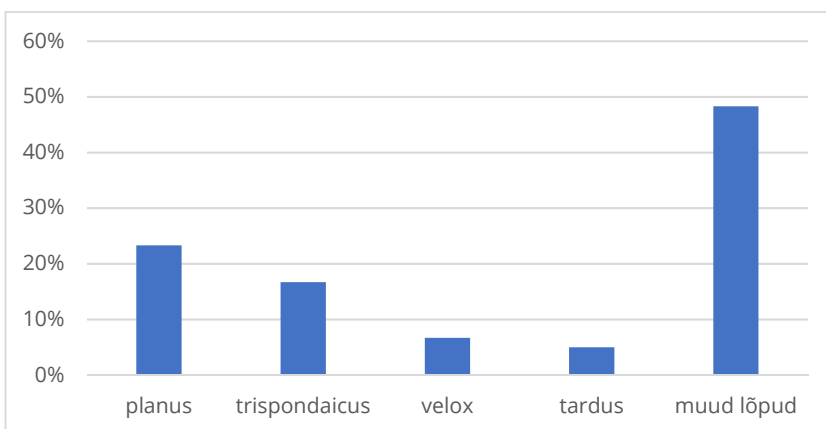
Cursus’te esinemus kõnealuses valimis üldiselt on kõrgem IV ja VII peatükis (ligikaudu 66% ja 62%) ning madalaim II peatükis (ligikaudu 50%). Uurides lähemalt *cursus velox*’i ja *cursus tardus*’e esinemist, ilmneb samuti nende suurem sagedus teatud peatükkides. *Cursus velox*’i osakaal on kõrgeim I (14,1%), IV (20,8%) ja VII (13,0%) peatükis, samas kui *cursus tardus*’t on rohkem V (5,0%) ning VII (6,0%) peatükis.

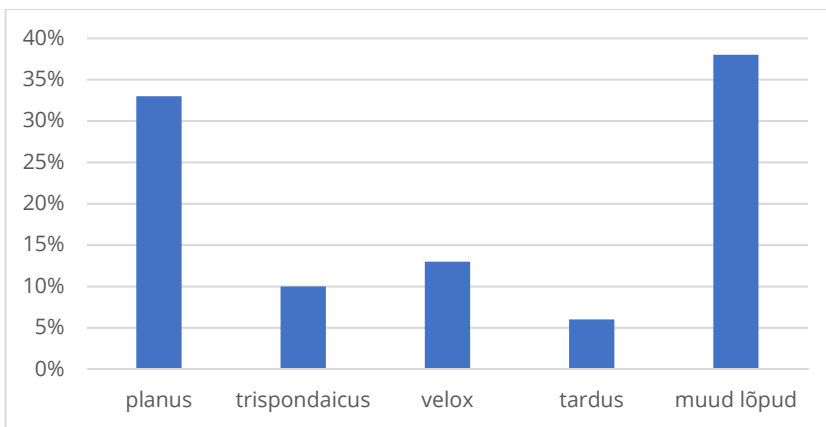
Joonis 68. *Cursus*’ed teose „Proosa arutlus rahvakeelest“ I peatükis.

Joonis 69. *Cursus*’ed teose „Proosa arutlus rahvakeelest“ IV peatükis.

Joonis 70. *Cursus*’ed teose „Proosa arutlus rahvakeelest“ V peatükis.

Joonis 71. *Cursus*’ed teose „Proosa arutlus rahvakeelest“ VII peatükis.

Cursus’te esinemist teose „Proosa arutlus rahvakeelest“ I peatükis illustreerib järgnev katkend: *Il che avviene perciò, che quantunque di trecento anni e più per adietro infino a questo tempo, e in verso e in prosa (trispondaicus), molte cose siano state in questa lingua scritte da molti scrittori (planus), sì non si vede ancora chi delle leggi e regole dello scrivere abbia scritto bastevolmente (velox). E pure è ciò cosa, a cui doverebbono i dotti uomini sopra noi stati avere inteso (planus); con ciò sia cosa che altro non è lo scrivere che parlare pensatamente (velox), il qual parlare, come s’è detto (planus), questo eziandio ha di più, che egli e ad infinita moltitudine d’uomini ne va, e lungamente può bastare. E perciò che gli uomini in questa pare massimamente sono dagli altri animali differenti (trispondaicus), che essi parlano, quale più bella cosa può alcun uomo avere (planus), che in quella parte per la quale gli uomini agli altri animali grandemente soprastanno (trispondaicus), esso agli altri uomini essere soprastante (velox), e specialmente di quella maniera che più perfetta si vede che è e più gentile?*

Toon siin näiteks ühe katkendi ka VII peatükist, milles ühte lauset ilmestavad erinevad *cursus*’ed: ... *Del come, non si può errare a dire che, essendo la romana lingua e quelle de’ Barbari tra sé lontanissime (tardus), essi a poco a poco della nostra ora une ora altre voci, e queste troncamente e imperfettamente pigliando (planus), e noi apprendendo similmente delle loro (trispondaicus), se ne formasse in processo di tempo e nascessene una nuova (velox), la quale alcuno odore e dell’una e dell’altra ritenesse (trispondaicus), che questa volgare è, che ora usiamo (planus).*

6.2.1. *Cursus planus*'ed teoses „Proosa arutlus rahvakeelest“

Analüüsitud valimis kasutab Bembo rohkem reeglipäraste sõnapiiridega *cursus planus*'t, mille lõpus on kolmesilbiline eelviimase rõhusilbiga sõna, millele eelneb samasuguse rõhuga sõna (Xx#xXx), näiteks *esso ricerca, dicembre veniva*. Seda reeglipärast rütmiskeemi on näha 50% *cursus planus*'e juhtudest. Sageduselt teisel kohal on Xx#xx#Xx, kus viimane, kolmesilbiline sõna on asendatud kahe lühemaga (21,8%), näiteks *tutte le cose*. Teised selles Bembo valimis kasutatud *cursus planus*'e variandid on järgmised:

X#x#xXx (9,7%), näiteks *voi vi credeste*,
X#xxXx (12,1%), näiteks *messer Federigo*,
Xxx#Xx (3,2%), näiteks *liberi sono*.

Variandid X#x#x#Xx (2,4%) ja X#xx#Xx (0,8%) on ka siinses valimis esindatud.

Selleski Bembo valimis korduvad lauselõppudes mitmed sõnad ja väljendid, nende hulgas näiteks *cursus planus*'e variant X#xxXx, mis sisaldab 9 juhul 16-st väljendit *messer Federigo*.

6.2.2. *Cursus trispondaicus*'ed teoses „Proosa arutlus rahvakeelest“

Mis puudutab *cursus trispondaicus*'t, sageduselt teisel kohal olevat *cursus*'e liiki selles valimis, siis kasutab ka Bembo kõige enam selle reeglipärast rütmiskeemi Xx#xxXx (40,6%), näiteks *animali differenti*. Sageduselt järgmine *trispondaicus* on Xx#x#xXx esinemissagedusega 31,3%, näiteks *ancora le parole*. Teised *cursus trispondaicus*'e selles Bembo valimis kasutatud variandid on järgmised:

Xxx#xXx (4,7%), näiteks *vilissime persone*,
Xx#xx#Xx (7,8%), näiteks *naturale della greca*,
Xx#x#x#Xx (9,4%), näiteks *lingua che si cerca*,
X#xxxXx (3,1%), näiteks *più perfettamente*.

Variandid X#x#x#xXx (1,6%) ja X#xx#xXx (1,6%) tulevad samuti kõnealuses valimis ette.

6.2.3. *Cursus velox*'id teoses „Proosa arutlus rahvakeelest“

Reeglipärase rütmiskeemiga Xxx#xxXx *cursus velox* esineb selles valimis 15% juhtudest, näiteks *scrivere volgarmente*. Kõige sagedasem *velox* on seevastu Xx#xxxXx (27,5%), näiteks *scrivendo latinamente*. Teised *cursus velox*'i variandid selles valimis on järgmised:

Xxx#x#xXx (5,0%), näiteks *brevissimo si riceve*,
Xx#x#xxXx (15,0%), näiteks *vento di tramontana*,
Xx#xx#xXx (7,5%), näiteks *avviene della latina*,
Xx#x#x#xXx (15,0%), näiteks *lingua che la latina*.

Variandid Xxx#x#x#Xx (2,5%), Xxx#xx#Xx (2,5%), Xx#x#xx#Xx (5,0%), X#x#x#xxXx (2,5%) ning X#x#x#x#xXx (2,5%) on samuti valimis esindatud. *Cursus velox*'ite puhul võib täheldada ka *mente*-lõpuliste määrsõnade eelistamist, näiteks *grandemente*, *volgarmente*, *pensatamente*, *diversamente*, *bastevolmente*, *comunemente*, *latinamente*, *donnescamente*.

6.2.4. *Cursus tardus*'ed teoses „Proosa arutlus rahvakeelest“

Cursus tardus on selles valimis kõige vähem leidunud *cursus*'te liik. 56,3% nendest esindab reeglipärase sõnapiiridega varianti Xx#xXxx, näiteks *quegli medesimi*, ning 31,3% *cursus tardus*'test järgivad rütmiskeemi Xx#x#Xxx, näiteks *poco si leggono*. Samuti on valimis esindatud variandid X#xxXxx ja X#xx#Xxx, mõlema esinemissagedus on 6,3%.

6.2.5. Muud lõpud teoses „Proosa arutlus rahvakeelest“

Selliseid lauselõppe, mille rütmiskeem lahkneb *cursus*'te mudelitest, esineb Bembo teoses 42,7% (44,3%, kui arvestada ainult neid lauselõppe, kus vokaalid ei satu ühe sõna lõpus ja talle järgneva sõna alguses kõrvuti). Nende hulgas leidub rohkem rütmiskeeme XxXx (näiteks *parte molti*, *quella stessa*, *avete detto* jne), XxXxx (näiteks *greche lettere*, *debba credere* jne) ning samuti selliseid lauselõppe, kus esineb viimase rõhusilbiga või ühesilbilisi sõnu, näiteks *nacque perciò*, *detto fin qui*, *latina si fa* jne.

7. NICCOLÒ MACHIAVELLI

7.1. „Valitseja“

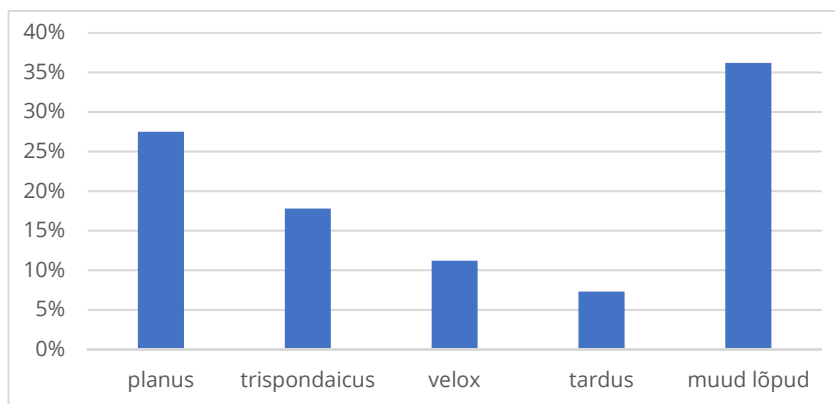
Niccolò Machiavelli sündis 1469. aastal ja suri 1527. aastal Firenzes. Tema teos „Valitseja“ on arutlus sellest, kuidas saavutada ja hoida poliitilist võimu. See raamat koosneb 26 peatükist, millele eelneb sissejuhatav pühendus Lorenzo de Medicile. Teose 26 peatükki saab jaotada neljaks osaks: peatükkides 1–11 arutletakse erinevates tingimustes realiseeruva valitsejavõimu saavutamise üle, peatükkides 12–14 käsitletakse eri tüüpi armeid ning valitseja käitumist sõjaväejuhina, peatükkides 15–23 arutletakse valitseja olemuse ja käitumise üle ning viimastes peatükkides Itaalia poliitilise olukorra üle.

„Valitseja“ on kirjutatud perioodil 1512–1513 ja selle peamiseks eesmärgiks ongi õpetada esmakordselt võimule tulnud valitsejale parimaid vahendeid oma võimu säilitamiseks ja tugevdamiseks: omada enda sõjaväge; olla valmis selle ohverdamiseks riigi nimel; olla küll heatahtlik, kuid eelistada seda, et sind kardetaks, sellele, et sind armastataks; jääda truuks antud sõnadele, kuid mitte karta poliitiliste vajaduste nimel neid sõnu murda; keskenduda rohkem tulemusele kui vahendite valimisele, kuna ennekõike on oluline lõpptulemus (Machiavelli 1931: 8–9).

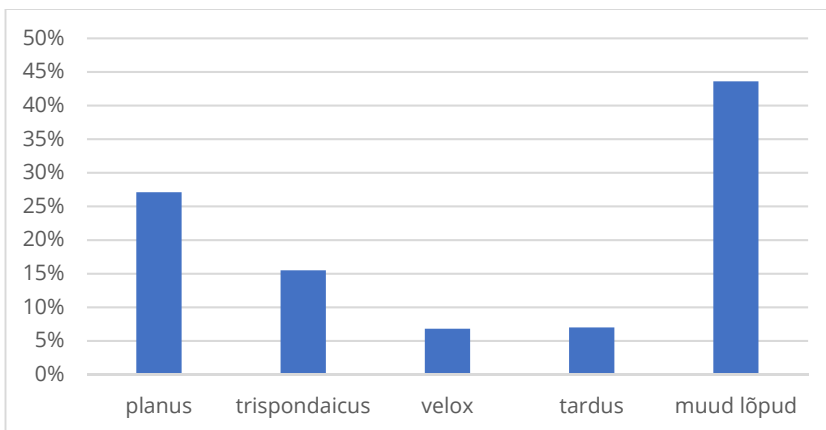
See Machiavelli teos oli mõeldud nõuande ja kingitusena *Casa de' Medici*'le, Firenze linna valitsejatele. Raamat on kirjutatud suurepärasel *fiorentino*'s ning seda tõlgendatakse tavaliselt esimese poliitilise traktaadina selle mõiste tänapäevases tähenduses: autor lööb lahku poliitika ja moraali. Poliitik peab oma võimu säilitamiseks järgima moraalireeglite asemel poliitikareegleid (Genesini 2018: 3).

7.2. *Cursus*'ed teoses „Valitseja“

Analüüsisin *cursus*'te esinemust Machiavelli teoses „Valitseja“ ning valim koosnes 589 fraasilõpust teose esimese raamatu algusest. „Valitseja“ analüüsi tulemused on kokku võetud järgnevatel joonistel:

Joonis 72. *Cursus*'ed teoses „Valitseja“.

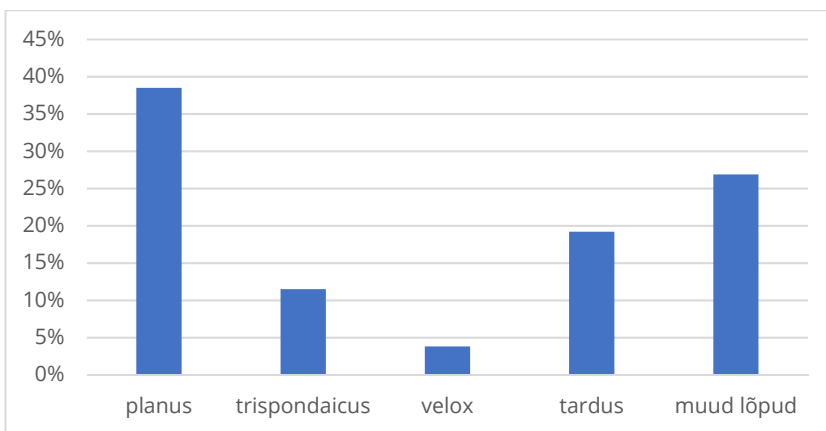

Joonis 73. *Cursus*’ed teoses „Valitseja“.

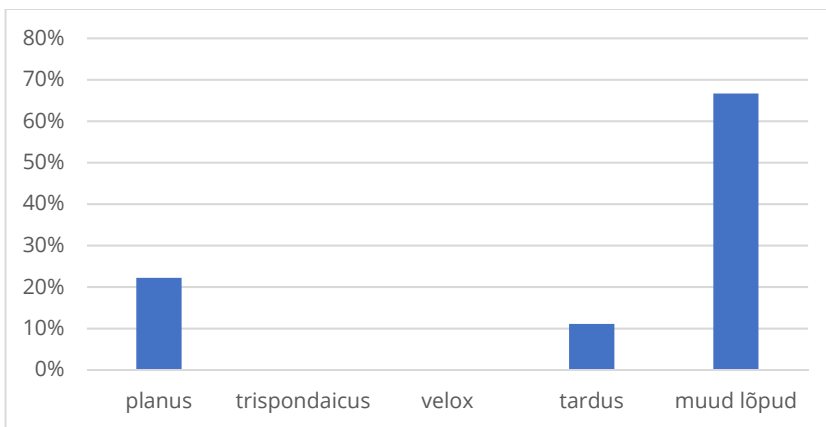
Joonisel 73 on arvesse võetud ainult need lõpud, kus vokaalid ei satu ühe sõna lõpus ja talle järgneva sõna alguses kõrvuti. Machiavelli valimis võib täheldada mõningaid erinevusi nende kahe statistika vahel, eriti *cursus velox*’i näitajates (11,2% vs. 6,8%). Teisel joonisel on märgata ka üldist *cursus*’te esinemis-sageduse vähenemist. Analüüs näitab, et kõige sagedamini kasutatud *cursus*’te liik on *cursus planus*, mida esineb valimis ligikaudu 27%, näiteks *tempo diventa, minori potenti*. Sageduselt järgmine on *cursus trispondaicus*, näiteks *credendo migliorare, potenti forestieri*, seejärel *cursus velox*, näiteks *regole soprascritte, volendola preservare*, ning lõpuks *cursus tardus* ligikaudu 7%-ga, näiteks *loro medesimo, sangue del principe*.

Analüüsisin *cursus*’te esinemist nendes valimites ka peatükkide kaupa, täielikku andmestikku vaata tabelitest 61–64 lisas.

Statistikas, kus on arvesse võetud ainult need lõpud, kus sõnalõpuvokaalid ei pörku järgneva sõna algusvokaaliga, on kõigi *cursus*’te liikide osakaal suurim pühenduses (*Dedica*) (ligikaudu 73%) ja väikseim I peatükis (ligikaudu 33%).

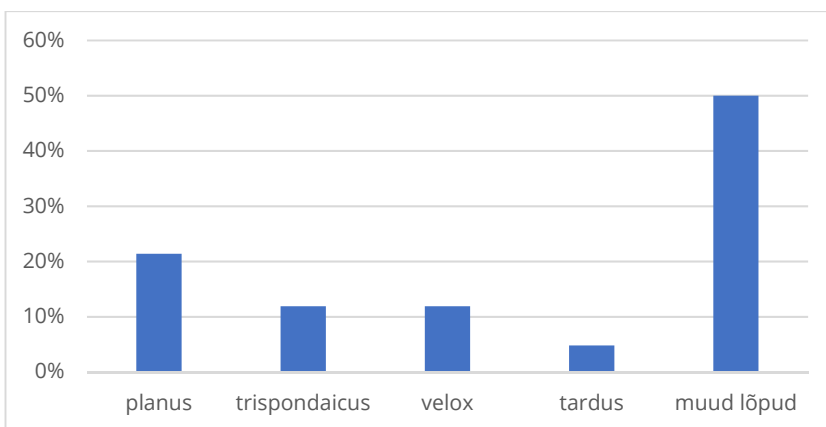

Joonis 74. *Cursus*’ed teose „Valitseja“ pühenduses.

Joonis 75. *Cursus*’ed teose „Valitseja“ I peatükis.

Kui jälgida *cursus velox*’i ja *tardus*’e esinemust selles Machiavelli valimis, siis on samuti märgata nende kuhjumist teatud peatükkidesse. *Cursus velox*’i osakaal on suurem II, III ja V peatükis, samal ajal kui *cursus tardus*’t on näha rohkem pühenduses ja I peatükis.

Joonis 76. *Cursus*’ed teose „Valitseja“ V peatükis.

Cursus tardus’te esinemist „Valitseja“ pühenduses illustreerib järgnev katkend: ... *Né voglio sia reputata presunzione se uno uomo di basso et infimo stato ardisce discorrere e regolare e’ governi de’ principi (tardus); perché, così come coloro che disegnano e’ paesi si pongano bassi nel piano a considerare la natura de’ monti e de’ luoghi alti, e per considerare quella de’ bassi si pongano alti sopra monti, similmente, a conoscere bene la natura de’ populi (tardus), bisogna essere principe (tardus), et a conoscere bene quella de’ principi (tardus), bisogna essere popolare (velox)...*

Mitmeid *velox*’eid seevastu esineb V peatükis: *Quando quelli stati che s’acquistano, come è detto (planus), sono consueti a vivere con le loro legge et*

in libertà, a volerli tenere (*planus*), ci sono tre modi (*planus*): el primo, ruinarle; l'altro, andarvi ad abitare personalmente (*velox*); el terzo, lascarla vivere con le sua legge, traendone una pensione e creandovi dentro uno stato di pochi che te le conservino amiche (*trispondaicus*). Perché, sendo quello stato creato da quello principe, sa che non può stare senza l'amicizia e potenza sua, et ha a fare tutto per mantenerlo (*velox*). E più facilmente si tiene una città usa a vivere libera con il mezzo de' sua cittadini (*trispondaicus*), che in alcuno altro modo, volendola preservare (*velox*)...

7.2.1. *Cursus planus*'ed teoses „Valitseja“

Analüüsitud valim näitab Machiavelli eelistust kasutada rohkem *cursus planus*'e reeglipärast varianti (Xx#xXx), selle osakaal kõnealuses valimis on 38,9%, näiteks *tempo diventa, una provincia*, ning Xx#x#Xx, kus viimane, kolmesilbiline sõna on asendatud kahe lühema sõnaga (34,3%), näiteks *tutte le porte, causata da loro*. Teised *cursus planus*'e Machiavelli valimis kasutatud variandid on järgnevad:

Xxx#Xx (10,2%), näiteks *uomini grandi*,
X#x#xXx (7,4%), näiteks *malignità di fortuna*,
X#xxXx (6,5%), näiteks *non biasimati*.

Variandid X#xx#Xx (1,9%) ja X#x#x#Xx (0,9%) on samuti selles valimis esindatud.

Machiavelli valimis on näha teatud sõnade kordumist lauselõppudes, näiteks sõnad *provincia* ja *potenti*: *una provincia, quella provincia, quelle provincie, minori potenti, sono potenti, quelli potenti, diventi potente, diventato potente*.

7.2.2. *Cursus trispondaicus*'ed teoses „Valitseja“

Cursus trispondaicus'e puhul, mis on sageduselt teisel kohal olev *cursus*'e liik Machiavelli valimis, esineb rohkem reeglipäraste sõnapiiridega varianti Xx#xxXx (33,9%), näiteks *tanto temporale*, ning *trispondaicus*'e varianti Xx#x#xXx, kus viimane, neljasilbiline sõna on asendatud kahe lühemaga (33,9%), näiteks *duca di Ferrara*. Teised *cursus trispondaicus*'e Machiavelli valimis kasutatud variandid on järgnevad:

Xxx#xXx (9,7%), näiteks *volendole tenere*,
X#x#xxXx (9,7%), näiteks *virtù del vincitore*,
Xxx#x#Xx (4,8%), näiteks *liberi non sanno*,
Xx#x#x#Xx (6,5%), näiteks *guerra non si lieva*.

Variant X#x#x#x#Xx (1,6%) on samuti selles valimis esindatud.

Machiavelli valimi lauselõppudes korduvad ka mitmed väljendid, näiteks *quella possessione, Duca di Ferrara*.

7.2.3. *Cursus velox*'id teoses „Valitseja“

Reeglipärase rütmiskeemiga Xxx#xxXx *cursus velox* esineb selles valimis 22,2% juhtudest, näiteks *regola generale*. Kõige enam kasutatud *velox* on seevastu Xx#x#xxXx 25,9%-ga, näiteks *stato si rebellassi*. Teised *cursus velox*'i Machiavelli valimis kasutatud variandid on järgnevad:

Xx#xxxXx (22,2%), näiteks *abitare personalmente*,
Xxx#x#xXx (7,4%), näiteks *tennono le spartani*,
Xxx#xx#Xx (7,4%), näiteks *intendevano della guerra*.

Variandid Xx#x#x#xXx (7,4%), Xx#xx#xXx (3,7%) ja Xx#x#x#x#Xx (3,7%) on ka selles valimis esindatud.

7.2.4. *Cursus tardus*'ed teoses „Valitseja“

Cursus tardus on ka Machiavelli valimis kõige vähem kasutatud *cursus*'e liik. 50% *cursus tardus*'est järgivad rütmiskeemi Xx#x#Xxx, näiteks *Regno di Napoli*, ning 17,9% on reeglipärase sõnapiiridega (Xx#xXxx), näiteks *loro medesimi*. Teised *cursus tardus*'e Machiavelli valimis leiduvad variandid on järgnevad:

Xxx#Xxx (17,9%), näiteks *essere liberi*,
X#x#xXxx (7,1%), näiteks *qualità li promettano*.

Variandid X#xx#Xxx ka X#xxXxx on samuti siinses valimis esindatud, mõlema esinemissagedus on 3,6%.

Tardus'e rütmiskeemi järgivates lauselõppudes on näha ka teatud sõnade ja väljendite kordumist, näiteks sõnad *principe* ja *liberi*: *essere liberi, vivere liberi, sangue del principe, governi de' principi, quella de' principi*.

7.2.5. Muud lõpud teoses „Valitseja“

Selliseid lauselõppe, mille rütmiskeem ei vasta *cursus*'te mudelitele, esineb „Valitsejas“ 36,2% (43,6%, kui võtta arvesse ainult need lauselõpud, kus vokaalid ei satu ühe sõna lõpus ja talle järgneva sõna alguses kõrvuti). Nende hulgas on kõige rohkem näha rütmiskeemi XxXx (näiteks *nostri tempi, come male, ogni cosa* jne). Üsna palju on ka selliseid lauselõppe, kus esineb viimase rõhusilbiga või ühesilbilisi sõnu, näiteks *quella necessità, et in libertà, che lo terrà*.

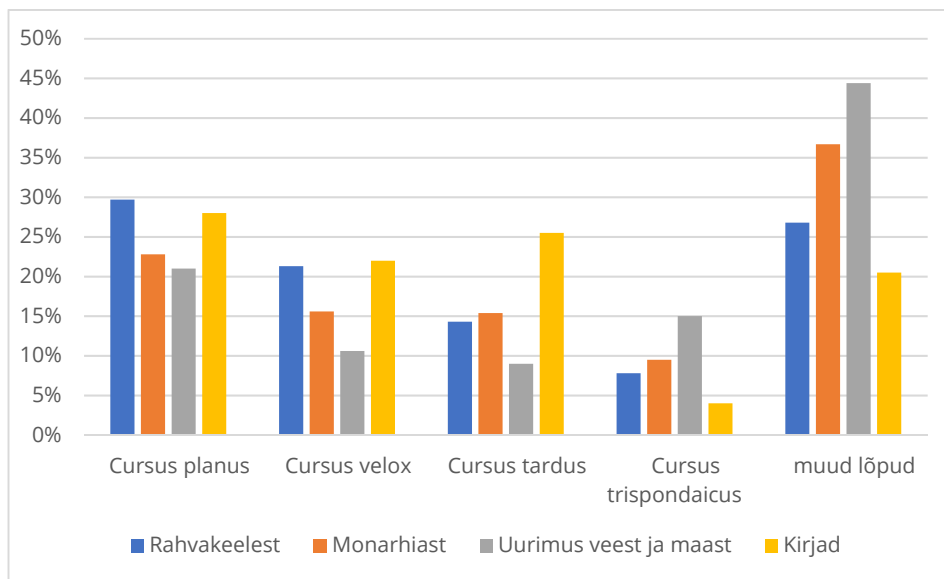
8. TULEMUSTE DISKUSSIOON: VÕRDLUS JA ANALÜÜS

8.1. Dante teoste võrdlus

8.1.1. Dante ladinakeelsed teosed

Dante ladinakeelsed proosateosed on „Rahvakeelest“, „Monarhiast“, „Kirjad“ ja „Uurimus veest ja maast“. Kõigist neist on käesolevas väitekirjas analüüsitud valimeid teoste algustest („Rahvakeelest“ ja „Monarhiast“ on mõlemad esindatud 474 lõpuga, „Kirjad“ 478 lõpuga ning „Uurimus veest ja maast“ 500 lõpuga). *Cursus*’te esinemist Dante ladinakeelsetes teostes on ka varem uuritud (nt Toynbee 1918, 1920, 1923) ning on tähele pandud, et *cursus*’te jaotus ei ole läbi teoste ühtlane, vaid see võib nii ühe teose kui ka ühe peatüki raames küllaltki palju varieeruda. See tähelepanek puudutab pigem kõigi *cursus*’te vastandamist nende lauselõppudega, mis ei vasta *cursus*’te skeemidele, st et eelnevad uuringud on tuvastanud, et ühes peatükis võib olla rohkem *cursus*’i kui teistes, kuid ei ole eristatud konkreetseid rütmivorme. Eelistatumateks vormideks peetakse *cursus velox*’it ja *planus*’t, samas ei ole varasemad uurijad meile pakkunud kogu teoseid hõlmavaid statistikaid.

Nagu juba öeldud, on selles uurimuses analüüsitud igast teosest umbes 500 lauselõpust koosnevat valimit. Dante ladinakeelsete teoste tulemusi on kõrvutatud alljärgneval graafikul.

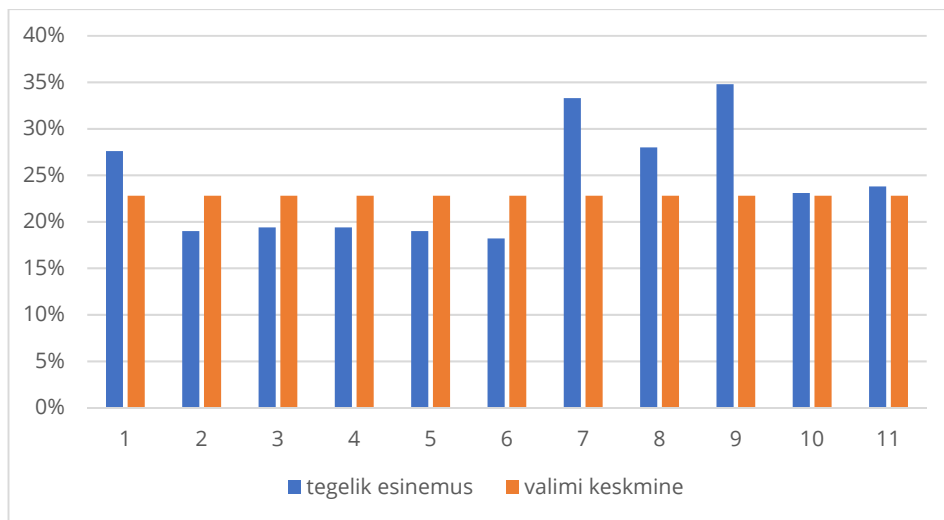

Joonis 77. *Cursus*’ed Dante ladinakeelsetes teostes.

Nagu jooniselt näha, leidub kõigis teostes enim *cursus planus*'t. Kirjades oli *cursus*'te kasutamine tavapärane ja eeldatud ning seega on *planus*'e, *velox*'i ja *tardus*'e üsna võrdne kasutamine ja *trispondaicus*'e vähene esinemus igati ootuspärane. Selles valimis esineb muid lauselõppe 20,5% juhtudest. Võrreldes kirjadega on teose „Rahvakeelest“ valimis näha sarnast *planus*'e ja *velox*'i kasutamist, samal ajal kui *tardus*'e osakaal on veidi vähenenud. Teose „Monarhiast“ valimis on endiselt *planus* kõige eelistatum, kuid *velox*'it on kasutatud vähem ja *trispondaicus*'t rohkem. Teistest eristub „Uurimus veest ja maast“, kus *planus*'e kasutamine on küll sarnane Dante teiste ladinakeelsete teoste näitajaga, aga *velox*'it ja *tardus*'t leidub vähem ning selle asemel on näha hoopis *trispondaicus*'e suuremat esinemust. *Cursus*'test erinevaid lauselõppe esineb „Uurimuses“ ka rohkem, käesolevas valimis on nende osakaal 44,4%.

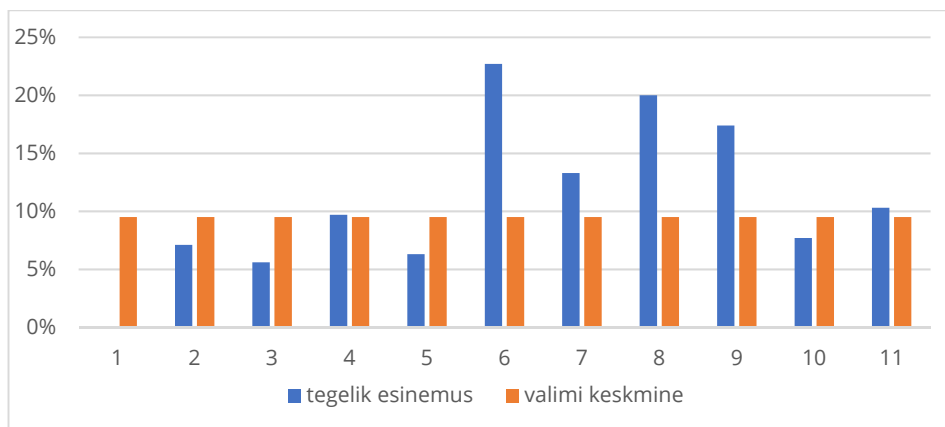
Dante puhul on varasemad uurijad ära märkinud, et autor ei kasuta *cursus*'i ühtlaselt läbi teoste, vaid mõnes kohas esineb neid rohkem, mõnes vähem. Varasemates uuringutes ei ole aga eristatud erinevaid *cursus*'te liike, vaid piiratud on üldisema tähelepanekuga *cursus*'te koondumise osas. Analüüsisin „Kirjade“, „Rahvakeelest“ ja „Monarhiast“ valimeid ka peatükkide kaupa (vt peatükk 2.3), vaadeldes eraldi iga *cursus*'e tüübi esinemust ning analüüsi tulemusel tuli selgelt esile ka eriliigiliste *cursus*'te ebaühtlane paiknemine.

Järgnevatel graafikutel on näha iga valimi puhul eraldi *cursus*'te esinemust peatükkide kaupa kõrvutatuna valimi keskmisega:

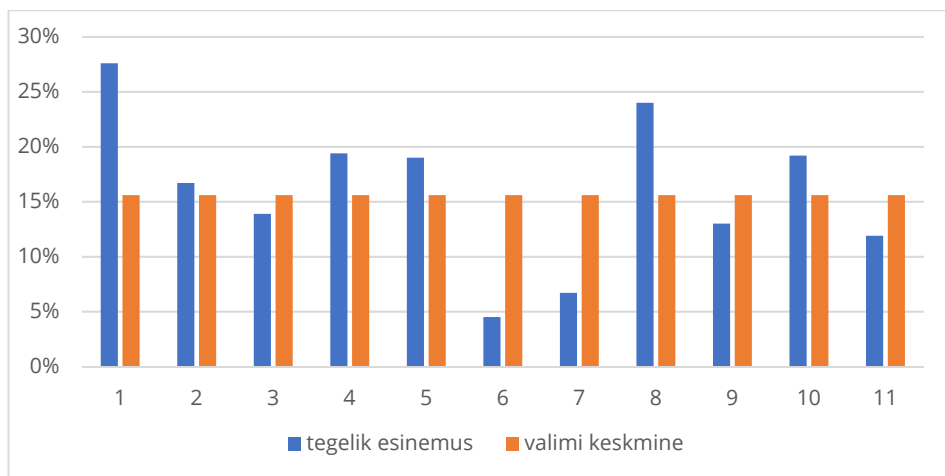
Joonis 78. *Cursus planus* teoses „Monarhiast“.

Cursus planus jaguneb üsna ühtlaselt kõikide peatükkide vahel. Veidi rohkem on seda näha teose alguses ning seejärel peatükkides 7–9.

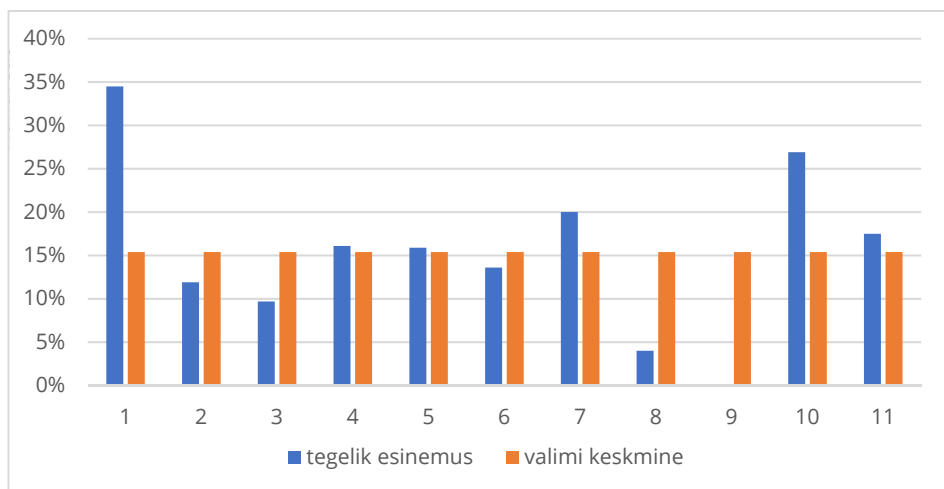
Joonis 79. *Cursus trispondaicus* teoses „Monarhiast“.

Cursus trispondaicus’e puhul on siinses valimis näha üsna suuri kõikumisi: kui 1. peatükis on *trispondaicus*’e esinemus 0%, siis 6. peatükis on see 22,7%. Keskmisest rohkem esineb seda lauselõpurütm ka peatükkides 7–9.

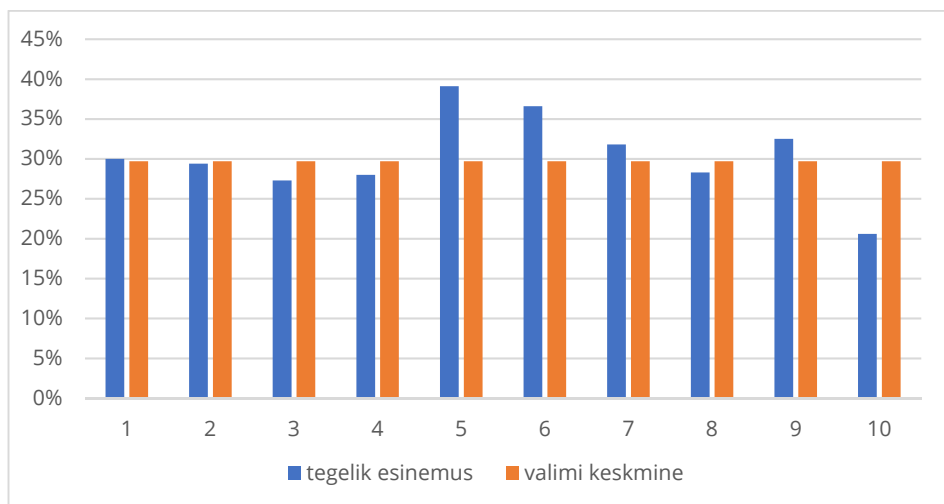
Joonis 80. *Cursus velox* teoses „Monarhiast“.

Cursus velox'i puhul hakkab silma selle kõrge esinemus 1. peatükis (27,6%) ja 8. peatükis (24%). Samas on peatükke, kus *velox*'it esineb keskmisest vähem, nt 6. peatükis (4,5%) ja 7. peatükis (6,7%).

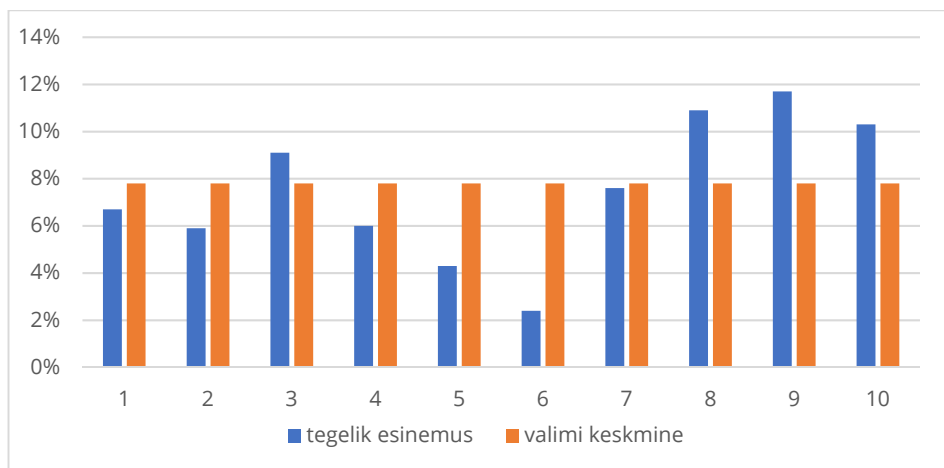
Joonis 81. *Cursus tardus* teoses „Monarhiast“.

Ka *cursus tardus*'e puhul hakkab silma selle kõrge esinemus 1. peatükis (34,5%), samuti 10. peatükis (26,9%). Leidub peatükke, kus *tardus*'e osakaal ei kaldu eriti palju kõrvale valimi keskmisest, ning samuti peatükke, kus seda lauselõpurütmni üldse ei esine (pt 9).

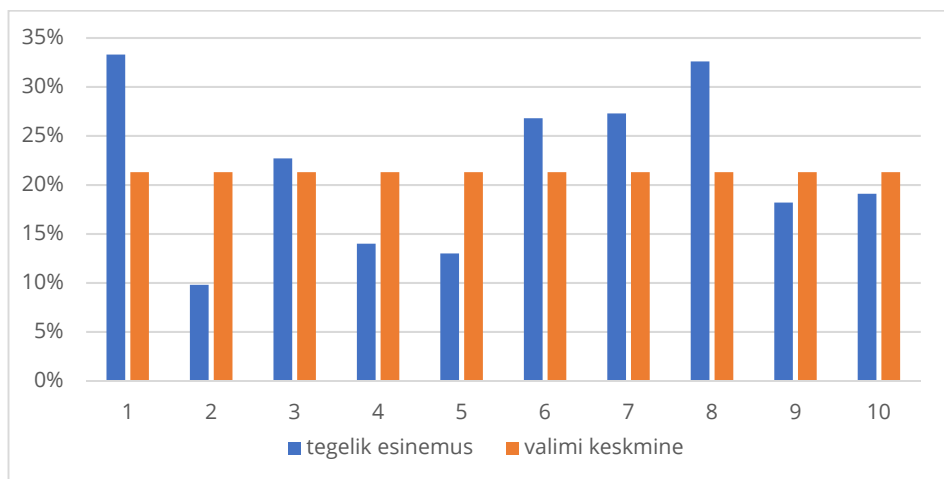
Joonis 82. *Cursus planus* teoses „Rahvakeelest“.

Cursus planus'e rütmiga lauselõpud on siinses valimis jaotunud üsna ühtlaselt, keskmisest veidi kõrgem on selle esinemine peatükkides 5–6 (36%–39%).

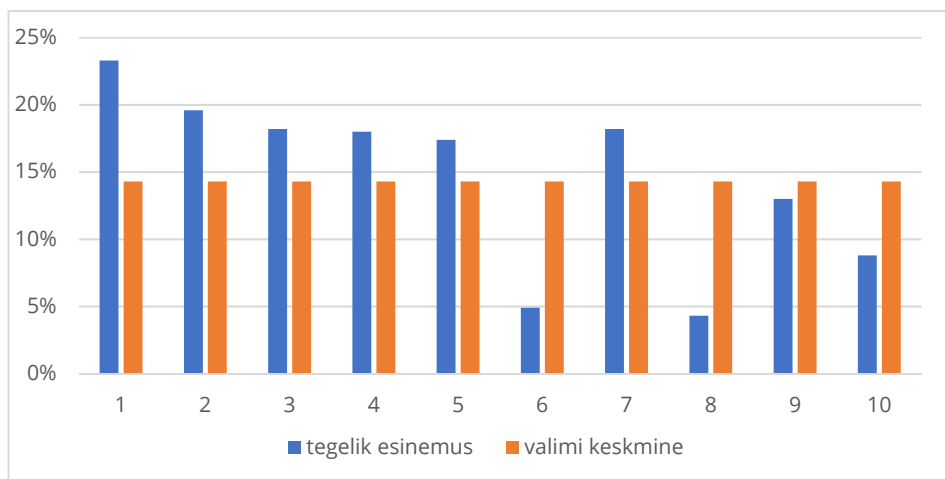
Joonis 83. *Cursus trispondaicus* teoses „Rahvakeelest“.

Nagu näha, on *cursus trispondaicus*'e esinemus selles teoses peatükiti väga erinev, ulatudes 2,4%-lt 6. peatükis kuni 11,7%-ni 9. peatükis.

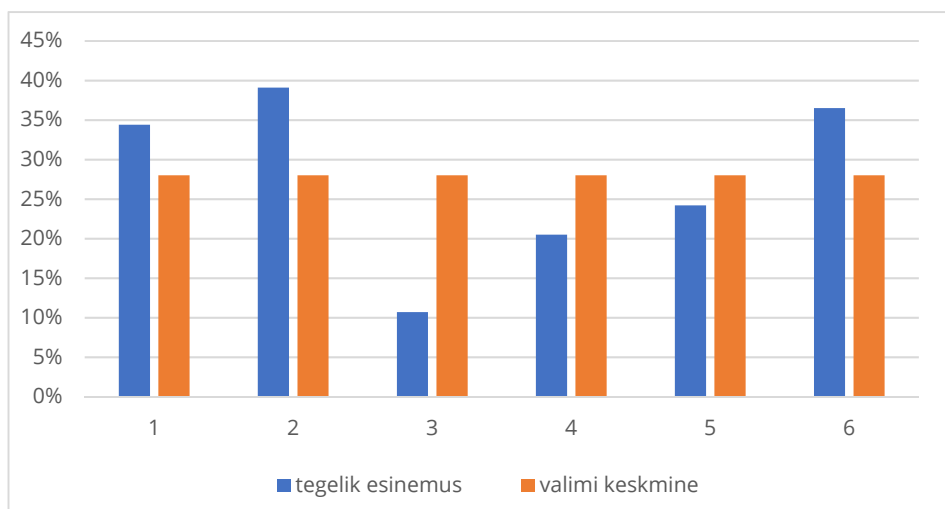
Joonis 84. *Cursus velox* teoses „Rahvakeelest“.

Ka *cursus velox* on jaotunud peatükiti võrreldes valimi keskmisega väga erinevalt, nt 1. peatükis leidub *velox*'it 33,3% ning 8. peatükis 32,6%, samal ajal näiteks 2. peatükis on *velox*'i esinemus vaid 9,8%.

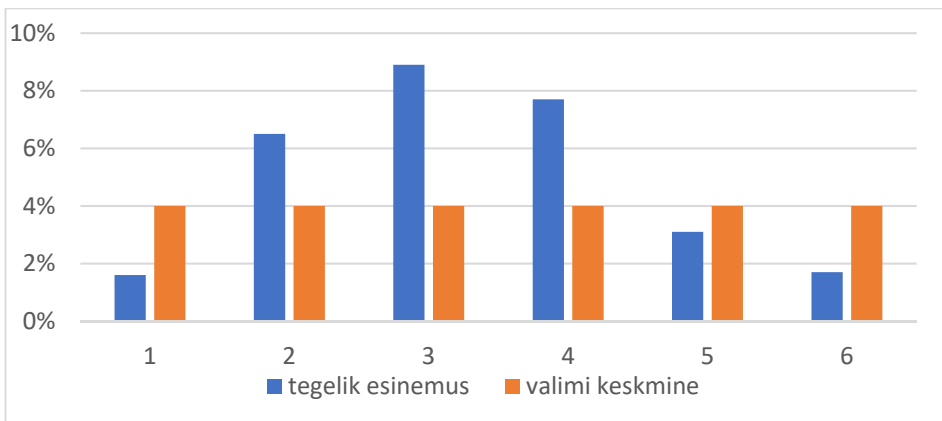
Joonis 85. *Cursus tardus* teoses „Rahvakeelest“.

Cursus tardus esineb selles valimis võrreldes keskmisega rohkem esimestes peatükkides (nt 1. peatükis 23,3%, 2. peatükis 19,6%), samal ajal näiteks peatükis 8 näeme seda lauselõpuritmi vaid 4,3% juhtudest.

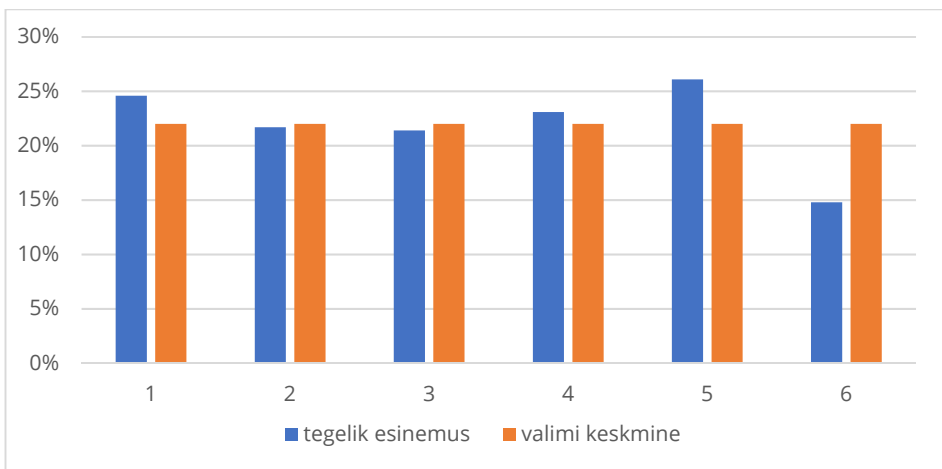
Joonis 86. *Cursus planus* teoses „Kirjad“.

„Kirjade“ puhul tuli esile *planus*’e ebaühtlasem jaotus võrreldes valimi keskmisega. Näiteks 2. kirjas leidub *planus*’t 39,1%, aga 3. kirjas hoopiski 10,7%.

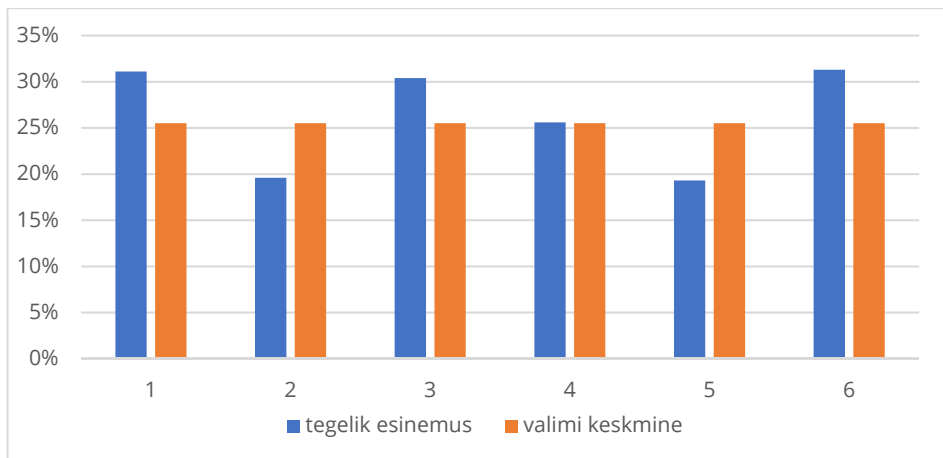
Joonis 87. *Cursus trispondaicus* teoses „Kirjad“.

Ka *cursus trispondaicus* on jaotunud selles valimis ebaühtlasemalt, ulatudes 1,6%-lt 1. kirjas kuni 8,9%-ni 3. kirjas. *Cursus trispondaicus* on „Kirjade“ puhul kõige vähem esinenud *cursus*’e vorm.

Joonis 88. *Cursus velox* teoses „Kirjad“.

Cursus velox esineb selles valimis pigem ühtlaselt, jäädes enamasti vahemikku 21–26%, erandiks on 6. kiri 14,8%-ga.

Joonis 89. *Cursus tardus* teoses „Kirjad“.

Ka *cursus tardus* esineb „Kirjade“ valimis üsna ühtlaselt, kuid võrreldes *velox*’i jaotumisega on näha siiski veidi suuremaid erinevusi. Näiteks 2. kirjas leidub *tardus*’t 19,6%, kuid 6. kirjas 31,3%.

Üldistavalt saab öelda, et *cursus planus* on jaotunud läbi valimite enam-vähem ühtlaselt, samal ajal kui *velox*’i, *tardus*’e ja *trispondaicus*’e osakaal võib olla peatükiti väga erinev. Seda ei saa väita „Kirjade“ kohta, kus just nii *velox* kui *tardus* esinevad pigem läbivalt igal pool valimis.

Peatükkide kaupa analüüsides õnnestus kindlaks teha, et *cursus*’i esineb rohkem just teoste esimestes peatükkides: „Rahvakeelest“ esimeses peatükis 93,3%, „Monarhiast“ esimeses peatükis 89,7% ning võrreldes teiste kirjadega on *cursus*’i rohkem isegi „Kirjade“ esimeses kirjas, 91,8% (vt tabelid 7, 10, 14 lisas). „Uurimus veest ja maast“ ei ole peatükkideks jaotatud, kuid on näha, et teatud lõikudes esineb *cursus*’i vähem, teistes rohkem.

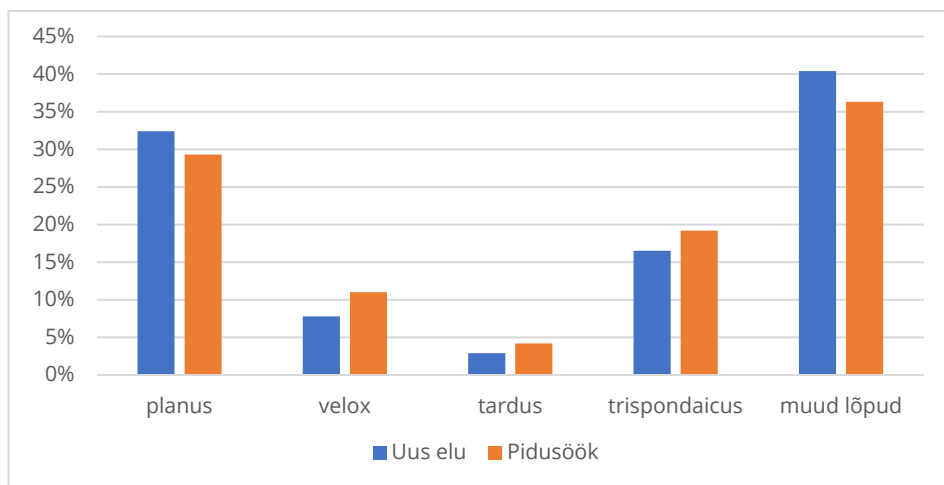
Teose „Monarhiast“ valimis leidub ka selliseid peatükke, kus mõni *cursus*’e liik on üldse puudu, nt pt 1.I puuduvad *trispondaicus*’ed ning pt1.IX puuduvad *tardus*’ed. *Cursus tardus*’te hulk on selles valimis suurim esimeses peatükis (34,5%), samas peatükis ei ole näha aga ühtegi *trispondaicus*’t. „Rahvakeelest“ ning „Kirjade“ valimites on aga kõikides peatükkides iga *cursus*’e vorm rohkem või vähem esindatud.

8.1.2. Dante itaaliakeelsed teosed

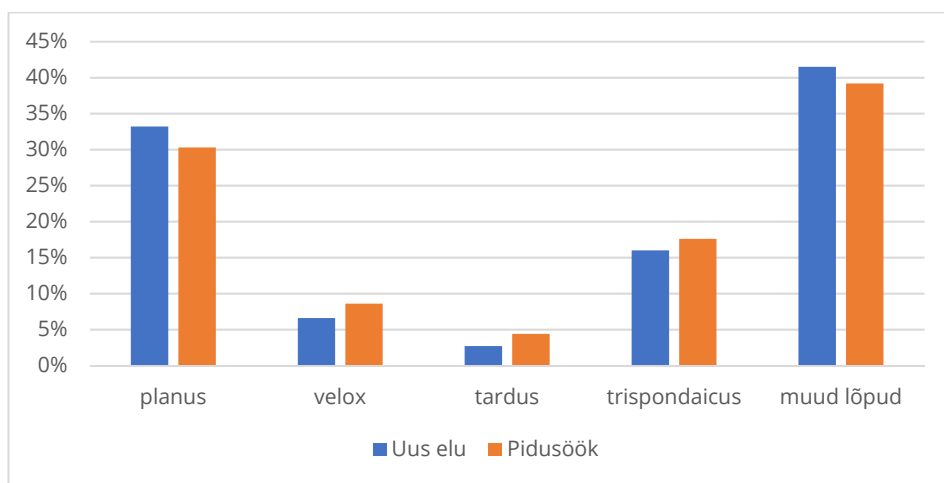
Dante rahvakeelsed teosed on „Uus elu“ ning „Pidusöök“. Varasemad uurijad on *cursus*’te esinemuse osas Dante itaaliakeelses proosas olnud erinevatel seisukohtadel (vt peatükk 2.4). Käesolevas uurimuses on „Uue elu“ proosas kirjutatud

osa läbi analüüsitud tervikuna (1701 lauselõppu) ning „Pidusöögi“ puhul on analüüsitud kaks esimest raamatut koguarvuga 2811 klauslit.

Dante itaaliakeelsete teoste tulemused on kõrvutatud alljärgnevas graafikutes.

Joonis 90. *Cursus*’ed teostes „Uus elu“ ja „Pidusöök“.

Joonis 91. *Cursus*’ed teostes „Uus elu“ ja „Pidusöök“.

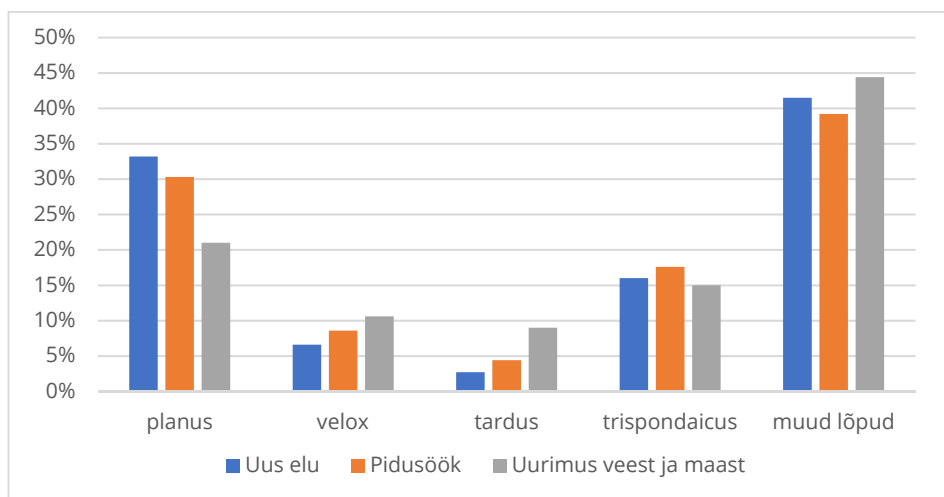
Itaaliakeelsete valimite puhul on tehtud alati kaks eraldi arvestust (vt eespool) ning joonisel 91 on arvesse võetud ainult need klauslid, kus vokaalid ei satu ühe sõna lõpus ja talle järgneva sõna alguses kõrvuti. Nii „Uue elu“ kui „Pidusöögi“ analüüsi tulemused on suhteliselt sarnased: mõlemas teoses esineb *cursus*’i umbes 60%, millest omakorda umbes pooled vastavad *cursus planus*’e skeemile. Mõlema teose puhul on kasutuselt järgmine *cursus trispondaicus*, seejärel tulevad *velox* ja *tardus*, kusjuures nii *trispondaicus*’e, *velox*’i kui *tardus*’e esinemus on pisut suurem „Pidusöögis“.

Itaaliakeelsete teoste puhul pöörasin eraldi tähelepanu *cursus velox*'ile ja *cursus tardus*'ele, kuna itaalia keele prosoodia soosib pigem *cursus planus*'e ja *trispondaicus*'e kasutamist, samas kui ladinakeelses proosas oli just *velox* see, mida peeti kõige elegantsemaks ja mida kasutati rohkem. Mõlema teose puhul on näha peatükke, kus *velox*'it või *tardus*'t esineb keskmisest rohkem ning teiselt poolt näeme ka selliseid peatükke, kus neid üldse ei leidu. „Uue elu“ puhul on märgata *velox*'i suuremat esinemust just Beatricega seotud kohtades, nt kus Dante kohtab esimest korda oma südamedaami ning kus Beatrice ühel hetkel Dante tervitusele ei vasta jne (vt peatükk 2.4.2). *Cursus tardus* tuleb enim esile näiteks selles kohas, kus Dante räägib Beatrice surmast. „Pidusöögi“ puhul koondub *cursus velox*'it rohkem näiteks esimese raamatu viimasesse peatükki, kus ülistatakse uut rahvakeelt ja ennustatakse sellele edu tulevikus. Samuti esineb *velox*'it rohkem esimese raamatu selles osas, kus Dante toob välja põhjusi, miks sobib kõnealuses teoses kasutada just rahvakeelt, mitte ladina keelt (vt peatükk 2.4.1).

8.1.3. Dante ladina- ja itaaliakeelsete teoste võrdlus

Kui võrrelda omavahel Dante ladina- ja itaaliakeelseid teoseid, siis võib välja tuua järgnevat:

- 1) *Cursus planus* on eelistatuim rütmistatud lauselõpuvorm Dantel nii ladina- kui itaaliakeelses proosas. *Planus*'t on näha läbivalt kõikides Dante teoste valimites. Itaaliakeelsetes töödes on teisel kohal *cursus trispondaicus* ning ladinakeelsetes *cursus velox* ja *tardus*.
- 2) „Uurimus veest ja maast“ eristub teistest ladinakeelsetest teostest ja sarnaneb pigem itaaliakeelsete kirjutistega. Näeme siin *velox*'i ja *tardus*'e väiksemat osakaalu võrreldes teiste ladinakeelsete tekstidega, seevastu on suurenenud *trispondaicus*'e roll.

Joonis 92. *Cursus*'ed teostes „Uus elu“, „Pidusöök“ ja „Uurimus veest ja maast“.

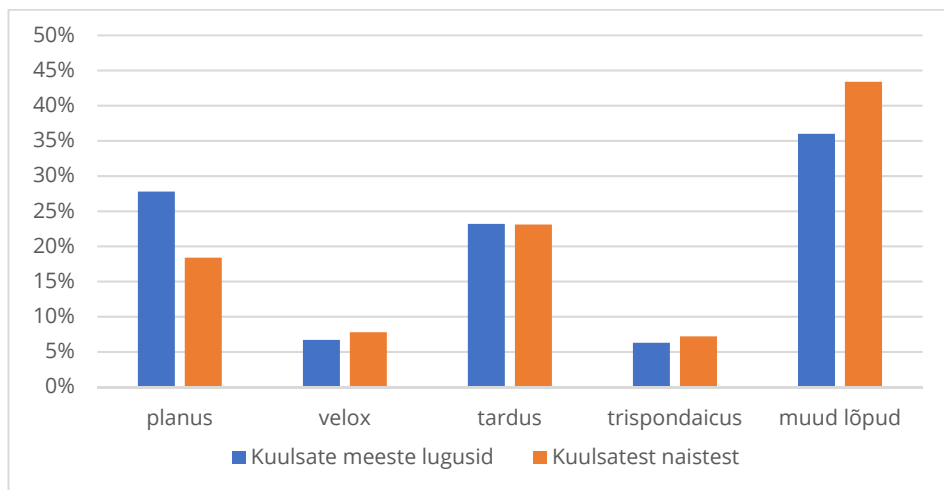
- 3) Kui Dante ladinakeelsetes töodes ilmnes suurem rütmistatud lauselõppude osakaal just teoste esimestes peatükkides, siis itaaliakeelsete tekstide puhul see nii ei ole. Näiteks „Uue elu“ puhul ei saa väita, et *cursus*’i esineks rohkem just teose algus- või lõpuosas, küll aga on märgata erinevusi peatükiti.
- 4) Kui võrrelda omavahel *cursus*’te reeglipäraste sõnapiiridega vormide (st *cursus planus* Xx#xXx, *trispindaicus* Xx#xxXx, *velox* Xxx#xxXx, *tardus* Xx#xXxx) esinemist ladinakeelsetes ja itaaliakeelsetes valimites, siis võib märgata seda, et ladinakeelsetes tekstides esineb reeglipäraseid vorme mõnevõrra rohkem, kusjuures eriti palju on neid Dante kirjades.

8.2. Boccaccio teoste võrdlus

8.2.1. Bocaccio ladinakeelsed teosed

Käesolevas töös on Boccaccio ladinakeelsetest teostest analüüsitud kahte, „Kuulsate meeste lugusid“ ning „Kuulsatest naistest“. Mõlema teose valim on võetud raamatu algusest, „Kuulsate meeste lugusid“ valimi suuruseks on 478 fraasilõppu, „Kuulsatest naistest“ puhul aga 472 klauslit.

Boccaccio ladinakeelsete teoste tulemused on kõrvutatud alljärgneval graafikul.

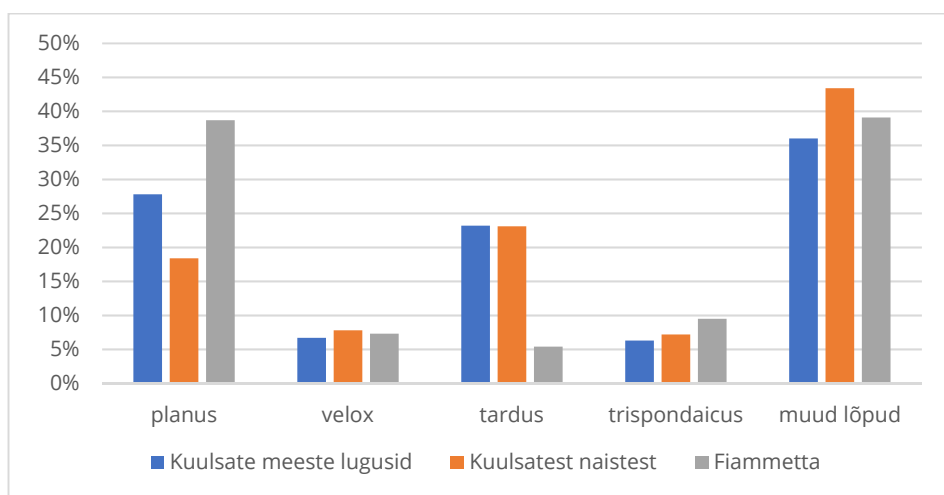
Joonis 93. *Cursus*’ed teostes „Kuulsate meeste lugusid“ ja „Kuulsatest naistest“.

Tabelist on näha, et nendes Boccaccio valimites esineb enim *cursus planus*’t ja *cursus tardus*’t. „Kuulsatest naistest“ pärit katkendis ületab *tardus* isegi *planus*’t, samal ajal kui *velox*’i kasutamine on vähesem, olles suhteliselt sarnane *cursus trispindaicus*’e omaga. Teose „Kuulsate meeste lugusid“ valimi puhul näeme samuti *planus*’e ja *tardus*’e eelistamist ja *velox*’i ning *trispindaicus*’e üsna võrdset jaotust.

Neid valimeid peatükkide kaupa analüüsid ei saa väita, et Boccaccio kasutaks mõnes peatükis *cursus*'i tunduvalt rohkem ja mõnes teises vähem. Teose „Kuulsatest naistest“ valimi puhul võib välja tuua selle, et *Proemio*'s leidub keskmisest rohkem *velox*'it (11,6%), samas kui kirjutise „Kuulsate meeste lugusid“ sissejuhatuses midagi erilist võrreldes teiste analüüsitud peatükkidega silma ei hakka. Teose „Kuulsate meeste lugusid“ valimi puhul on näha *velox*'i rohkemat osakaalu (12,7%) hoopis II peatükis.

8.2.2. Boccaccio ladina- ja itaaliakeelsete teoste võrdlus

Käesolevas väitekirjas on analüüsitud ka valimit Boccaccio itaaliakeelsest teosest „Madonna Fiammetta eleegia“, valimi suuruseks on 1044 lõppu.

Joonis 94. *Cursus*'ed Boccaccio teostes.

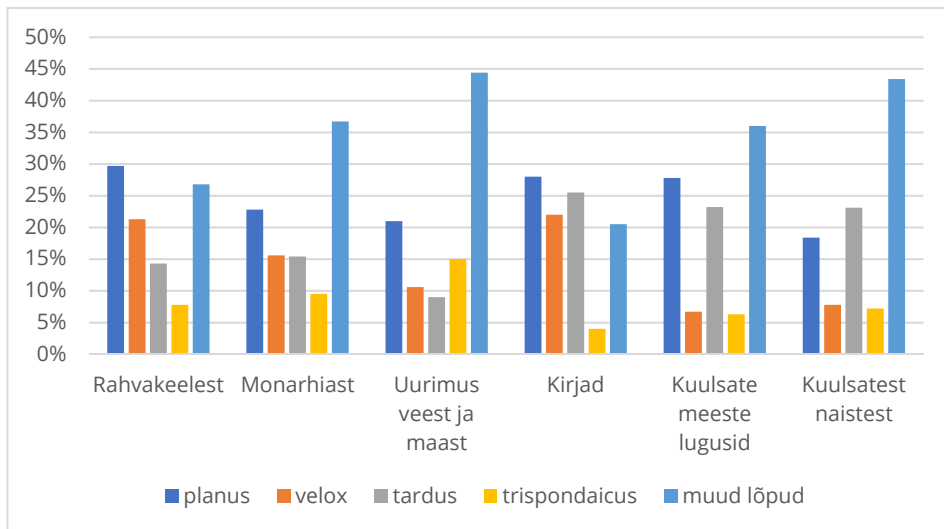
Kui võrrelda omavahel Boccaccio ladina- ja itaaliakeelseid teoseid, siis võib välja tuua järgnevat:

- 1) „Madonna Fiammetta eleegia“ valimis on ülekaalus *cursus planus*'e esinemine. Ladinakeelsetes teostes on näha nii *planus*'e kui *tardus*'e ülekaalu teiste *cursus*'e-vormide ees. Et näha, kas *cursus tardus* ühe eelistatuma vormina Boccaccio ladinakeelses proosas esineb ka „Fiammetta“ mõnes peatükis rohkem kui teises, on vaja teos tervikuna läbi analüüsida. Käesolevas töös on analüüsitud eraldi „Fiammetta“ I ja IV peatükki, kus *tardus*'e esinemise osas erinevusi välja ei saa tuua.
- 2) *Cursus velox* on Boccaccio valimites suhteliselt võrdselt esindatud nii ladina- kui itaaliakeelsetes teostes.
- 3) Ka Boccaccio puhul on märgata seda, et ladinakeelsetes tekstides esineb reeglipäraste sõnapiiridega vorme veidi rohkem. Samas on itaaliakeelse „Fiammetta“ valimis üsna palju reeglipäraseid *planus*'e ja *trispondaicus*'e vorme. Boccaccio ladinakeelsetes tekstides hakkab silma ka see, et kuigi *velox*'it esineb seal võrreldes *planus*'e ja *tardus*'ega tunduvalt vähem, on need vähesed *velox*'id suures osas reeglipärased.

8.3. Kõigi Dante ja Boccaccio ladinakeelsete tekstide võrdlus

Võrreldes Dante ja Boccaccio ladinakeelseid teoseid, võib välja tuua järgmist:

- 1) Dante ladinakeelsetes teostes ilmneb *cursus*'te suurem esinemus nende esimestes peatükkides. Boccaccio teoste puhul seda näha ei ole.
- 2) Mõlemad autorid kasutavad rohkem *cursus planus*'t ning kõige vähem *cursus trispondaicus*'t. Erand on Dante teos „Uurimus veest ja maast“, kus hakkab silma üsna suur *trispondaicus*'e kasutamine.
- 3) Dante kasutab üsna võrdselt nii *planus*'t, *tardus*'t kui *velox*'it (erandiks taas „Uurimus veest ja maast“, kus *velox*'it ja *tardus*'t esineb vähem), kuid Boccaccio ladinakeelsetes valimites on näha selget *tardus*'e eelistamist ning väiksemat *velox*'i osakaalu.

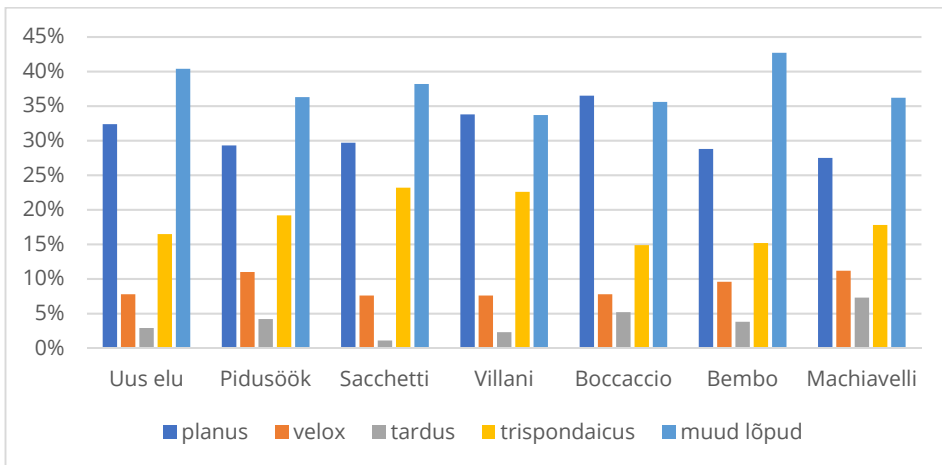
Joonis 95. *Cursused* kõikides Dante ja Boccaccio ladinakeelsetes tekstides.

8.4. Kõigi Dante, Boccaccio, Sacchetti, Villani, Bembo ja Machiavelli itaaliakeelsete tekstide võrdlus

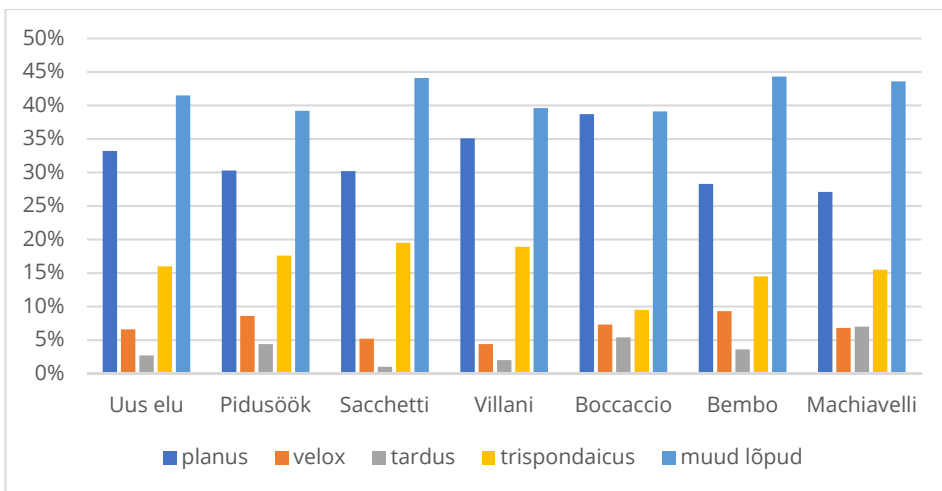
Lisaks Dantele ja Boccacciole on selles uurimuses võrdleval eesmärgil analüüsitud ka kahe teise 14. sajandi itaalia proosakirjaniku tekste, nimelt katkendeid Franco Sacchetti teosest „Kolmsada novelli“ (706 lauselõppu) ja Giovanni Villani teosest „Uus kroonika“ (695 lauselõppu). Kuna *cursus*'te kasutamine oli iseloomulik just keskaegsele proosale, samas kui renessansiajal väidetavalt selle tähtsus kadus ja pöördui tagasi pigem klassikalise proosa ning kvantiteeriva proosarütmii juurde, siis on analüüsitud ka kahte katkendit 16. sajandi itaalia

proosast: Pietro Bembo „Proosa arutlus rahvakeelest“ (586 lõppu) ja Niccolò Machiavelli „Valitseja“ (589 lõppu).

Kõikide analüüsitud itaaliakeelsete valimite tulemused on kõrvutatud alljärgneval graafikul.

Joonis 96. *Cursus*’ed kõikides analüüsitud itaaliakeelsetes tekstides.

Joonis 97. *Cursus*’ed kõikides analüüsitud itaaliakeelsetes tekstides.

Itaaliakeelsete valimite puhul on tehtud alati kaks eraldi arvestust (vt eespool) ning joonisel 97 on arvesse võetud ainult need lõpud, kus vokaalid ei satu ühe sõna lõpus ja talle järgneva sõna alguses kõrvuti. Kõigi itaaliakeelsete valimite analüüsi tulemused on üsna sarnased: *cursus*’te esinemise protsent on vahemikus 53%–60%, kõige rohkem esineb *cursus planus*’t (ca. 28%–38%), teisel kohal on *cursus trispondaicus*, järgnevad *cursus velox* ja *tardus*. *Planus*’e ja *trispondaicus*’e kasutamine on itaalia proosas ka loomulikum, kuna paljudes

itaalia rahvakeelsetes sõnades on rõhk eelviimasel silbil ning mainitud *cursus*’e vormid sisaldavad just selliste rõhkudega sõnu.

Kui võrrelda *cursus velox*’i ja *tardus*’e esinemust, siis kõige rohkem leidub *velox*’it Bembo teoses „Proosa arutlus rahvakeelest“ (9,3%), samuti Dante „Pidusöögis“ (8,6%) ning kõige vähem Villani „Uues kroonikas“ (4,4%). Ka *tardus*’t esineb Villani katkendis vähe, ainult 2,0%, kuid Franco Sacchetti „Kolmesaja novelli“ valimis veelgi vähem, 1,0%. *Cursus tardus*’e osakaal on suurem Niccolò Machiavelli teose „Valitseja“ katkendis (7,0%), kus *tardus*’e kasutamine ületab ka *velox*’it (6,8%). Dante, Boccaccio ja Bembo jäävad sinna vahepeale oma tulemustega.

Kui vaadata *cursus*’te kasutamist peatükkide kaupa, siis kõigi autorite puhul on näha, et *cursus velox* ja *tardus*, mida üldjuhul kasutatakse vähem, võivad kohati hoopis kuhjuda, st leidub peatükke, kus selle vormi kasutus on keskmisest tunduvalt suurem, ja samas leidub ka peatükke, kus *velox*’it ja *tardus*’t üldse ei ole (vt näiteid pt 8.6).

8.5. 14. sajandi ja 16. sajandi itaaliakeelsete tekstide võrdlus

Üldiselt ollakse arvamusel, et renessansiperioodil kadus lauselõppude rõhupõhine rütmistus ning pöörduti tagasi pigem kvantiteeriva proosarütmii juurde (Clark 1910: 21). Käesolevas uurimuses on 14. sajandi tekstide kõrval analüüsitud ka kahte valimit 16. sajandi proosast: Pietro Bembo „Proosa arutlus rahvakeelest“ ja Niccolò Machiavelli „Valitseja“. Analüüsi tulemusel võib öelda, et lihtsalt statistilist keskmist jälgides märkimisväärseid erinevusi kahe ajastu tekstide vahel ei ole. Nii Bembo kui Machiavelli katkendites esineb *cursus*’i umbes 56%, neist ligikaudu 30% on *cursus planus* ja 15% *trispondaicus*. *Cursus tardus*’t esineb mõlemal 16. sajandi autoril rohkem kui näiteks Sacchettil ja Villanil ning Machiavelli töödes on *tardus*’t rohkem kui kõigis teistes analüüsitud itaaliakeelsetes valimites. Ka *cursus velox*’it esineb Machiavellil rohkem kui Sacchettil ja Villanil ning Bembo valimis on *velox*’it näha natuke rohkem kui teistes itaaliakeelsetes valimites (9,3%).

8.6. *Cursus*’te oodatust suurem või väiksem esinemus

Peaaegu kõigi analüüsitud valimite puhul selgus, et osas peatükkides esineb *cursus*’i rohkem, teistes vähem. Samuti ilmnes, et vähem kasutatavamaid *cursus*’e vorme nagu *velox* ja *tardus* leidub kohati oodatust rohkem ning kohati ei esine neid üldse. Käesoleva alapeatüki eesmärgiks ongi kõigi analüüsitud autorite puhul lähemalt kirjeldada *cursus*’te suuremat või väiksemat esinemust teoste ja peatükkide lõikes.

Dante puhul on näha, et nii „Uues elus“ kui „Pidusöögis“ on teatud peatükkides *velox*’i esinemine keskmisest tunduvalt kõrgem. Nt kui „Uue elu“ puhul on keskmine *velox*’i kasutus 6,4%, siis mõnes peatükis esineb seda ligi 30%. *Velox*’i kuhjumist illustreerib näiteks järgnev katkend XI peatüki algusest: *Dico che quando ella apparia da parte alcuna, per la speranza de la mirabile salute nullo nemico mi rimanea, anzi mi giugnea una fiamma di caritate, la quale mi facea perdonare a chiunque m’avesse offeso; e chi allora m’avesse domandato di cosa alcuna, la mia risponsione sarebbe stata solamente „Amore“, con viso vestito d’umilitade. E quando ella fosse alquanto propinqua al salutare, uno spirito d’amore, distruggendo tutti li altri spiriti sensitivi, pingea fuori li deboletti spiriti del viso, e dicea loro: „Andate a onorare la donna vostra“; ed elli si rimanea nel luogo loro.*

„Pidusöögi“ puhul varieerub *velox*’i esinemine vahemikus 2,3% kuni 22,9%. *Cursus tardus*’e puhul on näha, et „Uues elus“ on palju peatükke, kus *tardus*’t üldse ei leidu, kuid samal ajal on peatükke, kus seda esineb 13–14%. Näiteks on *tardus*’t rohkem XXVIII peatükis, mille alguses on muuhulgas ka ladinakeelne *tardus*: *Quomodo sedet sola civitas plena populo! Facta est quasi vidua domina gentium*.⁴³

Dante ladinakeelsete tööde puhul tõi analüüs esile kõikide *cursus*’te suurema esinemuse just esimestes peatükkides (v.a „Uurimus veest ja maast“), näiteks teose „Monarhiast“ algus (need näited on kirjas ka peatükis 2.3): *Omnium hominum quod ad amorem veritatis natura superior impressit hoc maxime interesse videtur (planus): ut, quemadmodum de labore antiquorum ditati sunt (tardus), ita et ipsi posteris prolaborent (velox), quatenus ab eis posteritatis habeat quo ditetur (velox)...* *Cursus*’te kuhjumist on märgata ka *De vulgari eloquentia* alguses: *Cum neminem ante nos vulgaris eloquentie quicquam inveniamus tractasse (planus), atque talem scilicet eloquentiam penitus omnibus necessariam videamus (velox) – cum ad eam non tantum viri sed etiam mulieres et parvuli nitantur (trispondaicus), in quantum natura permittit (planus) -, volentes discretionem aliquantulum lucidare illorum qui tanquam ceci ambulant per plateas (velox), plerunque anteriora posteriora putantes (planus), Verbo aspirante de celis locutioni vulgarium gentium prodesse temptabimus (tardus), non solum aquam nostri ingenii ad tantum poculum aurientes (velox), sed, accipiendo vel compilando ab aliis (tardus), potiora miscentes (planus), ut exinde potiorare possimus dulcissimum ydromellum (velox)...* *Cursus*’te kuhjumist „Kirjade“ I kirja alguses illustreerib järgnev katkend: *Ceu filii non ingrati littera igitur pie vestre Paternitatis aspeximus (tardus), que totius nostri desiderii personantes exordia (tardus), subito mente nostras tanta letitia perfuderunt (velox), quantam nemo valeret seu verbo seu cogitatione metiri (planus). Nam quam, fere pre desiderio somniantes (velox), inhiabamus patrie sanitatem (velox), vestrarum litterarum series plusquam semel sub paterna monitione polluxit (planus).*

Kui „Kirjade“ valimis on näha nii *cursus planus*’e, *velox*’i kui *tardus*’e suhteliselt võrdset esinemist kõikjal, siis näiteks kirjutise „Monarhiast“ puhul leidub

⁴³ See on Jeremia nutulaul, Piiblis nutulaulude 1:1, eesti tõlkes: *Kuidas küll istub üksinda see kord nii rahvarohke linn! Kes rahvaste seas oli suur, on saanud lesknaise sarnaseks.*

kohti, kus kas *velox*'it või *tardus*'t ei leidu. Näiteks I raamatu VIII ja IX peatükis ei esine ühtegi *tardus*'t ning VI peatükis ühtegi *velox*'it.

Boccaccio ladinakeelsetes teostes on märgata *planus*'e ja *tardus*'e eelistamist ning *velox*'i pigem vähemat kasutamist. Samas hakkab silma teose „Kuulsatest naistest“ puhul *velox*'i kõrgem esinemus sissejuhatuses, 11,6% (valimi keskmine *velox*'i osakaal on 7,8%). Teoses „Kuulsate meeste lugusid“ on näiteks II peatükis *velox*'i osakaal 12,7% kõigist lauselõppudest.

Franco Sacchetti valimist ilmnes, et kui *cursus tardus*'e keskmine esinemus on siin 1,0%, siis suur osa sellest paikneb kohe teose alguses sissejuhatuses (6,1%). Samas peatükis on ka *cursus velox*'i osakaal kõrgem (9,1%) võrreldes valimi keskmisega (5,2%). Näiteks toon katkendi „Kolmesaja novelli“ sissejuhatuse algusest: *Considerando al presente tempo e alla condizione de l'umana vita, la quale con pestilenziose infirmità e con oscure morti è spesso vicitata; e veggendo quante rovine con quante querre civili e compestre in essa dimorano (tardus); e pensando quanti populi e famiglie per questo son venute in povero e infelice stato e con quanto amaro sudore conviene che comportino la miseria (velox), là dove sentono la lor vita esser trascorsa*; Samamoodi on VII peatükis nii *tardus*'e kui *velox*'i osakaal kõrgem, vastavalt 2,2% ja 8,7%, ning *cursus*'i üldse leidub selles peatükis ligi 70% juhtudest. Teiselt poolt on näha peatükke, kus *cursus tardus*'e esinemus on 0,0% ning V peatükis ei leidu lisaks *tardus*'tele ka ühtegi *velox*'it.

Giovanni Villani valimi puhul on näha, et *cursus*'te kasutamine on siin üsna varieeruv, ulatudes 34,2%-st „Uue kroonika“ I raamatu II peatükis kuni 82,5%-ni I raamatu V peatükis. Näiteks toon katkendi I raamatu V peatükist, kus Villani kirjeldab Euroopat ja selle piire: ... *e poi torna alla Marca di Trevigi (trispondaicus), e a la città di Venigia (planus); e poi verso il mezzogiorno (velox), agirando il paese d'Italia (planus), Romagna, Ravenna, e la Marca d'Ancona (planus), e Abruzzi, e Puglia, e vanne infino in Calavra a lo 'ncontro a Messina (trispondaicus), e l'isola di Cicilia (velox); e poi tornando verso ponente per la riva del nostro mare a Napoli e Gaeta infino a Roma (planus); e poi la Maremma e 'l paese nostro di Toscana infino a Pisa e Genova (tardus), lasciandosi allo 'ncontro l'isola di Corsica e di Sardinia, conseguendo la Proenza (trispondaicus), apresso la Catalogna (velox), ...* Nii *cursus velox*'i, *tardus*'e kui ka *trispondaicus*'e puhul leidub peatükke, kus nende esinemus on 0%, ent teisalt leidub kohti, kus nende esinemus ületab tunduvalt valimi keskmist tulemust. Näiteks I raamatu IV peatükis on *cursus velox*'i esinemus 16,7%, sama raamatu III ja VI peatükis *velox*'eid ei esine.

Ka 16. sajandi itaaliakeelsetes töödes on näha *cursus*'te erinevat paiknemist. Näiteks Machiavelli puhul on näha, et teose alguses pühenduse (*Dedica*) osas esineb *cursus*'i umbes 73%, samas kui sellele järgnevas I peatükis ainult 33,3%. Samades peatükkides leidub ka rohkelt *cursus tardus*'t (19,2% ja 11,1%), samas kui *cursus velox*'it esineb rohkem V peatükis. *Tardus*'e esinemust illustreerib näiteks järgnev katkend „Valitseja“ pühendusest (vt ka eespool pt 7.2): *Né voglio sia reputata presunzione se uno uomo di basso et infimo stato ardisce discorrere e regolare e' governi de' principi (tardus); perché, così come coloro che disegnano e' paesi si pongano bassi nel piano a considerare la natura de' monti e de' luoghi*

alti, e per considerare quella de' bassi si pongano alti sopra monti, similmente, a conoscere bene la natura de' populi (tardus), bisogna essere principe (tardus), et a conoscere bene quella de' principi (tardus), bisogna essere popolare (velox)...

Bembo katkendis on *cursus*'ed jaotunud Machiavelli valimiga võrreldes natuke ühtlasemalt, kuid ka siin on näha teatud peatükkides *cursus*'te oodatust suuremat esinemist, näiteks IV peatükis leidub *velox*'it keskmisest rohkem (20,8%, samas kui keskmine on 9,3%). Ka I ja VII peatükis esineb *velox*'it 13–14% juhtudest, samas kui VI peatükis ainult 2,0%. Ka *tardus*'e puhul varieerub selle kasutamine vahemikus 0% kuni 6,0%. Toon siin näiteks katkendi VII peatükist: *Senza che i barbari, che a noi passati sono, non sono stati sempre di nazione quegli medesimi (tardus), anzi diversi (planus); e ora questi Barbari la loro lingua ci hanno recata (planus), ora quegli altri, in maniera che ad alcuna delle loro grandemente rassomigliarsi la nuova nata lingua non ha potuto (planus).*

8.7. *Cursus planus*'e võimalikud variandid ja sõnapiirid

Käesoleva alapeatüki eesmärk on analüüsida võimalike sõnapiiride esinemist *cursus planus*'e skeemi järgi rütmistatud lauselõppudes. Kõigepealt tuuakse välja kõik võimalikud sõnapiiride variandid ning seejärel vaadeldakse, millised neist nendes tekstivalimites on realiseerunud ja kas leidub ka üldjuhul täiesti välditud vorme. Eraldi analüüsitakse ladinakeelseid ja itaaliakeelseid tekstivalimeid.

8.7.1. *Cursus planus* ja sõnapiirid ladinakeelses proosas

Cursus planus'e reeglipärane vorm koosneb kolmesilbilisest eelviimase rõhusilbiga sõnast, millele eelneb samuti eelviimase rõhusilbiga sõna (Xx#xXx). Esi- mese sõna pikkus ei ole oluline, loeb vaid rõhk. Rütmimustris on võimalik pikemate sõnade asendamine lühemate sõnadega, et tekiks nõutud arv silpe.

Cursus planus'e teoreetiliselt võimalikud skeemid on järgmised:

Xx#xXx
 Xx#x#Xx
 Xx#xX#x
 Xx#x#X#x
 X#xxXx
 X#xx#Xx
 X#x#xXx
 X#x#x#Xx
 X#x#xX#x
 X#xxX#x
 X#xx#X #x
 X#x#x#X#x
 Xxx#Xx
 Xxx#X#x

Dante ja Boccaccio ladinakeelsete valimite analüüs näitab, et loetletud teoreetilistest *cursus planus*'e mudelitest on kasutusel järgnevad:

- 1) $Xx\#xXx$ – reeglipärane *planus* on nii Dante kui Boccaccio valimites eelistatuim *planus*'e vorm, mida Boccaccio katkendites esineb natuke üle poole *cursus planus*'e juhtumitest (53–54%). Dantel vastab sellele skeemile näiteks teose „Rahvakeelest“ katkendis ligikaudu 67%, kirjades 65,4%, aga näiteks teoses „Uurimus veest ja maast“ ainult 28,6% lauselõppudest.
- 2) $Xx\#xXx$ – *planus*'e variant, kus viimane kolmesilbiline sõna on asendatud ühesilbilise ja kaheasilbilise sõnaga, on Dante teostes enamasti teisel kohal reeglipärase *planus*'e järel. Ka Boccacciol leidub seda varianti üsna palju.
- 3) $Xx\#xX\#x$ – *cursus planus*'e variant, mille lõpus on kolm ühesilbilist sõna, esineb analüüsitud valimites ainult ühe korra, Dante teoses „Rahvakeelest“ (*fuisse quod Deus est*).
- 4) $Xxx\#Xx$ – *cursus planus*'e variant, kus viimane sõna on kaheasilbiline, on mõlemas Boccaccio valimis teisel kohal reeglipärase *planus*'e järel, seda esineb ligikaudu 30% kõikidest *planus*'e juhtumitest. Dante valimite puhul on see enamasti sageduselt kolmandal kohal, erandiks on siin teos „Uurimus veest ja maast“, kus see on enim kasutatud *cursus planus*'e vorm.
- 5) $Xxx\#X\#x$ – selline juhtum, kus *planus*'e lõpus on kaks ühesilbilist sõna, esineb nendes valimites ainult ühe korra, Boccaccio „Kuulsate meeste lugude“ katkendis (*deducere mens est*).
- 6) $X\#xxXx$ – *cursus planus*, mille viimane sõna on neljasilbiline, esineb Boccaccio valimites üksikutel kordadel. Dante puhul leidub seda üsna palju teose „Monarhiast“ valimis (6,5%), üksikutel kordadel teoste „Rahvakeelest“ ja „Uurimus veest ja maast“ valimites, samas kui üldse ei esine seda „Kirjade“ valimis.
- 7) $X\#x\#xXx$ – *cursus planus*'e variant, mille lõpus on kaheasilbiline sõna ja sellele eelneb kolm ühesilbilist sõna, esineb Dantel üksikutel kordadel, Boccaccio valimites seda ei leidu.
- 8) $X\#xx\#Xx$ – selliste sõnapiiridega *planus* esineb üksikutel kordadel Dante teoses „Rahvakeelest“ ja Boccaccio „Kuulsate meeste lugude“ valimis, näiteks *vir sine matre*.
- 9) $X\#x\#xXx$ – sellist *planus*'e varianti tuleb ette ühe korra Dante kirjades.

Üldistavalt saab uuritud valimite põhjal öelda, et ladinakeelne *cursus planus* esineb enamasti oma reeglipärasel kujul sõnapiiriga enne viimast kolmesilbilist sõna ($Xx\#xXx$) või sellisel kujul, kus viimane kolmesilbiline on asendatud ühesilbilise ja kaheasilbilise sõnaga ($Xx\#x\#Xx$). Võimalikud on ka *planus*'ed, kus viimane sõna on kaheasilbiline ($Xxx\#Xx$) või neljasilbiline ($X\#xxXx$). On märgata erinevusi Dante ja Boccaccio vahel, näiteks Boccacciol esineb lõpus kaheasilbilise sõnaga *planus*'t ($Xxx\#Xx$) rohkem kui Dantel. Ladinakeelse *cursus planus*'e puhul üldjuhul välditakse ühesilbiliste sõnade kasutamist klausli lõpus, nendes valimites esines kaks sellist juhtumit ($Xx\#x\#X\#x$ ja $Xxx\#X\#x$), mõlemal puhul oli viimaseks sõnaks koopula *est*.

8.7.2. *Cursus planus* ja sõnapiirid itaaliakeelses proosas

Teoreetiliselt võimalikud *cursus planus*'e skeemid on näha peatükis 8.7.1, käesolevas alapeatükis analüüsitakse nende realiseerumist valitud autorite itaaliakeelses proosas. Kõigi selle uurimistöö raames analüüsitud itaaliakeelsete valimite analüüs näitab, et loetletud teoreetilistest *cursus planus*'e variantidest on kasutusel järgnevad:

- 1) $Xx\#xXx$ – reeglipärane *cursus planus* on kõikides analüüsitud itaaliakeelsetes valimites eelistatuim *planus*'e vorm, ulatudes 66,7%-ni Dante „Uues elus“ ning jäädes 38,9%-ni Machiavelli valimis.
- 2) $Xx\#x\#Xx$ – *planus*'e variant, kus viimane kolmesilbiline sõna on asendatud ühesilbilise ja kahesilbilise sõnaga, on kõikides analüüsitud itaaliakeelsetes valimites sageduselt teisel kohal.
- 3) $X\#xxXx$ – *cursus planus*, mille viimane sõna on neljasilbiline, esineb samuti kõikides valimites. Kõige vähem leidub seda varianti Villani katkendis (2,9%) ja kõige rohkem Dante „Pidusöögis“ (8,1%).
- 4) $Xxx\#Xx$ – *cursus planus*'e selline variant, kus viimane sõna on kahesilbiline, esineb kõigis analüüsitud tekstides, sh Machiavelli ning „Uue elu“ valimites on see variant *planus*'te hulgas sageduselt kolmandal kohal.
- 5) $X\#x\#xXx$ – ka selline *cursus planus*'e variant esineb kõikides analüüsitud tekstides, Bembo katkendis on see *planus*'te hulgas sageduselt neljandal kohal ning ka Villanil esineb seda üsna palju, näiteks kordub tema tekstis väljend *città di Firenze*.
- 6) $X\#x\#x\#Xx$ – *cursus planus*'e variant, mille lõpus on kahesilbiline sõna ja sellele eelneb kolm ühesilbilist sõna, esineb kõigis analüüsitud valimites, kuid üksikutel kordadel, näiteks *noi che qui siamo*.
- 7) $X\#xx\#Xx$ – selliste sõnapiiridega *planus* on ainuke, mida ei leidu kõikides analüüsitud itaaliakeelsetes tekstides, seda ei ole Villani ja „Uue elu“ valimites ning ka teistes tekstides on näha ainult üksikuid juhtumeid.

Üldistavalt saab analüüsitud valimite põhjal öelda, et itaaliakeelne *cursus planus* esineb enamasti oma reeglipärasel kujul sõnapiiriga enne viimast kolmesilbilist sõna ($Xx\#xXx$) või siis sellisel kujul, kus viimane kolmesilbiline on asendatud ühesilbilise ja kahesilbilise sõnaga ($Xx\#x\#Xx$). Võimalikud on ka *planus*'ed, kus viimane sõna on kahesilbiline ($Xxx\#Xx$) või neljasilbiline ($X\#xxXx$). Itaaliakeelse *cursus planus*'e puhul välditakse ühesilbiliste sõnade kasutamist klausli lõpus, sh nii üksiku ühesilbilise kui ka mitme ühesilbilise sõna järjest kasutamist, selliseid juhtumeid ei olnud uuritud valimis mitte ühtegi. Kui võrrelda ladina keelega, siis seal oli näha üksikuid juhtumeid, kus *planus*'e lõpus on ühesilbiline sõna: mõlemal puhul on selleks sõnaks *est* ehk siis tegusõna paikneb ladina keelele iseloomulikult lause lõpus.

Järgnevas tabelis on kõrvutatud nii ladina- kui itaaliakeelsetes valimites esinenud *cursus planus*'e sõnapiiride variandid.

Tabel 1. *Cursus planus*'e sõnapiiride variandid

Ladina keel	Itaalia keel
Xx#xXx	Xx#xXx
Xx#x#Xx	Xx#x#Xx
Xxx#Xx	Xxx#Xx
X#xxXx	X#xxXx
X#x#x#Xx	X#x#x#Xx
X#xx#Xx	X#xx#Xx
X#x#xXx	X#x#xXx
Xx#x#X#x	
Xxx#X#x	

Võib märgata, et ladina- ja itaaliakeelsete *cursus*'te sõnapiirimustrid kattuvad üsna suurel määral. Siiski on ka teatud erinevusi: ladinakeelse *planus*'e variantides on lisaks neidki juhtumeid, kus rütmüksuse lõpus on ühesilbiline sõna.

8.8. *Cursus tardus*'e võimalikud variandid ja sõnapiirid

Käesoleva alapeatüki eesmärk on analüüsida võimalike sõnapiiride esinemist *cursus tardus*'e puhul. Kõigepealt tuuakse välja kõik võimalikud sõnapiiride variandid ning seejärel uuritakse, millised neist vastavate tekstivalimite puhul realiseerunud on ja kas on näha täiesti välditud vorme. Eraldi käsitletakse ladinakeelseid ja itaaliakeelseid tekstivalimeid.

8.8.1. *Cursus tardus* ja sõnapiirid ladinakeelses proosas

Reeglipärane *cursus tardus* koosneb neljasilbilisest eel-eelviimase rõhusilbiga sõnast, millele eelneb eelviimase rõhusilbiga sõna. Esimese sõna pikkus ei ole oluline, loeb vaid rõhk. Rütmimustrites on võimalik pikemate sõnade asendamine lühemate sõnadega, et tekiks nõutud arv silpe.

Cursus tardus'e teoreetilised võimalikud skeemid on järgmised:

Xx#xXxx
 X#x#xXxx
 Xx#x#Xxx
 Xx#xX#xx
 Xx#x#Xx#x
 Xx#xX#x#x
 Xx#xXx#x
 X#xx#Xxx
 X#x#x#Xxx

X#x#xX#xx
 X#x#x#Xx#x
 X#x#xX#x#x
 X#x#xXx#x
 X#x#x#X#x#x
 Xxx#Xxx
 Xxx#X#xx
 Xxx#Xx#x
 Xxx#X#x#x
 X#xxXx

Dante ja Boccaccio ladinakeelsete valimite analüüs näitab, et loetletud teoreetilistest *cursus tardus*'e mudelitest on kasutusel järgnevad:

- 1) Xx#xXxx – reeglipärane *cursus tardus* on kõigi analüüsitud ladinakeelsete valimite puhul eelistatuimaks *tardus*'e vormiks, mis ulatub näiteks 56,9%-ni Dante teose „Monarhiast“ katkendis ning jääb Boccaccio valimite puhul kõikidest *cursus tardus*'test 52% ja 57% vahele.
- 2) Xx#x#Xxx – *cursus tardus*'e variant, kus viimane neljasilbiline sõna on asendatud ühesilbilise ja kolmesilbilisega, on Dante teoste puhul enamasti teisel kohal reeglipärase *tardus*'e järel. Ka Boccacciol esineb seda varianti üsna palju.
- 3) Xxx#Xxx – *cursus tardus*, mis koosneb kahest eel-eelviimase rõhusilbiga sõnast, on mõlemas Boccaccio valimis teisel kohal reeglipärase *tardus*'e järel, seda esineb ligikaudu 20% ja 26% kõikidest *tardus*'e juhtumitest. Dante valimite puhul on see alati sageduselt kolmandal kohal esinemusega 9–15%.
- 4) X#xxXxx – selline *cursus tardus*'e variant, mille lõpus on viiesilbiline sõna, esineb Dante teoste „Monarhiast“, „Kirjad“ ja „Uurimus veest ja maast“ valimites (näiteks *est impossibile*), mujal mitte. Boccaccio valimites leidub seda ühe korra.
- 5) Xxx#Xx#x – selliste sõnapiiridega *tardus*'e variant esineb kõikides analüüsitud ladinakeelsetes valimites, igal pool on näha üksikuid juhtumeid, näiteks *locutio data sit*.
- 6) X#x#xXxx – sellist *cursus tardus*'e varianti esineb analüüsitud valimites üksikutel juhtudel.
- 7) Xx#xXx#x – *cursus tardus*'e varianti, kus viimase neljasilbilise sõna asemel on kolmesilbiline ja ühesilbiline, leidub Boccaccio mõlemas valimis ning Dantel ainult „Kirjade“ valimis, näiteks *sedes amoris est*.
- 8) Xx#x#Xx#x – see on kõige vähem esinenud *cursus tardus*'e variant, mida on näha üksikutel juhtudel Boccaccio teose „Kuulsatest naistest“ valimis ja Dante „Kirjade“ valimis.

Üldistavalt saab nende valimite põhjal öelda, et ladinakeelne *cursus tardus* esineb enamasti oma reeglipärasel kujul sõnapiiriga enne viimast neljasilbilist sõna (Xx#xXxx) või siis sellisel kujul, kus neljasilbilise asemel on ühesilbiline ja kolmesilbiline sõna (Xx#x#Xxx). Sageli rütmistatakse *tardus*'ena ka kaks kolme-

silbilist sõna (Xxx#Xxx). Taas on märgata väikseid erinevusi Dante ja Boccaccio vahel, nt Boccacciol esineb rohkem sellist *tardus*'t, mis koosneb kahest kolmesilbilisest sõnast. Üldiselt välditakse *tardus*'e puhul klausli lõpus ühe- või kahe-silbilise sõna kasutamist. Nendes valimites on näha üksikuid näiteid, kus *tardus* lõpeb ühesilbilise sõnaga, kahesilbilist sõna *tardus*'e lõpus näha ei ole.

8.8.2. *Cursus tardus* ja sõnapiirid itaaliakeelses proosas

Cursus tardus on itaaliakeelses proosas käesoleva uurimistöö valimite näitel kõige vähem esinev rütmistatud lauselõpuvorm. Teoreetiliselt võimalikud *cursus tardus*'e skeemid on näha pt 8.8.1 ning käesolevas alapeatükis analüüsitakse nende realiseerumist valitud autorite itaaliakeelses proosas. Kõigi selle uurimistöö raames analüüsitud itaaliakeelsete valimite analüüs näitab, et loetletud teoreetilistest *cursus tardus*'e variantidest on kasutusel järgnevad:

- 1) Xx#xXxx – reeglipärane *cursus tardus* on analüüsitud itaaliakeelse proosa valimites sageli kõige eelistatum vorm, näiteks Sacchetti on regulaarseid vorme 60%. Kuid on ka neid, kelle tekstides see rütmivorm ei olnud kõige sagedasem, näiteks Machiavelli leidub seda ligikaudu 18% kõigist *tardus*'test ning ka Dante „Pidusöögis“ ei ole reeglipäraste sõnapiiridega *tardus* kõige levinum.
- 2) Xx#x#Xxx – *cursus tardus*'e see variant, kus viimane neljasilbiline sõna on asendatud ühesilbilise ja kolmesilbilisega, on sageduselt esikohal Machiavelli valimis, samuti Dante „Pidusöögis“. Ka teiste autorite puhul esineb seda *tardus*'e varianti üsna palju.
- 3) Xxx#Xxx – *cursus tardus*, mis koosneb kahest kolmesilbilisest tagant kolmanda rõhusilbiga sõnast, on Boccaccio valimis teisel kohal reeglipärase *tardus*'e järel. Seda *tardus*'e varianti ei esine üldse Bembo, Sacchetti ja Villani valimites.
- 4) X#xxXxx – selline *cursus tardus*'e variant, mille lõpus on viiesilbiline sõna, esineb Dante mõlemas valimis (näiteks *me ragionavano*), samuti Boccaccio ja Bembo omades.
- 5) X#x#xXxx – selliste sõnapiiridega *cursus tardus* esineb kõigis analüüsitud itaaliakeelsetes valimites peale Sacchetti ja Bembo oma. Dante „Uues elus“ on selle osakaal isegi 13,9% ning Villani katkendis 10% kõikidest *cursus tardus*'e juhtumitest.
- 6) X#xx#Xxx – *cursus tardus*'e sellist varianti ei esine Sacchetti ja Villani valimites, samuti mitte „Uues elus“. Teistes tekstides on näha pigem üksikuid juhtumeid, näiteks Boccaccio valimis *sì come giovane*.
- 7) X#x#x#Xxx – *cursus tardus*'e variant, kus on kolm ühesilbilist ja üks kolmesilbiline sõna, tuleb ette ainult ühe korra Dante „Pidusöögis“.
- 8) Xx#x#Xx#x – *cursus tardus*'e selline variant esineb ühe korra nii Dante „Pidusöögi“ kui ka Sacchetti valimis.

Üldistavalt saab analüüsitud valimite põhjal öelda, et itaaliakeelne *cursus tardus* esineb enamasti oma reeglipärasel kujul sõnapiiriga enne viimast neljasilbilist sõna (Xx#xXxx) või siis sellisel kujul, kus neljasilbilise asemel on ühesilbiline ja kolmesilbiline sõna (Xx#x#Xxx). Üsna tihti esineb *tardus* ka kahe kolmesilbilise sõnana (Xxx#Xxx) või siis sellisel kujul (eriti Boccaccio puhul), kus lõpus on viiesilbiline sõna. Nendes valimites tuleb esile, et itaaliakeelse *tardus*'e puhul üldiselt välditakse klausli lõpus ühe- või kahesilbilise sõna kasutamist, selliseid juhtumeid esines vaid ühe korra. Kui seda võrrelda ladinakeelsete tekstide andmetega, siis seal on näha üksikuid juhtumeid, kus *tardus*'e lõpus on ühesilbiline sõna, tegemist on taas tegusõna *esse* eri vormidega lause lõpus.

Järgnevas tabelis on kõrvutatud nii ladina- kui itaaliakeelsetes valimites esinenud *cursus tardus*'e sõnapiiride variandid.

Tabel 2. *Cursus tardus*'e sõnapiiride variandid

Ladina keel	Itaalia keel
Xx#xXxx	Xx#xXxx
Xx#x#Xxx	Xx#x#Xxx
Xxx#Xxx	Xxx#Xxx
X#xxXxx	X#xxXxx
X#x#xXxx	X#x#xXxx
Xx#x#Xx#x	Xx#x#Xx#x
Xx#xXx#x	
Xxx#Xx#x	
	X#xx#Xxx
	X#x#x#Xxx

Cursus tardus'e sõnapiiride variantides on mõlema keele puhul märgata nii sarnasusi (kolmesilbiline sõna *tardus*'e lõpus) kui erinevusi. Ladinakeelses *tardus*'es esineb üksikuid juhtumeid, kus ühendi lõpus on ühesilbiline sõna.

8.9. *Cursus velox*'i võimalikud variandid ja sõnapiirid

Käesoleva alapeatüki eesmärgiks on uurida võimalike sõnapiiride esinemist *cursus velox*'i puhul. Kõigepealt tuuakse välja kõik võimalikud sõnapiiride variandid ning seejärel tehakse kindlaks, millised neist vastavate tekstivalimite puhul realiseerunud on ja kas on näha täiesti välditud vorme. Eraldi analüüsitakse ladinakeelseid ja itaaliakeelseid tekstivalimeid.

8.9.1. *Cursus velox* ja sõnapiirid ladinakeelses proosas

Reeglipärane *cursus velox* koosneb neljasilbilisest eelviimase rõhusilbiga sõnast, millele eelneb eel-eelviimase rõhusilbiga sõna. Esimese sõna pikkus ei ole oluline, loeb vaid rõhk. Rütmimustrites on siingi võimalik pikemate sõnade asendamine lühematega, et tekiks nõutud arv silpe.

Cursus velox'i teoreetiliselt võimalikud sõnapiiride jaotumise skeemid on järgmised:

Xxx#xxXx
Xx#x#xxXx
X#xx#xxXx
X#x#x#xxXx
Xxx#x#xXx
Xxx#xx#Xx
Xxx#xxX#x
X#xxxxXx
Xxx#x#x#Xx
Xx#xxxXx
Xx#xx#xXx
Xx#xx#xX#x
Xx#xx#x#X#x
Xxxx#xXx
Xxxx#x#Xx
Xxxx#x#X x
X#x#xxxXx
Xx#x#x#xXx

Dante ja Boccaccio ladinakeelsete valimite analüüs näitab, et loetletud teoreetilistest *cursus velox*'i variantidest on kasutusel järgnevad:

- 1) Xxx#xxXx – reeglipärane *cursus velox* on kõigi analüüsitud ladinakeelsete valimite puhul eelistatuimaks *velox*'i vormiks. Dante kirjades on seda varianti kasutatud 82,9% *velox*'i juhtudest, Boccaccio teose „Kuulsate meeste lugusid“ valimis 75%. Dante teistes töodes jääb see 53% ja 64% vahele.
- 2) Xx#xxxXx – *cursus velox*'i selline vorm, mille lõpus paikneb viiesilbiline sõna, on nii Dante kui Boccaccio puhul enamasti sageduselt teisel kohal, välja arvatud Dante „Kirjades“, kus seda varianti on natuke vähem.
- 3) Xxx#x#xXx – *cursus velox*'i seda varianti, kus viimane neljasilbiline sõna on asendatud ühesilbilise ja kolmesilbilisega, leidub kõigis analüüsitud ladinakeelsetes valimites, kõige enam Boccaccio teose „Kuulsatest naistest“ valimis, näiteks *seculum in civile* ja kõige vähem Dante kirjutise „Uurimus veest ja maast“ valimis.

- 4) $Xxx\#x\#xXx$ – *cursus velox*, kus viimase neljasilbilise sõna asemel on kaks ühesilbilist ja üks kaheasilbiline sõna, leidub Dante tööde „Monarhiast“ ja „Uurimus veest ja maast“ valimites: *particularia et ad gentes*. Teistes valimites seda ei ole.
- 5) $Xx\#x\#xxXx$ – *velox*’i selline variant, kus viimane sõna on küll neljasilbiline, kuid enne seda on lühemad sõnad, esineb üksikutel kordadel nii Boccaccio teose „Kuulsatest naistest“ valimis kui ka Dante tööde „Rahvakeelest“ ja „Uurimus veest ja maast“ valimites. Dante teostes on nende esinemissagedus veidi suurem, teose „Rahvakeelest“ puhul näiteks 10,9%.
- 6) $X\#xxxxXx$ – sellise sõnapiiriga üksikjuhtum on näha Dante kirjutise „Rahvakeelest“ valimis: *pars architectabantur*.

Üldistavalt saab nende valimite põhjal öelda, et ladinakeelne *cursus velox* esineb enamasti oma reeglipärasel kujul, milles sõnapiir langeb enne viimast neljasilbilist sõna ($Xxx\#xxXx$), või siis sellisel kujul, kus lõpus paikneb viiesilbiline sõna ($Xx\#xxxXx$). Võimalik on ka selline variant, kus viimane neljasilbiline sõna on asendatud ühesilbilise ja kolmesilbilisega ($Xxx\#x\#xXx$). *Cursus velox*’i puhul torkavad silma Dante „Kirjad“, kus reeglipärane *velox*’i vorm on väga sage. Ladinakeelses *cursus velox*’is välditakse taas ühe- ja kaheasilbilisi sõnu klausli lõpus.

8.9.2. *Cursus velox* ja sõnapiirid itaaliakeelses proosas

Teoreetiliselt võimalikud *cursus velox*’i skeemid on näha peatükis 8.9.1, käesolevas alapeatükis kirjeldatakse nende esinemust itaaliakeelses proosas. Kõigi selle uurimistöö raames analüüsitud itaaliakeelsete valimite analüüs näitab, et loetletud teoreetilistest *cursus velox*’i variantidest on kasutusel järgnevad:

- 1) $Xxx\#xxXx$ – reeglipärane *cursus velox* esineb kõigis analüüsitud itaaliakeelsetes valimites, kuid see ei ole kunagi kõige levinum variant. Tihti on see sageduselt teiselt kohal, näiteks Boccaccio, Bembo, Machiavelli valimites, aga Villanil esineb seda ainult 4,5% kõikide *velox*’i juhtumite hulgas.
- 2) $Xx\#x\#xxXx$ – *cursus velox*’i varianti, kus viimane sõna on küll neljasilbiline, kuid sellele eelnevad lühemad sõnad, leidub itaaliakeelsetes valimites palju, tihti on see ka enim kasutatud *velox*’i variant, näiteks Sacchetti, Villanil (45,5% kõikidest *velox*’i juhtudest), Boccacciol, samuti Machiavellil.
- 3) $Xx\#xxxxXx$ – *cursus velox*’i selline variant, mille viimane sõna on viiesilbiline ja millele eelneb eelviimase rõhusilbiga sõna, esineb ka kõigis analüüsitud itaaliakeelsetes valimites. Dantel ja Bembol on see sageduselt *velox*’ite hulgas esikohal, kõige vähem on seda näha Boccaccio valimis.

- 4) Xxx#x#xXx – *cursus velox*'i variant, kus neljasilbilise sõna asemel on järjestikku paigutatud ühesilbiline ja kolmesilbiline sõna, esineb kõigis analüüsitud valimites, Boccacciol on see variant sageduselt kolmandal kohal *velox*'ite hulgas (näiteks *spirito si partisse*), teistel autoritel kohtab seda vähem.
- 5) Xx#x#x#xXx – selliste sõnapiiridega *velox*'it on rohkem näha Dante valimites, näiteks *punta de le parole*. Üksikuid juhtumeid esineb ka Bembol, Machiavellil ja Boccacciol, näiteks *pareva che mi cocesse*.
- 6) Xxx#x#x#Xx – selliste sõnapiiridega *velox*'it esineb vähem, üksikud juhtumid on Dante, Boccaccio ja Bembo valimites, näiteks *volgere per lo capo*.
- 7) X#x#xxxXx – *cursus velox*, mis koosneb kahest ühesilbilisest ja neile järgnevast viiesilbilisest sõnast, esineb analüüsitud töödest ainult Dante „Pidusöögis“ ning Villani ja Sacchetti valimites.
- 8) X#xxxxXx – sellist *velox*'i juhtumit leidub vaid üksikutel kordadel Dante „Pidusöögis“. Teistes valimites sellist varianti näha ei ole.
- 9) Xxxx#xXx – analüüsitud itaaliakeelsetes valimites on näha ainult üks selliste sõnapiiridega *velox* Dante „Uues elus“.
- 10) Xx#xx#xXx – selliste sõnapiiridega *velox*'it on näha üksikutel kordadel Bembo, Machiavelli ja Villani valimites, näiteks *quella delle scritture*, samas kui teistel autoritel seda ette ei tule.
- 11) Xxx#xx#Xx – ka selliste sõnapiiridega *velox* esineb väga harva, analüüsitud materjalis leidub seda mõnel korral ainult Bembo ja Machiavelli (st 16. sajandi autorite) valimites, näiteks *disidera dalle genti*.
- 12) Bembo valimis on üksikute näidetega esindatud ka variandid X#x#x#xxXx (esineb ühe korra ka Dantel), X#x#x#x#xXx ja Xx#x#xx#Xx.
- 13) Xx#x#x#x#Xx – analüüsitud itaaliakeelsetes valimites on näha ainult üks selliste sõnapiiridega *velox* Dante „Pidusöögis“.

Üldistavalt saab nende valimite põhjal öelda, et itaaliakeelne *cursus velox* esineb enamasti sellisel kujul, kus viimane sõna on küll neljasilbiline, kuid sellele eelnevad lühemad sõnad (Xx#x#xxXx), või siis sellisel kujul, kus viimane sõna on viiesilbiline (Xx#xxxXx). Palju leidub ka reeglipärast *velox*'it, kus sõnapiir paikneb enne viimast neljasilbilist sõna (Xxx#xxXx), kuid see ei ole kunagi sageduselt esikohal. Itaaliakeelse *cursus velox*'i puhul välditakse ühesilbilisi sõnu klausli lõpus, kahesilbilisi leidub seal üksikutel juhtudel. Võrreldes ladina keelega on siin märgata rohkem erinevaid sõnapiiride variante.

Järgnevas tabelis on kõrvutatud nii ladina- kui itaaliakeelsetes valimites esinenud *cursus velox*'i sõnapiiride variandid.

Tabel 3. *Cursus velox*'i sõnapiiride variandid

Ladina keel	Itaalia keel
Xxx#xxXx	Xxx#xxXx
Xx#xxxXx	Xx#xxxXx
Xxx#x#xXx	Xxx#x#xXx
Xxx#x#x#Xx	Xxx#x#x#Xx
Xx#x#xxXx	Xx#x#xxXx
X#xxxxXx	X#xxxxXx
	Xx#x#x#xXx
	X#x#xxxXx
	Xxxx#xXx
	Xx#xx#xXx
	Xxx#xx#Xx
	Xx#x#x#x#Xx
	Xx#x#xx#Xx
	X#x#x#xxXx
	X#x#x#x#xXx

Itaaliakeelse *cursus velox*'i sõnapiiride variatiivsus on suurem ning seal leidub eriti rütmüksuste esimesel poolel rohkem ühe- ja kahesilbilisi sõnu, samas kui ladinakeelsed *cursus*'ed koosnevad enamasti vaid kahest või kolmest sõnast. Sellised kahe keele vahelised erinevused võivad tuleneda ka sellest, et erinevalt ladina keelest on itaalia keeles välja kujunenud artiklid ning eessõnade kasutus on laienenud, mis soodustab lauselõpurütmides ühe- ja kahesilbiliste sõnade kasutamist.

8.10. *Cursus trispondaicus*'e võimalikud variandid ja sõnapiirid

Käesoleva alapeatüki eesmärk on analüüsida võimalike sõnapiiride esinemist *cursus trispondaicus*'e skeemi järgi rütmistatud lauselõppudes. Kõigepealt tuuakse välja kõik võimalikud sõnapiiride variandid ning seejärel uuritakse, millised neist kõnealustes tekstivalimites realiseerunud on ja kas on näha täiesti välditud vorme. Eraldi analüüsitakse ladinakeelseid ja itaaliakeelseid tekstivalimeid.

8.10.1. *Cursus trispondaicus* ja sõnapiirid ladinakeelses proosas

Reeglipärane *cursus trispondaicus* koosneb neljasilbilisest eelviimase rõhusilbiga sõnast, millele eelneb samuti eelviimase rõhusilbiga sõna. Esimese sõna pikkus ei ole oluline, loeb vaid rõhk. Rütmiustrites on võimalik pikemate sõnade asendamine lühematega, et tekiks nõutud arv silpe.

Cursus trispondaicus'e teoreetilised võimalikud skeemid on järgmised:

Xx#xxXx
X#x#xxXx
Xx#x#xXx
Xx#xx#Xx
Xx#xxX#x
X#x#x#xXx
X#x#xx#Xx
X#xxxXx
X#x#x#x#Xx
X#x#xxX#x
Xx#x#x#Xx
Xx#x#x#X#x
Xxx#xXx
Xxx#x#Xx
Xxx#xX#x
Xxx#x#X#x
Xx#xx#X#x
X#x#x#xXx

Dante ja Boccaccio ladinakeelsete valimite analüüs näitab, et loetletud teoreetilistest *cursus trispondaicus*'e variantidest on kasutusel järgnevad:

- 1) Xx#xxXx – reeglipärane *cursus trispondaicus* on kõigis analüüsitud ladinakeelsetes valimites sageduselt enim kasutatud *trispondaicus*'e vorm, jäädes enamasti ligikaudu 40–50% vahele. Vaid Dante „Kirjade“ puhul on reeglipärast *trispondaicus*'t kasutatud 63,2% juhtudest.
- 2) Xxx#xXx – *cursus trispondaicus*'e kahest kolmesilbilisest sõnast koosnev variant esineb kõikides analüüsitud ladinakeelsetes valimites, Boccacciol natuke rohkem kui Dantel. Dante valimite hulgas omakorda leidub seda varianti veidi rohkem teoste „Urimus veest ja maast“ ja „Kirjad“ katkendites.
- 3) Xx#x#xXx – *trispondaicus*'e varianti, kus viimane neljasilbiline sõna on asendatud ühe- ja kolmesilbilisega, esineb samuti kõigis analüüsitud valimites, enam leidub seda Dante valimites „Monarhiast“ ja „Rahvakeelest“.
- 4) Xxx#x#Xx – selliste sõnapiiridega *trispondaicus*'t leidub kõikides valimites peale „Kirjade“. Näiteks Dante teoses „Monarhiast“ on sellised 17,8% kõigist *trispondaicus*'e juhtudest.

- 5) $Xx\#x\#xXx$ – selliste sõnapiiridega *trispondaicus* esineb Boccaccio töödes ning Dante kirjutise „Uurimus veest ja maast“ valimis (näiteks *aqua et in terra*), mujal aga mitte.
- 6) $X\#x\#xxXx$ – *trispondaicus*’e varianti, mille lõpus on neljasilbiline sõna koos sellele eelnevate ühesilbiliste sõnadega, on näha üksikute juhtumitel Boccaccio töö „Kuulsate meeste lugusid“ ning Dante teose „Uurimus veest ja maast“ valimites, näiteks *est ut fabricantes, quam ad veritatem*.
- 7) $X\#xxxXx$ – ka sellist *trispondaicus*’e varianti on näha üksikute juhtumitel Boccaccio teose „Kuulsate meeste lugusid“ ja Dante kirjutise „Uurimus veest ja maast“ põhjal moodustatud valimites, samuti tema teose „Monarhiast“ valimis, näiteks *sunt determinata, non precipiantur*.

Üldistavalt saab analüüsitud valimite põhjal öelda, et ladinakeelne *cursus trispondaicus* esineb enamasti oma reeglipärasel kujul sõnapiiriga enne viimast neljasilbilist sõna ($Xx\#xxXx$). Sageli leidub *trispondaicus*’t ka sellises vormis, kus viimane neljasilbiline sõna on asendatud ühe- ja kolmesilbilisega ($Xx\#x\#xXx$) või kus esineb kaks kolmesilbilist sõna ($Xxx\#xXx$). Märgata on väikseid erinevusi Dante ja Boccaccio vahel ning silma torkab ka suur reeglipärase *trispondaicus*’te hulk Dante „Kirjade“ lauselõppudes. Ladinakeelse *trispondaicus*’e puhul välditakse ühesilbilisi sõnu klausli lõpus.

8.10.2. *Cursus trispondaicus* ja sõnapiirid itaaliakeelses proosas

Teoreetiliselt võimalikud *cursus trispondaicus*’e skeemid on näha peatükis 8.9.1, mille põhjal uuritakse järgnevalt nende realiseerumist itaaliakeelses proosas. Kõigi selle uurimistöö raames analüüsitud itaaliakeelsete valimite analüüs näitab, et loetletud teoreetilistest *cursus trispondaicus*’e variantidest on kasutusel järgnevad:

- 1) $Xx\#xxXx$ – reeglipärane *cursus trispondaicus* on Dante, Machiavelli ja Bembo valimite lauselõppudes kõige rohkem kasutatud *trispondaicus*’e vorm, jäädes esinemuselt 34–40% juurde. Boccaccio, Sacchetti ja Villani *trispondaicus*’tes on reeglipärane variant sageduselt teisel kohal.
- 2) $Xx\#x\#xXx$ – *trispondaicus*’e variant, kus viimane neljasilbiline sõna on asendatud ühe- ja kolmesilbilisega, on sageduselt esikohal Boccaccio, Sacchetti ja Villani valimites, teistel autoritel aga reeglipärase *trispondaicus*’e järel teisel kohal.
- 3) $Xxx\#xXx$ – see *cursus trispondaicus*’e kahest kolmesilbilisest sõnast koosnev variant esineb kõigis analüüsitud itaaliakeelsetes valimites. Kõige enam leidub seda varianti Boccaccio valimis (18,7% kõikidest *trispondaicus*’e juhtudest), teiste puhul vähem.
- 4) $X\#xxxXx$ – *trispondaicus*’e varianti, mille lõpus on viiesilbiline sõna, leidub kõigil autoritel peale Machiavelli. Siiski on tegu pigem üksikute juhtumitega, näiteks *più perfettamente, fu assicurato*.

- 5) X#x#x#xXx – selliste sõnapiiridega *cursus trispondaicus*'t ei esine „Uues elus“ ja Villani valimis. Mujal analüüsitud tekstides on seda näha üksikutes kohtades.
- 6) Xxx#x#Xx – selliste sõnapiiridega *trispondaicus*'t leidub kõikides valimites peale Bembo oma. Teistest autoritest esineb seda varianti rohkem „Uues elus“ (6,9%), näiteks *spiriti del viso*. Mujal jääb selle variandi esinemis-sagedus 5% lähedale.
- 7) Xx#x#x#Xx – selliste sõnapiiridega *cursus trispondaicus*'t esineb kõikides analüüsitud itaaliakeelsetes valimites, ent kõige rohkem Dante lause-lõppudes, näiteks „Uues elus“ leiab sellist *trispondaicus*'t 15,3% (näiteks *donne se ne vada, riposo de la vita*).
- 8) X#x#xxXx – *trispondaicus*'e varianti, mille lõpus on neljasilbiline sõna koos sellele eelnevate ühesilbiliste sõnadega, on näha üksikutel juhtumitel Sacchetti, Villani, Machiavelli ja Dante valimites. Machiavellil esineb sellist varianti 10% kõikidest *trispondaicus*'e juhtudest, näiteks *re la Lombardia*. Boccaccio valimites seda varianti ei esine.
- 9) Xx#xx#Xx – selliste sõnapiiridega *trispondaicus*'t ei esine Dante „Pidu-söögis“ ega Machiavelli katkendis. Teistel autoritel leidub seda pigem üksi-kutel juhtudel, näiteks Sacchetti valimis *giunse nella sala*.
- 10) X#x#x#x#Xx – *cursus trispondaicus*'e variant, kus on kõrvuti neli ühe-silbilist sõna, esineb ühe korra Machiavelli valimis ja paar korda Dante „Uues elus“, näiteks *lui che li le dica*. Mujal sellist varianti ette ei tule.
- 11) X#x#xx#Xx – selliste sõnapiiridega *cursus trispondaicus*'t esineb ana-lüüsitud itaaliakeelsete valimite hulgas ainult ühel korral Dante „Uues elus“.
- 12) X#xx#xXx – selliste sõnapiiridega variant esineb ainult ühel korral Bembo valimis.

Üldistavalt saab nende valimite põhjal öelda, et itaaliakeelne *cursus trispon-daicus* esineb enamasti kas oma reeglipärasel kujul sõnapiiriga enne viimast neljasilbilist sõna (Xx#xxXx) või siis sellisel kujul, kus viimane neljasilbiline sõna on asendatud ühe- ja kolmesilbilisega (Xx#x#xXx). Sageli on kasutusel ka *trispondaicus*'e variant, mis koosneb kahest kolmesilbilisest sõnast (Xxx#xXx). Kohati eristub Boccaccio teistest autoritest, nt leidub temal rohkem just kolme-silbilistest sõnadest koosnevat *trispondaicus*'e varianti. Ka itaaliakeelse *tri-spondaicus*'e puhul välditakse ühesilbilisi sõnu klausli lõpus. Võrreldes ladina keelega on siin märgata rohkem erinevaid sõnapiiride variante.

Järgnevas tabelis on kõrvutatud nii ladina- kui itaaliakeelsetes valimites esi-nenud *cursus trispondaicus*'e sõnapiiride variandid.

Tabel 4. *Cursus trispondaicus*’e sõnapiiride variandid

Ladina keel	Itaalia keel
Xx#xxXx	Xx#xxXx
Xxx#xXx	Xxx#xXx
Xx#x#xXx	Xx#x#xXx
Xxx#x#Xx	Xxx#x#Xx
Xx#x#x#Xx	Xx#x#x#Xx
X#x#xxXx	X#x#xxXx
X#xxxXx	X#xxxXx
	X#x#x#xXx
	Xx#xx#Xx
	X#x#x#x#Xx
	X#x#xx#Xx
	X#xx#xXx

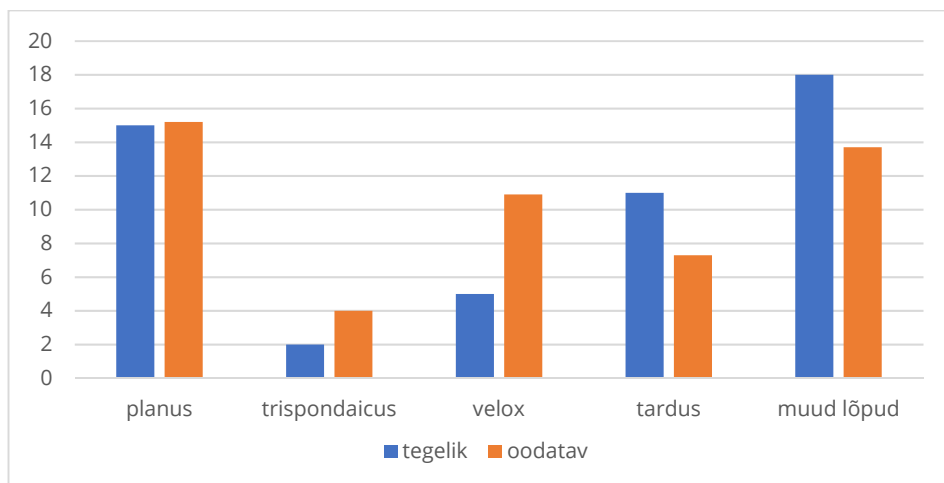
Itaaliakeelses *trispondaicus*’es on sõnapiirimustrid varieeruvamad ning klauslis esineb rohkem ühesilbilisi sõnu, samas kui ladinakeelsed lauselõpud koosnevad enamasti kahest või kolmest sõnast.

8.11. Tegelikud esinemissagedused vs. oodatavad väärtused ja hii-ruut-test

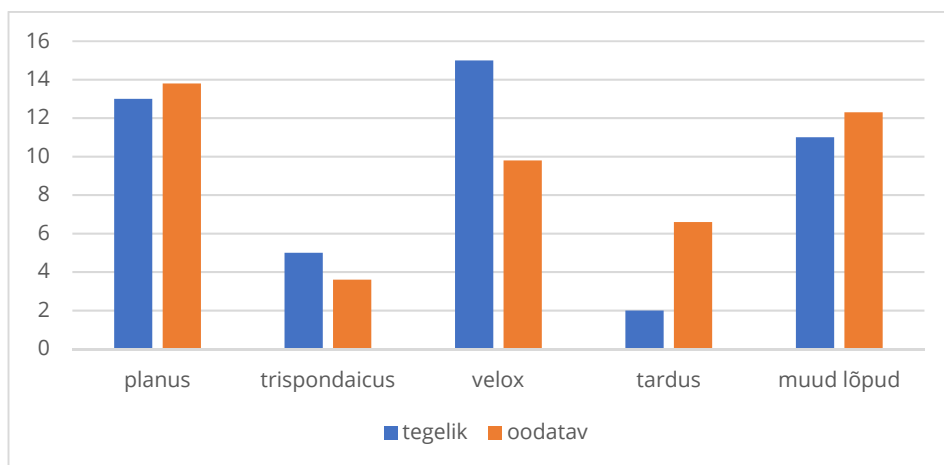
Selles alapeatükis võrreldakse *cursus*’te esinemise tegelikke väärtusi oodatavate esinemissagedustega. Oodatav esinemissagedus on väärtuste jaotus, mis tekiks näitajate proportsionaalse jaotuse korral. Teisisõnu, oodatav väärtus on sagedus-tabeli (vt lisast selle näidist tabelid 74 ja 75) tulba ja veeru summade korrutise suhe kogusummasse. Alapeatükis võrreldakse oodatavaid ja tegelikke väärtusi ning tuuakse välja need juhud, kus on olulised kõrvalekalded. Välja on jäetud väga väikesed väärtused, sest sel juhul mängib juhuslikkus oluliselt rohkem rolli ja näitaja ei pruugi olla enam usaldusväärne, samuti tuleb arvestada, et kuna arvutatud oodatav väärtus on kümnendmurd, tegelik väärtus aga alati täisarv, vähendab see omakorda väikeste esinemissageduste puhul võrdluse täpsust.

Kui analüüsida Dante ladinakeelsete tekstivalimite oodatavaid ja tegelikke esinemissagedusi peatükkide kaupa, siis on näha, et nii teose „Rahvakeelest“ kui „Kirjad“ puhul on peatükke, kus nii *cursus planus*’e, *tardus*’e kui *velox*’i korral on märgata rohkem kui 20%-list erinevust oodatavate ja tegelike väärtuste vahel. Näiteks kirjutises „Rahvakeelest“ 1.II on *cursus tardus*’e tegelik esinemissagedus (11) 50,3% suurem kui oodatud sagedus (7,3) ja peatükis 1.VII on see erinevus 26,7% (tegelik sagedus 12, oodatud sagedus 9,5). Peatükis 1.VII on ka *cursus velox*’i tegelik sagedus (18) oodatavast (14) 28,0% suurem. Suur *velox*’i väärtuste

erinevus on ka peatükis 1.VIII: tegelik (15) on 53,0% suurem kui oodatav (9,8). *Cursus planus*'e puhul võib välja tuua ligikaudu 30%-lise erinevuse tegelike ja oodatavate väärtuste vahel peatükkides 1.VI ja 1.X: kui VI peatükis on tegelik väärtus (15) oodatavast (12,2) esinemissagedusest suurem, siis X peatükis on see, vastupidi, jällegi väiksem (tegelik sagedus 14, oodatud sagedus 20,2).

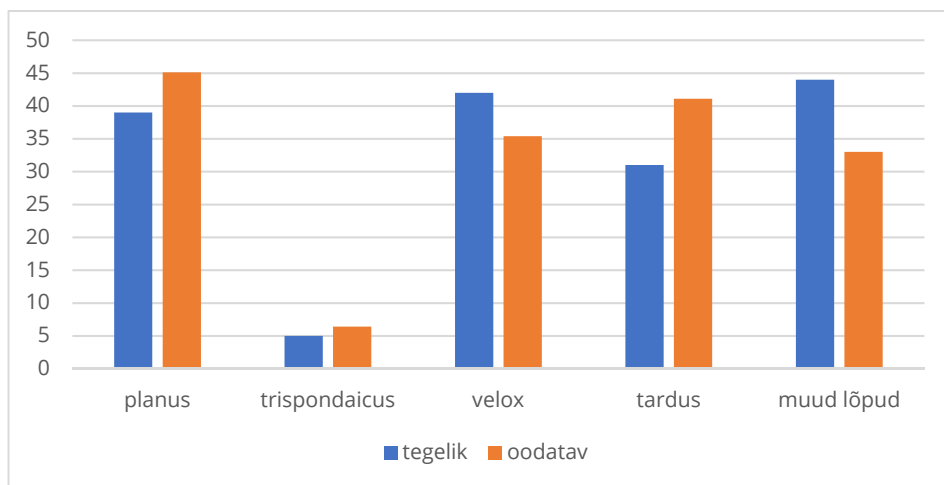
Joonis 98. Tegelikud ja oodatavad väärtused teoses „Rahvakeelest“ (1.II).

Joonis 99. Tegelikud ja oodatavad väärtused teoses „Rahvakeelest“ (1.VIII).

„Kirjadest“ võib näiteks välja tuua VI kirja, kus oodatavate ja tegelike väärtuste erinevus *cursus planus*'e puhul on 30,3% (tegelik sagedus 42, oodatav sagedus 32,2), *velox*'i puhul 32,7% (tegelik sagedus 17, oodatav 25,2) ning *tardus*'e puhul 22,7% (tegelik sagedus 36, oodatav sagedus 29,3). *Planus*'e ja *tardus*'e puhul on tegelik väärtus suurem kui oodatav sagedus ning *velox*'i puhul jällegi on oodatav esinemissagedus suurem. Esimeses kirjas märkame *cursus planus*'e ja *tardus*'e

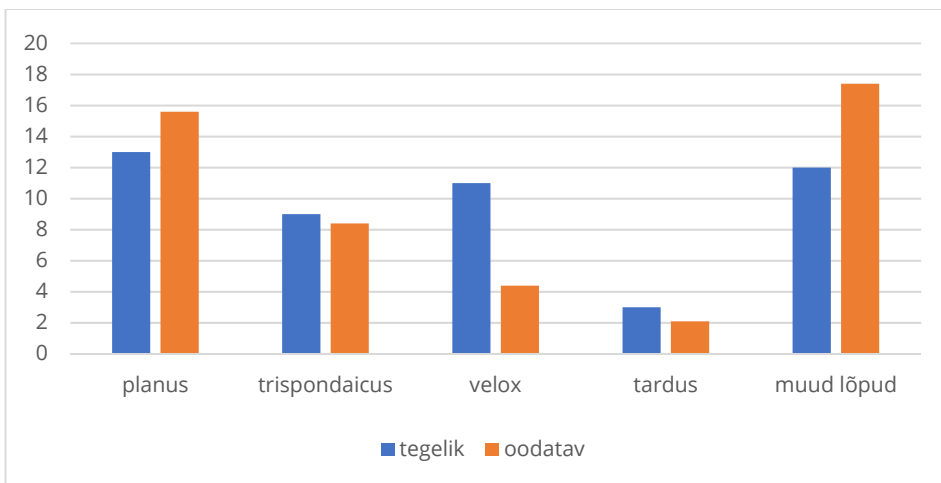
oodatavate ja tegelike väärtuste veidi üle 20%-list erinevust (oodatav sagedus on väiksem kui tegelik) ning V kirjas *cursus tardus*'e väärtuste umbes 25%-list erinevust, kus oodatav esinemissagedus (41,1) on suurem tegelikust (31).

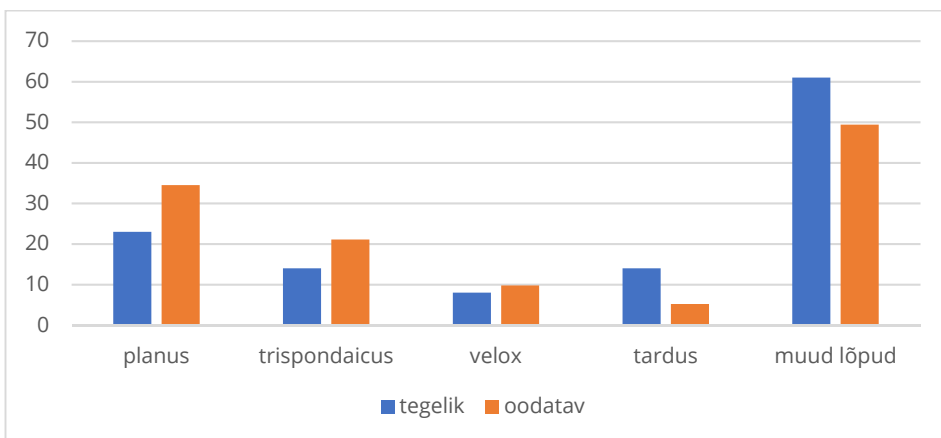
Joonis 100. Tegelikud ja oodatavad väärtused V kirjas.

Teose „Monarhiast“ valimi puhul märkimisväärsed kõrvalekaldeid oodatavate ja tegelike väärtuste vahel ei olnud. Välja saab siiski tuua oodatavate ja tegelike väärtuste 22–23%-lise erinevuse *cursus velox*'i puhul peatükkides 1.V ja 1.XI.

Dante itaaliakeelsetest teostest võrreldakse oodatavaid ja tegelikke väärtusi vaid „Pidusöögi“ juures, kuna „Uue elu“ väärtused osutusid liiga väikesteks sellise analüüsi jaoks. „Pidusöögi“ I raamatus võib välja tuua *cursus velox*'i oodatavate ja tegelike väärtuste erinevused VI peatükis, kus tegelik väärtus (11) on oodatavast (4,4) oluliselt suurem (146,7%), samuti on III ja V peatükis *cursus trispondaicus*'e tegelik väärtus (III peatükis 13 ja V peatükis 16) oodatavast esinemissagedusest (III peatükis 9,4 ja V peatükis 11) tunduvalt suurem (vastavalt 37,6% ja 45,2%). „Pidusöögi“ II raamatus hakkab silma *cursus tardus*'e oodatavate ja tegelike väärtuste suurem erinevus XIV ja XV peatükis (vastavalt 73,9% ja 170,1%, mõlemal juhul on tegelik (XIV peatükis 13 ja XV peatükis 14) oodatavast (XIV peatükis 7,5 ja XV peatükis 5,2) suurem), samuti *cursus velox*'i väärtuste erinevus peatükis VI (53,2%), ka siin on tegelik (13) suurem oodatavast (8,5) esinemissagedusest. 20%-30%-lisi erinevusi oodatavate ja tegelike väärtuste vahel nii *cursus planus*'e kui *trispondaicus*'e puhul on näha mitmes nii „Pidusöögi“ I kui II raamatu peatükis, mõnel juhul on tegelik väärtus oodatavast suurem, samas on näha ka vastupidiseid juhtumeid.

Joonis 101. Tegelikud ja oodatavad väärtused teoses „Pidusöökö“ (1.VI).

Joonis 102. Tegelikud ja oodatavad väärtused teoses „Pidusöökö“ (2.XV).

8.11.1. Hii-ruut-test

Mõne peatüki puhul osutus selle uurimistöö käigus võimalikuks teostada ka hii-ruut-test. Hii-ruut-test on klassikaline test, mille abil otsustada tabelis esitatud tunnuste seotuse statistilise olulisuse üle. See test ei sobi väga väikeste valimite analüüsimiseks ning kõik oodatavad sagedused peaksid olema suuremad-võrdsed viiest.

Enamiku peatükkide puhul ei olnud seda testi võimalik teha, kuna loendatud väärtused jäid liiga väikseks (ühe parameetri, st konkreetse lauselõpu oodatav esinemissagedus alla viie) ning tulemused ei ole seetõttu usaldusväärsed. Valitud peatükkides vastasid kõik andmed hii-ruut-testi nõuetele ning oodatava ja vaadeldud väärtuste vahe võimaldas eeldada, et erinevus on märkimisväärne.

Järgmise sammuna võrreldi potentsiaalselt eristuvat peatükki kõigi teistega, selleks summeeriti kõigi teiste peatükkide vaadeldud väärtused.

Lähtuvalt hii-ruut-testi läbiviimise metoodikast tuleb formuleerida ka nullhüpotees. Nullhüpoteesi järgi on tunnused sõltumatud. Käesolevas töös on nullhüpotees, et *cursus*'te selline paiknemine eri peatükkides on juhuslik. Nullhüpoteesi kõrval püstitatakse hii-ruut-testi käigus ka alternatiivhüpotees: tunnused on sõltuvad, selle tõendamiseks tuleb nullhüpotees kõrvale jätta. Käesolevas töös on alternatiivhüpotees, et *cursus*'te selline paiknemine eri peatükkides ei ole juhuslik. Otsuse vastuvõtmine, kumb hüpoteesidest kehtib, käib olulisuse tõenäosuse p alusel. Kui p väärtus on väiksem või võrdne 0,05, loetakse tavapäraseks praktikas tõestatuks alternatiivhüpotees. Kui p väärtus on suurem kui 0,05, jäädakse nullhüpoteesi juurde.

Käesoleva töö puhul näitab p -väärtus, kui suur on tõenäosus, et seesugune *cursus*'te jaotus on põhjendatav juhuslikkusega, st et kehtib nullhüpotees.

Võimalik oli testida järgnevaid Dante teoste peatükke:

“Kirjad” V, mille puhul $p = 0.012025$ ehk saadud näitaja kinnitab alternatiivhüpoteesi.

„Pidusöök“ 2. XV, mille puhul $p = 0.0000217062$ ehk tegu on taas näitajaga, mis kinnitab alternatiivhüpoteesi.

„Rahvakeelest“ 1.X, kus $p = 0.063752$, st nullhüpoteesi ümber ei lükata ehk tõenäosus on 6,3752%, et see jaotus kõnealuses peatükis on juhuslik.

„Monarhiast“ I.III, kus $p = 0.0683402$, st nullhüpoteesi ümber ei lükata ehk tõenäosus on 6,83402%, et see jaotus kõnealuses peatükis on juhuslik.

Seega, testitud neljast peatükist kahel juhul on p väiksem kui 0,05 ning nende peatükkide puhul toetab tulemus alternatiivhüpoteesi, st *cursus*'te jaotus neis ei ole juhuslik.

KOKKUVÕTE

Käesoleva doktoritöö eesmärgiks oli uurida eelkõige Dante teostele keskendudes ühelt poolt seda, milliseid ja millises ulatuses erinevaid proosa rütmistamisviise (*cursus*'i) 14. sajandi itaalia rahvakeelses ja ladinakeelses proosas esineb, teiselt poolt uurida ka sõnapiiride esinemist nii itaaliakeelsetes kui ladinakeelsetes *cursus*'tes. Eesmärgi täitmiseks kasutati võrdlev-statistilist analüüsi. Töö keskpunktis olid Dante proosateosed (itaalia rahvakeelsed „Uus elu“ ja „Pidusöök“ ning ladinakeelsed „Kirjad“, „Rahvakeelest“, „Monarhiast“ ja „Uurimus veest ja maast“), kuid võrdleval eesmärgil analüüsiti valimeid nii Dante kaasaegsete autorite Franco Sacchetti, Giovanni Boccaccio ja Giovanni Villani kui ka 16. sajandi autorite Pietro Bembo ja Niccolò Machiavelli teostest. Kokku analüüsiti 11 008 rütmüksust.

Käesolevas kokkuvõttes peatükis tuuakse esmalt välja üldised järeldused ja tähelepanekud, mida käesoleva uurimistöö raames tehtud analüüsi tulemuste põhjal teha saab. Seejärel pööratakse eraldi tähelepanu ka väitekirja hüpoteesidele ja nende tõestusele või ümberlukkamisele.

1. *Cursus*'i leidub kõikide autorite kõikides valimites. Ladinakeelsete valimite puhul on näha *cursus planus*'e, *tardus*'e ja *velox*'i suuremat osakaalu, itaaliakeelsete puhul rohkem *planus*'e ja *trispondaicus*'e kasutamist.
2. Kas *cursus*'te kasutamine on autorite teadlik valik või on nende esinemine pigem juhuslik? See on küsimus, mis kerkib *cursus*'te uurijatel pidevalt esile. Kui võrrelda omavahel Dante ladinakeelseid töid, siis on näha, et ta kasutab teoste „Kirjad“, „Rahvakeelest“ ning „Monarhiast“ valimites nii *cursus planus*'t, *velox*'it kui ka *tardus*'t. Kirjade puhul on nende kolme *cursus*'e vormi kasutamine ka ootuspärane, kuna *cursus*'ed kuulusid keskaegse kirjajutuskunsti ornamenteerimisvõtete hulka. Kuid ka teoste „Rahvakeelest“ ja „Monarhiast“ lauselõppude puhul ilmneb, et *planus*'e ja *velox*'i esinemine seal ei ole oluliselt väiksem kui „Kirjade“ puhul, vähenenud on *tardus*'e osakaal ja veidi tõusnud *trispondaicus*'e oma. Nii teoste „Rahvakeelest“ kui „Monarhiast“ valimites esineb *cursus*'i keskmisest rohkem just mõlema kirjutise esimeses peatükis, mis võib viidata sellele, et autori jaoks on *cursus*'ed üheks stiili-elementideks, mida kohe teose alguses lugeja ette tuua, ning et Dantel on ladinakeelsetes teostes *cursus*'te kasutamine teadlik võte.
3. Eelpool mainitud kolmest Dante ladinakeelsest teosest eristub „Uurimus veest ja maast“. Selle teose puhul näeme *cursus velox*'i ja *tardus*'e tagasihoidlikumat kasutamist ja *cursus trispondaicus*'e kõrgemat esinemist, mis sarnaneb pigem itaaliakeelsete teoste analüüsi tulemustega. Siinkohal tekib küsimus: kas Dante rütmistas „Uurimuses veest ja maast“ lauselõppe teadlikult oma ülejäänud ladinakeelsete teostega võrreldes teistmoodi, kuna tegu on teistsuguse temaatika ja stiiliga teosega, või siis ei ole tõepoolest tegu Dante kirjutisega, nagu on ka mõned varasemad uurijad oletanud?
4. Boccaccio ladinakeelsete teoste valimites on *cursus planus*'e kõrval esinemuselt selgelt järgmisel kohal *cursus tardus*. *Cursus velox*'it, mida üldiselt

peeti ladinakeelses proosas kõige elegantsemaks *cursus*'e vormiks, leidub tema valimites vähem ja pea samal määral kui itaaliakeelses teoses „Fiammetta“.

5. Itaaliakeelsetes teostes on kõikide analüüsitud autorite ja tekstide puhul näha sarnast jaotust: esikohal *cursus planus*, millele järgneb *cursus trispondaicus*. *Cursus velox* ja *tardus* on esindatud tagasihoidlikumalt ning *cursus*'te üldine osakaal jääb vahemikku 53–60%. Nii kaasaegsetes kui ka keskaegsetes itaaliakeelsetes sõnades on sageli rõhk eelviimasel silbil ning *planus* ja *trispondaicus* sisaldavad just selliste rõhkudega sõnu. Seega tundub *planus*'e ja *trispondaicus*'e esinemine itaaliakeelsetes valimites ka ootuspärane ja loomulik ning ei saa kindlalt väita, et autorid neid seal teadlikult kasutavad, vaid tegu võib olla ka loomuliku keele prosoodilisest süsteemist tuleneva seaduspärasusega.
6. Üks osa minu uurimistööst oli 14. ja 16. sajandi itaaliakeelsete tekstide võrdlus. Väidetavalt kadus renessansiperioodil *cursus*'te kasutamine sootuks ning pöörduti pigem tagasi klassikalise kvantiteeriva proosarütmi juurde. Käesoleva uurimuse raames tehtud analüüs ei näita märkimisväärsed erinevusi eri perioodide tekstide vahel. Lähtudes analüüsitud valimite statistilisest keskmisest, võib järeldada, et *cursus*'te esinemus itaaliakeelses proosas sõltus pigem loomuliku keele prosoodiast.
7. Siiski leidub kõigis itaaliakeelsetes valimites löike ja peatükke, kus saame rääkida *cursus*'te oodatust suuremast või väiksemast esinemusest. Eraldi tähelepanu väärib veel itaaliakeelses proosas vähem kasutatud *cursus velox*'i ja *tardus*'e kuhjumine teatud kohtades. Dante teoses „Uus elu“ tuli analüüsi käigus esile *cursus velox*'i ja ka *tardus*'e suurem esinemine mõnes peatükis, millest on eespool juttu olnud; mõnel juhul kinnitas analüüs, et nende tegelikud näitajad erinevad oodatavatest nii palju, et seda ei saa pidada juhuslikuks. Samal ajal leidub näiteks „Pidusöögis“ *velox*'it rohkem sellistes kohtades, kus Dante räägib uue keele ülistamisest. Seega on Dantel siiski ka itaaliakeelses proosas *cursus*'ed üheks stiilielemendiks, mida ta on rohkem kasutanud teatud olulisemates – isiklikumates või emotsionaalsemates lõikudes. Teiste autorite itaaliakeelsetes valimites on küll kohati näha *cursus*'te oodatust teatud määral lahknevat esinemust, kuid lõplike järelduste tegemiseks tuleks edaspidi uurida *cursus*'te paiknemist tervetes teostes, mitte vaid valitud katkendites.
8. Iga analüüsitud autori juures võib *cursus*'te kasutamises märgata oma käekirja ja eelistusi.
9. Lauselõppude rütmistamisel on näha ka keelelisi erinevusi, seda nii ladina ja itaalia kui ka 14. ja 16. sajandi keele vahel. Näiteks lubas *cursus*'te sõnapiiride analüüs välja selgitada, et itaalia keeles üldiselt välditakse ühesilbiliste sõnade kasutamist lausete lõpus, samas kui ladina keeles on sellised juhtumid võimalikud, kuna ladina keele sõnajärje seaduspärade kohaselt paikneb tegusõna sageli lause lõpus ning nendel üksikutel juhtumitel, kus ladinakeelses klauslis paikneb lõpus ühesilbiline sõna, on enamasti tegemist tegusõna *esse* (olema) erinevate vormidega. Sõnapiiride analüüs tõi välja ka selle, et itaaliakeelsetes lauselõpurütmides leidub rohkem ühe- ja kahesilbilisi sõnu kui ladina keeles: need erinevused kahe keele vahel võivad tuleneda muuhulgas sellest, et itaalia

keeles on välja kujunenud rohkem mitteleksikaalseid lühikesi sõnu. Sõna-
piiride kasutamist itaaliakeelsetes *cursus*'tes mõjutab ka keele areng: näiteks
Dante „Uues elus“ esinevad artiklid ja eessõnad enamasti veel lahku
kirjutatuna (*spirito de la vita*), samas kui 16. sajandi autorite tekstides on
artiklid ja eessõnad juba kokku kirjutatud nagu tänapäeva itaalia keeleski (nt
naturale della greca).

Uurimistöö peamised järeldused on järgmised:

- a) Käesoleva uurimistöö tulemuste põhjal saab väita, et 14. sajandil esines rütmilisi lauselõppe (*cursus*'i) ladinakeelse proosa kõrval ka itaalia rahvakeelses proosas. *Cursus*'i leidub kõigi analüüsitud autorite kõikides valimites.
- b) Kui võrrelda omavahel ladina- ja itaaliakeelset proosat, siis ilmnesid *cursus*'te esinemises teatud erinevused. Ladinakeelsete valimite puhul on näha *cursus planus*'e, *tardus*'e ja *velox*'i sagedasemat kasutamist, sh *planus* on enamasti sageduselt esikohal ning *tardus* ja *velox* suhteliselt sarnaste tulemustega veidi tagapool. Erandiks on selles mõttes Dante kirjad, kus *planus*, *velox* ja *tardus* on üsna võrdselt esindatud. Itaaliakeelsete teoste puhul on aga kõigi analüüsitud autorite ja tekstide puhul (sh ka 16. sajandi tekstide puhul) näha sarnast jaotust: esikohal *cursus planus*, millele järgneb *cursus trispondaicus*. *Cursus velox* ja *tardus* on esindatud vähem ning *cursus*'te üldine osakaal jääb vahemikku 53–60%. Nii kaasaegsetes kui ka keskaegsetes itaaliakeelsetes sõnades on sageli rõhk eelviimasel silbil ja nii *planus* kui *trispondaicus* sisaldavad just selliste rõhkudega sõnu. Järelikult soosib itaalia keele prosoodia viimatimainitud *cursus*'te esinemist isegi siis, kui autor neid teadlikult ei kasuta. Lähtudes analüüsitud valimite statistilisest keskmisest, võib järeldada, et *cursus*'te kasutamine itaaliakeelses proosas ei olnud enamasti teadvustatud võte, vaid oli pigem tingitud loomuliku keele prosoodiast.
- c) Analüüsi tulemusel on kohati võimalik täheldada eri autorite näitajate lahknevusi. Näiteks Boccaccio ladinakeelsete teoste valimites tõuseb *cursus planus*'e kõrval selgelt esile *cursus tardus*. *Cursus velox*'it, mida üldiselt peeti ladinakeelses proosas kõige elegantsemaks *cursus*'e vormiks, leidub tema valimites vähem. Dante ladinakeelsetes teostes jällegi võib märgata kerget *velox*'i eelistamist *tardus*'ele. Itaaliakeelsete valimite puhul on kõigil autoritel näha üsna sarnast *cursus*'te jaotumist, kuid näiteks Sacchetti ja Villani itaaliakeelsetes valimites on *tardus*'e osakaal väga väike.
- d) Varasemad uurijad on väitnud, et Dante ei kasuta *cursus*'i ühtlaselt läbi oma teoste, vaid rütmistab rohkem näiteks teoste algus- ja lõpuosi, nii et lauselõpu-
rütmide esinemis võib sama teose raames olla väga erinev. Varasemate uurimuste puhul ei ole peatükkide kaupa analüüsis eristatud *cursus*'te tüüpe, vaid pigem on analüüsides näha *cursus*'te vastandamist muudele lauselõppudele. Käesoleva uurimistöö tulemused lubavad kinnitada, et ladinakeelsetes valimites on näha oodatust olulisemalt kõrgemat *cursus*'te esinemissagedust just esimestes peatükkides (nt teose „Rahvakeelest“ puhul 93,3%). Peatükkide kaupa analüüsides saab üldistavalt öelda, et *cursus planus*'t leidub enam-vähem ühtlaselt läbi valimite, samal ajal kui *velox*'i, *tardus*'e ja *trispondaicus*'e

esinemine võib olla ühe valimi raames peatükiti väga erinev. Itaaliakeelsetest teostest rääkides leidub nii „Uues elus“ kui ka „Pidusöögis“ peatükke, kus *cursus velox*’it või *tardus*’t on keskmisest rohkem, ning teiselt poolt näeme ka selliseid peatükke, kus neid üldse ei leidu. Võrreldes oodatavaid ja tegelikke *cursus*’te esinemissagedusi Dante teoste eri peatükkides, võib nende vahel täheldada üsna sageli enam kui 20%-list erinevust, mis on statistiliselt oluline. Ka hii-ruut-testi tulemused lubavad järeldada, et vähemalt kohati ei ole *cursus*’te jaotus Dante teoste eri peatükkides juhuslik ning kaldub olulisel määral kõrvale ootuspärastest loomuliku keele rütmidest.

- e) Analüüsides sõnapiire *cursus*’tes, on ka siin märgata nii keelest sõltuvaid erinevusi kui ka autorite individuaalseid eelistusi. Näiteks esineb ladinakeelsetes valimites rohkem reeglipäraste sõnapiiridega *cursus*’e vorme kui itaaliakeelsetes ning itaaliakeelsete *cursus*’te puhul välditakse ühesilbiliste sõnade kasutamist klausli lõpus. Ladinakeelsetes valimites tõi analüüs esile erinevusi Dante ja Boccaccio vahel, näiteks Boccaccio teostes esineb lõpus kahesilbilise sõnaga *planus*’t rohkem kui Dantel ning samuti leidub Boccacciol rohkem sellist *tardus*’t, mis koosneb kahest kolmesilbilisest sõnast. Ka itaaliakeelsete valimite puhul eristub Boccaccio kohati teistest autoritest, nt leidub temal võrreldes teistega rohkem just kolmesilbilistest sõnadest koosnevat *trispondaicus*’e varianti.

Käesoleva doktoritöö järeldused ja tulemused ei ole lõplikud, vajades mitmetes küsimustes edasist uurimist ning ühtlasi pakkudes mitmeid suundi, millele tulevastes analüüsides keskenduda.

Tähtsamad edasised uurimissuunad on järgnevad:

Käesolevasse uurimusesse olid kaasatud kõigist analüüsitud teostest katken did (v.a „Uus elu“, mille proosas kirjutatud osa on analüüsitud tervikuna) ning need olid võetud just teoste algustest. See aga ei andnud võimalust jälgida *cursus*’te kasutamist läbi kõikide teoste. Järgmine võimalik uurimisküsimus ongi seotud *cursus*’te jaotumisega teistes Dante proosateostes: selleks tuleks analüüsida kõiki tema teoseid tervikuna, et uurida võimalikke *cursus*’te kuhjumisi ja vältimisi. Teoste tervikuna analüüsimine annaks võimaluse ka tegelike esinemissageduste ja oodatavate väärtuste võrdluseks ning hii-ruut-testi rakendamiseks oluliselt suurema materjali peal. Seejärel on plaanis keskenduda Boccaccio „Madonna Fiammetta elegiale“ ning ka see tervikuna läbi analüüsida. „Fiammetta“ tervikanalüüs annaks võimaluse võrrelda selle tulemusi Dante „Uue eluga“, kuna nende kahe teose vahel on märgata sarnasusi ning on arvatud, et Dante teos oli Boccacciole „Fiammettat“ kirjutades üheks eeskujuks.

Veel üks võimalus edasiseks uurimiseks on analüüsida samade autorite samades valimites ainult lausete lõppe, jättes välja kõik lausesisesed fraasilõpud. Oleks huvitav kindlaks teha, kas ja kuivõrd need tulemused erinevad käesolevas väitekirjas esitatud tulemustest.

Võimalik on ka materjali laiendada ning analüüsida lisaks näiteks nii ladina- kui itaaliakeelseid tekste eri perioodidest, eri žanritest, samuti erineva kasutus-

otstarbega tekste ja tõlgitud tekste. Huvitav oleks jälgida lauselõpurütmete esinemist ka mõne käesolevas töös uuritud teose eestikeelses tõlkes: esialgse analüüsiga olen täheldanud mõningaid rütmistatud proosa tendentse Johannes Semperi eestinduses.

Ladinakeelsete teoste puhul on veel üks võimalik uurimisküsimus nende kvantiteeriv rütm, kas tol perioodil seda üldse esineb ja kui esineb, siis kellel ja millistes rütmides.

BIBLIOGRAAFIA

Allikad

- Branca, Vittore (ed.) 1964–1998. *Giovanni Boccaccio. Tutte le opere di Giovanni Boccaccio*. 10 vols. Milano: Mondadori.
- Dionisotti, Carlo (ed.) 1966. *Pietro Bembo. Prose della volgar lingua, Gli Asolani, Rime*. Torino: Utet.
- Fallani, G., Maggi, N., Zennaro, S. (eds.) 1993. *Dante Alighieri. Tutte le opere. Divina Commedia, Vita Nuova, Rime, Convivio, De vulgari eloquentia, Monarchia, Egloghe, Epistole, Quaestio de aqua et terra*. Milano: Newton Comptor editori.
- Firpo, Luigi (ed.) 1961. *Niccolò Machiavelli. Il Principe*. Torino: Einaudi.
- Marucci, Valerio (ed.) 1996. *Franco Sacchetti. Il Trecentonovelle*. Roma: Salerno editrice.
- Porta, Giuseppe (ed.) 2007. *Giovanni Villani. Nuova cronica*. Vol. 1 (libri I–VIII), Ugo Guanda Editore in Parma.

Viidatud kirjandus

- Adams**, Elizabeth Dorothy 2013. *Esse videtur: Occurrences of Heroic Clausulae in Cicero's Orations*. University of Kansas.
- Aili**, Hans 1979. *The Prose Rhythm of Sallust and Livy*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Alessio**, Gian Carlo (ed.) 1983. *Bene Florentini. Candelabrum*. (Thesaurus mundi. Bibliotheca scriptorum latinorum mediae et recentioris aetatis 23). Padova: Editrice Antenore.
- Alighieri**, Dante 1924. *Uus elu*. (Tõlkinud Johannes Semper). Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi koolikirjanduse toimkond.
- Alighieri**, Dante 2012. *Vita Nova: Uus elu*. (Tõlkinud Rein Raud). Tallinna Ülikooli kirjastus.
- Albrecht**, Michael von 2003. *Cicero's style: A Synopsis, Followed by Selected Analytic Studies*. Leiden: Brill.
- Ascoli**, Albert Russell 1997. „Access to Authority: Dante in the Letter to Cangrande“ in *Proceedings of the First International Dante Symposium*. Firenze: Le Lettere Editore, 309–352.
- Baglio et al.** (eds.) 2016. *Dante Alighieri. Le opere. Volume V. Epistole, Egloge, Questio de Aqua et Terra*. Roma: Salerno editrice.
- Bailey**, James 1975. “Towards a Statistical Analysis of English Verse” in *Publications in English Metrics* 1. Lisse: PdR Press.
- Baldelli**, Ignazio 1996. *Dante e la lingua italiana*. Firenze: Presso l'Accademia.
- Balzani**, Ugo 1884. *Le cronache italiane nel Medio Evo*, Milano: Hoepli.
- Barbi**, Michele 1938. 'Per una nuova edizione delle novelle del Sacchetti', in *La nuova filologia e l'edizione dei nostri scrittori da Dante al Manzoni*, Firenze, Sansoni, 1938, 87–124.
- Beccaria**, Gian Luigi 1964. *Ritmo e melodia nella prosa italiana. Studi e ricerche sulla prosa d'arte*. Firenze: Leo S. Olschki Editore.

- Beccaria**, Gian Luigi 1989. *L'autonomia del significante. Figure del ritmo e della sintassi Dante, Pascoli, D'Annunzio*. Torino, Giulio Einaudi Editore.
- Beltrami**, Pietro G. 1981, *Metrica, poetica, metrica dantesca*. Pisa: Pacini.
- Belõi**, Andrei 1910. *Symbolism*. Moscow: Musaget.
- Bertinetto**, Pier Marco 1981. *Strutture prosodiche dell'italiano*. Firenze: Presso l'accademia della Crusca.
- Bertoni**, Giulio 1914, *La prosa della Vita Nuova*. Genova: A.F. Formiggini.
- Bini**, Arturo 1928. *Poeti e prosatori delle origini*. Milano: Antonio Vallardi Editore.
- Boccaccio**, Giovanni 2014. *Madonna Fiammetta eleegia*. (Tõlkinud Lauri Pilter). Tartu Ülikooli kirjastus.
- Borghini**, Vincenzo 2001. *Annotazioni sopra Giovanni Villani*. Firenze: Presso l'Accademia.
- Branca**, Vittore 1967. *Tutte le opere di Giovanni Boccaccio, vol X, De mulieribus claris*. Milano: Mondadori.
- Branca**, Vittore 1975. *Boccaccio medievale*, G.C.Sansoni editore.
- Branca**, Vittore 1983. *Tutte le opere di Giovanni Boccaccio, vol IX, De casibus virorum illustrium*. Milano: Mondadori.
- Branca**, Vittore 1994. *Tutte le opere di Giovanni Boccaccio, vol V, Elegia di Madonna Fiammetta*. Milano: Mondadori.
- Branca**, Vittore 1996 *Strutture della prosa: scuola di retorica e ritmi di fantasia, in Boccaccio medievale e nuovi studi sul Decameron*, 45–85.
- Brand**, P., **Pertile**, L. (eds.) 1996. *The Cambridge History of Italian Literature*. Cambridge: University Press.
- Broadhead**, Henry Dan 1922. *Latin Prose Rhythm*. Cambridge: Deighton, Bell and Co.
- Buoncompagno** di Firenze. *Candelabrum eloquentia*.
- Bornecque**, Henri 1898. *La prose métrique dans la correspondance de Cicéron*.
- Bornecque**, Henri 1907. *Les clausules métriques latines*. Lille.
- Börner**, Kathleen 2016. „Klauselrhythmus in den direkten Reden des Corpus Caesarianum“ in *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, 56, 81–92.
- Camargo**, Martin 1991. *Ars dictaminis, Ars dictandi*. Belgium: Brepols Turnhout.
- Camargo**, Martin 2012. *Essays on Medieval Rhetoric*. London: Routledge.
- Cambon**, Glauco 1969. *Dante's Craft: Studies in Language and Style*. Minneapolis: The University of Minnesota Press.
- Camilli**, Amerindo 1949. *Trattato di prosodia e metrica latina*. G.c.Sansoni, Firenze.
- Cerbo**, Anna 1984. *Ideologia e retorica nel Boccaccio latino*. Editrice Ferraro Napoli.
- Chiesa**, Paolo, **Tabarroni**, Andrea 2013. *Dante Alighieri. Le opere. Volume IV. Monarchia* (Introduzione). Roma: Salerno Editore.
- Clark**, Albert Curtius 1910. *The cursus in Medieval and Vulgar Latin*. Oxford: Clarendon Press.
- Cornelius**, Ian 2010. „The Rhetoric of Advancement: Ars dictaminis, Cursus, and Clerical Careerism“ in *Late Medieval England*.
- Cottino-Jones**, Marga 1968. *An anatomy of Boccaccio's style*. Napoli: Editrice Cymba.
- Curato**, Baldo 1966. *Lettura del Sacchetti*. Cremona: Gianni Mangiarotti Editore.
- De Vincentiis**, Amadeo 2010. „Dalle origini al Rinascimento, Volume I“, in *Atlante della letteratura italiana* (eds. Sergio Luzzatto e Gabriele Pedullà), Torino: Giulio Einaudi editore.
- Del Lungo**, Isidoro 1924. *Le più belle pagine di Dino Compagni e Giovanni Villani*. Milano: Fratelli Treves editori.

- Delcorno**, Carlo 2013. „Elegia di Madonna Fiammetta“ in *Boccaccio: autore e copista*. Firenze: Mandragora.
- Di Capua**, Francesco 1949. *Il „cursus“ e le clauole nei prosatori latini e i Lattanzio. Corso di letteratura cristiana antica, 1948–49*. Bari: Adriatica editrice.
- Dogliotti, M., Rosiello, L.** (eds.) 1993. *Lo Zingarelli. Vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli.
- Dotti**, Ugo 1993. *La letteratura italiana. Dalle origini a oggi*. Roma-Bari: Laterza.
- Dronke**, Peter 1984. *The Medieval Poet and His World*. Roma: Edizioni di storia e letteratura.
- Fenzi**, Enrico (ed.) 2012. *Dante Alighieri. Le opere. Volume III. De vulgari eloquentia*. Roma: Salerno Editore.
- Filosa**, Elsa 2012. *Tre studi sul De mulieribus claris*. Milano.
- Fumagalli**, Edoardo 2013. „Boccaccio e Dante“ in *Boccaccio: autore e copista*. Firenze: Mandragora.
- Genesini**, Pietro (ed.) 2018. *Machiavelli. Principe*. Padova.
- Gigli**, Giuseppe 1918. *Franco Sacchetti: vita e opere*. Messina: Giuseppe Principato.
- Grayson**, Cecil 1963. *Dante e la prosa volgare*. Bologna.
- Gremaschi**, Giovanni 1959. *Guida allo studio del latino medievale*. Liviana Editrice in Padova.
- Groot**, Albert Willem de 1921. *Der antike Prosarhythmus*. Groningen-Haag.
- Havet**, Louis 1892. *La prose métrique de Symmaque et les Origines métriques du Cursus*. Paris.
- Helsloot**, Karijn 1993. „The Prosodic Word: and Endless Domain?“ in IFA Proceedings, 17. University of Amsterdam, 129–146.
- Hutchinson**, Gregory Owen 1998. *Cicero's correspondence: a literary study*. Oxford: Clarendon.
- Jaanson**, Mart 2014. *Nikaia-Konstantinoopoli usutunnistuse ladinakeelse normteksti grammatiline, teoloogiline ja muusikaline liigendamine*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Janson**, Tore 1975. *Prose Rhythm in Medieval Latin from the 9th to the 13th Century*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Janson**, Tore 1985. „Schools of Cursus in the Twelfth Century and the Letters of Heloise and Abelard“ in *Retorica e poetica tra i secoli XII e XIV. Atti del secondo Convegno internazionale di studi dell'Associazione per il Medioevo e l'Umanesimo latini (AMUL)*, (eds. Claudio Leonardi, Enrico Menestò). Regione dell'Umbria: „La Nuova Italia“ Editrice, 171–200.
- Johnson**, Allan G. 1977. *Social Statistics without Tears*. New York.
- Kennedy**, George A. 1994. *A New History of Classical Rhetoric*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Krämer**, Martin 2018. *The Perfect Prosodic Word in Italian: Or Fruit Salad Matters*. University of California.
- Kuhn**, Sherman M. 1972. „Cursus in Old English: Rhetorical Ornament or Linguistic Phenomenon?“ In *Speculum*, vol 47, no. 2. The University of Chicago Press, 188–206.
- Laurand**, Louis 1907. *Études sur le Style des Discours de Cicéron*. Paris: Hachette.
- Lausberg**, Heinrich 1960. *Handbuch der literarischen Rhetorik: eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*. München: Hueber.
- Li Gotti**, Ettore 1942. „Lo stile del Sacchetti“, in *Atti della Reale Accademia di Scienze, Lettere e Arti di Palermo*, serie iv, vol. III, 1942, 365–88.

- Lindholm**, Gudrun 1963. *Studien zum Mittellateinischen Prosarhythmus, Seine Entwicklung und Sein Abklingen in der Briefliteratur Italiens*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lisio**, Giuseppe 1902. *L'arte del periodo nelle opere volgari di Dante Alighieri e del secolo XIII: Saggio di critica e di storia letteraria*. Bologna: Zanichelli.
- Lotman**, Mihhail, **Lotman**, Maria-Kristiina 2018. *Eesti silbilis-rõhulise rütmika jooni: neliktrohheus ja -jamb 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses*. Tallinn: EKSA.
- Machiavelli**, Niccolò 1931. *Il principe. I discorsi sopra la prima deca di Tito Livio e gli opusoli in prosa*. Firenze, Adriano Salani editore.
- Machiavelli**, Niccolò 2001. *Valitseja*. Tõlkinud Toivo Tomson ja Liisi Erepuu. Tallinn: Vagabund.
- Malato**, Enrico 1999. „Dante“ in *Storia della letteratura italiana. Volume I. Dalle origini alle Dante*. Roma: Salerno editrice, 773–1052.
- Manacorda**, Giuliano 2004. *Storia della letteratura italiana*. Roma: Newton & Compton editori.
- Manni**, Paola 2016. *La lingua di Boccaccio*. Mulino.
- Marazzini**, Claudio 1998. *La lingua italiana. Profilo storico*. Bologna: Il Mulino.
- Marazzini**, Claudio 2004. *Breve storia della lingua italiana*. Bologna: Il Mulino.
- Marrone**, Gaetana (ed.) 2007. *Encyclopedia of Italian Literary Studies*. Routledge, Taylor & Francis Group.
- Mascetta-Caracci**, Lorenzo 1910. “Il cursus ritmico, la critica dei testi medioevali e l’Epistolario di Dante Alighieri”, in *La Biblioteca degli Studiosi*, Napoli, N 8–9, pp 174–188, N 9, 219–223.
- Meyer**, Paul 1870. *Revue critique*.
- Mengaldo**, Pier V. 1970. ‘Cursus’ in *Enciclopedia dantesca*. Roma: Istituto della Enciclopedia Italia, 290–295.
- Menichetti**, Aldo 1993. *Metrica italiana. Fondamenti metrici, prosodia, rima*. Padova: Editrice Antenore.
- Meyer**, Wilhelm 1905. „Die rythmische lateinische Prosa“ in *Gesammelte Abhandlungen zur mittellateinischen Rhythmik*. Berlin, 236–286.
- Migliorini**, B., **Tagliavini**, C., **Fiorelli**, P. 1981. *Dizionario d’ortografia e di pronunzia*.
- Mikkel**, Annika 2011. „Medieval cursus in Italian Prose by example of Dante Alighieri“ in *Interlitteraria* 16, Vol. 2, Tartu University Press, 698–711.
- Mikkel**, Annika 2016. „Cursus in Dante Alighieri’s prose books De vulgari eloquentia, De Monarchia and Convivio“ in *Studia Metrica et Poetica*, Vol. 3, No. 1, Tartu University Press, 105–120.
- Moore**, Edward 1968. *Studies in Dante: Textual Criticism of the „Convivio“ and Miscellaneous Essays*. New York: Haskell House Publishers Ltd.
- Murphy**, James J. 1974. *Rhetoric in the Middle Ages: A History of Rhetorical Theory from St. Augustine to the Renaissance*. University of California Press.
- Nardi**, Bruno 1942. *Dante e la cultura medievale*. Bari, Laterza.
- Norberg**, Dag 1968. *Manuel pratique de latin médiéval*. Paris: Picard.
- Norberg**, Dag 1974. *Manuale di latino medievale*. A cura di Massimo Oldoni. Firenze: La Nuova Italia.
- Norberg**, Dag 2004. *An Introduction to the Study of Medieval Latin Versification*. Washington: The Catholic University of America Press.
- Norden**, Eduard 1986. *La prosa d’arte antica dal VI secolo a.c. all’età della rinascenza*. Tomo II, Roma: Salerno editrice.
- Novotny**, Franz 1917. *Eine neue Methode der Klauselforschung*. Berlin.

- Oberhelman**, Steven M., **Hall**, Ralph G. 1984. „A New Statistical Analysis of Accentual Prose rhythms in Imperial Latin Authors“ in *Classical Philology*, Vol. 79, No. 2. The University of Chicago Press, 114–130.
- Orlandi**, Giovanni 2008. „Clausole ritmiche e clausole metriche nelle ‘Familiari’ del Petrarca“, in *Scritti di filologia mediolatina*, a cura di P. Chiesa, A.M. Fagnoni, R.E. Guglielmetti, G.P. Maggioni, Firenze: Sismel, Edizioni del galluzzo, 483–511.
- Paccagnella**, Ivano 1993. „La lingua e le forme I. Nascita della lingua e nascita delle letterature“, in *Manuale di letteratura italiana I. Dalle origini alla fine del Quattrocento*. Torino: Bollati Boringhieri.
- Paratore**, Ettore 1968. *Tradizione e struttura in Dante*. Firenze: G.C. Sansoni Editore.
- Parodi**, Ernesto Giacomo 1913, *Osservazioni sopra il cursus delle opere latine e volgari del Boccaccio*.
- Parodi**, Ernesto Giacomo 1957. „Intorno al testo delle epistole di Dante e al cursus“ in *Lingua e letteratura. Studi di teoria linguistica e di storia dell’italiano antico*. (Ed. Gianfranco Folena). Parte seconda. Venezia: Neri Pozza Editore, 399–442.
- Pazzaglia**, Mario 1970. „Ars dictaminis“ in *Enciclopedia dantesca*. Roma: Istituto della Enciclopedia Italia.
- Pazzaglia**, Mario 1990. *Manuale di metrica italiana*. Firenze: Sansoni Editore.
- Perelman**, Les 1991. „The Medieval Art of Letter Writing“ in *Textual Dynamics of the Professions: Historical and Contemporary Studies of Writing in Professional Communities*. Eds. Charles Bazerman, James Paradis. The University of Wisconsin Press, 97–119.
- Pirovano**, Donato, **Grimaldi**, Marco (eds.) 2015. *Dante Alighieri. Le opere. Volume I. Vita nuova, Rime*. Roma: Salerno Editore.
- Plebe**, Armando 1988. *Manuale di retorica*. Laterza.
- Picone**, Michelangelo 1993. ‘Il racconto’, in *Manuale di letteratura italiana I. Dalle origini alla fine del Quattrocento*. Torino: Bollati Boringhieri, 587–696.
- Pighi**, Giovanni Battista 1970. *Studi di ritmica e metrica*. Torino: Bottega d’Erasmus.
- Puccini**, Davide 2004. *Classici italiani. Il Trecentonovelle di Franco Sacchetti*. Unione tipografica – editrice torinese.
- Põldmäe**, Jaak 1975. „Eesti silbilis-rõhulise värsisüsteemi uurimise meetod ja Betti Alveri poeemide nelikjambi rütm“. – *Keele modelleerimise probleem* 5. Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, vihik 363, 163–233.
- Põldmäe**, Jaak 1978. *Eesti värsiõpetus*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Päll**, Janika 2007. *Form, style and syntax: Towards a statistical analysis of Greek prose rhythm: on the example of „Helen’s Encomium“ by Gorgias*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Rajna**, Pio 1932. „Per il „cursus“ medievale e per Dante“ in *Studi di filologia italiana. Bulletino della R. Accademia della Crusca. Volume III*. Firenze: G.C. Sansoni Editore.
- Ricci**, Lucia Battaglia 1995, „Giovanni Boccaccio“ in *Storia della letteratura italiana*, ed. Enrico Malato, vol II, il Trecento, 727–878.
- Rossi**, Luciano 1995, „Scrittori borghesi dell’ultimo Trecento“ in *Storia della letteratura italiana*, ed. Enrico Malato, vol II, il Trecento, 879–920.
- Sapegno**, Natalino 1966. „Il Trecento“ in *Storia letteraria d’Italia*, Milano: Casa Editrice Dr. Francesco Vallardi.
- Schiaffini**, Alfredo 1934. „La prosa-poesia di Giovanni Boccaccio“ in *Revue de linguistique romane*, 63–83.
- Schiaffini**, Alfredo 1969. *Tradizione e poesia nella prosa d’arte italiana dalla latinità medievale a Giovanni Boccaccio*. Roma: Edizioni di „Storia e letteratura“.

- Segre** Cesare, **Marti** Mario (eds.) 1959. *La prosa del Duecento*. Milano, Napoli: Riccardo Ricciardi Editore.
- Segre**, Cesare 1957. *Volgarizzamenti del Due e Trecento*.
- Segre**, Cesare 1963. *Lingua, stile e società. Studi sulla storia della prosa italiana*. Milano: Feltrinelli editore.
- Shewring**, Walter H. 1930. „Prose Rhythm and the Comparative Method“ in *The Classical Quarterly*, Vol. 24, No. 3–4. Cambridge University Press, 164–173.
- Strebaeus**, Jacobus 1529. *De electione et oratoria collocacione verborum*. Paris.
- Strecker**, Karl 1999. *Introduction to Medieval Latin*. English Translation and Revision by Robert B. Palmer. Weidmann.
- Tamm**, Marek 2013. *Keskaja kirjanduse antoloogia I*. Tallinn: Varrak.
- Tarlinskaja**, Marina 1976. *English Verse: Theory and History*. The Hague: Mouton.
- Tarlinskaja**, Marina 1987. *Shakespeare's Verse. Iambic Pentameter and the Poet's Idiosyncrasies*. New York, Bern, Frankfurt am Main, Paris: Peter Lang.
- Tarlinskaja**, Marina 1993. *Strict Stress Accent in English Poetry Compared with German and Russian*. Calgary: University of Calgary Press.
- Tartaro**, Achille 1984. „La prosa narrativa antica“ in *Letteratura italiana. Le forme del testo II. La prosa.*, 623–713.
- Tavoni**, Mirko 1992. „Bembo. Prose della volgar lingua“ in *Letteratura italiana. Le opere. Vol. I. Dalle origini alle cinquecento*. Torino: Giulio Einaudi Editore, 1065–1088.
- Tempest**, Norton R. 1930. *The Rhythm of English Prose*. Cambridge: University Press.
- Terracini**, Benvenuto 1957. *Pagine e appunti di linguistica storica*. Firenze: Felice le Monnier.
- Thurot**, Charles 1868. *Notices et extraits de divers Manuscrits latins pour servir à l'histoire des doctrines grammaticales au moyen age: partie seconda*. Paris: Bibliothèque Impériale.
- Toynbee**, Paget 1918. „Dante and the „Cursus“: A New Argument in Favor of the Authenticity of the „Quaestio de Aqua et Terra““ in *The Modern Language Review*, Vol. 13, No. 4. Modern Humanities Research Association, 420–430.
- Toynbee**, Paget 1923. *The Bearing of the Cursus on the Text of Dante's De Vulgari Eloquentia*. Oxford University Press.
- Toynbee**, Paget 1920. *Dantis Aligherii Epistolae. The Letters of Dante. Emended Text with Introduction, Translation, Notes, and Indices and Appendix on the Cursus*. Oxford: Clarendon Press.
- Tunberg**, Terence O. 1986. „What is Boncompagno's „Newest Rhetoric“?“ in *Traditio*. Vol. 42. Cambridge University Press, 299–334.
- Tunberg**, Terence O. 1992. „A Study of „Clausulae“ in Selected Works by Lorenzo Valla“ in *Humanistica Lovaniensia*. Vol. 41. Leuven University Press, 104–133.
- Tunberg**, Terence O. 1996. „Prose styles and cursus“ in *Medieval Latin*. (eds. F.A.C. Mantello, A.G. Rigg). Washington: The Catholic University of American Press, 111–121.
- Vallone**, Aldo 1963. *La prosa della Vita Nuova*, Firenze: Felice Le Monnier.
- Vallone**, Aldo 1965. *Studi su Dante medievale*. Firenze: Leo S. Olschki.
- Vallone**, Aldo 1967. *La prosa del Convivio*. Firenze: Felice Le Monnier.
- Valois**, Noël 1881. „Étude sur le rythme des bulles pontificales“ in *Bibliothèque de l'Ecole des chartes*, 161–198.
- Vatri**, Alessandro 2019. „Early Dactylic Prose in the History of Greek Prose Rhythm“ in *The Paths of Greek* (eds. Enzo Passa, Olga Tribulato). De Gruyter, 175–196.

- Vatri**, Alessandro 2020. „The Nature and Perception of Attic Prose Rhythm“ in *Classical Philology*, 115, nr 3, 467-485.
- Vinay**, Gustavo 1962. *Interpretazione della Monarchia di Dante*, Firenze: F. Le Monnier.
- Ward**, John O. 2018. *Classical Rhetoric in the Middle Ages*. Leiden, Boston: Brill.
- Wieruszowski**, Helene 1971. *Politics and Culture in Medieval Spain and Italy*. Roma: Edizioni di storia e letteratura.
- Zaccaria**, Vittorio 2001. *Boccaccio narratore, storico, moralista e mitografo*. Firenze: Leo S. Olschki Editore.
- Zanardi**, Nerio 1998. „Franco Sacchetti: novelliere e magistrato a Bologna e dintorni“, in *Strenna Storica bolognese*. Bologna: Patron editore, 445–460.
- Zielinski**, Tadeusz Stefan 1912. *Cicero im Wandel der Jahrhunderte*. Leipzig.
- Zingarelli**, Nicola 1931. „La vita, i tempi e le opere di Dante“ in *Storia letteraria d’Italia*. Milano: Casa editrice Dottor Francesco Vallardi.
- Õunapuu**, Lembit 2014. *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu Ülikool.

SUMMARY

Rhythmic *clausulae* in the 14th-century Latin and Italian vernacular prose texts

The aim of this thesis is to study prose rhythm in 14th-century Latin and Italian prose, using the method of comparative-statistical analysis. The main research objects are 14th-century prose works in the vernacular (*lingua volgare*) and in Latin. The term “prose rhythm” is used in ancient rhetoric to indicate rhythmical units mostly at the end of sentences and clauses, which in classical prose were called *clausulae*. The rhythm of classical prose was based on the quantity of syllables. Over centuries, the system of *clausulae* was simplified and word stress became significant in addition to quantity. Prose rhythm in which the quantity as well as word stress were significant was also called *cursus mixtus*. This, in turn, developed into Medieval Latin prose rhythm, called *cursus*, that was purely based on word stress. Although the use of *cursus* was more popular in Latin prose, it could be found elsewhere, including medieval Italian prose.

The thesis studies, on the one hand, what kinds of *cursus* occur both in 14th-century Italian vernacular and Latin prose (focusing mostly on Dante) and to what extent and, on the other hand, the use of word boundaries both in the Italian and the Latin *cursus*. The texts observed are mostly Dante Alighieri’s (1265–1321) works, but examples from other authors’ texts are also included. For comparative reasons, two examples from 16th-century authors’ texts are analysed as well. The texts used in this analysis are *Vita Nuova*, *Convivio*, *De Monarchia*, *De vulgari eloquentia*, *Questio de aqua et terra* and *Epistole* by Dante; *Elegia di Madonna Fiammetta*, *De mulieribus claris*, *De casibus virorum illustrium* by Boccaccio; *Trecentonovelle* by Franco Sacchetti; *Nuova Cronica* by Giovanni Villani; *Prose della volgar lingua* by Pietro Bembo; and *Il Principe* by Niccolò Machiavelli.

The first chapter of the thesis provides an overview of the development and history of *cursus*, of the possible methods of *cursus* research, as well as of possible linguistic/prosodic problems. The Italian prose of the period and the *ars dictaminis* are also briefly discussed.

There were four different rhythmic patterns in the late Middle Ages: *cursus planus*, *cursus velox*, *cursus tardus* and *cursus trispondaicus*. *Cursus planus* consists of a trisyllable word with a stress on the penultimate syllable, preceded by a word with a similar stress (Xx#xXx – *fide servantur*); *cursus velox* comprises a tetrasyllabic word with a stress on the penultimate syllable, preceded by a word with stress on the third syllable from the end of the word (Xxx#xxXx – *animus gratuletur*); *cursus tardus* includes a tetrasyllabic word with stress on the third syllable from the end of the word, preceded by a word with stress on the penultimate syllable (Xx#xXxx – *divina custodiet*); and *cursus trispondaicus* comprises a tetrasyllabic word with a stress on the penultimate syllable, preceded by a word with a similar stress (Xx#xxXx – *declinare arbitratur*). Rhythmical units comprise at least two words and the last word must have at least three

syllables. The number of syllables in the word preceding it is not important, only the stress is relevant. *Consillabicatio* – replacing the last word by two or three short words that include the same number of syllables – is also allowed in medieval prose rhythm (Tunberg 1996, Janson 1975, Lausberg 1960). There is also a different way of describing *cursus*, in which it is not the length of the last word that is considered important, but only the number of syllables between the last two stresses and after the stress of the last word (Tunberg 1996: 115).

The originality of the present study lies in its focus, material and method: prose rhythm has been studied only in case of Dante's and Boccaccio's Latin texts, while no systematic statistical analysis has been conducted in earlier studies. Only various opinions can be found about the use of *cursus* in vernacular prose and there are no systematic earlier analyses. Earlier studies have not compared Latin and vernacular texts following the method used in the present thesis, either. So far I have not found any studies of the presence of *cursus* in Franco Sacchetti's and Giovanni Villani's prose, nor in Pietro Bembo's and Niccolò Machiavelli's selected works.

The research hypotheses are the following:

- a) In the 14th century rhythmical units at the end of sentences (*cursus*) appeared not just in Latin prose but also in vernacular literature.
- b) Although many examples of *cursus* can be attributed to the prosody of the natural language, at times they result from conscious use by the author.
- c) In the 14th century we can also see preferred and avoided rhythms both in Italian and Latin prose; they do not always depend on the prosody of the natural language, but may have an aesthetic function.
- d) In Dante's prose, at least to some extent, intentional usage of *cursus* forms can be observed, especially in certain chapters of different books.
- e) Word boundaries may also have a role in *cursus* forms: authors may have individual preferences for word patterns.
- f) Some differences in the rhythms of the ends of sentences are also evident in the comparison of Latin and Italian texts, both in the stress patterns and in the distribution of word boundaries.

The research method of this thesis is comparative-statistical analysis, which is carried out in the following stages:

- a) prosodic analysis of material,
- b) assembling of prosodic analysis results into a database,
- c) statistical processing of data,
- d) comparative analysis of the results of data processing.

In determining the rhythm schemes, some problems of prosody appeared. The syllabification of Italian words is not problematic when the syllable line is between a vowel and a consonant or between two consonants. However, when there are several vowels side by side, the situation becomes more complicated because then the language often allows two methods of syllabification

(Menichetti 1993: 176–177). The situation turns out to be even more complicated when one of the juxtaposed vowels is an unstressed *i* or *u*, as these phonemes could be half-consonants in Italian. When in doubt, I consulted *Dizionario d'ortografia e di pronunzia* (1981). Another problem of prosody regarding the syllabification of Italian words is interverbal syllabification. The final vowel of the word and the initial vowel of the next word in verse often occupy a single syllable position, so in that case a synalepha occurs between these vowels. In the natural language this interverbal syllabification can have different results, depending on the context, the speaker and so on, and the division into syllables cannot always be established in an objective and univocal manner. For these reasons, two separate statistics are calculated in the present analysis when analysing Italian examples. For the first statistic, the synalepha is not considered at all, that is, the final vowel of the word and the initial vowel of the following word always remain in different syllables; for the other statistic only the clauses where there is no vowel clash are considered.

Another problem arises from the Italian accent system, which often stresses the penultimate syllable. Thus, in Italian prose, we can see many instances of *cursus planus* and *trispindaicus* consisting of words with an accent on the penultimate syllable, and simple counting may not answer the question whether the accumulation of *cursus planus* and *trispindaicus* is simply due to natural language rules or whether it has been used on purpose.

In the analysis of the Latin examples the problem of hiatus and elision appears. It can be shown that, as early as in the Silver Age, collisions of vowels were avoided in Latin prose. In the Middle Ages, authors who cared about their style, both rhythmical and unrhythmical, very often kept whole texts almost completely free of such collisions, which, therefore, rarely appear within cadences. When they do occur, scholars have assumed that there is a hiatus and not an elision (Janson 1975: 32, Parodi 1957: 401), and this is assumed in the present analysis as well.

In determining the rhythm schemes, monosyllabic words are the most problematic in both Latin and Italian. Generally, they do not have an accent, but in certain cases, depending on the context and the words around them, also monosyllabic words can have an accent.

The second chapter of the thesis deals with Dante Alighieri's works that constitute the focus of this study. The occurrence of *cursus* in his Latin and Italian books is analysed separately. Dante Alighieri is considered the father of the Italian language and its first theoretician (see *De Vulgari Eloquentia*), who gave directions for the development of literary Italian. The medieval understanding of linguistics and stylistic structures relies on the classical rhetorical tradition. Dante carefully considered the dictates of *ars dictaminis*, and therefore it is clear that Dante used *cursus* in his Latin prose. It has been said that his regular use of *cursus* is obvious in *De Vulgare Eloquentia*, *Monarchia*, *Questio de Aqua et Terra*, and especially in *Epistole*. In the estimation of Paget Toynbee, one of the scholars who have studied *cursus* in Dante's Latin prose, Dante did not use *cursus* regularly throughout the book, but applied it more in the rhetorical and personal

sections, mostly at the beginning and at the end of the books (Toynbee 1920: 231). *Epistole* was an exception, as in case of letters the constant usage of *cursus* was a rule. I have analysed the occurrence of *cursus* in Dante's Latin books *De vulgari eloquentia*, *De Monarchia*, *Epistole* and *Questio de Aqua et Terra*. The research sample was formed from the first eleven chapters in *De Monarchia* (474 endings) and first ten chapters in *De vulgari eloquentia* (474 endings). The sample from *Epistole* was formed from the first six letters, a total of 478 endings. In addition to this corpus, 500 endings from *Questio de Aqua et Terra* were also analysed. Differently from Paget Toynbee's analysis, this study shows the percentages of the frequencies of different *cursus* types each sample and, where possible, also analyses the distribution of *cursus* by chapters.

There are different opinions on whether Dante used *cursus* in his Italian prose or not. According to some authors, Dante was certainly familiar with the rules of *cursus*, and seemed to follow them where he found it appropriate. In this research all the sentence endings, 1701 all in all, from the *Vita Nuova* have been analysed. In the case of *Convivio*, the sample of my analysis was formed from all the sentence endings in the first two books, 2811 endings altogether.

Chapters 3–7 offer comparative material against which the data of Dante's prose rhythm can be compared. The occurrence of *cursus* in the works of Dante's contemporaries Giovanni Boccaccio, Franco Sacchetti, Giovanni Villani, as well as in the works of Pietro Bembo and Niccolò Machiavelli from the 16th century is analysed. It is generally accepted by scholars that Boccaccio used *cursus* both in his Latin prose (especially in his Latin letters) and in his prose written in the vernacular (for example in *Filocolo* and *Trattatello in laude di Dante*, also in *Elegia di madonna Fiammetta* and in *Decamerone*). The following sections from Boccaccio's Latin works was analysed: 472 endings from the beginning of *De mulieribus claris* and 478 endings from the beginning of *De casibus virorum illustrium*. As regards Boccaccio's vernacular works, I have analysed the use of *cursus* in *Elegia di Madonna Fiammetta*. The sample of *Fiammetta* consists of 810 clauses from the beginning of the first book and from Chapter IV (234 clauses), consisting of 1044 endings altogether.

Franco Sacchetti wrote his *Trecentonovelle* mostly between 1392 and 1396, using his in-depth knowledge of Florence and his privileged relationship with the city as well as his experience as a traveller (Tartaro 1984: 897). In the *Novelle*, Sacchetti collected anecdotes, mockery, witty answers and strange cases he himself had observed, read or heard about. The external structure of the novellas is characterised by starting the narration with a proverbial saying and concluding it with a moral reflection. The constant presence, in the first person, of the author himself, without the intermediation of fictitious narrators, lends great vivacity to the text (Tartaro 1984: 897). The first seven novellas from *Trecentonovelle* formed the sample of my analysis; all in all, 706 endings were analysed.

Giovanni Villani is the author of the *Nuova Cronica*, which was divided into twelve books. This work was left unfinished due to the author's death, but it was continued by his brother Matteo and his nephew Filippo. *Nuova Cronica* is not limited to the story of political events and Florence only, but it also provides news

of the civil and economic life, of the administration of finances, of customs, and it spreads also to other regions in Italy and Europe. It is a rich historical source, especially for the 13th and 14th centuries and for Florence; not as concerns the most ancient period which has been depicted drawing on different sources, but rather as regards the period closer to the author, the era in which he lived and events that he witnessed first hand (Bini 1928: 172). The sample for analysing the use of *cursus* in *Nuova Cornica* was formed from the first eight chapters from Book I and the first seven chapters from Book II; a total of 695 endings were analysed.

For the sake of comparison, two samples from the 16th century were also analysed in this dissertation: the sample of *Prose della volgar lingua* of Pietro Bembo was formed from 586 endings from the beginning of the first book, and the sample of *Il Principe* of Niccolò Machiavelli was formed from 589 endings from the beginning of the first book.

Chapter 8 discusses, compares and analyses the research results. Dante's Latin and Italian works are analysed separately, and the results of the analysis of the samples are compared with the data on the other authors included in this study. All Italian samples, all Latin samples, as well as samples from different periods are also compared. Regarding some of the chapters in Dante's works (where the material allowed it) an analysis of differences in observed and expected frequencies (comparing actual values with expected frequencies) and also a chi-square test were performed to see if these differences are statistically significant. The same chapter also analyses the word boundaries in both Latin and Italian *cursus*.

The last Chapter outlines the general observations and conclusions that can be drawn from the results of the analysis.

The main conclusions of this research are the following:

- a) The results of this research show that in the 14th century rhythmical units (*cursus*) were present in Latin prose, but also in Italian vernacular prose. *Cursus* occurs in all samples by the analysed authors.
- b) The comparison of Latin and Italian prose indicates differences in the occurrence of *cursus*. In Latin samples there are more cases of *cursus planus*, *tardus* and *velox*; generally the *planus* is the most frequently used *cursus* form, while the *tardus* and the *velox* occur a little less frequently. An exception is Dante's letters where the *planus*, *tardus* and *velox* are present quite evenly. In the case of Italian samples we can see a similar distribution in all of the analysed authors and texts (including the 16th century texts in which the use of *cursus* should have been reduced): *cursus planus* occupies the first place, followed by *cursus trispondaicus*. *Cursus velox* and *tardus* are less frequent and the general percentage of *cursus* is between 53–60% on average. In Italian words the stress is often on the penultimate syllable and both *planus* and *trispondaicus* contain words with similar stresses. Consequently, the prosody of the Italian language favours the occurrence of *cursus planus* and *trispondaicus*, even if the author does not use them intentionally. Based on the

statistical average of the analysed samples it can be concluded that the use of *cursus* in Italian prose was probably due mainly to the prosody of natural language.

- c) As a result of the analysis, the authors' preferences for the use of *cursus* can be identified. Boccaccio, for example, clearly preferred *cursus tardus* as well as *cursus planus* in his Latin samples studied. *Cursus velox*, generally considered the most elegant form of *cursus* in Latin prose, is less frequent in his samples. In Dante's Latin samples, however, there is a slight preference of *velox* over *tardus*. In Italian samples all authors show quite a similar distribution of *cursus*, but in the Italian samples of Sacchetti and Villani, for example, there are very few examples of *cursus tardus*.
- d) Earlier researchers have claimed that Dante does not use *cursus* evenly throughout his works, but that it occurs more frequently at the beginning and end of the works, while the occurrence of *cursus* may vary considerably within the same book. Previous studies do not distinguish between different types of *cursus*, but rather contrast the *cursus* with other sentence endings. The results of the present research make it possible to confirm that Latin samples have a very high incidence of *cursus* in the first chapters (for example, 93,3% in *De vulgari eloquentia*). The analysis by chapters ascertained that *cursus planus* is distributed rather evenly, but the presence of *velox*, *tardus* and *trispodaicus* varies to a great extent in different chapters. As concerns Italian samples, both *Vita nuova* and *Convivio* contain chapters in which *cursus velox* or *tardus* are used more than on average, while we can also find chapters in which they do not occur at all. Comparing the expected and the observed frequencies in the different chapters of Dante's works, a difference of more than 20% can be detected quite often. The results of the chi-square test also allow me to conclude that at least occasionally the distribution of *cursus* is not random in the different chapters of Dante's works.
- e) When analysing the use of word boundaries in *cursus*, it is possible to notice differences that depend on the language as well as those arising from the individual preferences of authors. For example, in the Latin samples there are more cases of *cursus* with regular word boundaries than in Italian, and in Italian samples, the use of monosyllabic words at the end of the clause is avoided. In Latin samples differences can be seen between Dante's and Boccaccio's rhythms. For example, Boccaccio more frequently uses *cursus planus* with two-syllable word at the end and the variant of *cursus tardus* consisting of two three-syllable words. Also the Italian samples from Boccaccio sometime differs from those by other authors; for example, he uses more *cursus trispodaicus* consisting of two three-syllable words.

Although the conclusions and results of this thesis need not be definitive, they certainly offer several directions for future analyses.

LISA: TABELID

Tabel 5. *Cursus*'te esinemine teoses „Monarhiast“

	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	108	22,8%
<i>Cursus trispondaicus</i>	45	9,5%
<i>Cursus velox</i>	74	15,6%
<i>Cursus tardus</i>	73	15,4%
Muud lõpud	174	36,7%
Kokku	474	100,0%

Tabel 6. *Cursus*'te esinemine teoses „Monarhiast“ peatükkide kaupa

	<i>C.planus</i>	<i>C.trispondaicus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	Muud lõpud	Kokku
1.I	8	0	8	10	3	29
1.II	8	3	7	5	19	42
1.III	14	4	10	7	37	72
1.IV	6	3	6	5	11	31
1.V	12	4	12	10	25	63
1.VI	4	5	1	3	9	22
1.VII	5	2	1	3	4	15
1.VIII	7	5	6	1	6	25
1.IX	8	4	3	0	8	23
1.X	6	2	5	7	6	26
1.XI	30	13	15	22	46	126
Kokku	108	45	74	73	174	474

Tabel 7. *Cursus*'te esinemine teoses „Monarhiast“ peatükkide kaupa (%)

	<i>C.planus</i>	<i>C.trispondaicus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	Muud lõpud
1.I	27,6%	0,0%	27,6%	34,5%	10,3%
1.II	19,0%	7,1%	16,7%	11,9%	45,2%
1.III	19,4%	5,6%	13,9%	9,7%	51,4%
1.IV	19,4%	9,7%	19,4%	16,1%	35,5%
1.V	19,0%	6,3%	19,0%	15,9%	39,7%
1.VI	18,2%	22,7%	4,5%	13,6%	40,9%
1.VII	33,3%	13,3%	6,7%	20,0%	26,7%
1.VIII	28,0%	20,0%	24,0%	4,0%	24,0%
1.IX	34,8%	17,4%	13,0%	0,0%	34,8%
1.X	23,1%	7,7%	19,2%	26,9%	23,1%
1.XI	23,8%	10,3%	11,9%	17,5%	36,5%
Kokku	22,8%	9,5%	15,6%	15,4%	36,7%

Tabel 8. *Cursus*'te esinemine teoses „Rahvakeelest“

	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	141	29,7%
<i>Cursus trispondaicus</i>	37	7,8%
<i>Cursus velox</i>	101	21,3%
<i>Cursus tardus</i>	68	14,3%
Muud lõpud	127	26,8%
Kokku	474	100,0%

Tabel 9. *Cursus*'te esinemine teoses „Rahvakeelest“ peatükkide kaupa

	<i>C. planus</i>	<i>C. trispondaicus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	Muud lõpud	Kokku
1.I	9	2	10	7	2	30
1.II	15	2	5	11	18	51
1.III	6	2	5	4	5	22
1.IV	14	3	7	9	17	50
1.V	9	1	3	4	6	23
1.VI	15	1	11	2	12	41
1.VII	21	5	18	12	10	66
1.VIII	13	5	15	2	11	46
1.IX	25	9	14	10	19	77
1.X	14	7	13	7	27	68
Kokku	141	37	101	68	127	474

Tabel 10. *Cursus*'te esinemine teoses „Rahvakeelest“ peatükkide kaupa (%)

	<i>C. planus</i>	<i>C. trispondaicus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	Muud lõpud
1.I	30,0%	6,7%	33,3%	23,3%	6,7%
1.II	29,4%	5,9%	9,8%	19,6%	35,3%
1.III	27,3%	9,1%	22,7%	18,2%	22,7%
1.IV	28,0%	6,0%	14,0%	18,0%	34,0%
1.V	39,1%	4,3%	13,0%	17,4%	26,1%
1.VI	36,6%	2,4%	26,8%	4,9%	29,3%
1.VII	31,8%	7,6%	27,3%	18,2%	15,2%
1.VIII	28,3%	10,9%	32,6%	4,3%	23,9%
1.IX	32,5%	11,7%	18,2%	13,0%	24,7%
1.X	20,6%	10,3%	19,1%	8,8%	41,2%
Kokku	29,7%	7,8%	21,3%	14,3%	26,8%

Tabel 11. *Cursus*'te esinemine teoses „Uurimus veest ja maast“

	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	105	21,0%
<i>Cursus trispondaicus</i>	75	15,0%
<i>Cursus velox</i>	53	10,6%
<i>Cursus tardus</i>	45	9,0%
Muud lõpud	222	44,4%
Kokku	500	100,0%

Tabel 12. *Cursus*'te esinemine teoses „Kirjad“

	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	134	28,0%
<i>Cursus trispondaicus</i>	19	4,0%
<i>Cursus velox</i>	105	22,0%
<i>Cursus tardus</i>	122	25,5%
Muud lõpud	98	20,5%
Kokku	478	100,0%

Tabel 13. *Cursus*'te esinemine teoses „Kirjad“ kirjade kaupa

	<i>C. planus</i>	<i>C. trispondaicus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	Muud lõpud	Kokku
I	21	1	15	19	5	61
II	18	3	10	9	6	46
III	6	5	12	17	16	56
IV	8	3	9	10	9	39
V	39	5	42	31	44	161
VI	42	2	17	36	18	115
Kokku	134	19	105	122	98	478

Tabel 14. *Cursus*'te esinemine teoses „Kirjad“ kirjade kaupa (%)

	<i>C. planus</i>	<i>C. trispondaicus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	Muud lõpud
I	34,4%	1,6%	24,6%	31,1%	8,2%
II	39,1%	6,5%	21,7%	19,6%	13,0%
III	10,7%	8,9%	21,4%	30,4%	28,6%
IV	20,5%	7,7%	23,1%	25,6%	23,1%
V	24,2%	3,1%	26,1%	19,3%	27,3%
VI	36,5%	1,7%	14,8%	31,3%	15,7%
Kokku	28,0%	4,0%	22,0%	25,5%	20,5%

Tabel 15. *Cursus*'te esinemine teoses „Pidusöök“ (ilma sünaleefita)

Raamatud I+II	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	824	29,3%
<i>Cursus velox</i>	308	11,0%
<i>Cursus tardus</i>	119	4,2%
<i>Cursus trispondaicus</i>	540	19,2%
Muud lõpud	1020	36,3%
Kokku	2811	100,0%

Tabel 16. *Cursus*'te esinemine teoses „Pidusöök“

Raamatud I+II	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	629	30,3%
<i>Cursus velox</i>	179	8,6%
<i>Cursus tardus</i>	91	4,4%
<i>Cursus trispondaicus</i>	365	17,6%
Muud lõpud	815	39,2%
Kokku	2079	100,0%

Tabel 17. *Cursus*'te esinemine teose „Pidusöök“ I raamatus (ilma sünaaleefita)

I raamat	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	347	30,7%
<i>Cursus velox</i>	133	11,6%
<i>Cursus tardus</i>	47	4,1%
<i>Cursus trispondaicus</i>	234	20,5%
Muud lõpud	382	33,4%
Kokku	1143	100,0%

Tabel 18. *Cursus*'te esinemine teose „Pidusöök“ II raamatus (ilma sünaaleefita)

II raamat	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	477	28,6%
<i>Cursus velox</i>	175	10,5%
<i>Cursus tardus</i>	72	4,3%
<i>Cursus trispondaicus</i>	306	18,3%
Muud lõpud	638	38,2%
Kokku	1668	100,0%

Tabel 19. *Cursus*'te esinemine teose „Pidusöök“ I raamatus

I raamat	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	270	32,6%
<i>Cursus velox</i>	77	9,3%
<i>Cursus tardus</i>	37	4,5%
<i>Cursus trispondaicus</i>	145	17,5%
Muud lõpud	300	36,2%
Kokku	829	100,0%

Tabel 20. *Cursus*'te esinemine teose „Pidusöök“ II raamatus

II raamat	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	359	28,7%
<i>Cursus velox</i>	102	8,2%
<i>Cursus tardus</i>	54	4,3%
<i>Cursus trispondaicus</i>	220	17,6%
Muud lõpud	515	41,2%
Kokku	1250	100,0%

Tabel 21. *Cursus*'te esinemine teose „Pidusöök“ I raamatus peatükkide kaupa

	<i>C. planus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	<i>C. trispondaicus</i>	Muud lõpud	Kokku
I	26	8	5	11	29	79
II	26	9	2	16	24	77
III	15	4	1	13	21	54
IV	22	6	3	7	21	59
V	23	3	2	16	19	63
VI	13	11	3	9	12	48
VII	24	4	2	13	18	61
VIII	26	6	1	10	38	81
IX	19	5	4	9	9	46
X	24	3	4	12	21	64
XI	20	6	4	20	48	98
XII	18	4	4	3	21	50
XIII	14	8	2	6	19	49
Kokku	270	77	37	145	300	829

Tabel 22. *Cursus*'te esinemine teose „Pidusöök“ I raamatus peatükkide kaupa (%)

	<i>C. planus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	<i>C. trispondaicus</i>	Muud lõpud
I	32,9%	10,1%	6,3%	13,9%	36,7%
II	33,8%	11,7%	2,6%	20,8%	31,2%
III	27,8%	7,4%	1,9%	24,1%	38,9%
IV	37,3%	10,2%	5,1%	11,9%	35,6%
V	36,5%	4,8%	3,2%	25,4%	30,2%
VI	27,1%	22,9%	6,3%	18,8%	25,0%
VII	39,3%	6,6%	3,3%	21,3%	29,5%
VIII	32,1%	7,4%	1,2%	12,3%	46,9%
IX	41,3%	10,9%	8,7%	19,6%	19,6%
X	37,5%	4,7%	6,3%	18,8%	32,8%
XI	20,4%	6,1%	4,1%	20,4%	49,0%
XII	36,0%	8,0%	8,0%	6,0%	42,0%
XIII	28,6%	16,3%	4,1%	12,2%	38,8%
Kokku	32,6%	9,3%	4,5%	17,5%	36,2%

Tabel 23. *Cursus*'te esinemine teose „Pidusöök“ II raamatus peatükkide kaupa

	<i>C. planus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	<i>C. trispondaicus</i>	Muud lõpud	Kokku
I	19	4	1	16	27	67
II	17	1	1	6	18	43
III	8	1	2	10	16	37
IV	22	2	3	9	36	72
V	20	11	2	15	28	76
VI	31	13	4	25	31	104
VII	21	5	2	15	33	76
VIII	23	8	3	16	27	77
IX	20	6	4	14	33	77
X	22	5	1	10	25	63
XI	25	7	1	13	28	74
XII	15	5	1	10	16	47
XIII	20	7	0	8	20	55
XIV	46	13	13	28	73	173
XV	23	8	14	14	61	120
XVI	27	6	2	11	43	89
Kokku	359	102	54	220	515	1250

Tabel 24. *Cursus*'te esinemine teose „Pidusöök“ II raamatus peatükkide kaupa (%)

	<i>C. planus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	<i>C. trispondaicus</i>	Muud lõpud
I	28,4%	6,0%	1,5%	23,9%	40,3%
II	39,5%	2,3%	2,3%	14,0%	41,9%
III	21,6%	2,7%	5,4%	27,0%	43,2%
IV	30,6%	2,8%	4,2%	12,5%	50,0%
V	26,3%	14,5%	2,6%	19,7%	36,8%
VI	29,8%	12,5%	3,8%	24,0%	29,8%
VII	27,6%	6,6%	2,6%	19,7%	43,4%
VIII	29,9%	10,4%	3,9%	20,8%	35,1%
IX	26,0%	7,8%	5,2%	18,2%	42,9%
X	34,9%	7,9%	1,6%	15,9%	39,7%
XI	33,8%	9,5%	1,4%	17,6%	37,8%
XII	31,9%	10,6%	2,1%	21,3%	34,0%
XIII	36,4%	12,7%	0,0%	14,5%	36,4%
XIV	26,6%	7,5%	7,5%	16,2%	42,2%
XV	19,2%	6,7%	11,7%	11,7%	50,8%
XVI	30,3%	6,7%	2,2%	12,4%	48,3%
Kokku	28,7%	8,2%	4,3%	17,6%	41,2%

Tabel 25. *Cursus*'te esinemine teoses „Uus elu“ (ilma sünaleefita)

	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	551	32,4%
<i>Cursus velox</i>	132	7,8%
<i>Cursus tardus</i>	49	2,9%
<i>Cursus trispondaicus</i>	281	16,5%
Muud lõpud	688	40,4%
Kokku	1701	100,0%

Tabel 26. *Cursus*'te esinemine teoses „Uus elu“

	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	450	33,2%
<i>Cursus velox</i>	90	6,6%
<i>Cursus tardus</i>	36	2,7%
<i>Cursus trispondaicus</i>	216	16,0%
Muud lõpud	562	41,5%
Kokku	1354	100,0%

Tabel 27. *Cursus*'te esinemine teoses „Uus elu“ peatükkide kaupa

	<i>C. planus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	<i>C. trispodaicus</i>	Muud lõpud	Kokku
I	2	0	0	0	4	6
II	12	6	1	5	13	37
III	23	4	2	7	25	61
IV	2	2	0	3	4	11
V	5	0	1	2	12	20
VI	3	1	0	1	5	10
VII	5	1	3	2	10	21
VIII	6	0	0	4	15	25
IX	14	1	0	8	7	30
X	2	4	0	2	5	13
XI	0	5	0	4	8	17
XII	24	6	2	14	30	76
XIII	16	1	0	6	16	39
XIV	26	5	0	10	17	58
XV	9	2	2	6	21	40
XVI	7	2	0	4	10	23
XVII	1	1	0	1	3	6
XVIII	20	3	2	6	20	51
XIX	20	4	1	5	26	56
XX	7	0	0	2	5	14
XXI	4	0	0	3	15	22
XXII	16	3	1	13	25	58
XXIII	26	6	4	20	50	106
XXIV	20	3	0	8	22	53
XXV	30	5	4	8	20	67
XXVI	18	1	3	15	16	53
XXVII	5	0	0	2	2	9
XXVIII	7	1	3	1	10	22
XXIX	11	3	3	4	12	33
XXX	6	2	0	2	5	15
XXXI	7	1	0	7	17	32
XXXII	7	2	0	2	9	20
XXXIII	8	0	0	3	11	22

	<i>C. planus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	<i>C. trispondaicus</i>	Muud lõpud	Kokku
XXXIV	11	4	0	5	9	29
XXXV	7	0	0	4	8	19
XXXVI	7	0	1	2	2	12
XXXVII	7	2	0	4	10	23
XXXVIII	15	1	1	8	18	43
XXXIX	9	3	1	4	8	25
XL	14	1	0	5	12	32
XLI	9	3	1	2	20	35
XLII	2	1	0	2	5	10
Kokku	450	90	36	216	562	1354

Tabel 28. *Cursus*'te esinemine teoses „Uus elu“ peatükkide kaupa (%)

	<i>C. planus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	<i>C. trispondaicus</i>	Muud lõpud
I	33,3%	0,0%	0,0%	0,0%	66,7%
II	32,4%	16,2%	2,7%	13,5%	35,1%
III	37,7%	6,6%	3,3%	11,5%	41,0%
IV	18,2%	18,2%	0,0%	27,3%	36,4%
V	25,0%	0,0%	5,0%	10,0%	60,0%
VI	30,0%	10,0%	0,0%	10,0%	50,0%
VII	23,8%	4,8%	14,3%	9,5%	47,6%
VIII	24,0%	0,0%	0,0%	16,0%	60,0%
IX	46,7%	3,3%	0,0%	26,7%	23,3%
X	15,4%	30,8%	0,0%	15,4%	38,5%
XI	0,0%	29,4%	0,0%	23,5%	47,1%
XII	31,6%	7,9%	2,6%	18,4%	39,5%
XIII	41,0%	2,6%	0,0%	15,4%	41,0%
XIV	44,8%	8,6%	0,0%	17,2%	29,3%
XV	22,5%	5,0%	5,0%	15,0%	52,5%
XVI	30,4%	8,7%	0,0%	17,4%	43,5%
XVII	16,7%	16,7%	0,0%	16,7%	50,0%
XVIII	39,2%	5,9%	3,9%	11,8%	39,2%
XIX	35,7%	7,1%	1,8%	8,9%	46,4%
XX	50,0%	0,0%	0,0%	14,3%	35,7%
XXI	18,2%	0,0%	0,0%	13,6%	68,2%

	<i>C. planus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	<i>C. trispondaicus</i>	Muud lõpud
XXII	27,6%	5,2%	1,7%	22,4%	43,1%
XXIII	24,5%	5,7%	3,8%	18,9%	47,2%
XXIV	37,7%	5,7%	0,0%	15,1%	41,5%
XXV	44,8%	7,5%	6,0%	11,9%	29,9%
XXVI	34,0%	1,9%	5,7%	28,3%	30,2%
XXVII	55,6%	0,0%	0,0%	22,2%	22,2%
XXVIII	31,8%	4,5%	13,6%	4,5%	45,5%
XXIX	33,3%	9,1%	9,1%	12,1%	36,4%
XXX	40,0%	13,3%	0,0%	13,3%	33,3%
XXXI	21,9%	3,1%	0,0%	21,9%	53,1%
XXXII	35,0%	10,0%	0,0%	10,0%	45,0%
XXXIII	36,4%	0,0%	0,0%	13,6%	50,0%
XXXIV	37,9%	13,8%	0,0%	17,2%	31,0%
XXXV	36,8%	0,0%	0,0%	21,1%	42,1%
XXXVI	58,3%	0,0%	8,3%	16,7%	16,7%
XXXVII	30,4%	8,7%	0,0%	17,4%	43,5%
XXXVIII	34,9%	2,3%	2,3%	18,6%	41,9%
XXXIX	36,0%	12,0%	4,0%	16,0%	32,0%
XL	43,8%	3,1%	0,0%	15,6%	37,5%
XLI	25,7%	8,6%	2,9%	5,7%	57,1%
XLII	20,0%	10,0%	0,0%	20,0%	50,0%
Kokku	33,2%	6,6%	2,7%	16,0%	41,5%

Tabel 29. *Cursus*'te esinemine teoses „Kuulsatest naistest“

	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	87	18,4%
<i>Cursus trispondaicus</i>	34	7,2%
<i>Cursus velox</i>	37	7,8%
<i>Cursus tardus</i>	109	23,1%
Muud lõpud	205	43,4%
Kokku	472	100,0%

Tabel 30. *Cursus*'te esinemine teoses „Kuulsatest naistest“ peatükkide kaupa

	<i>C. planus</i>	<i>C. trispondaicus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	Muud lõpud	Kokku
<i>Proemio</i>	20	3	11	20	41	95
I	14	4	5	13	32	68
II	25	13	12	32	53	135
III	4	5	2	11	17	39
IV	9	3	3	4	25	44
V	15	6	4	29	37	91
Kokku	87	34	37	109	205	472

Tabel 31. *Cursus*'te esinemine teoses „Kuulsatest naistest“ peatükkide kaupa (%)

	<i>C. planus</i>	<i>C. trispondaicus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	Muud lõpud
<i>Proemio</i>	21,1%	3,2%	11,6%	21,1%	43,2%
I	20,6%	5,9%	7,4%	19,1%	47,1%
II	18,5%	9,6%	8,9%	23,7%	39,3%
III	10,3%	12,8%	5,1%	28,2%	43,6%
IV	20,5%	6,8%	6,8%	9,1%	56,8%
V	16,5%	6,6%	4,4%	31,9%	40,7%
Kokku	18,4%	7,2%	7,8%	23,1%	43,4%

Tabel 32. *Cursus*'te esinemine teoses „Kuulsate meeste lugusid“

	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	133	27,8%
<i>Cursus trispondaicus</i>	30	6,3%
<i>Cursus velox</i>	32	6,7%
<i>Cursus tardus</i>	111	23,2%
Muud lõpud	172	36,0%
Kokku	478	100,0%

Tabel 33. *Cursus*'te esinemine teoses „Kuulsate meeste lugusid“ peatükkide kaupa

	<i>C. planus</i>	<i>C. trispondaicus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	Muud lõpud	Kokku
<i>Proemio</i>	18	2	2	12	23	57
I	37	7	7	29	38	118
II	13	2	7	14	19	55
III	25	6	8	13	33	85
IV	12	4	4	16	25	61
V	18	5	3	15	24	65
VI	10	4	1	12	10	37
Kokku	133	30	32	111	172	478

Tabel 34. *Cursus*'te esinemine teoses „Kuulsate meeste lugusid“ peatükkide kaupa (%)

	<i>C. planus</i>	<i>C. trispondaicus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	Muud lõpud
<i>Proemio</i>	31,6%	3,5%	3,5%	21,1%	40,4%
I	31,4%	5,9%	5,9%	24,6%	32,2%
II	23,6%	3,6%	12,7%	25,5%	34,5%
III	29,4%	7,1%	9,4%	15,3%	38,8%
IV	19,7%	6,6%	6,6%	26,2%	41,0%
V	27,7%	7,7%	4,6%	23,1%	36,9%
VI	27,0%	10,8%	2,7%	32,4%	27,0%
Kokku	27,8%	6,3%	6,7%	23,2%	36,0%

Tabel 35. *Cursus*'te esinemine teoses „Madonna Fiammetta eleeogia“ (ilma sünaleefita)

	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	381	36,5%
<i>Cursus trispondaicus</i>	156	14,9%
<i>Cursus velox</i>	81	7,8%
<i>Cursus tardus</i>	54	5,2%
Muud lõpud	372	35,6%
Kokku	1044	100,0%

Tabel 36. *Cursus*'te esinemine teoses „Madonna Fiammetta eleegia“

	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	306	38,7%
<i>Cursus trispondaicus</i>	75	9,5%
<i>Cursus velox</i>	58	7,3%
<i>Cursus tardus</i>	43	5,4%
Muud lõpud	309	39,1%
Kokku	791	100,0%

Tabel 37. *Cursus*'te esinemine teose „Madonna Fiammetta eleegia“ I peatükis (ilma sünaaleefita)

	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	297	36,7%
<i>Cursus trispondaicus</i>	119	14,7%
<i>Cursus velox</i>	62	7,7%
<i>Cursus tardus</i>	42	5,2%
Muud lõpud	290	35,8%
Kokku	810	100,0%

Tabel 38. *Cursus*'te esinemine teose „Madonna Fiammetta eleegia“ IV peatükis (ilma sünaaleefita)

	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	84	35,9%
<i>Cursus trispondaicus</i>	37	15,8%
<i>Cursus velox</i>	19	8,1%
<i>Cursus tardus</i>	12	5,1%
Muud lõpud	82	35,0%
Kokku	234	100,0%

Tabel 39. *Cursus*'te esinemine teose „Madonna Fiammetta eleegia“ I peatükis

	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	242	39,0%
<i>Cursus trispondaicus</i>	56	9,0%
<i>Cursus velox</i>	47	7,6%
<i>Cursus tardus</i>	34	5,5%
Muud lõpud	242	39,0%
Kokku	621	100,0%

Tabel 40. *Cursus*'te esinemine teose „Madonna Fiammetta eleegia“ IV peatükis

	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	64	37,6%
<i>Cursus trispondaicus</i>	19	11,2%
<i>Cursus velox</i>	11	6,5%
<i>Cursus tardus</i>	9	5,3%
Muud lõpud	67	39,4%
Kokku	170	100,0%

Tabel 41. *Cursus*'te esinemine teoses „Kolmsada novelli“ (ilma sünaleefita)

	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	210	29,7%
<i>Cursus velox</i>	54	7,6%
<i>Cursus tardus</i>	8	1,1%
<i>Cursus trispondaicus</i>	164	23,2%
Muud lõpud	270	38,2%
Kokku	706	100,0%

Tabel 42. *Cursus*'te esinemine teoses „Kolmsada novelli“

	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	150	30,2%
<i>Cursus velox</i>	26	5,2%
<i>Cursus tardus</i>	5	1,0%
<i>Cursus trispondaicus</i>	97	19,5%
Muud lõpud	219	44,1%
Kokku	497	100,0%

Tabel 43. *Cursus*'te esinemine teoses „Kolmsada novelli“ peatükkide kaupa

	<i>C. planus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	<i>C. trispondaicus</i>	Muud lõpud	Kokku
<i>Proemio</i>	8	3	2	6	14	33
II	16	3	0	10	40	69
III	22	8	1	28	35	94
IV	46	6	1	20	62	135
V	22	0	0	14	20	56
VI	16	2	0	12	34	64
VII	20	4	1	7	14	46
Kokku	150	26	5	97	219	497

Tabel 44. *Cursus*'te esinemine teoses „Kolmsada novelli“ peatükkide kaupa (%)

	<i>C. planus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	<i>C. trispondaicus</i>	Muud lõpud
<i>Proemio</i>	24,2%	9,1%	6,1%	18,2%	42,4%
II	23,2%	4,3%	0,0%	14,5%	58,0%
III	23,4%	8,5%	1,1%	29,8%	37,2%
IV	34,1%	4,4%	0,7%	14,8%	45,9%
V	39,3%	0,0%	0,0%	25,0%	35,7%
VI	25,0%	3,1%	0,0%	18,8%	53,1%
VII	43,5%	8,7%	2,2%	15,2%	30,4%
Kokku	30,2%	5,2%	1,0%	19,5%	44,1%

Tabel 45. *Cursus*'te esinemine teoses „Uus kroonika“ (ilma sünaaleefita)

Raamatud I + II	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	235	33,8%
<i>Cursus velox</i>	53	7,6%
<i>Cursus tardus</i>	16	2,3%
<i>Cursus trispondaicus</i>	157	22,6%
Muud lõpud	234	33,7%
Kokku	695	100,0%

Tabel 46. *Cursus*'te esinemine teoses „Uus kroonika“

Raamatud I + II	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	176	35,1%
<i>Cursus velox</i>	22	4,4%
<i>Cursus tardus</i>	10	2,0%
<i>Cursus trispondaicus</i>	95	18,9%
Muud lõpud	199	39,6%
Kokku	502	100,0%

Tabel 47. *Cursus*'te esinemine teose „Uus kroonika“ I raamatus (ilma sünaaleefita)

I raamat	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	105	33,9%
<i>Cursus velox</i>	19	6,1%
<i>Cursus tardus</i>	7	2,3%
<i>Cursus trispondaicus</i>	59	19,0%
Muud lõpud	120	38,7%
Kokku	310	100,0%

Tabel 48. *Cursus*'te esinemine teose „Uus kroonika“ II raamatus (ilma sünaaleefita)

II raamat	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	130	33,8%
<i>Cursus velox</i>	34	8,8%
<i>Cursus tardus</i>	9	2,3%
<i>Cursus trispondaicus</i>	98	25,5%
Muud lõpud	114	29,6%
Kokku	385	100,0%

Tabel 49. *Cursus*'te esinemine teose „Uus kroonika“ I raamatus

I raamat	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	72	33,0%
<i>Cursus velox</i>	9	4,1%
<i>Cursus tardus</i>	2	0,9%
<i>Cursus trispondaicus</i>	35	16,1%
Muud lõpud	100	45,9%
Kokku	218	100,0%

Tabel 50. *Cursus*'te esinemine teose „Uus kroonika“ II raamatus

II raamat	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	104	36,6%
<i>Cursus velox</i>	13	4,6%
<i>Cursus tardus</i>	8	2,8%
<i>Cursus trispondaicus</i>	60	21,1%
Muud lõpud	99	34,9%
Kokku	284	100,0%

Tabel 51. *Cursus*'te esinemine teose „Uus kroonika“ I raamatus peatükkide kaupa

I raamat	<i>C. planus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	<i>C. trispondaicus</i>	Muud lõpud	Kokku
I	13	1	1	4	15	34
II	6	1	0	6	25	38
III	4	0	0	1	6	11
IV	3	1	0	0	2	6
V	20	3	0	10	7	40
VI	10	0	0	4	15	29
VII	7	1	1	4	20	33
VIII	9	2	0	6	10	27
Kokku	72	9	2	35	100	218

Tabel 52. *Cursus*'te esinemine teose „Uus kroonika“ II raamatus peatükkide kaupa

II raamat	<i>C. planus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	<i>C. trispondaicus</i>	Muud lõpud	Kokku
I	32	7	4	12	31	86
II	7	1	0	3	11	22
III	12	1	0	7	6	26
IV	6	2	1	5	8	22
V	10	1	1	2	11	25
VI	20	1	2	22	24	69
VII	17	0	0	9	8	34
Kokku	104	13	8	60	99	284

Tabel 53. *Cursus*'te esinemine teose „Uus kroonika“ I raamatus peatükkide kaupa (%)

I raamat	<i>C. planus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	<i>C. trispondaicus</i>	Muud lõpud
I	38,2%	2,9%	2,9%	11,8%	44,1%
II	15,8%	2,6%	0,0%	15,8%	65,8%
III	36,4%	0,0%	0,0%	9,1%	54,5%
IV	50,0%	16,7%	0,0%	0,0%	33,3%
V	50,0%	7,5%	0,0%	25,0%	17,5%
VI	34,5%	0,0%	0,0%	13,8%	51,7%
VII	21,2%	3,0%	3,0%	12,1%	60,6%
VIII	33,3%	7,4%	0,0%	22,2%	37,0%
Kokku	33,0%	4,1%	0,9%	16,1%	45,9%

Tabel 54. *Cursus*'te esinemine teose „Uus kroonika“ II raamatus peatükkide kaupa (%)

II raamat	<i>C. planus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	<i>C. trispondaicus</i>	Muud lõpud
I	37,2%	8,1%	4,7%	14,0%	36,0%
II	31,8%	4,5%	0,0%	13,6%	50,0%
III	46,2%	3,8%	0,0%	26,9%	23,1%
IV	27,3%	9,1%	4,5%	22,7%	36,4%
V	40,0%	4,0%	4,0%	8,0%	44,0%
VI	29,0%	1,4%	2,9%	31,9%	34,8%
VII	50,0%	0,0%	0,0%	26,5%	23,5%
Kokku	36,6%	4,6%	2,8%	21,1%	34,9%

Tabel 55. *Cursus*'te esinemine teoses „Proosa arutlus rahvakeelest“ (ilma sünaaleefita)

	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	169	28,8%
<i>Cursus trispondaicus</i>	89	15,2%
<i>Cursus velox</i>	56	9,6%
<i>Cursus tardus</i>	22	3,8%
Muud lõpud	250	42,7%
Kokku	586	100,0%

Tabel 56. *Cursus*'te esinemine teoses „Proosa arutlus rahvakeelest“

	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	125	28,3%
<i>Cursus trispondaicus</i>	64	14,5%
<i>Cursus velox</i>	41	9,3%
<i>Cursus tardus</i>	16	3,6%
Muud lõpud	196	44,3%
Kokku	442	100,0%

Tabel 57. *Cursus*'te esinemine teoses „Proosa arutlus rahvakeelest“ peatükkide kaupa

	<i>C. planus</i>	<i>C. trispondaicus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	Muud lõpud	Kokku
1.I	19	12	12	3	39	85
1.II	20	8	4	3	34	69
1.III	18	10	2	0	24	54
1.IV	5	5	5	1	8	24
1.V	14	10	4	3	29	60
1.VI	16	9	1	0	24	50
1.VII	33	10	13	6	38	100
Kokku	125	64	41	16	196	442

Tabel 58. *Cursus*'te esinemine teoses „Proosa arutlus rahvakeelest“ peatükkide kaupa (%)

	<i>C.planus</i>	<i>C.trispondaicus</i>	<i>C.velox</i>	<i>C.tardus</i>	Muud lõpud
1.I	22,4%	14,1%	14,1%	3,5%	45,9%
1.II	29,0%	11,6%	5,8%	4,3%	49,3%
1.III	33,3%	18,5%	3,7%	0,0%	44,4%
1.IV	20,8%	20,8%	20,8%	4,2%	33,3%
1.V	23,3%	16,7%	6,7%	5,0%	48,3%
1.VI	32,0%	18,0%	2,0%	0,0%	48,0%
1.VII	33,0%	10,0%	13,0%	6,0%	38,0%
Kokku	28,3%	14,5%	9,3%	3,6%	44,3%

Tabel 59. *Cursus*'te esinemine teoses „Valitseja“ (ilma sünaaleefita)

	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	162	27,5%
<i>Cursus trispondaicus</i>	105	17,8%
<i>Cursus velox</i>	66	11,2%
<i>Cursus tardus</i>	43	7,3%
Muud lõpud	213	36,2%
Kokku	589	100,0%

Tabel 60. *Cursus*'te esinemine teoses „Valitseja“

	Sagedus	%
<i>Cursus planus</i>	108	27,1%
<i>Cursus trispondaicus</i>	62	15,5%
<i>Cursus velox</i>	27	6,8%
<i>Cursus tardus</i>	28	7,0%
Muud lõpud	174	43,6%
Kokku	399	100,0%

Tabel 61. *Cursus*'te esinemine teoses „Valitseja“ peatükkide kaupa (ilma sünaleefita)

	<i>C.planus</i>	<i>C.trispondaicus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C.tardus</i>	Muud lõpud	Kokku
<i>Dedica</i>	13	6	4	5	11	39
I	4	0	1	2	9	16
II	6	8	5	1	7	27
III	98	65	38	26	118	345
IV	31	20	8	6	43	108
V	10	6	10	3	25	54
Kokku	162	105	66	43	213	589

Tabel 62. *Cursus*'te esinemine teoses „Valitseja“ peatükkide kaupa

	<i>C.planus</i>	<i>C.trispondaicus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C.tardus</i>	Muud lõpud	Kokku
<i>Dedica</i>	10	3	1	5	7	26
I	2	0	0	1	6	9
II	4	4	2	0	6	16
III	61	38	17	15	100	231
IV	22	12	2	5	34	75
V	9	5	5	2	21	42
Kokku	108	62	27	28	174	399

Tabel 63. *Cursus*'te esinemine teoses „Valitseja“ peatükkide kaupa (%) (ilma sünaleefita)

	<i>C.planus</i>	<i>C.trispondaicus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C.tardus</i>	Muud lõpud
<i>Dedica</i>	33,3%	15,4%	10,3%	12,8%	28,2%
I	25,0%	0,0%	6,3%	12,5%	56,3%
II	22,2%	29,6%	18,5%	3,7%	25,9%
III	28,4%	18,8%	11,0%	7,5%	34,2%
IV	28,7%	18,5%	7,4%	5,6%	39,8%
V	18,5%	11,1%	18,5%	5,6%	46,3%
Kokku	27,5%	17,8%	11,2%	7,3%	36,2%

Tabel 64. *Cursus*'te esinemine teoses „Valitseja“ peatükkide kaupa (%)

	<i>C.planus</i>	<i>C.trispondaicus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C.tardus</i>	Muud lõpud
<i>Dedica</i>	38,5%	11,5%	3,8%	19,2%	26,9%
I	22,2%	0,0%	0,0%	11,1%	66,7%
II	25,0%	25,0%	12,5%	0,0%	37,2%
III	26,4%	16,5%	7,4%	6,5%	43,3%
IV	29,3%	16,0%	2,7%	6,7%	45,3%
V	21,4%	11,9%	11,9%	4,8%	50,0%
Kokku	27,1%	15,5%	6,8%	7,0%	43,6%

Tabel 65. *Cursus*'te esinemine Dante ladinakeelsetes teostes

	Rahvakeelest	Monarhiast	Uurimus veest ja maast	Kirjad
<i>Cursus planus</i>	29,7%	22,8%	21,0%	28,0%
<i>Cursus velox</i>	21,3%	15,6%	10,6%	22,0%
<i>Cursus tardus</i>	14,3%	15,4%	9,0%	25,5%
<i>Cursus trispondaicus</i>	7,8%	9,5%	15,0%	4,0%
Muud lõpud	26,8%	36,7%	44,4%	20,5%
Kokku	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 66. *Cursus*'te esinemine Dante itaaliakeelsetes teostes (ilma sünaaleefita)

	Uus elu	Pidusöök
<i>Cursus planus</i>	32,4%	29,3%
<i>Cursus velox</i>	7,8%	11,0%
<i>Cursus tardus</i>	2,9%	4,2%
<i>Cursus trispondaicus</i>	16,5%	19,2%
Muud lõpud	40,4%	36,3%
Kokku	100,0%	100,0%

Tabel 67. *Cursus*'te esinemine Dante itaaliakeelsetes teostes

	Uus elu	Pidusöök
<i>Cursus planus</i>	33,2%	30,3%
<i>Cursus velox</i>	6,6%	8,6%
<i>Cursus tardus</i>	2,7%	4,4%
<i>Cursus trispondaicus</i>	16,0%	17,6%
Muud lõpud	41,5%	39,2%
Kokku	100,0%	100,0%

Tabel 68. Dante itaaliakeelsete tekstide ja teose „Uurimus veest ja maast“ võrdlus

	Uus elu	Pidusöök	Uurimus veest ja maast
<i>Cursus planus</i>	33,2%	30,3%	21,0%
<i>Cursus velox</i>	6,6%	8,6%	10,6%
<i>Cursus tardus</i>	2,7%	4,4%	9,0%
<i>Cursus trispondaicus</i>	16,0%	17,6%	15,0%
Muud lõpud	41,5%	39,2%	44,4%
Kokku	100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 69. *Cursus*'te esinemine Boccaccio ladinakeelsetes teostes

	Kuulsate meeste lugusid	Kuulsatest naistest
<i>Cursus planus</i>	27,8%	18,4%
<i>Cursus velox</i>	6,7%	7,8%
<i>Cursus tardus</i>	23,2%	23,1%
<i>Cursus trispondaicus</i>	6,3%	7,2%
Muud lõpud	36,0%	43,4%
Kokku	100,0%	100,0%

Tabel 70. Boccaccio ladinakeelsete tekstide ja „Madonna Fiammetta eleeogia“ võrdlus

	Kuulsate meeste lugusid	Kuulsatest naistest	Fiammetta
<i>Cursus planus</i>	27,8%	18,4%	38,7%
<i>Cursus velox</i>	6,7%	7,8%	7,3%
<i>Cursus tardus</i>	23,2%	23,1%	5,4%
<i>Cursus trispondaicus</i>	6,3%	7,2%	9,5%
Muud lõpud	36,0%	43,4%	39,1%
Kokku	100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 71. Dante ja Boccaccio ladinakeelsete tekstide võrdlus

	Rahva- keelest	Monarhiast	Uurimus veest ja maast	Kirjad	Kuulsate meeste lugusid	Kuulsatest naistest
<i>Cursus planus</i>	29,7%	22,8%	21,0%	28,0%	27,8%	18,4%
<i>Cursus velox</i>	21,3%	15,6%	10,6%	22,0%	6,7%	7,8%
<i>Cursus tardus</i>	14,3%	15,4%	9,0%	25,5%	23,2%	23,1%
<i>Cursus trispondaicus</i>	7,8%	9,5%	15,0%	4,0%	6,3%	7,2%
Muud lõpud	26,8%	36,7%	44,4%	20,5%	36,0%	43,4%
Kokku	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 72. *Cursus*'te esinemine kõikides analüüsitud itaaliakeelsetes tekstides (ilma sünaleefita)

	Uus elu	Pidu- söök	Sacchetti	Villani	Boccaccio	Bembo	Machia- velli
<i>Cursus planus</i>	32,4%	29,3%	29,7%	33,8%	36,5%	28,8%	27,5%
<i>Cursus velox</i>	7,8%	11,0%	7,6%	7,6%	7,8%	9,6%	11,2%
<i>Cursus tardus</i>	2,9%	4,2%	1,1%	2,3%	5,2%	3,8%	7,3%
<i>Cursus trispondaicus</i>	16,5%	19,2%	23,2%	22,6%	14,9%	15,2%	17,8%
Muud lõpud	40,4%	36,3%	38,2%	33,7%	35,6%	42,7%	36,2%
Kokku	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 73. *Cursus*'te esinemine kõikides analüüsitud itaaliakeelsetes tekstides

	Uus elu	Pidu- söök	Sacchetti	Villani	Boccaccio	Bembo	Machia- velli
<i>Cursus planus</i>	33,2%	30,3%	30,2%	35,1%	38,7%	28,3%	27,1%
<i>Cursus velox</i>	6,6%	8,6%	5,2%	4,4%	7,3%	9,3%	6,8%
<i>Cursus tardus</i>	2,7%	4,4%	1,0%	2,0%	5,4%	3,6%	7,0%
<i>Cursus trispondaicus</i>	16,0%	17,6%	19,5%	18,9%	9,5%	14,5%	15,5%
Muud lõpud	41,5%	39,2%	44,1%	39,6%	39,1%	44,3%	43,6%
Kokku	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 74. Dante „Kirjade“ tegelikud esinemissagedused / väärtused

	<i>C. planus</i>	<i>C. trispondaicus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	Muud lõpud	Kokku
I	21	1	15	19	5	61
II	18	3	10	9	6	46
III	6	5	12	17	16	56
IV	8	3	9	10	9	39
V	39	5	42	31	44	161
VI	42	2	17	36	18	115
Kokku	134	19	105	122	98	478

Tabel 75. Dante „Kirjade“ oodatavad esinemissagedused

	<i>C. planus</i>	<i>C. trispondaicus</i>	<i>C. velox</i>	<i>C. tardus</i>	Muud lõpud	Kokku
I	17,10041841	2,424686	13,39958	15,56904	12,50628	61
II	12,89539749	1,828452	10,1046	11,74059	9,430962	46
III	15,69874477	2,225941	12,30126	14,29289	11,48117	56
IV	10,93305439	1,550209	8,566946	9,953975	7,995816	39
V	45,13389121	6,399582	35,36611	41,09205	33,00837	161
VI	32,23849372	4,57113	25,26151	29,35146	23,57741	115
Kokku	134	19	105	122	98	478

ELULOOKIRJELDUS

Nimi: Annika Mikkel
Sünniaeg: 28. juuli 1979, Tartu
Rahvus: eestlane
Kontaktid: e-mail: annika.mikkel@ut.ee
tel. +372 5558 4702

Hariduskäik:

2014–2020 doktoriõpe, Tartu Ülikool, germaani-romaani filoloogia õppekava
2007–2009 magistriõpe, Tallinna Ülikool, romanistika (*cum laude*)
1997–2001 bakalaureuseõpe, Tartu Ülikool, klassikaline filoloogia

Teenistuskäik:

alates 2019 õppeülesande täitja, Tartu Ülikool, romanistika osakond
2017–2019 germaani-romaani filoloogia nooremteadur (0,75), Tartu Ülikool, romanistika osakond
2009–2017 romaani filoloogia assistent (0,5), Tartu Ülikool, romanistika osakond
2008–2014 itaalia keele õpetaja (0,5), Tartu Ülikool, keelekeskus
2007–2008 õppeülesande täitja, Tartu Ülikool, keelekeskus
2006–2008 itaalia keele õpetaja, Tartu Descartes'i Lütseum
alates 2005 itaalia keele kursuste juhendaja, Tartu Rahvaülikool
2002–2005 ladina keele õpetaja, Tartu Tervishoiu Kõrgkool
2001–2005 ladina keele õpetaja, Tartu Miina Härma Gümnaasium

Publikatsioonid:

Mikkel, Annika 2011. „Medieval cursus in Italian Prose by example of Dante Alighieri“ in *Interlitteraria* 16, Vol. 2, Tartu University Press, 698–711.
Mikkel, Annika 2016. „Cursus in Dante Alighieri's prose books De vulgari eloquentia, De Monarchia and Convivio“ in *Studia Metrica et Poetica*, Vol. 3, No. 1, Tartu University Press, 105–120.

CURRICULUM VITAE

Name: Annika Mikkell
Date of birth: 28 July 1979
Citizenship: Estonian
Contact: e-mail: annika.mikkell@ut.ee
tel. +372 5558 4702

Education:

2014–2020 doctoral studies in Germanic and Romance Languages and Literatures, University of Tartu
2007–2009 MA in Romance studies (*cum laude*), Tallinn University
1997–2001 BA in classical philology, University of Tartu

Career:

from 2019 adjunct instructor, University of Tartu, Department of Romance Studies
2017–2019 Junior Research Fellow in Germanic and Romance Languages and Literatures (0,75), University of Tartu, Department of Romance Studies
2009–2017 assistant in Romance Philology (0,5), University of Tartu, Department of Romance Studies
2008–2014 teacher of Italian (0,5), University of Tartu, Language Centre
2007–2008 adjunct instructor University of Tartu
2006–2008 teacher of Italian, Tartu Descartes Lyceum
from 2005 teacher of Italian, Tartu Folk High School
2002–2005 teacher of Latin, Tartu Health Care College
2001–2005 teacher of Latin, Tartu Miina Härma Gymnasium

Publications:

Mikkell, Annika 2011. „Medieval cursus in Italian Prose by example of Dante Alighieri“ in *Interlitteraria* 16, Vol. 2, Tartu University Press, 698–711.
Mikkell, Annika 2016. „Cursus in Dante Alighieri’s prose books *De vulgari eloquentia*, *De Monarchia* and *Convivio*“ in *Studia Metrica et Poetica*, Vol. 3, No. 1, Tartu University Press, 105–120.

DISSERTATIONES STUDIORUM GRAECORUM ET LATINORUM UNIVERSITATIS TARTUENSIS

1. **Kristi Viiding.** Die Dichtung neulateinischer Propemptika an der *Academia Gustaviana (Dorpatensis)* in den Jahren 1632–1656. Tartu, 2002.
2. **Maria-Kristiina Lotman.** Jambiline trimeeter: värsisüsteemid, meetrum, rütm, semantika. Tartu, 2003.
3. **Janika Päll.** Form, style and syntax: towards a statistical analysis of Greek prose rhythm: on the example of “Helen’s encomium” by Gorgias. Tartu, 2007.
4. **Ivo Volt.** Character description and invective: Peripatetics between ethics, comedy and rhetoric. Tartu, 2007.
5. **Katre Kaju.** *Vive hodie, cras vivere serum est*: humanistlik-kristlik haridustraditsioon ja Riia pastori Adam Andreae reisialbum (1696–1702). Tartu, 2011.
6. **Kadri Novikov.** *Leucippe and Clitophon* by Achilles Tatius: rhetorical figures, narrative tempo and genres in the Greek novel. Tartu, 2014, 438 p.
7. **Jaanika Anderson.** Reception of Ancient Art: the Cast Collections of the University of Tartu Art Museum in the Historical, Ideological and Academic Context of Europe (1803–1918). Tartu, 2015, 306 p.
8. **Kaidi Kriisa.** Multilingual Practices in the Early Modern *Academia Dorpatensis* (1632–1710). Tartu, 2018, 294 p.
9. **Neeme Näripä.** Stasis. Ein Antikes Konzept. Tartu, 2019, 305 p.